

ผลกระทบภายนอกเชิงลบกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม
: กรณีศึกษาโครงการโรงไฟฟ้าพลังงานน้ำเขื่อนปากมูล
และ โครงการโรงไฟฟ้าถ่านหินแม่เมาะ

นายณัฐกฤษ อัสนี

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมือง
คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2555
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)
เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR)
are the thesis authors' files submitted through the Graduate School.

Negative externality and social moment:
a comparative study of Pak moon hydropower plant and Mae Moh power plant

Mr. Natthakich Assanee

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts Program in Political Economy

Faculty of Economics

Chulalongkorn University

Academic Year 2012

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

ผลกระทบภายนอกเชิงลบกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม:
กรณีศึกษาเปรียบเทียบโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล
และโครงการโรงไฟฟ้าถ่านหินแม่เมาะ

โดย

นายณัฐกฤษ อัสนี

สาขาวิชา

เศรษฐศาสตร์การเมือง

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

รองศาสตราจารย์ ดร. นวลน้อย ตรีรัตน์

คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยรับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาหลักสูตรปริญญาโทบริหารธุรกิจ

.....คณบดีคณะเศรษฐศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร. ชโยดม สรรพศรี)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร.นวลน้อย ตรีรัตน์)

.....กรรมการ
(ดร. ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์)

.....กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.กนกศักดิ์ แก้วเทพ)

.....กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.วรวิทย์ เจริญเลิศ)

ณัฐฤช อัสนี:ผลกระทบภายนอกเชิงลบกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม: กรณีศึกษา
เปรียบเทียบโครงการ โรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูลและโครงการ โรงไฟฟ้าถ่านหิน
แม่เมาะ. (Negative externality and social movement: a comparative study of Pak moon
hydropower plant and Mae Moh power plant)
อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: รศ. ดร.นวลน้อย ตรีรัตน์, 160 หน้า.

วัตถุประสงค์ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้คือ การศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมสำหรับ
กิจการไฟฟ้าในพื้นที่เกิดผลกระทบภายนอกเชิงลบในประเทศไทย โดยใช้กรณีศึกษาเปรียบเทียบ
ระหว่างโครงการ โรงไฟฟ้าพลังงานน้ำเขื่อนปากมูล และ โครงการ โรงไฟฟ้าถ่านหินแม่เมาะ
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยแบ่งข้อมูลเป็น 2 ประเภทได้แก่ ข้อมูลปฐมภูมิ
ที่ได้จากสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องกับ 2 กรณีปัญหา เช่น นักพัฒนาเอกชน และ ชาวบ้านท้องถิ่น
เป็นต้น และข้อมูลทุติยภูมิเป็นการสืบค้นเอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น สื่อพิมพ์ และ เอกสารงานวิจัย

ผลการศึกษาพบว่า 2 แม้ว่ากรณีศึกษา มีความสัมพันธ์ขัดแย้งระหว่าง 2 ผู้เล่นที่เหมือนกัน
ได้แก่ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย กับชาวบ้านท้องถิ่นที่ได้รับผลกระทบภายนอกเชิงลบ แต่
ความสัมพันธ์ขัดแย้งทั้ง 2 กรณีมีต่างตามพื้นที่การผลิตที่เกิดขึ้น กรณีโครงการโรงไฟฟ้าพลังงานน้ำ
เขื่อนมูล พื้นที่การผลิตเป็นพื้นที่ของการประมงในแม่น้ำมูล ดังนั้นเขื่อนปากมูลไปขวางเส้นทาง
การอพยพของปลาในแม่น้ำมูล ทำให้ชาวบ้านสูญเสียอาชีพประมง ดังนั้นขบวนการชาวบ้าน
เรียกร้องให้ประจวบคายน้ำถาวรเพื่อฟื้นคืนอาชีพประมงของตนเอง กรณีโรงไฟฟ้าถ่านหินแม่เมาะ
พื้นที่การผลิตเป็นพื้นที่เหมืองถ่านหิน ดังนั้นขบวนการชาวบ้านจึงไม่ต้องการหยุดยั้งการผลิตของ
โรงไฟฟ้า แต่ต้องการค่าชดเชยเยียวยาและการอพยพย้ายออกจากพื้นที่มลพิษ

สาขาวิชา...เศรษฐศาสตร์การเมือง...ลายมือชื่อ.....
ปีการศึกษา.....2555..... ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....

5285282229: MAJOR POLITICAL ECONOMY

KEYWORDS : EXTERNALITY, SOCIAL MOVEMENT

NATTHAKICH ASSANEE: NEGATIVE EXTERNALITY AND
SOCIAL MOVEMENT: A COMPARATIVE STUDY OF PAK
MOON HYDROPOWER PLANT AND MAE MOH POWER
PLANT.

ADIVISOR : ASSOC. PROF. NUALNOI TREERAT, Ph.D.,
160 pp.

The purpose of this thesis is to investigate the social movement for power plant with the negative externality by using 2 comparative case studies; Pak Mook hydropower plant and Mae Moh power plant. The thesis is a qualitative research by dividing 2 categories data: primary data gained by interviewing 2 cases study related people such as NGOs and the locals and secondary data gained by investigating related documents such as the press and the research document.

The result of the study represents that 2 cases study have the contradiction relationship between 2 same actors as the Electricity Generating Authority of Thailand (EGAT) and the locals affected with the negative externality but 2 cases study have difference following the production space. By a case study of Pak Mook hydropower, the production space is the fishery in Mae Moon river so Pak Mook dam block the fish's emigrated journey causing a loss of locals' the fishery career. Under such circumstance, the locals' movement requests the permanent open of floodgate resulting in their fishery career recovery. By a case study of Mae Moh power plant, the production space is the coal mining so the locals' movement requests the recompense of negative externality and migration from pollution area without the stop of the power plant operation.

Field of Study : ...Political Economy.....Student's Signature .....

Academic Year : .....2012.....Advisor's Signature .....

กิตติกรรมประกาศ

การจัดทำวิทยานิพนธ์ “ผลกระทบภายนอกเชิงลบกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม: กรณีศึกษาเปรียบเทียบโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูลและโครงการโรงไฟฟ้าถ่านหินแม่เมาะ” นี้สามารถสำเร็จได้นั้น กระผมขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร. นวลน้อย ตีร์รัตน์ ที่ให้โอกาสและความอดทนอย่างสูงที่จะอุทิศคำแนะนำและช่วยเหลือต่างๆด้วยความเมตตาในฐานะอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ กระผมขอขอบคุณรองศาสตราจารย์ ดร.ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ ประธานกรรมการวิทยานิพนธ์ที่ทั้งสอนและให้กรอบมุมมองทางเศรษฐศาสตร์การเมืองตลอดมา กระผมขอขอบคุณ ดร. ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ กรรมการวิทยานิพนธ์ ในฐานะบูรพาจารย์ที่ให้ความรู้ทางเศรษฐศาสตร์สถาบันและขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมจนมาเป็นที่ยึดเหนี่ยวใจจัดทำหัวข้อวิทยานิพนธ์นี้ กระผมขอขอบคุณรองศาสตราจารย์ ดร.กนกศักดิ์ แก้วเทพสำหรับการห้วงใยดูแลตลอดมาตลอดการทำวิทยานิพนธ์ กระผมขอขอบคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.วรวิทย์ เจริญเลิศ กรรมการวิทยานิพนธ์ที่ไม่เคยหน่ายที่จะนั่งให้คำแนะนำและวิธีคิดต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งไม่เคยเบื่อหรือแม้แต่ปฏิเสธที่ตอบคำถามมากมายจากกระผม ทุกท่านที่ได้เอ่ยนามมานั้นไม่สามารถขาดคนหนึ่งคนใดได้เลยในการผลิตผลงานวิทยานิพนธ์เล่มนี้ออกมา

สุดท้ายที่สุดแรงใจที่ผลักดันให้สู้ต่อจนดำเนินการวิทยานิพนธ์เสร็จสิ้นคงต้องขอบคุณคนรอบข้างในครอบครัวมาเป็นตัวผมในทุกวันนี้อันได้แก่คุณพ่อ คุณแม่ และน้องสาวทั้งสอง

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญภาพ.....	ญ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์.....	1
1.3 ขอบเขตของการศึกษา.....	1
1.4 ระเบียบวิธีดำเนินงานวิจัย.....	4
1.5 ประโยชน์ที่ได้รับ.....	5
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง.....	6
2.1 ผลกระทบภายนอก.....	6
2.2 ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม.....	8
2.2.1 วัฏจักรชีวิตของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม.....	9
2.2.2 ทฤษฎีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม.....	13
2.2.3 ยุทธวิธีของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม.....	18
2.3 ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในประเทศไทย.....	23
บทที่ 3 ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม กรณีศึกษาเขื่อนปากมูล.....	29
3.1 ภูมิประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ชุมชนริมแม่น้ำมูลก่อนการสร้างเขื่อนปากมูล.....	29
3.1.1 ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน.....	29
3.1.2 ชุมชนคนหาปลา.....	30
3.2 ผลกระทบภายนอกสู่ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมช่วงก่อนสร้างเขื่อนปากมูล.....	35
3.2.1 จุดกำเนิดเขื่อนปากมูล.....	35
3.2.2 การปะทะของชุดความคิดของชุมชนกับรัฐ.....	36

	หน้า
3.2.3 ยุทธวิธีการผลักดันเขื่อนปากมูลโดยรัฐ.....	40
3.3 ขบวนการเคลื่อนไหวสังคมช่วงระหว่างการสร้างเขื่อนปากมูล.....	42
3.3.1 การปรับตัวของขบวนการ.....	42
3.3.2 ยุทธวิธีของขบวนการ	45
3.4 ขบวนการเคลื่อนไหวสังคมช่วงช่วงหลังการสร้างเขื่อนปากมูล (พ.ศ.2537 – พฤษภาคม พ.ศ. 2550).....	49
3.4.1 การปรับตัวของขบวนการผู้สมัชชาคนจน.....	49
3.4.2 ยุทธวิธีของขบวนการ	51
3.4.2.1 มหกรรมทวงสัญญา.....	51
3.4.2.2 99 วันสมัชชาคนจน.....	52
3.4.2.3 หมู่บ้านมูนมันยืน.....	55
3.4.2.4 การหาแนวร่วมคน “กรุงเทพ”	57
3.4.2.4 การเดินทางไกลเพื่อแม่มูล.....	58
3.4.3 การตอบสนองของรัฐ.....	59
3.5 ขบวนการเคลื่อนไหวสังคมช่วงช่วงหลังการสร้างเขื่อนปากมูล (มิถุนายน พ.ศ. 2550– พฤษภาคม พ.ศ. 2556).....	64
3.5.1 การปรับตัวของขบวนการ.....	64
3.5.2 ยุทธวิธีของขบวนการ	67
3.6 บทสรุป.....	72
บทที่ 4 ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม กรณีศึกษาโรงไฟฟ้าแม่เมาะ.....	75
4.1 ภูมิประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ชุมชนแม่เมาะ.....	75
4.1.1 จากชุมชนเกษตรกรรมยังชีพ สู่กิจการป่างไม้.....	76
4.1.2 แม่เมาะพื้นที่เหมืองถ่านหินของชาติ.....	80
4.1.3 เหมืองถ่านหินแม่เมาะกลายเป็นพื้นที่ผลิตไฟฟ้า.....	84
4.2 ผลกระทบภายนอกของโรงไฟฟ้าถ่านหินแม่เมาะ.....	86
4.2.1 ผลกระทบภายนอกของการขยายเหมืองลิกไนต์และโรงไฟฟ้า.....	86
4.2.2 ผลกระทบภายนอกของมลพิษในอากาศ.....	92
4.3 ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมกรณีปัญหาโรงไฟฟ้าถ่านหินแม่เมาะ.....	94

	หน้า
4.3.1 ผลกระทบภายนอกสู่ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม.....	94
4.3.2 การปรับตัวของขบวนการหลังการตั้งเครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะ.....	101
4.3.3 การแยกตัวของกลุ่มสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ.....	105
4.3.4 การปรับตัวของขบวนการหลังการตั้งเครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะ.....	108
4.3.5 การแตกสลายของเครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะ.....	112
4.3.6 การปรับตัวของขบวนการหลังคำพิพากษา.....	115
4.4 บทสรุป.....	118
บทที่ 5 การเปรียบเทียบกรณีศึกษาเขื่อนปากมูลกับโรงไฟฟ้าแม่เมาะ.....	122
5.1 อัตลักษณ์ของชุมชน.....	122
5.2 ผลกระทบภายนอก.....	125
5.3 ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม.....	128
5.4 บทบาทและประเด็นข้อเรียกร้องของขบวนการ.....	135
5.5 บทบาทและการตอบสนองจากรัฐ.....	141
บทที่ 6 บทสรุปและข้อเสนอแนะ.....	147
6.1 บทสรุป.....	147
6.2 ข้อเสนอแนะ.....	150
รายการอ้างอิง.....	152
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	160

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 5.1 การวิเคราะห์ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม.....	127

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญ

ปัญหาวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจการเมืองที่เกิดขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ล้วนเกิดจากการบริหารรัฐรวมศูนย์อำนาจ มุ่งหวังขยายตัวของระบบทุนนิยมให้เกิดขึ้น มุ่งที่จะสร้างวิธีการผลิตของอุตสาหกรรมนิยม ตามแนวทาง “การทำรัฐชาติให้ทันสมัย” (Modernization) ผ่านการสังเวทียาการธรรมชาติเพื่อจะตอบสนองการบริโภคที่ไม่สิ้นสุด ตามฐานคตินิยมของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่ว่า “การจัดสรรทรัพยากรอันจำกัดเพื่อความต้องการมากมายและไม่จำกัด” ก่อเกิดรัฐที่ขับเคลื่อนไปสู่เป้าหมายการเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก แทนการสร้างดุลยภาพในมิติเชิงเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และสังคมอันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

การบริหารงานรัฐจึงมุ่งเน้นไปทางการสร้างสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานของระบบเศรษฐกิจที่ตอบสนองอุตสาหกรรมนิยมโดยเฉพาะการจัดหาพลังงาน การจัดหาพลังงานที่เกิดขึ้นย่อมเกิดมาจากกระบวนการแปรเปลี่ยนวัตถุดิบทรัพยากรธรรมชาติพร้อมสภาวะแวดล้อมทางนิเวศวิทยาให้เป็นกิจกรรมพลังงานสร้างผลิตผลทางพลังงาน แต่ผลผลิตของกระบวนการที่เกิดขึ้นนั้น ไม่ใช่เพียงผลิตภัณฑ์พลังงานเท่านั้น แต่ยังก่อให้เกิดต้นทุนสูญเสียของสภาวะแวดล้อมทางนิเวศวิทยาในระบบที่ถูกเรียกว่า ผลกระทบภายนอกเชิงลบ

เมื่อพิจารณาการบริหารส่วนใหญ่ของรัฐรวมศูนย์มักกระทำผ่านระบบราชการที่มีขนาดใหญ่ เต็มไปด้วยขั้นตอนกฎระเบียบที่หละหลวมและความไม่โปร่ง ทำให้เกิดปัญหา “ความล้มเหลวทางประสิทธิภาพ” (Efficiency) ของระบบเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น ได้แก่ การใช้งบประมาณและทรัพยากรมากแต่กลับก่อเกิดผลลัพธ์ที่ได้น้อย และเกิดต้นทุนสูญเสียอันประเมินค่าไม่ได้จากโครงการ ต้นทุนสูญเสียเหล่านี้ล้วนไปสร้างความบิดเบี้ยวทางวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนรอบหน่วยการผลิตทั้งด้านร่างกายและจิตใจอันเป็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่ได้รับผลกระทบ ดังนั้นปัญหาเหล่านี้ที่ล้วนเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กันระหว่างนิเวศ สังคม และปัจเจกชน ทางเส้นสายสัมพันธ์ “นิเวศ-จิตใจ-กายภาพ-สังคม” (ปรีชาเปี่ยมพงษ์สานต์, 2541) ดังคำอธิบายต่อไปนี้

เมื่อระบบนิเวศที่เป็นฐานที่อยู่อาศัยของชุมชนมนุษย์นั้นถูกทำลายจากผลกระทบภายนอกเชิงลบของโครงการรัฐที่บกพร่อง สภาพแวดล้อมทางนิเวศที่ถูกทำลายส่งผลกระทบต่อถึงมนุษย์ในชุมชนนั้นทั้งด้านจิตใจและร่างกาย แต่มนุษย์ที่ได้รับผลกระทบที่เกิดขึ้นไม่ใช่แค่ปัจเจกชนที่ได้รับ แต่เป็นชุมชนสังคมโดยรวมนั้นได้รับผลกระทบร่วมกัน การกระทำรวมหมู่ของคนในสังคมนั้นจึงเกิดขึ้นมา เพื่อทวงคืนคุณภาพทางธรรมชาติเดิมคืนมา ดังนั้นต้นทุนสังคมที่สูญเสียจากผลกระทบภายนอกเชิงลบเป็นเพียงปัจจัยภายนอกเท่านั้นสำหรับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกิดขึ้น แต่การเกิดขึ้นของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมยังต้องอาศัยปัจจัยภายใน อันเป็นความเข้มแข็งและความต่อเนื่องของการกระทำรวมหมู่ (Collective Action) ในชุมชนนั้น

ดังนั้นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมจึงมุ่งสู่ความยั่งยืนของสังคม เพื่อปกป้องกลุ่มตนเองและอนาคตของลูกหลาน ให้หลุดพ้นจากความเหลวไหลของระบบเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมนิยม ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเหล่านี้ล้วนเป็นเหตุแห่งปัจจุบันและผลแห่งอนาคตของการต่อสู้ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์โดยมีสังคม และ สภาพแวดล้อมธรรมชาติเป็นเดิมพัน ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเหล่านี้จึงควรนำมาตีความตามกรอบแนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมือง จากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับทรัพยากรธรรมชาติ ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และระหว่างความสัมพันธ์มวลชนกับรัฐ อันเป็นเหตุแห่งความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ไม่เท่าเทียมของกลุ่มชนชั้นทางสังคมในการเข้าถึงทรัพยากร ซึ่งย่อมนำมาสู่ผลแห่งปฏิสัมพันธ์เชื่อมโยงต่างที่เกิดขึ้นนั้นเคลื่อนไหวตามความไม่ชอบธรรมนั้น

ความสัมพันธ์การเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่เท่าเทียม จึงมีเพียงเป็นปฐมบทของความเดือดร้อนของคนในสังคมกลุ่มหนึ่ง แต่เป็นนิรันดร์ของการคงอยู่ปัญหาสิ่งแวดล้อม ชุมชน และ สังคม ความเสื่อมโทรมที่เกิดขึ้นนี้ยังเป็นภาพสะท้อนรอยโหว่ขนาดใหญ่ทางมายาคติของระบบทุนนิยม ในการบริหารทรัพยากรสิ่งแวดล้อมบนความไม่เสมอภาคทางสังคมและการเมือง ที่ล้วนผลกระทบให้ต้นทุนความสูญเสียที่เกิดขึ้นตกอยู่บนบ่าของกลุ่มคนชนชั้นล่าง ในขณะที่ชนชั้นนำทั้งหลายสามารถใช้ “ทรัพยากรเชิงอำนาจ” (Authoritative Resource) และอิทธิพลทางการเมืองในการเอาตัวรอดไปได้ จึงนำมาสู่พื้นที่ความขัดแย้งที่ไม่อาจสมานฉันท์กันได้ ความซับซ้อนที่เกิดขึ้นของความสัมพันธ์ต่างๆของปัญหาเหล่านี้ของระบบการเมืองทางด้านนิเวศทรัพยากร จึงควรถูกนำมาศึกษาเพื่อต่อยอดสู่การเรียนรู้ไปสู่การสร้างองค์ความรู้ของการพัฒนาสร้างสังคมลดความขัดแย้งให้เกิดขึ้น

ดังนั้นการศึกษาเชิงลึกของปัญหาที่ซับซ้อนเหล่านี้ในสังคมไทย 2 ตัวอย่างทางประวัติศาสตร์ที่เป็นรากเหง้าปัญหาการเมืองเรื่องนิเวศทรัพยากรด้านจัดสรรพลังงานในสังคมไทยสามารถนำมาบ่งชี้ความไม่มีประสิทธิภาพของรัฐไทยด้านการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดความไม่เป็นธรรมทางโครงสร้างอำนาจทางสังคม จนก่อเกิดเป็นความไม่สิ้นสุดของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมขึ้น ได้แก่ โครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล จังหวัดอุบลราชธานี กับโครงการโรงไฟฟ้าแม่เมาะ จังหวัดลำปาง จึงถูกหยิบยกมาทำการศึกษาในงานวิจัยนี้

2 มหาภัยความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนั้นเป็นปฏิสัมพันธ์กันในเชิงขัดแย้งของคู่ขัดแย้งแบบเดียวกัน อันได้แก่ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยในฐานะเจ้าของทั้งสองกิจการพลังงาน กับกลุ่มชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบในพื้นที่ แต่ 2 มหาภัยเป็นเรื่องราวคนละด้านของประวัติศาสตร์พลังงานไทย โครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูลนั้นมากับเรื่องราวทางประวัติศาสตร์การต่อสู้ของกลุ่มคนชนชั้นล่างที่เติบโตมาจาก “คนด้านสร้างเขื่อนปากมูล” จนมาเป็น “รวมพลคนไม่เอาเขื่อน” กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของจุดกำเนิด “สมัชชาคนจน” อันเป็นองค์กรเครือข่ายตัวแทนคนจนที่มีบทบาทและอำนาจมากสูงในประวัติศาสตร์สังคมไทย ส่วนโครงการโรงไฟฟ้าถ่านหินแม่เมาะนั้นมากับประวัติของการตั้งหน่วยงานกิจการพลังงานไทย มาจากเหมืองถ่านหินของรัฐบาล ที่ได้รับพระราชทานจากรัชกาลที่ 7 มาเป็น “องค์การพลังงานไฟฟ้าลิกไนต์” และสุดท้ายกลายเป็นส่วนหนึ่งของการตั้ง “การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย” อันเป็นหน่วยงานรัฐที่มีอิทธิพลสูงสุดในกระทรวงพลังงานของประเทศไทย

นอกจากนี้ผลกระทบภายนอกที่เกิดขึ้นจาก 2 กรณีศึกษาก็ยังแตกต่างกัน เมื่อโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำ เขื่อนปากมูล จังหวัดอุบลราชธานี ก่อเกิดผลกระทบภายนอกเชิงลบทางนิเวศวัฒนธรรมบนฐานวิถีทำกินของชาวบ้านในชุมชน เมื่อระบบนิเวศที่ถูกทำลายจากการต้นทุนผลกระทบภายนอกของกิจการพลังงาน โดยแม่น้ำมูลอันเป็นฐานทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นต้นทุนในการทำมาหากินของประชาชนในชุมชนที่มีการประกอบอาชีพทางประมงเป็นหลัก ให้พื้นฐานการอยู่ทางเส้นทำกินถูกเบียดบัง สิ่งที่หน่วยงานรัฐจัดสรร ทั้งค่าชดเชยและวิถีอาชีพใหม่ที่ชดเชยวิถีอาชีพหลักเดิม “ประมง” ไม่สามารถชดเชยเทียบเท่าผลกระทบภายนอกเชิงลบทางวิถีทำกินของชาวบ้านในชุมชน จึงก่อเกิดขบวนการเคลื่อนไหวในการต่อสู้เรียกร้องนำวิถีอาชีพทำมาหากินกลับมา ในขณะที่โครงการโรงไฟฟ้าถ่านหินแม่เมาะ จังหวัดลำปาง ก่อเกิดผลกระทบภายนอกเชิงลบทางนิเวศอนามัย สร้างปัญหาสุขภาพอนามัยของราษฎรในชุมชนบริเวณรอบโครงการ ผลต่อเนื่องจากภาวะสะสมปริมาณมลพิษก็คือ ผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชน ปრაกฏ์ทั้งผลเฉียบพลัน เช่น การเพิ่มขึ้นของการเจ็บป่วยของประชาชนในพื้นที่ด้วยโรคทางผิวหนังและเนื้อเยื่อ

ได้ผิวหนัง และโรกระบบทางเดินหายใจ อันเนื่องจากการสัมผัสมลพิษ และผลระยะยาวแบบตาย
 ผ่อนส่ง เช่น มะเร็งปอด เป็นต้น ฉะนั้นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกิดขึ้นมุ่งไปที่การ
 คู้มครองและการชดเชยทางสุขภาพของคนในชุมชน” จากเรื่องราวของประวัติศาสตร์คนละด้าน
 และมีผลกระทบภายนอกเชิงลบจากกิจการพลังงานที่แตกต่าง ย่อมนำมาซึ่งปฏิสัมพันธ์กันในเชิง
 ขัดแย้งระหว่าง การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยกับขบวนการชาวบ้านนั้นระหว่าง 2 กรณีศึกษา
 นั้นมีเนื้อหาเรื่องราวที่แตกต่างอย่างน่าสนใจ

ดังนั้นทั้ง 2 กรณีศึกษาจึงจะถูกหยิบยกนำมาศึกษาวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดเศรษฐศาสตร์
 การเมือง เริ่มจากการเรียบเรียงที่มาที่ไปของปัญหาผลกระทบภายนอกเชิงลบที่เกิดขึ้น สามารถ
 นำไปสู่การวิเคราะห์พื้นที่สาธารณะและปฏิสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่าง “รัฐ – ทูต – ชุมชน” เพื่อ
 ก่อให้เกิดการสังเคราะห์เปรียบเทียบ อัตลักษณ์ รูปแบบ พัฒนาการ และยุทธวิธีของขบวนการ
 เคลื่อนไหวทางสังคมที่เกิดขึ้น

1.2 วัตถุประสงค์

ศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมสำหรับกิจการไฟฟ้าในพื้นที่เกิดผลกระทบภายนอก
 เชิงลบในประเทศไทยโดยใช้กรณีศึกษาเปรียบเทียบระหว่างโครงการโรงไฟฟ้าพลังงานน้ำเขื่อน
 ปากมูล และ โครงการโรงไฟฟ้าถ่านหินแม่เมาะ

1.3 ขอบเขตการศึกษา

ศึกษาเปรียบเทียบโครงการโรงไฟฟ้าพลังงานน้ำเขื่อนปากมูล และ โครงการโรงไฟฟ้าถ่าน
 หินแม่เมาะ

1.4 ระเบียบวิธีดำเนินวิจัย

ดำเนินการศึกษาดัวยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วยข้อมูล 2 ประเภท

1. ข้อมูลปฐมภูมิได้จากสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง โดยเน้นไปที่แกนนำที่ทำหน้าที่เป็น
 พอคัวใหญ่ของขบวนการเคลื่อนไหว ในกรณีโครงการโรงไฟฟ้าพลังงานน้ำเขื่อนปากมูลนั้นคือ
 คุณสมปอง เวียงจันทร์ ประธานคณะกรรมการฟื้นฟูชุมชนลุ่มน้ำมูล และ กฤษกร ศิลารักษ์ แกนนำ
 ขบวนการเคลื่อนไหว ในกรณีโครงการโรงไฟฟ้าถ่านหินแม่เมาะนั้นคือ คุณสมบุญ สีคำดอกแค
 ประธานเครือข่ายกลุ่มผู้ป่วยจากการทำงานและสิ่งแวดล้อมแห่งประเทศไทย ผู้มีส่วนจัดตั้งเครือข่าย

สิทธิผู้ป่วยแม่เกาะ นอกจากยังมีข้อมูล ปฐมภูมิที่ได้จากการสัมภาษณ์ประชาชนในพื้นที่ชุมชน
ของสองกรณีปัญหา

2. ข้อมูลทุติยภูมินั้นได้จากการสืบค้นเอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่นเอกสารเผยแพร่ของการ
ไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย สื่อพิมพ์ที่เป็นหนังสือพิมพ์ และ สื่อพิมพ์ที่เป็นออนไลน์ ข้อมูล
ทุติยภูมียังรวมไปถึงข้อมูลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ 2 กรณีปัญหา

1.5 ประโยชน์ที่ได้รับ

1. เข้าใจความเหมือนและความต่างของรากเหง้าที่มาและพัฒนาการที่เกิดขึ้นระหว่าง 2
กรณีศึกษาทั้งในส่วนอัตลักษณ์ชุมชน ผลกระทบภายนอกเชิงลบ และขบวนการเคลื่อนไหวทาง
สังคม

2. ใช้เป็นแบบเรียนรู้สำหรับการลดความขัดแย้งของการบริหารจัดการกิจการพลังงานใน
พื้นที่ชุมชน

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

2.1 ผลกระทบภายนอก

ผลกระทบภายนอก (Externality) เป็นแนวคิดของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก (neoclassical economy) ใช้อธิบายถึงผลกระทบของกิจกรรมเศรษฐกิจของหน่วยธุรกิจที่ไม่ได้เป็นผลกระทบทางตรงแสดงออกมาให้เห็นชัดเจนเป็นกำไร - ขาดทุนทางตัวเงินบนฐานธุรกิจของหน่วยเศรษฐกิจตัวนั้น หรือที่เรียกว่า ธุรกรรมทางเศรษฐศาสตร์ แต่ผลกระทบของกิจกรรมเศรษฐกิจนั้นแสดงออกต่อหน่วยธุรกิจอื่นๆหรือกลุ่มบุคคลใดๆที่ไม่มีเกี่ยวข้องกับกิจกรรมเศรษฐกิจของหน่วยธุรกิจนั้น (Simpson, 2007)

ผลกระทบภายนอก (Externality)ที่เกิดขึ้นจึงถูกแบ่งออกเป็น 2 แบบ ได้แก่ ผลกระทบภายนอกเชิงบวก (Positive Externality) อันเป็นผลกระทบภายนอกที่ก่อให้เกิดผลประโยชน์แก่หน่วยธุรกิจอื่นๆหรือกลุ่มบุคคลใดๆ เช่น การตั้งโรงงานในพื้นที่ชุมชนท้องถิ่น ส่งผลให้ชาวบ้านในพื้นที่ชุมชนสามารถสร้างกำไรจากการค้าขายที่เกิดขึ้นในพื้นที่มากขึ้น จากปริมาณซื้อที่เพิ่มขึ้นของลูกค้าที่เข้ามาทำงานในโรงงานนั้น และ ผลกระทบภายนอกเชิงลบ (Negative Externality) อันเป็นผลกระทบภายนอกที่ก่อให้เกิดต้นทุนความเสียหายแก่หน่วยธุรกิจอื่นๆหรือกลุ่มบุคคลใดๆ เช่น มลพิษที่เกิดขึ้นจากการผลิตในโรงงาน ทำให้ชาวบ้านต้องเจ็บป่วยและจ่ายค่ารักษาดูแลตนเอง

ผลกระทบภายนอกเชิงลบในทางการเมืองก็ยิ่งมีความสำคัญมากขึ้น เมื่อผลกระทบภายนอกเชิงลบนั้นเกิดขึ้นจากวิธีการผลิตสินค้าสาธารณะ (Public Goods) อันเป็นกิจกรรมเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องหรือเป็นเจ้าของโดยรัฐ ก่อให้เกิดบทบาท “คาฝาก” (Free Rider Problem) ของรัฐที่ได้ผลประโยชน์จากกิจกรรมผลิตสินค้าสาธารณะนั้น แต่ไม่ยอมจ่ายค่าชดเชยต้นทุนสังคมที่สูญเสียกับชุมชนพื้นที่ท้องถิ่นจากกิจการผลิตนั้น จึงก่อให้เกิดเป็นความล้มเหลวเชิงประสิทธิภาพของนโยบายสาธารณะนั้น เมื่อสินค้าสาธารณะเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายสาธารณะที่เกิดขึ้น ไม่สามารถสร้างผลประโยชน์เชิงสวัสดิการสังคมทั้งหมดให้เกิดขึ้น ดังนั้นปัญหาผลกระทบภายนอกเชิงลบของนโยบายสาธารณะจึงเป็นปัญหาทางโครงสร้าง เศรษฐกิจ สังคม และ ชุมชน(Simpson, 2007)

ดังนั้นผลกระทบภายนอกเชิงลบ (Negative Externality) จึงเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความล้มเหลวทางตลาดที่เกิดขึ้น ผ่านกลไกราคาของระบบเศรษฐกิจ เมื่อต้นทุนที่เกิดขึ้นจากผลกระทบ

ของกิจกรรมเศรษฐกิจนั้น ความพยายามจะนิยามและระบุปริมาณเชิงตัวเลขของผลกระทบภายนอกเชิงลบที่เกิดขึ้น ในเศรษฐศาสตร์กระแสหลักจึงเป็นความพยายามที่จะแสดงความรับผิดชอบของ ความล้มเหลวของแนวคิดทางกลไกราคาของระบบตลาดเสรีที่ไม่สามารถครอบคลุมทุกต้นทุน ผลกระทบที่เกิดขึ้นของกิจกรรมเศรษฐกิจ แต่แนวเศรษฐศาสตร์กระแสหลักพยายามใช้การ ประเมินวัฏจักรชีวิต (Life Cycle Assessment) ของกิจกรรมเศรษฐกิจเพื่อหาปริมาณเชิงตัวเลข ของผลกระทบภายนอกเชิงลบที่เกิดขึ้น เช่นมูลค่าเชิงตัวเลขของคาร์บอนไดออกไซด์ที่เกิดขึ้นใน แต่ละส่วนของกิจกรรมเศรษฐกิจนั้น

แต่อย่างไรก็ตามการคำนวณทางตัวเลขเชิงเศรษฐศาสตร์สิ่งแวดลอมที่เกิดขึ้นนั้นก็ไม่สามารถประเมินความเสียหายที่ถูกต้องและแม่นยำของความเสียหายทางชีวภาพของระบบนิเวศที่ เกิดการสูญเสียจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจนั้น เมื่อความสูญเสียทางชีวภาพที่เกิดขึ้นนั้น เช่น การ เจ็บป่วยและการเสียชีวิตของมนุษย์ ไม่สามารถนำมาประเมินหาตัวเลขแท้จริงทางราคาของคุณค่า ชีวิตเหล่านั้น ดังนั้นแนวคิดทางสถาบันใหม่ (The New Institutional Approach) จึงนำเสนอเพิ่มเติม และแย้งผลกระทบภายนอกเชิงลบ (Negative Externality) ของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักดังต่อไปนี้ (Medalye, 2010)

แนวคิดทางสถาบันใหม่ (The New Institutional Approach) นั้นพยายามต่อ ยอดผลกระทบ ภายนอกเชิงลบของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักเฉพาะส่วนเกี่ยวพันกันของหน่วยธุรกิจหลักของ กิจกรรมเศรษฐกิจกับหน่วยอื่นๆ โดยให้ความสำคัญของโครงสร้างอำนาจทางสังคมที่เกิดขึ้น เมื่อ หน่วยธุรกิจหนึ่งไปมีอิทธิพลต่อหน่วยอื่นๆ ดังนั้นหน่วยธุรกิจจึงไม่สามารถดำเนินกิจการต่อไป โดยปราศจากการให้ความสนใจความหวาดระแวงของหน่วยอื่นๆจากผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมที่ เกิดขึ้นได้ ปฏิสัมพันธ์กันในเชิงขัดแย้งที่เกิดขึ้นสมควรได้รับการแก้ไขโดยปรับฐานโครงสร้าง อำนาจภายในระหว่างกันของกลุ่มความขัดแย้งตามกลไกเชิงสถาบัน โดยมุ่งให้ความสำคัญไปที่ความ ยั่งยืนของชุมชนของมนุษย์มากกว่าตัวเลขการเติบโตทางเศรษฐกิจ (Medalye, 2010)

ดังนั้นแนวคิดทางสถาบันใหม่จึงนำเสนอการแก้ไขที่รากเหง้าของความขัดแย้งของ ผลกระทบภายนอกเชิงลบที่เกิดขึ้น แทนที่จะคำนวณผลกระทบภายนอกเชิงลบนั้นเป็นตัวเงินแล้ว จ่ายค่าชดเชยกันไป โดยไม่กระทบการดำเนินการของกิจกรรมเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น ดังนั้นแนวคิดทาง สถาบันใหม่จึงเน้นความยั่งยืนของสังคมและชุมชนของมนุษย์เป็นหลักบนฐานคุณภาพของ โครงสร้างเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น ในขณะที่แนวคิดเศรษฐศาสตร์กระแสหลักนั้น เป็นเน้นดำรงคงอยู่ของกิจกรรมเศรษฐกิจเพื่อสร้างตัวเลขการเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก

2.2 ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

การนิยามขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนั้นเป็นเรื่องยาก เพราะขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมไม่ใช่พรรคการเมืองหรือกลุ่มผลประโยชน์ที่มีตัวคนเอกลักษณ์ที่แน่นอนในการแสวงอำนาจและผลประโยชน์ทางการเมือง แต่ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนั้นก็ไม่ใช่กระแสมวลชนที่เกิดขึ้นมาโดยปราศจากการจัดตั้งเครือข่ายองค์กรและเป้าหมาย ดังนั้นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมจึงเป็นความหมายคาบเกี่ยวกันระหว่างกลุ่มผลประโยชน์และกระแสมวลชนที่จัดตั้งขึ้น ลักษณะของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมจึงเป็นการสร้างเครือข่ายที่ไม่เป็นทางการจากปฏิสัมพันธ์กันในเชิงขัดแย้งที่เกิดขึ้นโดยระบุกู้ขัดแย้งนั้นชัดเจน ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมจึงถูกนำเสนอในรูปแบบของเครือข่ายหรือตัวตนทางสังคมที่จัดตั้งขึ้นอย่างไม่เป็นทางการ เพื่อมาจัดการความขัดแย้งเชิงสถาบันที่จะมุ่งไปสู่เป้าหมายของการแก้ไขปัญหาเหล่านั้น โดยเป้าหมายนั้นอาจเล็งผลไปที่นโยบายเฉพาะเจาะจงเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือนโยบายเชิงมหภาคที่มุ่งเน้นเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางวัฒนธรรมและสังคมก็ได้

ในช่วงต้นของการศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนั้นการกระทำร่วมหมู่เป็นเรื่องทางสันดานของพฤติกรรมมนุษย์ที่เกิดขึ้น เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงใดๆ เข้ามา ฉะนั้นงานการศึกษาก่อนหน้านี้จึงมุ่งเน้นไปทำความเข้าใจถึงเหตุและสถานะของการรวมกลุ่มที่เกิดขึ้น เนื่องจากถือว่าเป็นที่มาแห่งความจำเป็นของการก่อตัวของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกิดขึ้น งานการศึกษาเหล่านี้จึงถือกำเนิดมาจากทฤษฎีของสังคมนวลชน ทฤษฎีของสังคมนวลชนที่เกิดขึ้นไปให้ความสำคัญของการเพิ่มขึ้นของสังคมนวลชน โดยเชื่อว่าสังคมนวลชนนิยมนำมาสู่ก่อตัวการแยกตัวทางความสัมพันธ์ของมนุษย์ไปทางปัจเจกชนมากขึ้น จนนำมาสู่การแตกสลายของเครือข่ายและโครงสร้างของสังคมดั้งเดิม การศึกษาของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวนี้จึงเป็นลักษณะของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เฉพาะเจาะจงที่มีรูปแบบแน่นอน

2.2.1 วัฏจักรชีวิตของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

หนึ่งในงานการศึกษาช่วงต้นของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกิดขึ้นที่นำเสนอกระบวนการของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมได้แก่ งานการศึกษาของ Herbert Blumer ที่นำเสนอ 4 ขั้นตอนของวัฏจักรชีวิตของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกิดขึ้นดังต่อไปนี้ (Christiansen, 2009)

1. การสุกงอมของสังคม (Social Ferment)
2. การตื่นตัวของมวลชน (Popula Excitement)
3. การก่อรูปขบวนการ (Formalization)
4. การสร้างสถาบัน (Institutionalization)

แต่ในปัจจุบันแม้ชื่อเรียกของ 4 ขั้นตอนนี้ถูกเรียกแปรเปลี่ยน แต่กรอบคิดของแต่ละขั้นตอนยังคงค่อนข้างเหมือนเดิม ปัจจุบัน 4 ขั้นตอนนี้ถูกเรียกดังต่อไปนี้ (Christiansen, 2009)

1. การก่อตัว (Emergence)
2. การรวมตัว (Coalascence)
3. การบริหารระบบ (Bureaucratization)
4. การลดบทบาท (Decilne)

อย่างไรก็ตาม คำว่า การลดบทบาท (Decilne) จะเป็นการให้ความหมายเชิงลบ แต่ไม่จำเป็นต้องถูกเข้าใจในทางลบก็ได้ การลดบทบาท (Decilne) นั้นสามารถก่อเกิด 5 แนวทางดังนี้ (Christiansen, 2009)

1. การอดกลั้น (Repression)
2. การร่วมมือกัน (Co – operation)
3. ความสำเร็จ (Success)
4. ความล้มเหลวขององค์กร (Organizational failure)
5. การก่อตัวในสังคมกระแสหลัก (Establishment mainstream society)

4 ขั้นตอนของวัฏจักรของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมสามารถนำอธิบายรายละเอียดดังต่อไปนี้ (Christiansen, 2009)

ขั้นตอนที่ 1 การก่อตัว (Emergence)

ขั้นแรกของวัฏจักรชีวิตของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมถูกอธิบายว่าเป็นช่วงสังคมมีความสูงของสถานการณ์ปัญหาความขัดแย้งบางอย่างที่เกิดขึ้น ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในขั้นนี้จึงเป็นเพียงการเริ่มต้นที่เกิดขึ้น และมีการก่อตัวขององค์กรและเครือข่ายเล็กน้อยหรือไม่มีเลย ประชาชนที่จะเข้าร่วมเคลื่อนไหวนั้นเริ่มจะไม่พอใจนโยบายบางอย่างหรือสถานการณ์สังคมบางอย่างที่เกิดขึ้น แต่พวกเขายังไม่สร้างกระทำใดๆเพื่อให้ได้มาซึ่งการชดเชยของความคับข้องใจที่เกิดขึ้น หรือถ้าพวกเขาเหล่านั้นสร้างการกระทำใดๆที่เกิดขึ้นก็ยังเป็นการกระทำเชิงปัจเจกชนมากกว่าเป็นการกระทำร่วมหมู่ที่เกิดขึ้น การกระทำเชิงปัจเจกชนที่เกิดขึ้นอาจเป็นการสื่อสารไปเพื่อนหรือครอบครัวว่าเขาไม่พอใจสถานการณ์ที่เกิดขึ้น หรืออาจเขียนจดหมายไปที่หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นหรือตัวแทนของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์นั้นๆ หลังจากนั้นพวกเขาอาจเพิ่มพื้นที่สื่อสารของสภาวะด้านลบที่เกิดขึ้นหรือนโยบายที่ไม่เป็นที่ชื่นชอบ ขั้นตอนเบื้องต้นนี้สามารถถูกพิจารณาเป็นองค์กรเคลื่อนไหวทางสังคมเฉพาะ (Specific Social Movement Organization, SMO) องค์กรเคลื่อนไหวทางสังคมเฉพาะนั้นเป็นองค์กรหรือเครือข่ายเชื่อมโยงการเคลื่อนไหวทางสังคมที่สร้างภารกิจที่จำเป็นที่ทำให้การเคลื่อนไหวนั้นอยู่รอดหรือประสบความสำเร็จ ตัวอย่างขององค์กรนี้ได้แก่ องค์กรกรรมการประสานของนักเรียนไร้ความรุนแรง (The Student Non – Violent Coordinating Committee, CMCC) ในการเคลื่อนไหวด้านสิทธิมนุษยชน ในสังคมอเมริกัน ในช่วงยุค 1950

ขั้นตอนที่ 2 การรวมตัว (Coalascence)

ในขั้นตอนนี้ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกิดขึ้นสามารถก้าวผ่านอุปสรรคบางอย่างที่ขบวนการเคลื่อนไหวไม่สามารถก้าวข้ามได้ก่อน โดยทั่วไปจะเป็นปัญหาของการตื่นตัวของสังคมหรือการส่งผ่านความไม่พอใจให้เกิดขึ้นแต่ยังไม่มีการจัดระบบเครือข่ายหรือการแพร่กระจายในวงกว้าง ขั้นตอนที่สองเป็นขั้นการร่วมตัว หรือการตื่นตัวของมวลชน สามารถแสดงการรับรู้ของความไม่พอใจที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจน ความไม่พอใจที่เกิดขึ้นไม่ใช่แค่ความไม่สบายใจชั่วคราวทั่วไป แต่ความไม่พอใจที่พุ่งตรงไปที่บุคคลหรือหน่วยที่รับผิดชอบของปัญหาที่เกิดขึ้น ในการตรวจสอบว่าขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมสร้างกระบวนการปฏิบัติการเคลื่อนไหวนั้นมาถึงขั้นที่สอง จะหาจากการตื่นตัวที่เกิดขึ้นของมวลชนจะไม่ถูกปิดบังให้จำกัดเฉพาะพื้นที่ท้องถิ่น หรือภายในกลุ่มคนไม่กี่

คน แต่การตื่นตัวที่เกิดขึ้นชัดเจนมากขึ้นจากระดับพื้นที่ท้องถิ่นเป็นระดับพื้นที่สาธารณะ ขึ้นตอนนี้ จึงเกิดขึ้นเมื่อปัจเจกชนที่เข้าร่วมขบวนการสร้างกระบวนการกระตุ้นมวลชนให้ตื่นตัวกันและกัน แคนนำและกลยุทธ์ของขบวนการเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นเริ่มปรากฏออกมาให้เห็น ขึ้นตอนนี้จึงเริ่มมี กระแสมวลชนเคลื่อนไหวด้วยการแสดงพลังเคลื่อนไหวและความต้องการที่ชัดเจนขึ้น

ขั้นตอนที่ 3 การบริหารระบบ (Bureaucratization)

ขั้นตอนการบริหารระบบ (Bureaucratization) หรือ ถูกเรียกใหม่ว่าการก่อรูปขบวนการ (Formalization) จะบ่งชี้ลักษณะของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกิดขึ้นมีพัฒนาการที่สูงขึ้น สำหรับการสร้างองค์กรเครือข่ายและการประสานกันทางกลยุทธ์ที่เคลื่อนไหวที่เกิดขึ้น ในขั้นตอนนี้จึงมีความสำเร็จของการเคลื่อนไหวเป็นรูปขบวนการเกิดขึ้น ขบวนการเคลื่อนไหวในขั้นนี้ยังยึดโยง ให้ความสำคัญกับแกนนำขบวนการเคลื่อนไหว หรือ สมาชิกที่เคยมีประสบการณ์จัดตั้งองค์กร เครือข่ายเคลื่อนไหวมาก่อน โดยสมาชิกที่มีประสบการณ์เคลื่อนไหวมาก่อนเหล่านี้จะเข้ามาใน ฐานะตัวตั้งตัวติของการจัดตั้งขบวนการเคลื่อนไหว หรือบทบาทที่เสี่ยงในการจัดตั้งและ ประคับประคองขบวนการเคลื่อนไหวที่เริ่มต้น บทบาทนี้จะถูกเรียกว่าเรียกว่า “พ่อครัวใหญ่” ของ ขบวนการเคลื่อนไหว ทำหน้าที่การวางเป้าหมายอุดมการณ์และระบบองค์กรเครือข่ายของ ขบวนการเคลื่อนไหว ดังนั้นในขั้นตอนนี้ ขบวนการเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นจึงมีอำนาจทางการเมือง มากกว่าขั้นตอนก่อนหน้า จนสามารถสถาปนาเป็นกลุ่มอิทธิพลทางการเมืองได้ แต่อย่างไรก็ตาม ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้นมักจะล้มเหลวในขั้นตอนนี้ เนื่องจากไม่สามารถ ควบคุมกระแสมวลชนเคลื่อนไหวได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน การเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นนั้นถูกให้ ความรู้สึกเกินจำเป็นแก่แนวร่วมขบวนการที่ดำเนินการ และ “พ่อครัวใหญ่” แกนนำเคลื่อนไหวนั้น รู้สึกเหนื่อยล้าจนไม่พร้อมจะเสียสละตนเพื่อนำการเคลื่อนไหวต่อไป

ขั้นตอนที่ 4 การลดบทบาท (Decline)

ขั้นตอนสุดท้ายของวัฏจักรของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมคือ การลดบทบาท (Decline) หรือ การสร้างสถาบัน (Institutionalization) การลดบทบาท (Decline) ที่เกิดขึ้นไม่ จำเป็นต้องหมายถึงความล้มเหลวของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม การลดบทบาท (Decline) นั้น สามารถก่อเกิด 5 แนวทางดังนี้

4.1 การอดกลั้น (Repression)

การอดกลั้น (Repression) เกิดขึ้นเมื่อตัวแทนฝ่ายตรงข้ามที่มีอำนาจใช้มาตรการบางอย่าง (บางครั้งเป็นความรุนแรง) เพื่อการควบคุมหรือทำลายขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกิดขึ้น ทำ

ให้ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกิดขึ้นมีความยากที่จะดำเนินกิจกรรมการเมืองใดๆ เพื่อเพิ่มพื้นที่สาธารณะของตนเอง ดังนั้นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมจึงต้องอดกลั้นหรือหยุดการเคลื่อนไหวชั่วคราว

4.2 การร่วมมือกัน (Co – Operation)

การร่วมมือกัน (Co – Operation) เกิดขึ้นเมื่อขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมมีความยืดหยุ่นกับบุคคลที่เป็นแกนนำของการเคลื่อนไหวอย่างสูง เมื่อแกนนำการเคลื่อนไหวเหล่านั้นสามารถประสานผลประโยชน์กับรัฐหรือกลุ่มเป้าหมายสำหรับเคลื่อนไหวกดดัน ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมจึงลดบทบาทของกลุ่มตนเองที่จะเคลื่อนไหวกดดัน ไปเน้นความร่วมมือกันระหว่างกัน เพื่อให้ได้ผลประโยชน์ที่ลงตัวระหว่างสองฝ่าย

4.3 ความสำเร็จ (Success)

ความสำเร็จ (Success) เกิดขึ้นเมื่อขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมสามารถเคลื่อนไหวกดดันจนได้สิ่งที่เป็นเป้าหมายตามความต้องการของพวกเขา การประสบความสำเร็จที่เกิดขึ้นนั้นทำให้ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมจึงยอมลดบทบาทของตนเอง

4.4 ความล้มเหลวขององค์กร (Organizational Failure)

ความล้มเหลวขององค์กร (Organizational Failure) มี 2 ขั้นตอนได้แก่ขั้นตอนขัดแย้งภายในกลุ่ม (Factionalism) เกิดขึ้นเมื่อขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมไม่สามารถประสานผลประโยชน์ของสมาชิกภายในองค์กรเคลื่อนไหว เมื่อได้ผลประโยชน์มาจากภายนอก และขั้นตอนการแตกสลาย (Encapsulation) หลังจากความขัดแย้งของผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นขยายตัว ทำให้แต่ละกลุ่มในองค์กรนั้นมีความต้องการจะแยกตัวเคลื่อนไหวแบบกลุ่มใครกลุ่มมันในการเรียกร้องผลประโยชน์นั้น สร้างเป็นกลุ่มผลประโยชน์เฉพาะตนขึ้นมา

4.5 การก่อตัวในสังคมกระแสหลัก (Establishment Mainstream Society)

เมื่อข้อเสนอและข้อเรียกร้องของขบวนการเคลื่อนไหวนั้นถูกพัฒนาปรับเปลี่ยนเป็นส่วนหนึ่งของสังคมกระแสหลักขึ้น ทำให้เป็นไม่จำเป็นต้องทำการเรียกร้องต่อไป ดังเช่นขบวนการเคลื่อนไหวทางแรงงานของสหรัฐอเมริกา เมื่อขับเคลื่อนเรียกร้องอย่างหนัก จนการเคลื่อนไหวทางแรงงานที่เกิดขึ้นถูกบูรณาการเป็นส่วนหนึ่งของระบบการเมืองและเศรษฐกิจของสหรัฐอเมริกา ผ่านการรับรองการเคลื่อนไหวอย่างถูกต้องโดยรัฐบาลของแต่ละมลรัฐส่วนใหญ่ ขบวนการเคลื่อนไหวทางแรงงานที่เกิดขึ้นจึงทำการลดบทบาทของกลุ่มตนเอง

4 ขั้นตอนของวัฏจักรของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมสามารถช่วยให้เกิดความเข้าใจของแนวทางและทิศทางของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกิดขึ้น

2.2.2 ทฤษฎีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

แนวคิดทฤษฎีของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนั้นมีพัฒนาการพร้อมลูกอธิบายตามสำนักแนวคิดต่างๆที่หลากหลาย ในงานวิจัยนี้จะเน้นการวิเคราะห์แนวคิดทฤษฎีของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม 3 สำนักแนวคิดต่อไปนี้

1. ทฤษฎีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบเก่า

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบเก่าเป็นการอธิบายตามกรอบแนวคิดของ Marxist อันเป็นมุ่งเน้นการสร้างตัวแทนทางชนชั้น โดยเฉพาะชนชั้นล่างหรือชนชั้นแรงงาน การก่อเกิดรวมตัวชนชั้นล่างที่เกิดขึ้นนั้นเกิดมาจากการได้รับผลกระทบจากวิธีการผลิตของระบบทุนนิยมที่ไม่เป็นธรรม ความไม่เป็นธรรมของทุนนิยมนี้เป็นการทำให้ชีวิตส่วนเกินทางเศรษฐกิจจากมูลค่าแรงงานแท้จริง เมื่ออัตราชีวิตแรงงานที่สูงขึ้นก็ย่อมนำมาสู่กำไรที่สูงขึ้น นำมาสู่ความพยายามเอาเปรียบชนชั้นล่างมากขึ้นจากชนชั้นนายทุน ดังนั้นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเกิดขึ้นจากการรวมตัวของกลุ่มชนชั้นล่างที่ถูกเอาเปรียบนั้นเพื่อเป้าหมายการต่อสู้เพื่อความเสมอภาคทางเศรษฐกิจ โดยตามกรอบแนวคิดของ Marxist นั้นคาดหวังว่าขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกิดขึ้นนี้สามารถก่อการปฏิวัติทางชนชั้นเพื่อหลุดจากวิธีการผลิตทางทุนนิยมที่ถูกเรียกว่า “การปฏิวัติของชนชั้นกรรมมาชีพ” (Proletariat Revolution) สร้างระบบเศรษฐกิจสังคมนิยมแบบรัฐสวัสดิการ เพื่อสร้างสังคมภราดรภาพและสมานฉันท์ให้เกิดขึ้น

แต่อย่างไรก็ตามความล้มเหลวของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมตามกรอบแนวคิดของ Marxist นั้นปรากฏให้เห็นจากการที่รัฐและพรรคการเมืองของประเทศต่างๆ ในโลกไม่สามารถสร้างหลักประกันของเสรีภาพ และระบอบประชาธิปไตยทางการเมือง ดังที่เห็นในตัวอย่างจากระบบการปกครองรัสเซียสมัยสตาลินและทรอปสกี รัฐที่เคยเป็นรัฐสังคมนิยมของชนชั้นกรรมมาชีพได้แปรเปลี่ยนเป็น “รัฐกรรมมาชีพเสื่อมทราม” (Degenerated Workers’ State) เพราะชนชั้นกรรมมาชีพหมดอำนาจในการควบคุมรัฐ โดยชนชั้นปกครองใหม่ขึ้นมา แทนชนชั้นกรรมมาชีพ หรือชนชั้นนำศักดินากลุ่มใหม่ ที่มีสตาลินเป็นผู้แทนสูงสุด (ผาสุก พงษ์ไพจิตร , 2545)

แต่อย่างไรก็ตามขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเก่าที่เกิดขึ้นถูกแย้งทางด้านทัศนคติโดย Alan Scott (1990) ว่า ขบวนการเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้น โดยมีศูนย์กลางเป็นขบวนการแรงงาน ไม่ได้มีอุดมการณ์ของการปฏิวัติทางสังคมตามแนวคิด Marxist เป็นเพียงขบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มผลประโยชน์เฉพาะตนที่เกิดขึ้น เนื่องจากมีเป้าหมายจำกัด อยู่ที่สิทธิและผลประโยชน์ของชนชั้น

แรงงาน เฉพาะกลุ่มตนเองเท่านั้น โดยอาศัยกลไกทางการเมือง เช่น การจัดตั้งพรรคการเมือง และ สหภาพแรงงาน ดังนั้นเอกลักษณ์ที่ชัดเจนของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเก่าจึงเป็นลักษณะ ตัวแทนของชนชั้นและเน้นเรียกร้องสิทธิและผลประโยชน์ของกลุ่มเคลื่อนไหวเป็นหลัก

2. ทฤษฎีการระดมทรัพยากร/ทฤษฎีทางการเมือง

ทฤษฎีการระดมทรัพยากร (Resource Mobilization) เป็นทฤษฎีทางสังคมในการศึกษา ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกิดขึ้นในช่วง 1970 ที่เน้นให้ความสำคัญของความสามารถของ แกนนำกลุ่มเคลื่อนไหว ใน 2 ใจความสำคัญ ได้แก่ ประเด็นแรก การหาทรัพยากรที่สนับสนุนการ เคลื่อนไหว ประเด็นสอง การผลักดันให้มวลชนนั้นขับเคลื่อนไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ ดังนั้นทฤษฎี นี้ไม่ได้ให้ความสำคัญปัจจัยภายในอันเป็นเหตุที่มาของขบวนการเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้น แต่เน้นไป ที่กระบวนการและยุทธศาสตร์ของการเคลื่อนไหว ทฤษฎีการระดมทรัพยากรพยายามแสดงให้เห็น ถึงความสำเร็จของขบวนการเคลื่อนไหวนั้นมาจากต้นทุนฐานทรัพยากรที่สะสมสำหรับการ เคลื่อนไหวที่เกิดขึ้น และศิลปะความสามารถในการจูงใจมวลชนของแกนนำขบวนการเคลื่อนไหว เพื่อให้ขับเคลื่อนเป็นไปตามยุทธศาสตร์ที่วางไว้ ฉะนั้นความชัดเจนที่เกิดขึ้นของทฤษฎีการระดม ทรัพยากรคือแสดงแรงจูงใจของการเข้าร่วมของมวลชนเคลื่อนไหวนั้นมาจากข้อเสนอผลประโยชน์ ที่จับต้องได้ ทฤษฎีการระดมทรัพยากรจึงเป็นกระท่ามุ่งเปลี่ยนทางการเมือง (Political Action) มากกว่าที่สร้างพื้นที่สาธารณะทางภาค“ประชาสังคม” (Civil Society) ขึ้นมา เพื่อให้ความสำเร็จ ตามข้อเรียกร้องที่เกิดขึ้นเป็นหลัก (Morris and Herring, 1984 และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร , 2545)

ต่อมาจึงมีทฤษฎีทางการเมือง (Political Process Approach) ที่แตกยอดมาจากทฤษฎีการ ระดมทรัพยากร (Resource Mobilization) ที่ไปให้ความสำคัญแกนกลางของกระบวนการ เคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นมาจากการรวมกลุ่มของมวลชนบนพื้นฐานผลประโยชน์เดียวกัน สร้างเป็น “การเมืองมวลชน” ความสำเร็จหรือความล้มเหลวของขบวนการเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นนั้นขึ้นอยู่กับ โอกาสทางการเมือง โดยโอกาสทางการเมืองนั้นแปรผันตามความเข้มแข็งของฝ่ายรัฐที่เป็นคู่ ปฏิสัมพันธ์กันในเชิงขัดแย้ง เมื่อความอ่อนแอของรัฐนำมาสู่โอกาสความสำเร็จของขบวนการ เคลื่อนไหวที่มากขึ้น แต่ความเข้มแข็งของรัฐย่อมนำมาสู่โอกาสความล้มเหลวของขบวนการ เคลื่อนไหวที่มากขึ้นเช่นเดียวกัน ดังนั้นทฤษฎีการระดมทรัพยากร ประโยชน์จากขบวนการเป็น รูปธรรมที่จับต้องได้เป็นศูนย์กลางของการรวมตัวของมวลชนเคลื่อนไหว ส่วนทฤษฎีทางการเมือง นั้นยึดโยงความสำเร็จของขบวนการเคลื่อนไหวกับภาวะทางการเมืองและปฏิสัมพันธ์ระหว่าง ขบวนการและรัฐ (Morris and Herring, 1984 และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2545)

3. ทฤษฎีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่

ขบวนการทางสังคม “ใหม่” ที่เกิดขึ้น เป็นการเมือง “ใหม่” ที่มีอัตลักษณ์ ไม่เน้นการเปลี่ยนโครงสร้างการเมืองและเศรษฐกิจ ไม่สนใจประเด็นชนชั้น และเคลื่อนไหว หรือเรียกร้องแค่ “พื้นที่” สำหรับตนเองและความเข้มแข็งของสิ่งที่สำนักความคิดนี้เรียกว่า “ประชาสังคม” (Civil Society) เป็นวิธีการสำคัญ เพื่อสร้างสังคมพหุนิยมที่มีส่วนร่วมจาก “ผู้ร่วมหุ้นของสังคม” (Stake-Holder)

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่จึงมีลักษณะแนวคิดเชิงยุทธศาสตร์ ตามแนวคิด “ประชาสังคม” และ “การเมืองภาคประชาชน” โดยอ้างถึงฐานคติในการวิเคราะห์เพื่อเชื่อมโยงให้เห็นว่า เหตุใดการรวมกลุ่มขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมจึงถูกนิยามและให้คุณค่าผันแปรไปตามบริบทของพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมแต่ละยุคสมัย (อนเนก เหล่าธรรมทัศน์, 2545)

แนวคิดที่เกี่ยวกับประชาสังคมที่สามารถอธิบายฐานคติที่สอดคล้องกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม เพื่อเข้าใจภาพรวมเบื้องต้น โดย ธีรยุทธ บุญมี (2547, 19-22)

1) ความเข้าใจเบื้องต้นของฐานคติที่ร่วมกัน คือ การคานอำนาจระหว่างรัฐกับสังคม รัฐบาลกับกิจกรรมการรวมกลุ่มและแสดงความคิดเห็นของสังคม ประชาสังคมคือ สังคมที่มีสมาชิกกระตือรือร้น เอาการเอางาน ตกเตียงร่วมกันในประเด็นร่วมของสังคมอันเป็นผลประโยชน์โดยรวมของภาคสาธารณะหรือของส่วนรวม

2) กลุ่มและองค์กรทางสังคมการเมืองต้องมีการรวมกลุ่มทางสังคม ที่มีฐานที่ตั้งมั่นคงและแน่นอน อาจเป็นประชาคมโลก ประเทศ จังหวัด หมู่บ้าน ชุมชนก็ได้ ดังนั้นระดับของประชาสังคมสามารถเกิดขึ้นได้ทุกระดับ ทั้งระดับโลก ระดับประเทศ หรือระดับท้องถิ่น

3) พื้นที่เปิดแห่งการช่วงชิง (Open and Contested Space) ในหน่วยสังคมการเมืองนี้ จะมีพื้นที่เปิดเวที โอกาสร่วมกันอยู่หนึ่งหรือมากกว่าหนึ่งประเภท ซึ่งจะเป็นฝ่ายต่างๆ ในหน่วยหรือองค์กรร่วมได้พบปะสนทนาหรือสื่อสารกันทั้งนี้ เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ความต้องการอื่นๆ ของฝ่ายนั้นๆ หรือบรรลุการประนีประนอมเพื่อ “ผลประโยชน์” โดยรวมของหน่วยงานหรือองค์กรนั้น ไม่ว่าจะในระดับชุมชน จังหวัด ประเทศ หรือประชาสังคมนี้ ถึงที่สุดแล้วก็คือการช่วงชิงอำนาจผลประโยชน์ทรัพยากรและความเชื่อของส่วนรวมหรือของกลุ่มคน (ส่วนใหญ่ไม่ได้บรรลุได้ทั้งหมด) หรือผลประโยชน์จากการประนีประนอมรวมขอมส่วนรวม แทนพื้นที่แห่งการช่วงชิงนี้ พื้นที่เปิดแห่งการช่วงชิงที่เกิดขึ้น จะถูกเรียกว่า “พื้นที่สาธารณะ”

“พื้นที่สาธารณะ” ที่กระทำจากขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ที่เกิดขึ้น จึงไม่ใช่เพียง “รัฐ” (the state) หรือ “เศรษฐกิจ”(economy) จึงครอบคลุม “สังคม” หรือ “วัฒนธรรม” เนื่องจากผลกระทบด้านลบของการพัฒนาสังคมทุนนิยมอุตสาหกรรมก้าวหน้าที่เกิดขึ้นไม่ได้กระทบเพียงบางชนชั้นหรือบางกลุ่มคน หากกระทบต่อ “สังคม” ในวงกว้าง ขบวนการทางสังคมใหม่ จึงมีลักษณะไม่เป็น “ชนชั้น” ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่จึงถูกพัฒนาขึ้นภายใต้สังคมอุตสาหกรรมก้าวหน้า จึงทำให้ประเด็นเคลื่อนไหวมุ่งเน้นไปที่ค่านิยมใหม่ๆ หรือประเด็นคุณภาพชีวิตแทนที่จะเป็นปัจจัยการผลิต ค่าจ้าง สวัสดิการสังคม ซึ่งเป็นปัญหาด้านเศรษฐกิจ, สิทธิพื้นฐาน และการมีส่วนร่วมทางการเมือง ดังนั้นการต่อสู้หรือพื้นที่ทางการเมืองของขบวนการทางสังคมใหม่จึงเป็นการต่อสู้ในอาณาบริเวณของ “อัตลักษณ์และวัฒนธรรม” หรืออยู่ในพื้นที่ทางสังคม มากกว่าเป็นการต่อสู้ในอาณาบริเวณของ “การเมืองและเศรษฐกิจ” (ผาสุก พงษ์ไพจิตร , 2545 : 11-15)

ระบบการเมืองที่เกิดขึ้นจากขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ จำเป็นต้องเพิ่มการควบคุมระบบเศรษฐกิจตรงพื้นที่รอยต่อระหว่าง “รัฐ” กับ “ภาคประชาสังคม” ที่เป็น “พื้นที่สี่เทา” ที่กำลังถูกครอบงำโดยรัฐ ดังนั้นระบบการเมืองต้องสามารถปรับตัวกับความท้าทายใหม่จากการครอบงำของรัฐและพลวัตการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกาภิวัตน์ได้

ลักษณะความ “ใหม่” ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกิดขึ้น จึงถูกนำเสนอโดย พงษ์พิศมณ ชุมพล (2546: 339-341) ไว้ 3 ประการ

1. ขบวนการทางสังคมใหม่มีความเป็นขบวนการทางสังคมมากกว่าที่จะเป็นขบวนการทางการเมือง เพราะให้ความสนใจในเรื่องค่านิยมและวิถีชีวิต ซึ่งก็คือ “เรื่องเชิงวัฒนธรรม” ดังนั้น จึงมีลักษณะทางสังคมมากกว่าทางการเมืองโดยตรง จุดมุ่งหมายของขบวนการเหล่านี้อยู่ที่การระดมเข้าร่วมในสังคมประชา ซึ่งมีส่วนสำคัญสำหรับการทำกิจกรรมในพื้นที่สาธารณะ (public sphere) เพื่อสังคมโดยรวม และไม่ได้มุ่งที่จะเข้าไปมีส่วนในอำนาจรัฐหรือครองอำนาจรัฐ

2. ขบวนการทางสังคมใหม่มีฐานที่มั่นอยู่ใน “ประชาสังคม” กล่าวคือ เน้นกระทำการอ้อมรัฐ (bypass the state) ไม่สนใจที่จะติดต่อกับหรือท้าทายอำนาจรัฐโดยตรง หากแต่ต้องการที่จะปกป้องสังคมประชาจากการก้าวท้าวโดยรัฐเทคโนแครต ขบวนการทางสังคมใหม่จึงมีลักษณะการทำกิจกรรมและลักษณะอุดมการณ์เชิงสัญลักษณ์ (symbolic) เป็นหลัก

3. ขบวนการทางสังคมใหม่ พยายามที่จะนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงสังคม ทั้งโดยการเปลี่ยนแปลงค่านิยม และโดยการพัฒนาวิถีชีวิตใหม่ๆ ขึ้นมาเป็นทางเลือก (Alternative Life-Styles) กล่าวคือ แทนที่จะมุ่งสู่การเปลี่ยนแปลงโดยผ่านระบบการเมืองหรือโดยการกระทำทางการเมือง

ขบวนการใหม่ๆ มุ่งความสนใจไปที่นวัตกรรมเชิงวัฒนธรรม (Cultural Innovation) ซึ่งสร้างสรรค์วิถีชีวิตใหม่ โดยการท้าทายค่านิยมเดิมๆ การเน้นสัญลักษณ์ และความมีตัวตน

ดังนั้นการรวมกลุ่มเพื่อการประท้วงหรือการเรียกร้องยุคใหม่มิได้จำกัดตัวเองอยู่ที่ขบวนการเจรจาต่อรอง หรือการวางยุทธศาสตร์เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจทางการเมืองหรือ “ความสำเร็จ” พวกเขาเสนอว่า เนื้อความสำคัญของขบวนการ อยู่ที่การตั้งประเด็นขัดแย้งกับแบบแผนของสังคมที่เคยถือปฏิบัติกันและการชูประเด็นเรื่องเอกลักษณ์ (Identity) ของปัจเจกบุคคล ดังนั้น “การต่อสู้” ที่เกิดขึ้นจึงเป็นการต่อสู้ในอาณาบริเวณของ “ประชาสังคม” มากกว่าเป็นการต่อสู้ในอาณาบริเวณของ “การเมือง”

สาระสำคัญของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ จึงถูกสรุปโดย ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2540) ใน 3 สาระสำคัญ

ประการแรก ขบวนการเหล่านี้ไม่ได้ตั้งอยู่บนฐานของชนชั้นเดียวดังเช่นขบวนการทางสังคมในอดีตที่ทฤษฎีมาร์กซิสต์ได้อธิบายไว้ แต่เป็นการตอบโต้กับปัญหาและความขัดแย้งใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคมโลกาภิวัตน์มีปฏิสัมพันธ์เชิงซ้อนอันเกิดจากความหลากหลายของชนชั้น

ประการที่สอง ในขณะที่กรอบทฤษฎีกลุ่มผลประโยชน์ กลุ่มผลักดัน กระทำการรวมหมู่อยู่ภายในระบบการเมือง แต่การปรากฏตัวของขบวนการทางสังคมใหม่ในสังคมหลังอุตสาหกรรมมีลักษณะเป็นการเคลื่อนไหวเรียกร้อง ที่ไม่ผ่านกลไกทางการเมืองที่ดำรงอยู่ เช่น พรรคการเมือง นักการเมือง หรือหวังพึ่งกลไกรัฐ เพราะความขัดแย้งใหม่ๆ เหล่านี้มีความสลัดซับซ้อนเกินกว่าที่สถาบันทางการเมืองในระบบการเมืองปกติจะจัดการได้ ซึ่งขบวนการเหล่านี้ได้แสวงหาช่องทางกลไกที่จะเปิดช่องทางทางการเมืองแบบใหม่ที่มากกว่าสถาบันและกลไกตามช่องทางการเมืองปกติในระบบประชาธิปไตยแบบตัวแทน

ประการที่สาม ขบวนการเหล่านี้มิได้เรียกร้องเกี่ยวกับผลประโยชน์เฉพาะกลุ่มดังเช่นในกรอบของทฤษฎีกลุ่มผลประโยชน์ อีกทั้งจุดหมายของขบวนการเหล่านี้ก็มิได้ต้องการช่วงชิงอำนาจรัฐดังเช่นขบวนการชนชั้นที่มุ่งสู่การปฏิวัติ แต่ขบวนการทางสังคมใหม่นี้ต้องการสร้าง “กติกาหรือกฎเกณฑ์ชุดใหม่ในการดำรงชีวิต” อันเป็นการช่วงชิงการนำในการสร้างค่านิยม/ความหมายชุดใหม่ให้กับสิ่งที่ต่อสู้ หรือเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างวาทกรรมชุดใหม่ในเรื่องนั้น

2.2.3 ยุทธวิธีของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

ยุทธวิธีในแต่ละขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกิดขึ้น ขึ้นอยู่กับพื้นที่และตำแหน่งของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนั้น ว่าอยู่ในฐานะใดในสังคมนั้น เช่น ในฐานะ “ผู้ท้าทายการเมืองปกติ” หรือ “กลุ่มชายขอบการเมือง” กลุ่มคนที่ไม่สามารถเข้าถึงกรอบการใช้ประโยชน์ทรัพยากรทางการเมืองและช่องกลไกทางการเมืองในระบบการเมืองปกติ เหมือนดังตัวผู้เล่นในระบบการเมืองปกติ เช่น กลุ่มผลประโยชน์ และ พรรคการเมือง เป็นต้น พื้นที่การเมืองที่เกิดขึ้นของกลุ่มคนเหล่านี้ จึงเป็นพื้นที่ชายขอบทางการเมือง อยู่ “ภายนอก” ระบบการเมืองปกติ (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2552) ดังนั้น ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวของขบวนการทางสังคมบนฐานคิดของทฤษฎีการระดมทรัพยากรและกระบวนการทางการเมือง ถูกนำเสนอโดย ประภาส ปิ่นตบแต่ง (2552) เป็น 3 รูปแบบ

1. ยุทธวิธีการขัดขวาง ทำลายระบบการเมือง (Disruptive)

ยุทธวิธีการขัดขวาง ทำลายการเมืองระดับปกติ มีรูปแบบวิธีการที่มีลักษณะใกล้เคียงกับ “ปฏิบัติท้าทายซึ่งหน้า” (Direct Action) เป็นปฏิบัติการทางการเมืองที่ไม่ใช้กลไกการเมืองปกติ โดยเข้าไปขัดขวางการตัดสินใจทางการเมืองของฝ่ายผู้มีอำนาจ เพื่อนำเสนอความเดือดร้อนที่ได้รับให้ปรากฏพร้อมตั้งคำถามถึงการแก้ไขของปัญหาที่ดำรงอยู่ เพื่อนำมาสู่การแก้ไขและเยียวยาความยุติธรรมทางสังคม แบ่งเป็น 2 ระดับ

ระดับแรก ระดับที่เป็นการกระทำแบบท้าทาย (Direction) ที่ไม่ผิดกฎหมายแต่ใช้ความกล้าหาญ กล้าได้กล้าเสียของผู้กระทำการ โดยมีต้นทุนเป็นความเสียหายที่ผู้กระทำต้องจ่าย เช่น การบอยคอตหรือการปฏิเสธไม่ยอมรับ และการนั่งประท้วง ในสถานที่เฉพาะ สถานที่หวงห้ามที่ห้ามไม่ให้บุคคลไม่เกี่ยวข้องเข้าไป

ระดับที่สอง เป็นระดับที่สร้างกิจกรรมที่มีลักษณะผิดกฎหมายแต่ดำเนินการแบบไร้ความรุนแรง เช่น อารยะขัดขืน หรือปฏิบัติการทางการเมืองที่มีลักษณะเป็นสาธารณะ สันติวิธี และมีมโนสำนึกที่ขัดต่อกฎหมายปกติ โดยมุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกฎหมาย หรือนโยบายของรัฐที่ไม่เป็นธรรม

แนวทางของอารยะขัดขืนยังสามารถถูกแบ่งเป็น 2 แนวทาง ได้แก่

แนวทางแรก เป็นการเข้าไปครอบครองทรัพย์สินและทรัพยากร (Occupation) เพื่อเข้าถึงทรัพย์สินรัฐ และ สาธารณะ รวมไปถึงของเอกชนบางอย่าง โดยมีได้รับอนุญาต อยู่บนหลักวิถีแบบไร้ความรุนแรง เป้าประสงค์ของการขับเคลื่อนยุทธวิธีนี้ เพื่อแสดงให้เห็นให้ผู้มีอำนาจและสาธารณะ

ได้รับรู้ตระหนักถึงความไม่เป็นธรรมและความเดือดร้อนของผู้กระทำกรณันั้น ที่เกิดจากการกีดกันเข้าไม่ถึงทรัพยากรจากกฎหมายและนโยบายที่ใช้อยู่

แนวทางที่สอง เป็นแนวทางปิดล้อมขัดขวาง เป็นการกระทำการสร้างเครื่องกีดขวางทั้งวัสดุและร่างกายของผู้กระทำกรณัเอง เพื่อปิดล้อมพื้นที่และสถานที่เป้าหมายของการเคลื่อนไหว เป้าประสงค์ของยุทธวิธีนี้มุ่งผู้การขัดขวางกิจกรรมต่างๆของฝ่ายตรงข้ามให้ไม่สามารถไปดำเนินการตามปกติ เช่น การปิดล้อมโรงงาน การปิดล้อมมหาวิทยาลัย เป็นต้น

2. ยุทธวิธีการใช้ความรุนแรง (Violence)

ยุทธวิธีการใช้ความรุนแรง มีเป้าหมายหลักเพื่อเกิดความรุนแรง โดยความรุนแรงนี้ถูกนิยามหมายถึง การทำให้เกิดการบาดเจ็บล้มตายหรือทำให้เกิดความเสียหายต่อทรัพย์สิน หรือทั้งสองอย่าง ในสังคมประชาธิปไตยปัจจุบันยุทธวิธีนี้จะถูกนำมาใช้น้อยลง ด้วยเหตุรัฐสามารถควบคุม ผูกขาดความชอบธรรมในการใช้กลไกการปราบปราม หลังจากนั้นรัฐจะได้เข้ามาควบคุมสถานการณ์ได้ แต่ในสังคมเผด็จการมักจะเกิดการผลักดันให้ผู้ประท้วงหันไปใช้ยุทธวิธีความรุนแรง เนื่องจากสิทธิและพื้นที่การเมืองจำกัดที่จะเข้าไปถึงความชอบธรรมของส่วนร่วมได้ ยุทธวิธีใช้ความรุนแรงสามารถสร้างความตระหนักและตื่นตัวในการรับรู้ของผู้คนทั่วไปในความเดือดร้อนของผู้กระทำ แต่มีข้อจำกัดของผลการกระทำ ทำให้เกิดความขัดแย้ง เผชิญหน้าและการเมืองแบบแยกขั้ว เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบพันธมิตร รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้ทำทนายระบบกับผู้มีอำนาจทางการเมือง

3. ยุทธวิธีตามช่องทางระบบการเมืองปกติ

ยุทธวิธีตามช่องทางระบบการเมืองปกติ มีรูปแบบและวิธีการตรงข้ามกับวิธีการใช้ความรุนแรง ยุทธวิธีนี้จะพยายามใช้ช่องทางการเมืองปกติ ปราศจากความต้งการทุ่ทุเท เอาจริงเอาจังเสียสละ เป็นการกระทำที่ผู้กระทำไม่ต้องแบกรับความเสี่ยงหรืออันตรายจากผลการกระทำ ยุทธวิธีนี้จึงให้เกิดพื้นที่การยอมรับจากประชาชนทั่วไป ชนชั้นนำและผู้มีอำนาจทางการเมืองพร้อมให้การรับรองหรืออาจสนับสนุน เพื่ออำนวยความสะดวกวิธีการนี้ และยุทธวิธีนี้สามารถดึงดูดผู้เข้าร่วมจำนวนมาก สามารถสะท้อนนัยยะแห่งความคาดหวังของผู้เข้าร่วม เช่น การเดินขบวน (Demonstration) และ การนัดหยุดงาน (Strike) ทั้งสองวิธีการตัวอย่างนี้กลายเป็นการต่อรองเชิงสถาบันที่มีพิธีกรรมกฎเกณฑ์ที่ตายตัว และความคาดหวังที่ชัดเจน ระหว่างผู้ที่ทำทนายและผู้ที่เผชิญหน้าด้วยวิธีการดังกล่าวนี้อาจผนวกด้วยวิธีการรูปแบบอื่น ด้วย เช่น การเดินขบวนเพื่อหาเสียงสนับสนุนจากชุมชนรอบข้าง สื่อมวลชน เป็นต้น แต่ข้อจำกัดยุทธวิธีนี้ มีลักษณะเป็นวิธีการสถาบัน

ทำให้ขาดความท้าทายต่อระบบปกติที่เป็นอยู่ ทำให้ขาดพลังในการดึงดูดความสนใจและมีรูปแบบซ้ำซาก

รูปแบบยุทธวิธีทั้ง 3 รูปแบบ เป็นยุทธวิธีการเคลื่อนไหวเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ขัดขวางท้าทายการระบบการเมืองปกติ หรือกลุ่มคนไร้อำนาจนอกขอบวงกลไกการเมืองปกติ ฝ่ายเผชิญหน้า เช่น รัฐและฝ่ายต่อต้านขบวนการทางสังคม มีลักษณะเคลื่อนไหวไปตามบริบททางการเมืองหรือโครงสร้างโอกาสทางการเมือง ปัจจัยด้านทรัพยากร และระดับความพร้อมขององค์กรการเคลื่อนไหวเองด้วย

เมื่อพิจารณากระบวนการผลักดันของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมจากประวัติศาสตร์เส้นทางชาวนาไทยสามารถแบ่งเป็น 3 ระดับ(ปริชา เปี่ยมพงศ์สานต์และนลินี ต้นธวานิตย์, 2542)

ระดับแรก การเรียกร้องผลประโยชน์เฉพาะหน้า ได้แก่ ค่าชดเชย เช่น ค่าชดเชยความเสียหายจากโครงการรัฐต่างๆ การชดเชยความเจ็บป่วยจากการทำงาน เป็นต้น

ระดับสอง การเรียกร้องในเชิงกฎหมายและนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการสร้างหลักการทั่วไป เพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์เฉพาะในระดับ บางเรื่องเกี่ยวข้องกับนโยบายทางเลือกของสังคม เช่น กรณีเกษตรทางเลือก

ระดับสาม การผลักดันให้เกิดช่องทางหรือข้อต่อทางการเมืองระหว่างขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมกับรัฐเพื่อให้มีช่องทางที่เอื้อให้ขบวนการเพื่อการเข้าถึงระบบการเมือง เป็นการผลักดันให้มีการเปลี่ยนแปลงในสัมพันธภาพทางอำนาจ จุดหมายในระดับที่สามนี้เกิดขึ้นจากประสบการณ์จากการต่อสู้เรียกร้องในระบบการเมืองปกติที่ไม่มีพื้นที่หรือช่องทางการเมือง ให้แก่ขบวนการเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้น เนื่องจากผลของบรรลุดจุดหมายในระดับแรกและระดับสองเป็นไปได้ยาก

เมื่อนำบทเรียนการเคลื่อนไหวต่อสู้ประวัติศาสตร์เส้นทางชาวนาไทย ในแนวทางยุทธศาสตร์และวิธีการต่อสู้ สามารถพิจารณาถึงปัญหาของการเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้น 4 ประการ (ปริชา เปี่ยมพงศ์สานต์และนลินี ต้นธวานิตย์, 2542)

ประการแรก แม้ว่าการให้ความสำคัญต่อการจัดตั้งองค์กร แต่เป็นสิ่งที่ดี รวมทั้งการเก็บเงินค่าบำรุงสมาชิกอาจจำเป็นเพื่อการบริหารจัดการที่จะอยู่รอดขององค์กร แต่พบปัญหาผลประโยชน์ทับซ้อนมักเกิดขึ้น จากการที่แกนนำจำนวนมากพยายามหาผลประโยชน์จากเงินค่าบำรุงสมาชิก หรือเงินระดมในรูปแบบอื่นๆจากดึกดำบรรพ์ ทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งภายในองค์กร เกิดความไม่ไว้วางใจ จนมาสู่ความเสื่อมถอยขององค์กร

ประการที่สอง ยุทธศาสตร์ที่เน้นการเคลื่อนไหวกดดันเพื่อให้มีการนำปัญหาขึ้นมาสู่โต๊ะเจรจานั้น แม้จะยังเป็นยุทธศาสตร์ที่ใช้ได้ผลและเป็นประโยชน์ต่อชาวบ้าน แต่ทว่าจะต้องมีการเจรจาที่ชาวบ้านได้ผลประโยชน์โดยตรง ไม่ต้องผ่านผู้นำหรือแกนนำ มิฉะนั้นก็กลายเป็นกิจกรรมที่ผู้นำได้ประโยชน์จากกลไกรัฐ และผู้นำดังกล่าวไม่มีอุดมคติเพื่อชาวบ้านอย่างแท้จริง ก็จะกลายเป็นสภาพเป็น “นายหน้า” ที่มาสูบเลือดเนื้อจากชาวบ้านผู้ยากไร้

ประการที่สาม เมื่อคนจนกลุ่มใดได้รับความเดือดร้อนควรจะมีการจัดประชุมปรึกษาหารือทุกส่วน โดยเฉพาะส่วนของชาวบ้าน เมื่อถึงสถานะที่พร้อมจริง ขบวนการเคลื่อนไหวควรขับเคลื่อน โดยไม่ต้องคำนึงถึงปริมาณคนร่วมขบวนการ หากแต่การขับเคลื่อนไหวเกิดจากความพร้อมและจิตใจที่เข้มแข็งของผู้เข้าร่วมขบวนการ ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างของการเคลื่อนไหวของสมัชชาคนจนในวันที่ 1 ถึงวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2539 ที่มีเพียง 3 ปัญหาคือเงื่อนไขสิทธิ (อุบลราชธานี) เชื้อนโปงเพชร (ชัยภูมิ) และศูนย์ราชการบ้านโพธิ์เขียว (สุพรรณบุรี) แต่ก็สามารถเคลื่อนไหวในการประชุมสุดยอดผู้นำประเทศอาเซียนได้

ประการที่สี่ การเคลื่อนไหวแบบเวทีร่วม (Forum) เพื่อผลประโยชน์ตักกับชาวบ้านมากที่สุด เวทีดังกล่าวที่เกิดขึ้นควรหลีกเลี่ยงนักการเมืองเข้ามาบีบบทบาทชี้หน้าหรือกุมสภาพ หรือควบคุมกิจกรรมของขบวนการได้

ดังนั้นข้อเสนอแนะของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกิดขึ้น จากบทเรียนที่ผ่านมาตามประวัติศาสตร์เส้นทางชาวนาไทย 3 ประการ (ปริชา เปี่ยมพงศ์สานต์และนลินี ดันธวานิชย์, 2542)

ประการที่หนึ่ง การสร้างและพัฒนาองค์กรเคลื่อนไหวของตัวเอง องค์กรเคลื่อนไหวที่มีความอิสระนำมาสู่การสร้างความปลอดภัยต่อสาธารณะ การขยายเครือข่ายกรณีปัญหาและพื้นที่ที่มีปัญหาอย่างกว้างขวาง เช่นระดับภาค ระดับประเทศ การขยายเครือข่ายกรณีปัญหาและพื้นที่ปัญหาอย่างกว้างขวาง เช่นระดับภาค ระดับประเทศ หรือพื้นที่ครอบคลุมหลายจังหวัด ความสามารถในการระดมเครือข่ายดังกล่าวได้สะท้อนถึงขอบเขตปัญหาที่เป็นกลายเป็นประเด็นสาธารณะที่ภาครัฐต้องเข้ามารับฟังและแก้ไขปัญหา นอกจากนี้การยกระดับข้อเรียกร้องและจุดหมายให้ผูกโยงเข้าประเด็นสิ่งแวดล้อมทำให้จุดหมายของขบวนการเป็นประเด็นข้อถกเถียงสาธารณะ ทำให้ภาพขบวนการ ไม่แคบอยู่เพียงผลประโยชน์เฉพาะกลุ่ม และสามารถสื่อสารกับคนชั้นกลาง

ประการที่สอง การสร้างอำนาจและฐานทรัพยากรทางอำนาจที่สำคัญอีกช่องทางหนึ่ง คือการขี้อำนาจจากเครือข่ายพันธมิตรเพื่อกดดันรัฐบาลให้ดำเนินการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อน

ประการที่สาม การทำให้สาธารณชนเข้าใจปัญหาความเดือดร้อน และอาศัยสาธารณชนเพื่อกดดันภาครัฐ ผ่านกิจกรรมต่างๆ ควรต้องมีสื่อมวลชนเป็นช่องทางเครื่องมือตัวกลางเชื่อมโยง

ในการสื่อสารระหว่างขบวนการเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นกับสาธารณชน เพื่อให้ได้พื้นที่การยอมรับจากสาธารณชนเป็นพลังในการกดดันภาครัฐ

แต่ยุทธวิธีการตอบโต้จากภาครัฐต่อขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกิดขึ้น จะพบว่ารัฐไทยในปัจจุบันจะไม่นิยมใช้ความรุนแรงในการควบคุมปราบปรามเหมือนยุคสมัยก่อน แต่ใช้วิธีการตอบโต้โดยใช้สื่อสารมวลชนและใช้วิธีประวิงเวลาด้วยข้อเสนอให้จัดตั้งคณะกรรมการ ส่วนในระดับพื้นที่ รัฐใช้วิธีที่รุนแรงกว่า โดยผ่านจัดตั้งกลุ่มมวลชน เพื่อก่อให้เกิดปรากฏการณ์ “มือบอนมือบ” นอกจากนี้ใช้วิธีการจับกุมโดยอาศัยกฎหมายที่คลุมเครือเช่น กฎหมายป่าสงวนแห่งชาติ กฎหมายอุทยานแห่งชาติ เป็นต้น รวมทั้งใช้วิธีการขัดขวางการเดินทางมาชุมนุมของชาวบ้าน โดยผู้นำฝ่ายปกครองใช้วิธีสั่งการผ่านกลไกกำนันผู้ใหญ่บ้าน สั่งห้ามชาวบ้านมาชุมนุม และการบิดเบือนข้อมูลป้ายสีขบวนการเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้น (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์และนลินี ดันธุวานิตย์, 2542)

บทสรุปแนวทางการต่อสู้และยุทธวิธีที่เกิดขึ้นล้วนเกิดจากพื้นฐานพื้นที่และแนวคิดของกลุ่มจัดแย้ง ระหว่าง 2 ขั้วแตกต่าง ระหว่างภาคประชาชนกับภาครัฐ ภาคประชาชนเกิดมาจากความต้องการที่จะเข้าถึงฐานทรัพยากรและอำนาจทางการเมืองที่ดูแลปกป้องคุ้มครองตนเอง เนื่องจากความจำกัดในเข้าถึงทรัพยากรและช่องทางการเมืองในระบบการเมืองปกติ แต่ในขณะที่ภาครัฐต้องการความคงอยู่ของอุดมการณ์การพัฒนาที่เน้นอุตสาหกรรมนิยมส่งออกเพื่อการเจริญเติบโตในเศรษฐกิจ แนวทางการต่อสู้และยุทธวิธีระหว่าง ขบวนการประชาชน กับ ขบวนการโต้ตอบของภาครัฐ จะเกิดขึ้นลักษณะรูปแบบคล้ายคลึงกันในแต่ละความขัดแย้ง แต่ระดับความรุนแรงของแนวทางและยุทธวิธีการโต้ตอบกัน จะเกิดขึ้นแตกต่างตามสถานการณ์แวดล้อมของพื้นที่ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ช่วงเวลาและระดับความขัดแย้งของสถานการณ์ที่กำลังจะเกิดขึ้น

ทฤษฎีและแนวคิดของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเปลี่ยนแปลงไปตามเนื้อหาทางประวัติศาสตร์และสังคมของแต่ละที่หรือแต่ละภูมิภาค หรือเราสามารถกล่าวได้ว่าเรื่องราวทางทฤษฎีของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนั้นสามารถบอกเล่าได้เรื่องราวของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกิดขึ้นโดยตัวมันเอง ประวัติศาสตร์ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของประเทศไทยจึงควรถูกนำมาขยายความเพื่อความเข้าใจเนื้อหาเรื่องราวความเป็นมา

2.3 ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในประเทศไทย

เรื่องราวประวัติศาสตร์ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมประเทศไทยที่ถูกเรียบเรียงนั้นจะเป็นเรื่องราวตั้งแต่ ขบวนการเคลื่อนไหว “กบฏขานนา” ที่ใช้แนวคิดลัทธิเชื่ออำนาจเหนือธรรมชาติ เพื่อเปลี่ยนแปลงอำนาจการปกครอง จนกระทั่งถึง ขบวนการเคลื่อนไหวขององค์กรพัฒนาเอกชนในสังคมไทย ที่ใช้ฐานคติแบบ “ชุมชนนิยม” อันมีเครือข่ายสมัชชาคนที่มีบทบาททั้งโรงไฟฟ้าพลังงานน้ำเขื่อนปากมูล และ โครงการ โรงไฟฟ้าถ่านหินแม่เมาะ เป็นหนึ่งแกนหลักในการเคลื่อนไหว

ปรากฏการณ์ทางสังคมเป็นขบวนการเคลื่อนไหวที่เริ่มเกิดขึ้นในประเทศไทย ได้แก่ การเคลื่อนไหวของขานนา ที่เรียกว่า “กบฏขานนา” เป็นการต่อสู้เรียกร้องของชนชั้นขานนา เรียกกันว่าไพร่ ในยุคศักดินา เหตุอันเนื่องมาจากการถูกกดขี่ขูดรีดอย่างหนักทางสังคม จากถูกเกณฑ์แรงงานไปทำนาให้แก่ระบบมูลนายที่ตนเองสังกัด ยังถูกขูดรีดทางภาษีชนิดต่างๆ ของรัฐ เช่น ส่วย ฤชา จังกอบ เป็นต้น จึงก่อเกิดการรวมตัวกันจนเป็นกลุ่มกบฏขานนาต่อสู้กับอำนาจรัฐศักดินาหลายครั้ง ตั้งแต่สมัยอยุธยา จนมาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ จนมาถึงรัชกาลที่ 5 เกิดกบฏขานนามากสุดถึง 5 ครั้ง รวมถึงการเกิดกบฏขนาดใหญ่สุดที่เคยมีมาจากการมีผู้เข้าร่วมจำนวนมากและดำเนินการในพื้นที่กว้างขวางถึง 13 จังหวัดคือ กบฏผีบุญอีสาน สาเหตุเนื่องมาจากการปฏิรูปปกครองในสมัยนั้นที่เปลี่ยนจากระบอบศักดินาเดิมที่แต่ละหัวเมืองเป็นประเทศราช มาเป็นระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ทั้งประเทศไทยเป็นรัฐเดี่ยว ที่มีศูนย์กลางทางการปกครองส่งข้าหลวงใหญ่และข้าราชการจำนวนมากไปควบคุมอำนาจรัฐทั้งหมด แทนการปกครองดูแลเองของขุนนางท้องถิ่น ทำให้ขุนนางท้องถิ่นไม่พอใจจากการสูญเสียผลประโยชน์จากอำนาจเก็บภาษีต่างๆ เช่น ภาษีส่วย หรือเรียกว่า “เงินราชการ” อย่างไรก็ตามการเคลื่อนไหว “กบฏขานนา” มักถูกรับปราชัยอย่างรวดเร็ว เนื่องจากไม่มีพื้นที่การเมืองในการขับเคลื่อนไหวอย่างเป็นทางการ ผู้คิดการเคลื่อนไหวกับผู้นำที่ถูกปลุกจากความสำเร็จว่ามีบุญญาธิการ จึงไม่มีลักษณะจัดตั้งเป็นองค์กรหรือการปฏิบัติต่อเนื่อง (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และประนุช ทรัพย์สาร, 2527)

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในประเทศไทยแรกที่เกิดเป็นรูปร่างเด่นชัดสุด ได้แก่ ขบวนการเคลื่อนไหวของกรรมกร ที่มีรูปแบบการขับเคลื่อนกดดันผ่านการนัดหยุดงานครั้งแรกระหว่างช่วงปี พ.ศ. 2464 – 2465 เหตุเกิดมาจากวิกฤติการณ์เศรษฐกิจตกต่ำที่เกิดขึ้น จนส่งผลให้มีการปลดคนงานออก ลดค่าจ้างหรือลดสวัสดิการบางอย่างลง ตลอดจนเกิดการว่างงานขึ้นอย่างกว้างขวาง แต่การเคลื่อนไหวทางสังคมอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมชัดเจน ในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการ

ปกครองเป็นประชาธิปไตย พ.ศ. 2475 ที่มาจากรัฐบาลได้เปิดพื้นที่สาธารณะให้ประชาชนรวมตัวในที่สาธารณะเพื่อแสดงความคิดเห็นการเมือง พร้อมทั้งแสดงท่าทีเป็นมิตรเอื้อต่อคนจน ยังรวมไปถึงการสนับสนุนช่วยเหลือทางพื้นที่สื่อสารของนักหนังสือพิมพ์ต่อการเคลื่อนไหวของคนงาน (กรรมชญา พูนพิช, 2541: 118 – 121)

ขบวนการเคลื่อนไหวของกรรมกรไทย หลัง พ.ศ. 2475 เริ่มต้นจากการรวมตัวของกลุ่มคนงานรถราง รถไฟมักกะสัน ปูนซีเมนต์ โรงสี โรงเลื่อย กรรมกรรถลาก คนขับรถแท็กซี่ คนถีบสามล้อ คนแจวเรือจ้าง ช่างตัดผม คนงานโรงพิมพ์ ตลอดจนคนว่างงานเพื่อประท้วง การนัดหยุดงานและการคว่ำมือการโรงเรียนให้มีการปรับปรุงสวัสดิการแรงงานให้ดีขึ้น ขบวนการแรงงานได้พัฒนาการจัดตั้งองค์กรเคลื่อนไหวของคนงานครั้งแรก ภายใต้การนำของนายถวัติ ฤทธิเดช โดยทำการจดทะเบียนก่อตั้งเป็นองค์กรชื่อว่า “สมาคมคนงานรถรางแห่งสยาม” ในเดือนตุลาคม พ.ศ.2475 สมาคมคนงานรถรางแห่งสยามได้พยายามเป็นตัวแทนของคนงานในการยื่นข้อเรียกร้องต่อบริษัทและองค์กรให้ปรับปรุงเงื่อนไขการทำงานและค่าจ้าง มีการนัดหยุดงานครั้งสำคัญหลายหนในช่วงเวลานี้ เช่น การหยุดงานของคนงานรถไฟมักกะสัน และการรื้อเรียนขอความเป็นธรรมจากฝ่ายบริหาร การหยุดงานเกือบสองเดือนของคนงานโรงสีทั่วทั้งบริเวณท้องแม่น้ำเจ้าพระยา การหยุดงานและการคว่ำมือของคนงานบริษัทปูนซีเมนต์ เป็นต้น เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความตื่นตัวของคนงานในอันที่จะปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของตนให้ดีขึ้น (พรรณี บัวเล็ก, 2542)

มวลชนแรงงานร่วมเคลื่อนไหวมาจากภาคบริการและการค้าเป็นหลัก แต่เป็นคนงานส่วนน้อยที่มาจากภาคการผลิตเพียงเล็กน้อย ผู้นำของการเคลื่อนไหวส่วนใหญ่เป็นบุคคลนอกวงการแรงงานที่ไม่ใช่ตัวแทนจากภาคแรงงานแท้จริง เช่น ปัญญาชน นักหนังสือพิมพ์ และนักการเมืองทำให้เกิดการหาประโยชน์แอบแฝงจากการเคลื่อนไหวของขบวนการ ดังนั้นขบวนการแรงงานที่เกิดขึ้นจึงมักไม่ประสบความสำเร็จ อย่างไรก็ตามขบวนการคนงานก็ถูกตัดตอนเพราะกฎหมายแรงงานฉบับ พ.ศ. 2499 ถูกยกเลิกหลังจากปฏิวัติของรัฐบาลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ รวมถึงกวาดต้อนจับผู้นำคนงานจนทำให้ขบวนการแรงงานไทยต้องยุติบทบาทลงในช่วงเวลานั้น (กรรมชญา พูนพิช, 2541: 118 – 121)

คลื่นลูกต่อมาของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมไทยที่สำคัญ คือขบวนการเคลื่อนไหวอุดมการณ์ทางสังคมนิยมของเหล่าปัญญาชนสยามที่ไม่พอใจระบบเผด็จการอำนาจนิยมในสังคมไทย ตั้งแต่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ช่วงระหว่างปีพ.ศ. 2490 – 2500 ทำให้เหล่าต้น

กล้าปัญญาชนไทยที่ปรับอิทธิพลแนวคิดสังคมนิยมแบบ Marxist จากสหภาพโซเวียตและจีน จึงได้เริ่มก่อตั้งพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยเพื่อมุ่งหวังเปลี่ยนโครงสร้างอำนาจในสังคมไทย โดยมีแกนนำสำคัญได้แก่ สุภา ศิริমানนท์ และ กุหลาบ สายประดิษฐ์ (นภาพร อติวานิชยพงศ์, 2528)

การขับเคลื่อนของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยที่เป็นรูปธรรมเกิดขึ้น ในช่วงรัฐบาล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ เมื่อพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยกำหนดวันสัญญาณ “วันเสียงปืนแตก” วันที่ 7 สิงหาคม พ.ศ. 2508 วันที่ตั้งกองกำลังติดอาวุธเพื่อปลดแอกอำนาจปกครองจากรัฐบาลไทย พร้อมตั้งชื่อกองกำลังของตนเองว่า “กองทัพปลดแอกประชาชนแห่งประเทศไทย (ทปท.)” ณ บ้านนาบัว ตำบลเรณูนคร อำเภอดงเจริญ จังหวัดนครพนม ภายใต้ยุทธศาสตร์ “ต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธ ใช้ชนบทล้อมเมือง และ ยึดเมือง” พร้อมขับเคลื่อนต่อสู้กับอำนาจรัฐ โดยใช้ฐานที่มั่นตามชนบทที่ห่างไกล

ต่อมาจึงเกิดขบวนการเคลื่อนไหวโดยนิสิตนักศึกษา มหาวิทยาลัย ที่ถือเป็นชนชั้นกลางของประเทศ เมื่อเหล่าปัญญาชนนี้เริ่มร่วมตัวทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เช่นออกค่ายพัฒนาชนบท จับกลุ่มวิพากษ์วิจารณ์สังคมต่อต้านการครอบงำทางการเมืองเศรษฐกิจโดยประเทสมหาอำนาจ และต่อต้านระบบเผด็จการ จนรวมตัวประท้วงการขึ้นค่ารถโดยสาร ณ บริเวณสนามหลวง ภายหลังจากที่รัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ประกาศใช้รัฐธรรมนูญที่ร่างมานานตั้งแต่สมัยจอมพลสฤษดิ์ เพียง 1 วัน จนขยายบทบาทมากขึ้น มีการรวมตัวตั้ง “กลุ่มนิสิตนักศึกษาสังเกตการณ์เลือกตั้ง” จากนั้นก็เติบโตขึ้นมาจัดตั้ง “ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (ศนท.)” เริ่มรณรงค์การซื้อใช้ บริโภคสินค้าไทย ไม่ซื้อสินค้าฟุ่มเฟือยจากต่างประเทศ จนมาถึงช่วงการขับเคลื่อนที่ระดับเข้มข้นขึ้น ในช่วงเดือนเมษายน – พฤษภาคม พ.ศ. 2516 จากเหตุการณ์เข้าไปล่าสัตว์ที่ทุ่งใหญ่นเรศวร จังหวัดกาญจนบุรี ของนายทหารและนายตำรวจชั้นผู้ใหญ่ แต่ได้รับการปฏิเสธความผิดโดยรัฐบาลถนอม – ประภาส จนนำมาสู่การไม่ยอมรับอำนาจการปกครองของรัฐ เมื่อมีการต่ออายุราชการของจอมพลถนอม กิตติขจร ในฐานะผู้บัญชาการทหารสูงสุด และจอมพลประภาส ในฐานะผู้บัญชาการทหารบกอีก 1 ปี จึงเกิดเหตุการณ์ชุมนุมประท้วงเรียกร้องให้รัฐบาลคืนอำนาจปกครองแก่ประชาชน และประกาศใช้รัฐธรรมนูญภายใน 6 เดือน อันเป็นที่มาของเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 (ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, 2531)

แต่ขบวนการที่เคลื่อนไหวทางสังคมเมื่อ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ที่เกิดขึ้น นักศึกษามีฐานะเป็นผู้นำเหตุการณ์ในการเปลี่ยนแปลงการเมืองครั้งสำคัญ และมีสถานภาพผู้นำทางปัญญาของ

สังคมไทย จึงมีพื้นที่และบทบาทการเคลื่อนไหวมากกว่าขบวนการกรรมกรและชาวนา ทำให้อยู่ในสถานะ “ผู้นำการเปลี่ยนแปลง” แต่บทบาทการนำของเหล่านักศึกษา ก็ถูกทำลายอย่างรวดเร็วจากเหตุการณ์รัฐประหาร 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 เมื่อรัฐใช้ความรุนแรงเข้าปราบปราม ขบวนการเคลื่อนไหวที่ก่อตัวโดยการนำของปัญญาชนอีกครั้ง เพื่อต่อต้านการกลับสู่ประเทศของ จอมพลถนอม กิตติขจร จึงเป็นการผลักดันให้กลุ่มนักศึกษาเหล่านั้นหันไปเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์ ที่มีฐานขับเคลื่อนอยู่ในชนบท หรือเรียกว่าเหตุการณ์ “เข้าป่า” ที่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการต่อสู้จากชุมนุมประท้วงโดยสงบ มาเป็นกองกำลังติดอาวุธสู้ รัฐบาลผู้ครองอำนาจปกครอง(นภาพร อติวานิชยพงศ์, 2528)

อย่างไรก็ตามการรวมตัวของนักศึกษากับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ก็มีอันสิ้นสุดจากเหตุการณ์ขัดแย้งทางความคิด ในการวิเคราะห์การผลิตและรูปแบบการทำงานของพรรค เมื่อกลุ่มนักศึกษาเห็นว่า แนวทางของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยถูกครอบงำทางความคิดมาจากประเทศจีน ทั้งวิธีการผลิตและรูปแบบกระบวนการปฏิบัติที่นำมา ส่วนแต่ไม่สอดคล้องกับสังคมไทย รวมถึงความไม่เป็นประชาธิปไตยของแนวทางบริหารพรรค ทำให้เมื่อสมัยรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ออกคำสั่ง 66/2523 เมื่อปี พ.ศ. 2523 เพื่อนิรโทษกรรมแก่ฝ่ายคอมมิวนิสต์ ทำให้นักศึกษาที่เข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยเกือบทั้งหมดเดินทางออกจากป่ากลับมาใช้ชีวิตตามเดิม นำมาสู่การล่มสลายของพรรคคอมมิวนิสต์ในประเทศไทย และการปฏิบัติสังคมนิยมในที่สุด (นภาพร อติวานิชยพงศ์, 2528)

ทิศทางเปลี่ยนแปลงของขบวนการเคลื่อนไหวแบบเก่า ตามแนวคิดชนชั้นของ Marxist เพื่อเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการเมืองปกครอง ตั้งแต่หลัง พ.ศ. 2475 จนมาช่วงการเมืองผลัดใบจากระบบการปกครองเผด็จการแบบอำนาจนิยม มาสู่การเมืองแบบประชาธิปไตยครึ่งใบ ของรัฐบาลพลเอก เปรม ติณสูลานนท์ ทำให้รูปแบบขบวนการและตัวผู้เล่นขับเคลื่อนไหวเปลี่ยนไป เริ่มมีการเข้ามามีบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชน หรือ NGOs ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2520 – 2535 แม้ช่วงหลังปี พ.ศ. 2535 จนถึงปัจจุบัน ขบวนการเคลื่อนไหวจะมีการเปลี่ยนหัวขบวน เป็นกลุ่มและองค์กรของประชาชนในชนบท (People Organization) เกิดขึ้นหลายกลุ่มโดยมีองค์กรพัฒนาเอกชนร่วมสนับสนุน

ในช่วงระยะแรกของการมีบทบาทของ NGOs ระหว่างปี พ.ศ. 2520 – 2527 จึงเป็นช่วงของการค้นหาทางเลือกการพัฒนา เนื่องจากการมองปัญญาชนบทไทย ยังเป็นการมองแบบ “โง่ จน เจ็บ” สาเหตุของความยากจนเกิดจากการทุจริตของนายทุน บวกกับการขาดแคลนองค์ความรู้ทาง

เทคโนโลยีผลิตสมัยใหม่ การทำงานและเข้ามามีบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนช่วงนี้ จึงเป็นการสร้างหลักสูตรศึกษาอบรมสู่ชุมชน เกี่ยวกับการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางเทคโนโลยีต่างๆ ในวิธีการผลิตสู่ชุมชน เน้นการเรียนรู้ผ่านการใช้กระบวนการกลุ่ม แต่การเปลี่ยนถ่ายของบทบาทและแนวคิดการทำงานชุมชนของ NGOs เริ่มเกิดขึ้นเมื่อมีการใช้แนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองมาเป็นกรอบคิดวิพากษ์ปัญหาชนบทบนแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน และความสำคัญการทำงานเชิงนโยบายกับการพัฒนาระดับชุมชน จนนำมาสู่พัฒนาการที่เกิดขึ้น คือการจัดตั้ง “คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป. อพช.)” ที่มีองค์กรสมาชิกรวม 139 องค์กร เพื่อการประสานงานภาครัฐกับองค์กรเครือข่ายขององค์กร กระบวนการจัดตั้งองค์กรบวกความต่อเนื่องของการทำงานที่เกิดขึ้นจึงทำให้การทำงานของ NGOs เริ่มมีลักษณะเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ปัจจุบันได้มีพัฒนาการของสร้างเครือข่ายองค์กรต่างๆ เพื่อตอบสนองต่อการแก้ปัญหาเกือบทุกด้าน เช่น ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ องค์กรพัฒนาเอกชนได้รวมตัวกันเป็น 8 เครือข่ายได้แก่ 1) เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก 2) เครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 3) เครือข่ายเด็ก 4) เครือข่ายเอดส์ 5) เครือข่ายธุรกิจชุมชน 6) เครือข่ายผู้หญิง 7) เครือข่ายสิทธิมนุษยชน 8) เครือข่ายชุมชนเมือง(วาราลักษณ์ ไชยทิพและชัชวาลย์ ทองดีเลิศ, 2546:25)

แต่หลังเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ ปี พ.ศ. 2535 เนื่องจากความตื่นตัวของประชาชนจากการเคลื่อนไหวเพื่อประชาธิปไตย ผนวกปัญหาต้นทุนผลกระทบเชิงลบที่มาจากนโยบายพัฒนาของรัฐเริ่มส่งผลชัดเจนและรุนแรงขึ้นต่อประชาชนในชนบท จนชาวบ้านต้องลุกขึ้นมาสู้ปกป้องตนเองจากการถูกรบกวนชีวิตประจำวันจากระบบที่เกิดขึ้น เป็นขบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มประชาชนที่เรียกว่า “ขบวนการเคลื่อนไหวระดับรากหญ้า”(Grass Root Social Movement)

ขบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มประชาชนที่เป็นต้นแบบในสังคมไทยมากกว่า 1 ทศวรรษที่ผ่านมา คือ “สมัชชาคนจน” ที่จัดขึ้นอย่างเป็นทางการในวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2538 ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นการรวมตัวของเครือข่ายประชาชนกลุ่มต่างๆ ที่ได้รับความเดือดร้อนจากผลกระทบของโครงการหรือนโยบายการพัฒนาของรัฐรวม 7 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มปัญหาเขื่อน 2) กลุ่มปัญหาป่าไม้ – ที่ดิน 3) กลุ่มปัญหาจากโครงการรัฐ 4) กลุ่มปัญหาผู้ป่วยจากการทำงาน 5) กลุ่มปัญหาชุมชนแออัด 6) กลุ่มปัญหาเกษตรกรรมทางเลือก 7) กลุ่มปัญหาประมงขนาดเล็ก รูปแบบการต่อสู้เรียกร้องของ “สมัชชาคนจน” ใช้รูปแบบสู้แบบยึดเชื้อที่หน้าทำเนียบรัฐบาล ในระหว่างช่วงเดือนมีนาคม พ.ศ. 2539 – พฤษภาคม พ.ศ. 2540 ได้มีชุมนุมใหญ่ 3 ครั้ง ครั้งสุดท้ายเกิดขึ้นในรัฐบาลพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ ที่ใช้เวลาชุมนุม 99 วันจนได้มาซึ่งผลสัมฤทธิ์ระดับหนึ่ง

ในการเจรจาต่อรองข้อเรียกร้องต่อรัฐบาล ในทุกปัญหาเรียกร้องโดยมีมติคณะรัฐมนตรีรับรองในทุกกรณีปัญหา (ประกาศ ป้นตบแต่ง, 2541)

แนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มประชาชนที่มีต้นแบบมาจาก สมัชชาคนจน จนมาสู่ขบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มประชาชนอื่นๆ ในชนบท เช่น กลุ่มต่อต้านการสร้างโรงไฟฟ้าบ่อนอก – หินกรุด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ (กลุ่มรักษ์บ่อนอก) กลุ่มต่อต้านโครงการพัฒนาอุตสาหกรรมมาตาบุด จังหวัดระยอง เป็นต้น ใช้รูปแบบแนวคิด “ชุมชนนิยม” หัวใจแนวคิดในการปฏิเสธรัฐ แต่ไม่ใช่ด้วยวิธีการ โคนล้มรัฐ หรือยึดอำนาจรัฐ เนื่องจากการสร้างรัฐใหม่ขึ้นมาแทนรัฐเก่าก็จะนำมาสู่เผด็จการอีกครั้ง(ใจ อึ้งภากรณ์, 2549)

แนวทางที่ดีที่สุดจึงเป็นการหันหลังให้รัฐและไปจัดการชีวิตของชุมชนเอง และรัฐจะค่อยๆ ลดความสำคัญและในที่สุดหายไป สร้างกิจกรรมการเมืองจากชุมชน แต่ไม่ได้ไปสร้างระบบตัวแทนพรรคการเมืองตัวแทนคนชั้นล่าง แต่ใช้การเคลื่อนไหวแบบมัดรวมของเครือข่ายต่างๆ แต่แบบ “ร่วมกัน เราอยู่” แต่แยกส่วนประเด็นปัญหาต่างๆเฉพาะกลุ่ม ในการเจรจาต่อรองกับรัฐ แต่จุดอ่อนแนวคิดนี้จึงเป็นผลลัพธ์สุดท้ายที่เกิดขึ้นมักจบลงด้วยการประนีประนอมและรับแนวคิดของฝ่ายเสรีนิยมนายทุนหรือชนชั้นปกครอง เนื่องจากการขาดมุมมองแบบองค์รวมที่ไปแข่งแนวนโยบาย นอกจากนี้ยังมีปัญหาอุปสรรคภายในขบวนการ คือการประเมินรัฐต่ำเกินไป ไม่สนใจการถกเถียงแลกเปลี่ยนแนวคิดภายในขบวนการ ลักษณะรวมกันแก้ประเด็นปัญหาจึงเป็นการมุ่งเฉพาะส่วนกลุ่มตนเองมากกว่า สอดคล้องกับแนวคิดนำเสนอของ วรวิทย์ เจริญเลิศ (2547) ที่มองว่าภาคประชาชน NGOs และสหภาพแรงงาน ล้วนมีประสบการณ์เฉพาะตัว จนไม่สามารถผลักดันให้เป็นพลังในการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ เพราะต่างกลุ่มต่างคิดต่างแยกกันทำ ไม่สามารถทำลายกำแพงและเชื่อมโยงเข้าหากันได้เพื่อสู้กับโลกาภิวัตน์และผลกระทบที่ตามมา

การปฏิเสธรัฐสร้างตัวแทนภาคประชาชนในทางการเมือง ในความเป็นรูปธรรมจึงไม่สามารถแข่งแนวทางการเมืองกระแสหลัก ไม่สามารถปลุกระดมมวลชนในรูปแบบการเมือง ดังนั้นขบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มประชาชนของไทย ตามแนวคิด “ชุมชนนิยม” จึงนำเสนอการพัฒนาที่เน้นภูมิปัญญาชาวบ้านและความอิสระของท้องถิ่น แต่ต้องไม่ทำลายแนวคิดการเมืองของรัฐ เช่น ลัทธิ “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” หรือ ลัทธิชาตินิยม เป็นต้น (ใจ อึ้งภากรณ์, 2549)

บทที่ 3

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม กรณีศึกษาเขื่อนปากมูล

ชุมชนริมแม่น้ำมูลที่กล่าวถึงในการศึกษานี้ เป็นบริเวณชุมชนริมสองฝั่งน้ำมูลที่ได้รับผลกระทบภายนอกเชื่อมโยงโดยตรงจากโครงการสร้างเขื่อนปากมูล โดยจะนับจากบริเวณแม่น้ำชีไหลมารวมกับแม่น้ำมูลที่ “บ้านวังยาง” อำเภอเมืองอุบล จังหวัดอุบลราชธานี จนไปถึงสุด “ปากแม่น้ำมูล” ในเขตอำเภอโขงเจียม รวมระยะทางประมาณ 100 กิโลเมตร ลำน้ำมูลในช่วงที่ทำการศึกษานี้จึงไหลเลาะผ่านอำเภอในจังหวัดอุบลราชธานี เช่น อำเภอเมืองวารินชำราบ-สว่างวีระวงศ์ ตาลชุม พิบูลมังสาหาร สิรินครและโขงเจียม

3.1 ภูมิประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ชุมชนริมแม่น้ำมูลก่อนการสร้างเขื่อนปากมูล

3.1.1 ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน

“ก่อนแม่น้ำมูลจะไหลเอื่อยออกจากป่า ได้มอบความชุ่มชื้นแก่แผ่นดิน ให้ชีวิตกับต้นไม้ปลูกมวลหญ้าให้ต้นจากการหลับไหล ชูใบสีเขียวทั้งพงไพล รวมความรักจากสรรพสัตว์ที่อาศัยดื่มน้ำค้ำบกระหาย รวมความรักจากฝูงปลาที่ว่ายในท้องน้ำอย่างเสรี ก่อเกิดเป็นสายวัฒนธรรมที่ฝังรากลึกมานั่นนาน”

บทร้อยแก้วนี้โดยบุษิตา สังข์แก้ว (2540: 35) จากหนังสือวัฒนธรรมปลาและจุดจบตำนานพรานปลา สะท้อนให้เห็นถึงสายสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นระหว่างสายน้ำแม่มูลกับสิ่งมีชีวิตที่อยู่บริเวณแม่น้ำมูล ผ่านความสวยงามของคุณภาพของนิเวศสังคม ที่เกี่ยวพันสัมพันธ์ไปกับการไหลของสายน้ำมูลก่อนการเกิดเขื่อนปากมูล เมื่อพิจารณาข้อมูลประวัติศาสตร์เบื้องต้นเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมแม่น้ำมูลล้วนบ่งชี้ถึงการอิงสายน้ำมูล จากการแยกแยะลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่เกิดขึ้น 4 ลักษณะได้แก่

ลักษณะที่หนึ่ง ชุมชนที่เกิดจากอพยพลี้ภัยทางการเมือง เช่นบ้านสุวรรณวาริ อำเภอสิรินธร เป็นชุมชนเก่าแก่ของกลุ่มเจ้านายลาวที่อพยพมาพึ่งอำนาจของเจ้าเมืองอุบลราชธานี ชาวบ้านเลือกพื้นที่ทำเลที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะสมที่จะทำมาหากิน เป็นชุมชนที่ตั้งขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ลักษณะที่สอง ชุมชนที่เกิดจากการเคลื่อนย้ายเพื่อมาลงหลักปักฐานทำมาหากินตามฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อำนวย เช่นชุมชนบ้านโพธิ์ศรี พบว่ากลุ่มชนแรกที่เดินทางเข้ามาตั้งถิ่นฐานคือ กลุ่มนายพรานจากบ้านกุดลาด อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ที่ติดตามสัตว์เข้ามา เมื่อปี พ.ศ. 2543 หรือ 121 ปี หลังจากนั้นชาวบ้านเหล่านั้นจึงเริ่มสร้างเพิงพักที่อยู่อาศัย ทำการถางป่าบุกเบิกที่นา ลำสัตว์ และจับปลา ต่อมาขยายฐานชุมชนผ่านการชักชวนญาติพี่น้องมาสร้างที่อยู่อาศัยจนกลายเป็นชุมชนใหญ่จนถึงปัจจุบัน โดยชุมชนลักษณะนี้พบชัดเจนได้ทั่วไป เช่น ชุมชนบ้านหัวเหว และ ชุมชนตามลำน้ำสาขาของแม่น้ำมูล เช่น หัวตุ้ง หัวกว้างลำโดม เป็นต้น

ลักษณะที่สาม ชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆที่อพยพมา เช่น ข่า/บรู ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาว เป็นกลุ่มอพยพที่เคลื่อนย้ายมาข้ามฝั่งโขงไปมาระหว่างบ้านด่านปากมูลกับบ้านหาดทรายสูง ในเขตประเทศลาว ชุมชนกลุ่มนี้จะเน้นอาชีพการหาปลาเป็นหลัก และมีความเชี่ยวชาญในการจับปลาทั้งในแม่น้ำมูลและแม่น้ำโขง ชุมชนเหล่านี้อพยพมาประมาณ 100 ปี เมื่อมีการตั้งนามสกุลนายอำเภอโขงเจียม ณ ขณะนั้น มักจะตั้งนามสกุลคือ “ฟิ่งป่า” “ฟิ่งดง” ซึ่งเป็นนามสกุลส่วนใหญ่ของชาวบ้านในปัจจุบัน

ลักษณะที่สี่ ชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานจากการอพยพเคลื่อนย้ายตามเส้นทางหาแหล่งจับปลาที่อุดมสมบูรณ์ วิธีการหาปลาเพื่อทำมาหากิน ถูกเรียกตามภาษาพื้นบ้านว่า “ลวงปลา” เมื่อได้พบแหล่งลวงปลาที่อุดมสมบูรณ์ จากนั้นเกิดการตั้งหลักปักฐาน ขยายชุมชนผ่านการชักชวนพี่น้องเพื่อนเข้ามาอยู่รวมกันจนแตกกิ่งก้านสาขาชุมชนไปตามจำนวนครัวเรือนที่ขยายมากขึ้น เช่น บ้านวังสะแบงใต้ บ้านวังสะแบงเหนือ และ บ้านวังใหม่ อำเภอ โขงเจียม เป็นต้น(คณะนักวิจัยมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2545)

ด้วยเหตุของเส้นทางสายอพยพตั้งถิ่นฐานที่เกิดขึ้นล้วนมาตามความอุดมสมบูรณ์ของสายน้ำมูลทั้งนั้น ดังนั้นลำน้ำมูลจึงกลายมาเป็นฐานที่มั่นของชุมชนสำหรับการสร้างโครงสร้างของสังคมทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกัน

3.1.2 ชุมชนคนหาปลา

การมีแม่น้ำมูลจึงเป็นหลักประกันว่าชาวบ้านสามารถดำรงอยู่ในวิถีทำกินในระบบเศรษฐกิจพื้นฐาน ชุมชนริมมูลจึงเป็นชุมชนที่พึ่งพาแม่น้ำเป็นหลัก จึงกล่าวได้ว่า วิธีการผลิตของชุมชนริมมูล เป็น “เศรษฐกิจที่ขึ้นอยู่กับการหาปลา” การหาปลาที่ถูกเรียกว่า “การลวงปลา” ตามภาษาท้องถิ่นที่สะท้อนถึง อัตลักษณ์ในวิถีทำกินหลักของชุมชนริมแม่น้ำโขง การลวงปลาในแม่น้ำ

มุนและห้วยสาขาชาวบ้านถือว่าเป็นกรรมสิทธิ์ของส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่ ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นคนริมมุน คนริมห้วย หรือ คนบ้าน โคมมีสิทธิหาปลาในลำน้ำมูลและห้วยสาขา การลวงปลา จึงเป็นอีกหนึ่งอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมชุมชนในการจัดการทรัพยากรของระบบกรรมสิทธิ์ร่วม การลวงปลา จึงเป็นอัตลักษณ์สะท้อนให้ภาพการจัดระเบียบสังคม ในการช่วยเหลือ แบ่งปันของชุมชนแม่น้ำโขง รวมทั้งยังเป็นตัวกำหนดความคิด สร้างจิตสำนึกของ “คนหาปลาในแม่น้ำโขง” ที่แสดงนัยยะทางด้านอำนาจกฎเกณฑ์ ระเบียบ การใช้และการเข้าถึงฐานทรัพยากรธรรมชาติ

ระบบการจัดการทรัพยากรสำหรับการหาปลาของชุมชนริมมูล ใช้ “ระบบกรรมสิทธิ์ร่วม” โดยใช้ความเชื่อและศีลธรรมเป็นกลไกบังคับควบคุมการจัดการทรัพยากรปลา กลไกความเชื่อ ศีลธรรมนั้นถูกเรียกว่า “หมาน” “หมาน” อาจสามารถถูกสื่อในความหมายภาษากลางว่า บาป เป็นคติความเชื่อที่ว่า หากไม่แบ่งปันปลาให้เครือญาติหรือคนรู้จัก จะเกิด “หมาน” ซึ่งทำให้ต่อไปเมื่อไปหาปลาในแม่น้ำมูล ก็จะหาปลาไม่ได้ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า “หมาน” คือกลไกควบคุมทางวัฒนธรรมของชุมชนในการอยู่ร่วมกันในสังคมปากมูลในแบ่งปันจัดสรรทรัพยากรในวิถีผลิตชุมชน การหาปลาและการขายปลาต้องตั้งอยู่ในระบบศีลธรรม มิใช่จะมุ่งเอาเพียงผลประโยชน์กำไรเพียงอย่างเดียว(คณะวิจัยไทบ้าน, 2545)

การลวงปลายังสัมพันธ์กับฤดูกาล ฤดูกาลเป็นองค์ประกอบปัจจัยสำคัญที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวบ้านริมแม่น้ำมูลผ่านการกำหนดกิจกรรมด้านประมง โดยสามารถแบ่งจำแนกฤดูที่มีผลต่อการลวงปลาได้ 3 ฤดู คือ 1) ฤดูน้ำลด 2) ฤดูน้ำแดง 3) ฤดูน้ำหลากเต็มตลิ่งและเริ่มลด (กิ่งกาญจน์ สำนวนเย็น และคณะ, 2553 และคณะนักวิจัยมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2545)

“ฤดูน้ำลด” จะเริ่มตั้งแต่เดือนมกราคม ถึงเดือนเมษายน เป็นช่วงหลังฤดูกาลเก็บเกี่ยวข้าว ฝนทิ้งช่วงได้ระยะหนึ่ง น้ำแม่มูลเริ่มใส และ ไหลช้า เป็นช่วงเกาะ แก่ง กลางแม่น้ำมูลไหลพันน้ำมากที่สุด น้ำลดระดับต่ำสุดในช่วงเดือนเมษายน และมีความใสมากที่สุดในรอบปี เป็นฤดูที่อากาศร้อน และแห้งแล้ง ปลาที่พบจะเป็นปลาชนิดที่มีขนาดเล็กไม่ใหญ่มาก เนื่องจากไม่ใช่ช่วงปลาใหญ่อพยพจากแม่น้ำโขง (กิ่งกาญจน์ สำนวนเย็น และคณะ, 2553 และคณะนักวิจัยมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2545)

“ฤดูน้ำแดง” ตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงเดือนสิงหาคม ฤดูนี้ถูกเรียกตามลักษณะของน้ำที่ขุ่นจากตะกอนดินที่เพิ่มขึ้นเนื่องจากเป็นฤดูฝน แม่น้ำมูลจะขุ่นสีปน น้ำจากลำห้วย ลำน้ำสาขาเริ่มไหลหลากลงสู่แม่น้ำมูล ดังนั้นชาวบ้านจึงเรียกช่วงนี้ว่า ฤดูน้ำแดง สภาพดังกล่าวทำให้เกิดน้ำไหลเชี่ยว ก่อเกิดความอันตรายแก่ผู้คนได้ แต่ตะกอนดินที่เกิดจากการ ชะล้างของเมื่อดิน จะนำมาสู่

สารอาหารจำนวนมากที่จะดึงคุณให้ปลาจากฝั่งแม่น้ำโขงอพยพเพื่อมาหากิน ผสมพันธ์ และวางไข่ตามแหล่งอาหารธรรมชาติที่เกิดขึ้นในช่วงฤดูกล ดังนั้นการจับปลาใหญ่ที่อพยพมาจากฝั่งแม่น้ำโขงอยู่ในช่วงฤดูนี้ ที่เรียกว่า“ฤดูปลา” อันเป็นที่มาของคำกล่าวที่ว่า “ฝนใหญ่เท น้ำโขงหนุน ปลาใหญ่แห่ขึ้นแม่มูล คนหาปลาแม่มูลคึกคัก” (กิ่งกาญจน์ สำนักวนเขิน และคณะ, 2553 และคณะนักวิจัยมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2545) ฤดูน้ำแดงจึงเป็นช่วงเวลาสำคัญของเศรษฐกิจหาปลา ดังคำบอกเล่าของชาวบ้าน “ช่วงฤดูน้ำแดง คนหาปลาแถบแถวปากแม่น้ำมูลจะรู้ก่อนใครว่าปลาขึ้นแม่น้ำมูลหรือยัง ปลาที่จับได้ส่วนใหญ่จะเป็นปลาขนาดใหญ่ไม่ต่ำกว่า 1 กิโลกรัม จับได้ปลาได้วันละประมาณ 6 กิโลกรัม – 10 กิโลกรัม ดังนั้นช่วงปลาขึ้นมากๆ สามารถหาเงินได้จากการลงปลาไม่ต่ำกว่าวันละ 500 บาท ถึง 1,000 บาทเลยทีเดียว” (สมชาย สารพันธ์ อายุ 46 ปี สัมภาษณ์, 2553)

“ฤดูน้ำหลาก” เริ่มตั้งแต่เดือนกันยายนไปจนถึงเดือนธันวาคม ช่วงนี้เป็นช่วงที่น้ำเริ่มลด จึงเป็นช่วงการวางไข่ของปลาหลายชนิด ฤดูน้ำหลากจึงเป็นช่วงอนุบาลปลา ดังนั้นตามปฏิทินการหาปลาของชาวประมงจึงไม่นิยมหาปลาในช่วงฤดูนี้ (กิ่งกาญจน์ สำนักวนเขิน และคณะ, 2553 และคณะนักวิจัยมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2545)

การลงปลา เป็นมรดกองค์ความรู้จากภูมิปัญญาชาวบ้านที่ถ่ายทอดสะสมกันจากประสบการณ์จากคนรุ่นต่อรุ่น เป็นภูมิปัญญาความรู้หลักส่งผ่านจากคนรุ่นก่อนสู่คนรุ่นหลัง เพื่อเป็นฐานประกอบวิถีทำกินของชาวบ้าน สอดคล้องจากคำบอกเล่าว่า “ชาวบ้านที่นี่มีชีวิตพึ่งพาธรรมชาติและสายน้ำเลี้ยงชีวิต เพราะชาวบ้านไม่ค่อยมีความรู้ไปประกอบอาชีพอื่น นอกจากเกษตรและการหาปลาที่บรรพบุรุษได้สั่งสอน แต่อย่างไรชาวบ้านริมแม่น้ำมูลล้วนแต่มีความพอใจกับวิถีชีวิตแบบนี้ เพราะการหาอยู่หากินต่างๆ ล้วนมาจากแม่น้ำทั้งสิ้น ไม่มีข้าวก็หาปลาแลกข้าว แลกพริก และสิ่งของต่างๆ หากไม่มีแม่น้ำสายนี้หล่อเลี้ยงชีวิต ก็ไม่รู้จะมีชีวิตอยู่อย่างไร ในอดีตนั้นการหา กินกับแม่น้ำไม่ใช่เรื่องยาก เพราะปลาเยอะ ซ่อนแต่ครั้งก็ได้เป็นกิโล”¹

วัฒนธรรมทางเศรษฐกิจดั้งเดิมภายในชุมชนริมแม่น้ำมูล คือระบบวัฒนธรรมข้าวแลกปลา – ปลาแลกข้าว ที่ชาวบ้านเรียกว่า “ไปสืหาปลา มาสืหาข้าว” เป็นระบบเศรษฐกิจแลกเปลี่ยนของชุมชนทั้ง 3 กลุ่ม ผ่านปฏิสัมพันธ์ระหว่างสินค้าแลกเปลี่ยน ปลา – ข้าว คนริมมูลที่ไม่มีนา เช่น บ้านหัวเหว ห้อยหมากใต้ บ้านด่าน ห้วยไผ่ มักเอาปลาไปแลกข้าวกับคนริมห้วยประจำ

¹ สัมภาษณ์ สมหวัง ผาดี, ชาวประมงอำเภอโขงเจียม, วันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ. 2553.

แต่อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมแลกเปลี่ยน “ข้าว – ปลา” ภายในชุมชนริมมูลไม่เพียงพอตอบสนองการบริโภคภายในชุมชนจากการอิงการลวงปลา เป็นวิธีการผลิตหลัก เนื่องจากด้วยจำนวนประชากรอพยพย้ายถิ่นฐานมาตามแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์บริเวณริมแม่น้ำมูลเริ่มมีจำนวนมาก เมื่อคนริมมูลอาศัยการจับปลาในแม่น้ำโขงและแม่น้ำมูลเป็นหลัก ประกอบกับเส้นทางสายน้ำแม่มูลสามารถติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่นๆ ได้สะดวก

เนื่องจากพื้นที่จำกัดของริมแม่น้ำปากมูล จึงทำให้ประชาชนเหล่านี้พบข้อจำกัดต้องพึ่งพิงวิธีการผลิตหลักจากการประมง อันเป็นเหตุชุมชนริมมูลจึงจำเป็นต้องติดต่อสร้างเครือข่ายเศรษฐกิจเพื่อแลกเปลี่ยนกับผลผลิตอื่นกับชุมชนใกล้เคียง โดยคนบ้านด่านปากมูลจะนำปลาไปแลกข้าวกับคนศรีเมืองใหม่ และนำปลาไปที่ตลาดปลาในอำเภอพิบูลมังสาหาร ก่อให้เกิดคนในชุมชนริมมูลบางส่วนเปลี่ยนหน้าที่จากคนหาปลาเพียงอย่างเดียว ไปเป็นทั้งคนลวงปลาและคนค้าปลามากขึ้น เพราะรายได้ดีวันต่อวัน ภาพสังคมเศรษฐกิจสังคมที่เกิดจากความอุดมสมบูรณ์ของลำน้ำมูลสามารถสะท้อนได้จากเรื่องเล่าของแม่สมปอง เวียงจันทร์² “สมัยที่แม่ยังเป็นสาว แม่จะชวนพ่อไปลวงปลาคู่ด้วยกัน นอกจากลวงปลาคู่ด้วยตนเอง แล้วยังรับซื้อปลาจากคนในบ้านเดียวกัน วันหนึ่งๆ รับซื้อประมาณ 2,000 – 3,000 กิโล โดยจะแบ่งส่วนหนึ่งว่าทำปลาร้าเก็บไว้กินเอง 20 – 30 ไร่ ที่เหลือเราก็อขาย ปีหนึ่งเราจะมีเงินเก็บออมติดบ้านประมาณ 20,000 – 30,000 บาท เพราะเราไม่ค่อยมีค่าใช้จ่ายอื่นใด ข้าวก็ปลูกกินเอง บางครั้งมีคนอื่นอื่น เอาข้าวมาแลกปลา ส่วนกับข้าวพวกพืชผักก็เก็บกินตามป่าบุงป่าทาม” อาชีพค้าขายปลาที่เกิดขึ้นนั้นจึงเป็นสายสัมพันธ์ระหว่างคนใกล้น้ำและคนไกลน้ำของจังหวัดอุบลราชธานี

ส่วนเครือข่ายระบบตลาดปลาของชุมชนริมมูลในอดีตจะเชื่อมโยงโดยตรงกับตลาดพิบูลมังสาหาร แต่เมื่อเกิดการแข่งขันที่สูงขึ้นระหว่างกลุ่มทุนท้องถิ่นในโขงเจียมเพื่อแข่งขันกับกลุ่มแม่ค้าชาวญวนจากพิบูลมังสาหาร ก่อให้เกิดการกระตุ้นระบบตลาดปลาในโขงเจียมให้เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว เศรษฐกิจของชุมชนริมแม่น้ำมูลได้เปลี่ยนเข้าสู่ชุมชนเชิงพาณิชย์มากขึ้นควบคู่ไปกับระบบตลาดปลา เมื่อมีคนต่างถิ่นย้ายเข้ามามากขึ้นตามลำดับ โดยเฉพาะเมื่อตัวเร่งเศรษฐกิจเชิงทุนนิยมเข้ามาจาก นโยบายเปลี่ยนสนามรบมาเป็นสนามการค้า ในรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ผ่านการสนับสนุนด้านการท่องเที่ยวและการค้าตามแนวชายแดนนั้นได้ส่งผลให้การค้าขายระหว่างไทย – ลาวขยายตัวมากขึ้น (จิตรกร โพธิ์งาม, 2549)

² สัมภาษณ์ นางสมปอง เวียงจันทร์, ประธานคณะกรรมการฟื้นฟูชุมชนลุ่มน้ำมูล, วันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ. 2553.

ดังนั้นการพัฒนาของชุมชนริมแม่น้ำมูลเริ่มจากเป็นการประมงเพื่อการยังชีพแบบ แลกเปลี่ยนสินค้าภายในชุมชน จนพัฒนาเป็นชุมชนประมงขนาดเล็ก ขยายต่อมาเป็นตลาดปลา จน ที่สุดแล้วพัฒนาขึ้นมาเป็นชุมชนเชิงพาณิชย์ตามลำดับ แต่องค์ความรู้ที่ใช้ในวิธีการผลิตก็ยังเป็นภูมิ ปัญญาที่สืบทอดต่อกันของ "การลวงปลา"

วิถีชีวิต เศรษฐกิจ สังคม ของชุมชนริมแม่น้ำมูลก่อนการสร้างเขื่อนปากมูลสามารถนำมา สรุปรูปเป็นประเด็นได้ดังต่อไปนี้

1. วิธีการผลิตของชุมชนริมแม่น้ำมูลอิงหลักอยู่กับวัฏจักรของสายน้ำลำน้ำมูล แหล่งลำน้ำ มูล เป็นแหล่งต้นทุนทรัพยากรธรรมชาติตามนิเวศวิทยา ชุมชนริมแม่น้ำมูลอิงแอบกับแม่น้ำมูลใน ฐานะแหล่งของต้นทุนวัตถุดิบที่ใช้ในวิถีทำกินของชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นแหล่งน้ำสำหรับทำการ ประมงเพื่อจับปลาที่เป็นวิถีทำกินอาชีพหลักของชาวบ้าน แหล่งเกษตรกรรม ใช้เพาะปลูกทาง เกษตรหรือเก็บของป่าที่วิถีทำกินอาชีพเสริมของชาวบ้าน โดยแหล่งแม่น้ำมูลจะก่อเกิดการผลิตซ้ำ ตามวัฏจักรของฤดูกาล ชาวบ้านสืบทอดภูมิปัญญาและวิถีทำกินจากรุ่นสู่รุ่น จากการเรียนรู้แม่น้ำมูล ในฐานะห้องเรียนธรรมชาติที่เวียนว่ายเปลี่ยนแปลงตามฤดูกาล เช่น เครื่องมือจับปลาสอดคล้องกับ กระแสน้ำ ชนิดปลา แหล่งอาศัยของปลา ฤดูกาลจับปลา เป็นต้น

2. การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติของกลุ่มแม่น้ำมูล จะใช้ระบบกรรมสิทธิ์ร่วมโดย ชุมชน โดยใช้กรอบวิถีความเชื่อทางศีลธรรมเป็นกฎประเพณีชุมชนในการเป็นกรอบควบคุมการ จัดการทรัพยากรธรรมชาติ กรอบความเชื่อทางศีลธรรมจะผูกโยงให้มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับ สายลำน้ำมูล สายน้ำหลักที่หล่อเลี้ยงชีวิตคนริมแม่น้ำมูลปฏิสัมพันธ์และบทบาทที่เกิดขึ้นจากวิถีผลิต ภายใต้อุปกรณ์กรรมสิทธิ์ร่วมภายใต้กรอบศีลธรรมความเชื่อ จะเป็นการแบ่งงานกันทำตามหน้าที่ของ ครอบครัว เช่น ชายหนุ่มออกปลา หญิงสาวเอาปลาไปขาย ผู้เฒ่าผู้แก่จัดเตรียมเครื่องมือลวงปลา หรือจับปลา และ บทบาทการเกื้อหนุนภายในชุมชนทั้งด้านอาหารและการช่วยเหลือทางสังคม เช่น การสาวลวง การลงแขกหาปลาเป็นอาหารในพิธีแต่งงานของคนในชุมชน เป็นต้น

3. ระบบเศรษฐกิจของชุมชนริมแม่น้ำมูล หน่วยเศรษฐกิจภายในครอบครัว เป็นระบบแบ่ง งานกันทำตามหน้าที่ คนเฒ่าผู้แก่เตรียมเครื่องมือสำหรับลวงปลา ชายหนุ่มใน ครอบครัว ทำการหาปลา หรือทำการเกษตรกรรม ถ้าหน่วยเศรษฐกิจครอบครัวไหนมีที่นา ส่วน ผู้หญิงในครอบครัว มีหน้าที่นำปลาที่เก็บได้ไปขายที่ตลาดปลา เด็กๆ มีหน้าที่ช่วยมารดาเก็บของ ป่าตามป่าทุ่งป่าทามมาทำอาหารกินภายในครอบครัว บางหน่วยเศรษฐกิจครอบครัวสามารถขยาย ภาควิถีเศรษฐกิจเป็นผู้รับเหมาซื้อรายย่อยเพื่อนำไปขายที่ตลาดพืชมังสาหาร ส่วนระบบ

เศรษฐกิจภายในชุมชน ยังมีการใช้ระบบแลกเปลี่ยนสินค้า “แลกข้าว แลกปลา” สำหรับครอบครัว ไม่มีที่นาต้องการสินค้าอื่นประกอบการยังชีพ ระบบจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบกรรมสิทธิ์ร่วม ยังสร้างประเพณีวัฒนธรรมที่อยู่ร่วมกันเช่น การลงแขกหาปลา แต่ระบบเศรษฐกิจซื้อขายเชิงพาณิชย์นั้นเป็นการเชื่อมโยงโดยตรงกับตลาดปลาใหญ่พิบูลมังสาหาร โดยมีคนในชุมชนรับบทบาทพ่อค้าคนกลางทำหน้าที่รวบรวมปลาในชุมชนไปขายส่งที่ตลาดเอง

3.2 ผลกระทบภายนอกผู้ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมช่วงก่อนสร้างเขื่อนปากมูล

3.2.1 จุดกำเนิดเขื่อนปากมูล

จุดกำเนิดของโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำ เขื่อนปากมูล เริ่มต้นจาก สำนักงานพลังงานแห่งชาติ หรือ กรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงาน ในปัจจุบัน มีดำริจะสร้างโครงการพัฒนากลุ่มน้ำมูล เนื่องจากเล็งเห็นลักษณะของจังหวัดอุบลราชธานีมีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบสูงและที่ราบลอนคลื่นและลาดเอียงลงไปทางทิศตะวันออกเฉียงเล็กน้อย ตรงบริเวณปากมูล เขตอำเภอโขงเจียม มีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 130 เมตร กล่าวคือ ลำน้ำไหลผ่านพื้นที่ของจังหวัดอุบลราชธานีส่วนใหญ่ไหลมาจากที่สูงทางทิศเหนือ นั่นคือ เทือกภูพาน ทางทิศใต้ เทือกเขาพนมดงรัก และทางทิศตะวันตก กล่าวโดยสรุป แม่น้ำมูลและแม่น้ำชีไหลมารวมกันที่แอ่งอันเป็นที่ราบริมฝั่งแม่น้ำมูล เปรียบเสมือนทางระบายน้ำขนาดใหญ่ที่รองรับน้ำกลางพื้นที่ก่อนที่น้ำจะไหลเข้าสู่แม่น้ำโขงต่อไป ดังนั้นบริเวณปากมูล เขตอำเภอโขงเจียมจึงเป็นพื้นที่เหมาะสมแก่การสร้างเขื่อนปากมูล เพราะบริเวณที่มีลำน้ำหลายสายมาบรรจบ ทำให้มีพื้นที่รับน้ำถึง 117,000 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 23 ของพื้นที่ประเทศไทย มีปริมาณน้ำไหลเฉลี่ยปีละ 24,000 ล้านลูกบาศก์เมตร หรือเท่ากับ 740 ลูกบาศก์เมตรต่อวินาที (การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, 2534)

ดังนั้นในช่วงปี พ.ศ. 2513 – 2521 สำนักงานพลังงานแห่งชาติ ณ ขณะนั้นจึงขอความร่วมมือรัฐบาลฝรั่งเศส ดำเนินการศึกษาตามความเหมาะสม ของโครงการพัฒนากลุ่มน้ำมูล เน้นวัตถุประสงค์ ทางด้านการผลิตกระแสไฟฟ้าเพียงอย่างเดียว เกิดเป็น โครงการเขื่อนปากมูลโดยสร้างเขื่อนจากลำน้ำมูลขึ้นบริเวณแก่งตะนะห่างจากปากแม่มูล 4 กิโลเมตร มีขนาดกำลังผลิตติดตั้ง 108 MW ตัวเขื่อนสูง 23 เมตร เก็บกักน้ำได้ 600 ล้านลูกบาศก์เมตร พื้นที่ผิวอ่างเก็บน้ำ 185 ตารางกิโลเมตร ใช้งบประมาณก่อนสร้าง 648 ล้านบาท (การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, 2534)

ในพ.ศ. 2522 การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยได้รับโอนโครงการพัฒนากลุ่มน้ำมูล มาดำเนินการต่อจากสำนักงานพลังงานแห่งชาติ ภายใต้การเห็นชอบคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจ

และสังคมแห่งชาติ จุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาลำน้ำมูลช่วงปลายน้ำให้เกิดประโยชน์สูงสุด ก่อนไหลลงสู่แม่น้ำโขง โดยการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ได้รับความช่วยเหลือต่อเนื่องจากรัฐบาลฝรั่งเศส ผ่านบริษัทที่ปรึกษาทางด้านวิจัยพลังงาน SOGREAH ทำการศึกษาเพิ่มเติมจนขยายจากโครงการผลิตกระแสไฟฟ้าอย่างเดียวนมาเป็นโครงการอเนกประสงค์ ซึ่งจะให้ประโยชน์ทางด้านการไฟฟ้า ชลประทาน และการประมง พร้อมเพิ่มกำลังการผลิตติดตั้งเป็น 136 MW ใช้งบประมาณก่อสร้างเพิ่มขึ้นเป็น 4,226 ล้านบาท (การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, 2534)

เวลาต่อมาในปีพ.ศ. 2528 การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยได้ทบทวนโครงการอีกครั้งหนึ่งโดยย้ายที่ตั้งตัวเขื่อนมาทางเหนือน้ำประมาณ 1.5 กิโลเมตร และลดระดับน้ำเก็บกักน้ำลงเพื่อให้เกิดผลกระทบจากโครงการที่มีต่อราษฎรให้น้อยที่สุด เมื่อ พ.ศ. 2532 จึงสรุปผลสำรวจผ่านบริษัท SOGREAH ได้ว่ามีราษฎรได้รับผลกระทบรวม 903 รายเป็นผลกระทบต่อที่ทำกินอย่างเดียว 655 ราย ซึ่งลดลงจากครั้งที่สำรวจเมื่อ พ.ศ. 2524 – 2525 ที่สำรวจโดย บริษัททิม คอนซัลติ้ง เอ็นจิเนียร์ จำกัด ที่ได้รับว่าจ้างจาก การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ที่พบว่าเฉพาะผลกระทบด้านการอพยพราษฎรประมาณ 4,000 ครอบครัว ไม่รวมผลกระทบสูงด้านนิเวศน์วิทยาและสิ่งแวดล้อม จนเป็นเหตุให้ระงับโครงการไปในก่อนหน้านี้ ดังนั้นการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยจึงเริ่มดำเนินการก่อสร้างเขื่อนปากมูลในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2534 แล้วสมบูรณ์ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2537 ตรงตามกำหนดการที่ตั้งไว้ (คณะกรรมการตรวจสอบติดตามและประเมินผลด้านสิ่งแวดล้อม โครงการไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล, 2536)

3.2.2 การปะทะของชุดความคิดของชุมชนกับรัฐ

ในช่วงปี พ.ศ. 2532 - 2534 เป็นการเริ่มต่อสู้ระหว่างสถาบันส่วนบนได้แก่ รัฐ และ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ที่พยายามผลักดันให้โครงการเขื่อนปากมูลเป็นตามกำหนด กับสถาบันส่วนล่าง กลุ่มผู้คัดค้านการสร้างเขื่อนปากมูลจากการปลุกกระแสโดยนักการเมืองท้องถิ่น ทนายความ นักสิทธิมนุษยชน และชาวบ้าน ที่เล็งเห็นถึงภัยของการสร้างเขื่อนปากมูล อันประกอบด้วย กลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอุบลราชธานี กลุ่มพิทักษ์แก่งสะพือ กลุ่มหนุ่มสาวลำน้ำมูล กลุ่มพ่อค้าแม่ค้าแก่งสะพือ ชมรมพ่อค้าแม่ค้าพิบูลมังสาหาร ชมรมนักเรียนนักศึกษาอุบลราชธานี กลุ่มพิทักษ์ความยุติธรรมอำเภอพิบูลมังสาหาร ที่พยายามคัดค้านไม่ให้เกิดโครงการเขื่อนปากมูลขึ้นมา

ความหวาดระแวงของกลุ่มคนคัดค้านการสร้างเขื่อนปากมูลเกิดจากการตั้งคำถาม 2 ส่วน ส่วนแรกคือ วิธีทำกิน เมื่อมีการสร้างเขื่อนปากมูล เท่ากับเป็นการขวางทางระหว่างลำน้ำมูลกับ

แม่น้ำโขง นำไปสู่การปิดเส้นทางอพยพของปลาจากลำน้ำโขงที่มawang ไขตามแก่งที่ลำน้ำมูล อันฝูงปลาที่อพยพนี้พื้นฐานทรัพยากรธรรมชาติที่เกื้อหนุนชีวิตชุมชนริมแม่น้ำมูลมาช้านาน ส่วนสองคือ ปัญหาน้ำท่วมที่ตามมาที่อยู่อาศัยและพื้นที่การเกษตรของชาวบ้านบริเวณที่สร้างเขื่อน

แม่สมปอง เวียงจันทร์ แกนนำต่อต้านการสร้างเขื่อนปากมูล เล่าถึงที่มาของความคลางแคลงใจอันเป็นจุดเริ่มต้นของการรวมตัวของการต่อต้านการสร้างเขื่อนปากมูลว่า “เมื่อครั้งแรกได้ยินว่าจะมีการสร้างเขื่อนปากมูล จากวิทยุกรมประชาสัมพันธ์ประจำจังหวัดอุบลราชธานี คนนำเสนอข่าวสื่อสารว่า การสร้างเขื่อน จะนำชีวิตพวกเราดีขึ้น เพราะจะได้ทำนาปีละสองสามครั้ง แต่แม่คิดว่าชีวิตเราคงไม่ดีขึ้น เพราะเราไม่ได้ทำนาเป็นหลัก และสภาพดินแฉะนี่ก็เป็นดินทรายและหินดินดานซึ่งไม่เหมาะกับการทำนา เราอยู่กับปลากับน้ำ ถ้าสร้างเขื่อนขวางลำน้ำ แล้วปลาที่เคยว่ายจากแม่น้ำโขงจะขึ้นมาวางไข่ยังงัย แล้วไม่มีใครรู้ว่า ถ้าสร้างเขื่อนแล้วน้ำจะท่วมบ้านใคร เขาจะจ่ายค่าชดเชยให้เท่าไร แล้วเราจะย้ายไปอยู่ที่ไหน ส่วนเรื่องพันธุ์ปลา บางคนก็คิดว่า ถ้าสร้างเขื่อนปลาคงจะเยอะขึ้นเหมือนกับเขื่อนอื่นๆ เพราะกรมประมงจะเอาปลามาปล่อย แต่พอไปถามกันมาก็ไม่มีใครรู้ว่า จะเกิดอะไรขึ้น พวกเราจึงต้องรวมตัวกันเพื่อเสาะหาความจริงและความเป็นธรรมให้เกิดขึ้น”²

ผลของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นของการสร้างเขื่อนปากมูลจึงทำให้ชาวบ้านในพื้นที่ริมแม่น้ำมูลแบ่งแยกออกเป็น 2 ฝ่าย ฝ่ายแรกคือประชาชนที่เฝ้ายองอยู่ข้างรัฐและทำหน้าที่เป็นกลไกในการสนับสนุนปฏิบัติการของรัฐ อีกฝ่ายหนึ่งได้แก่ ประชาชนที่ถูกขังมาทำการต่อต้านเขื่อน กลุ่มนี้จะถูกกีดกัน/ปิดกั้น/และผลักไสให้ไปยืนอยู่ตรงข้ามรัฐที่เป็นสถาบันส่วนบน ในฐานะคู่ขัดแย้งทางด้านอุดมการณ์ของการพัฒนา แม่สมปอง เวียงจันทร์² กล่าวถึงความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างประชาชนในชุมชนทั้งสองฝ่ายว่า “ชุมชนรอบเขื่อนปากมูลเกิดความแตกแยก คนในชุมชนขัดแย้งกันเองอย่างรุนแรง แยกกันเป็นสองฝักสองฝ่าย ครอบครัวไร้ความสุข ความปลอดภัยในชุมชนถูกคุกคาม”

โดยเฉพาะช่วงปีพ.ศ. 2532 – 2533 ช่วงหนึ่งปีก่อนการสร้างเขื่อนปากมูล เป็นการต่อสู้ด้วยการใช้สื่อข้อมูลของทั้ง 2 ฝ่ายเพื่อเรียกร้องความชอบธรรมของฝ่ายตนเอง ก่อนการดำเนินการสร้างเขื่อนปากมูลขึ้น โดยเฉพาะฝั่งสถาบันส่วนบน โดยรัฐผ่านการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ตัวแทนผู้รับผิดชอบโครงการ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยได้นำเสนอวัตรกรรมที่ชื่อ “บันไดปลาโจน” ที่ถูกนำเสนอโดย เสน่ห์ ผลประสิทธิ์ นักวิชาการประมง ในรายการเสวนาเรื่อง “ความสำคัญของบันไดปลาโจน...ทางเดินของสัตว์น้ำไปสู่ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ” เพื่อตอบโจทยในการสร้างทางน้ำเพื่อทางลำน้ำอพยพของปลาจากแม่น้ำน้ำโขง ถูกถอดความนำเสนอ

เผยแพร่ในวารสารข่าวกรมประมง ปีที่ 13 ฉบับที่ 2 คอลัมน์ “เรื่องน่ารู้” ว่า การสร้างเขื่อนปากมูล ในด้านที่จะก่อเกิดผลกระทบต่อพันธุ์ปลาจากแม่น้ำโขงที่ไม่สามารถขึ้นมาวางไข่ในแม่น้ำมูลและ ส่งผลให้พันธุ์ปลาต้องสูญพันธุ์ไปจากแม่น้ำมูล และสาขาอีกหลายสาขา หากไม่มีการสร้างบันได ปลาโจน ซึ่งจะมีผลส่งให้ประชาชนใน 10 จังหวัด ไม่สามารถจับได้อีกต่อไป ดังนั้นการแก้ปัญหา เขื่อนในกรณีที่ปลาไม่สามารถว่ายทวนน้ำขึ้นไปวางไข่ที่บริเวณหน้าเขื่อนนั้นควรสร้างสะพานปลา ที่เรียกว่า บันไดปลาโจน การนำเสนอชุดข้อมูลดังกล่าวถูกนำไปใช้ในการตอบโต้ของกรม ป้องกันปัญหาของปลาจากแม่น้ำโขงไม่สามารถอพยพเข้ามาแม่น้ำมูลวางไข่ได้

ในขณะที่กลุ่มผู้คัดค้านการสร้างเขื่อนปากมูลเริ่มจัดตั้งขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม เรียกตัวเองว่า “พลังมวลชน” ภายใต้การนำของนักการเมืองท้องถิ่น ต่อมาได้ขยายตัวสู่แนวร่วม ประชาชนกลุ่มต่างๆ อีกมากมาย จนในที่สุดได้ประกาศจัดตั้งองค์กรต่อต้านเขื่อนปากมูลอย่างเป็นทางการว่า “คณะกรรมการรณรงค์คัดค้านการสร้างเขื่อนปากมูล” องค์กรนี้มีบทบาทในการ ประสานแนวร่วมเข้าต่อต้านการคุกคามของอำนาจรัฐผ่านนโยบายเขื่อนปากมูลโดยมีนักการเมือง ท้องถิ่นได้แก่ นายอิสสระ สมชัย และ ไพฑูรย์ ชอบเสียงเป็นแกนนำจัดตั้ง การจัดตั้งเครือข่าย ต่อต้านการสร้างเขื่อนปากมูลนี้ที่เกิดขึ้นอาจกล่าวได้ว่า การตื่นตัวของการเมืองภาคพลเมืองของ ประชาชนในพื้นที่ ที่เกิดจากแรงขับเคลื่อนจากภายในชุมชน ผ่านจิตสำนึกของคนในท้องถิ่นเอง (สุเทพ สุนทรเกสัช, 2540) การนำเสนอชุดข้อมูลของกลุ่มองค์กรเครือข่ายต่อต้านเขื่อนปากมูล หนึ่งปีก่อน การสร้างเขื่อนปากมูล จะขยับเน้นยุทธศาสตร์ไปที่ แก่งสะพือ อันเป็นพื้นที่สำคัญของเศรษฐกิจ ท่องเที่ยวของท้องถิ่น ในฐานะพื้นที่แห่งความหวาดระแวงที่จะมีความเสี่ยงของการเกิดน้ำท่วมสูง จากการสร้างเขื่อนปากมูล ความหวาดระแวงที่จะเกิดน้ำท่วมที่แก่งสะพือถูกนำเสนอผ่านชุดข้อมูล วาทกรรมต่างๆ ที่เผยแพร่สู่ได้แก่ “แก่งสะพือคือทิบูล เขื่อนปากมูลมาทำลาย” และ “แก่งสะพือ เกิดมาเห็นโลก การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ใจโหดมาทำลาย” แต่การนำเสนอดังกล่าว ไม่ได้รับการตอบสนองจาก การไฟฟ้าฝ่ายผลิตเห็นประเทศไทยในด้านชี้แจงข้อมูลใดๆ

อย่างไรก็ตามเมื่อการเจรจาแลกเปลี่ยนให้ข้อมูลระหว่างกันเพื่อหาจุดร่วมที่ลงตัว ไม่สามารถประสานหาจุดยุติได้ จึงนำมาสู่สงครามสื่อนำเสนอชุดข้อมูลแย้งกันผ่านพื้นที่สาธารณะ คณะกรรมการรณรงค์คัดค้านการสร้างเขื่อนปากมูลได้จัดชุดข้อมูล ผ่านเอกสารเผยแพร่ “ท่านทราบอะไรเกี่ยวกับเขื่อนปากมูล” เป็นการรวมข้อมูลชุดความรู้ของผลกระทบภายนอกเชิง ลบที่เกิดขึ้นจากการสร้างเขื่อนปากมูล พร้อมนำเสนอเหตุจูงใจของการ “ไม่เอาเขื่อน” ทั้งส่วนที่ไม่ เห็นด้วยนโยบายพลังงาน และการจงใจปกปิดซ่อนเร้นข้อมูลผลกระทบภายนอกที่แท้จริงของฝ่าย รัฐ พร้อมยกตัวอย่างกรณีศึกษาของความล้มเหลวของเขื่อนสิรินธรมาใช้เพิ่มน้ำหนัก การ

สนับสนุน “การไม่เอาเชื่อน” นอกจากนี้ปัญหาของเชื่อนสิรินธรยังถูกนำมาขยายความจากความล้มเหลวของรัฐที่จัดสรรที่ดินให้แก่ผู้อพยพที่มีที่อยู่อาศัยเดิมอยู่เขตพื้นที่การสร้างเชื่อนสิรินธร ไปสู่ที่อยู่อาศัยใหม่ แต่ที่ดินถูกจัดสรรใหม่นั้นขาดความอุดมสมบูรณ์และมีปัญหาของเอกสารสิทธิ์ตามมา จนชาวบ้านต้องอพยพเป็นแรงงานต่างถิ่น หรือขอทานในถิ่นอื่น เพื่อสะท้อนชะตากรรมเดียวอาจเกิดขึ้นกับชาวปากมูลหลังการสร้างเชื่อน(ศุภฤทธิ ศิลปสม, 2532) สุดท้ายจึงนำมาสู่การเสนอวาทกรรมของการคงไว้ซึ่งอัตลักษณ์วิถีทำกินแบบดั้งเดิมต่อไป คือ วิถีอันเรียบง่าย “การหาอยู่กินอย่างพอเพียง” ของ คนลุ่มน้ำมูล ที่จะจับเน้นความหลากหลายทางชีวภาพและการคงอยู่สังคมวัฒนธรรม ท้องถิ่น

แต่การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย นำเสนอชุดข้อมูล การปราศจากระเบิดแก๊งต่างๆ เพื่อสร้างเชื่อนปากมูล และ กลุ่มผู้ไม่หวังดีที่เป็นผู้ขัดขวางความเจริญของประเทศชาติที่จะก้าวไปสู่การเป็นเสือดาวที่ 5 ของเอเชีย ในนโยบายเปลี่ยนสนามรบ ไปสู่สนามการค้า โดยยกประเด็นสำคัญเรื่อง “ความมั่นคงทางพลังงาน” มาชูประเด็นสนับสนุน การพัฒนาสู่ความ “ทันสมัย” ด้วยการสร้างเชื่อนปากมูล ผ่านแนวคิดที่ว่า เราไม่อาจทำให้ “น้ำ” ในแม่น้ำมูลที่ไหลลงแม่น้ำโขงเป็นเรื่องสูญเปล่าควรนำมาใช้เพื่อผลิตกระแสพลังงานไฟฟ้าแทน เพื่อให้เพียงพอแก่พลังงานไฟฟ้าสำรองของประเทศ รองรับการขยายตัวของอุตสาหกรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ช่วยให้ไทยไม่ต้องไปซื้อพลังงานไฟฟ้าจากเขื่อนน้ำจิมของประเทศลาว (ศุภฤทธิ ศิลปสม , 2532) การสร้างวาทกรรมด้านความมั่นคงทางพลังงาน เป็นการลดความหมายของระบบนิเวศในฐานะแหล่งกำเนิดจิตวิญญาณและอัตลักษณ์ของคนท้องถิ่นชุมชนริมแม่น้ำมูล แต่ไปมุ่งเน้นความสำคัญของการแสวงหากำไรสูงสุดจากเปลี่ยนทุนทางทรัพยากรธรรมชาติเป็นหลัก เพื่อตอบสนองความขยายตัวของอุตสาหกรรมและความเจริญในภูมิภาคตามกรอบแนวคิดการพัฒนาสู่ความ “ทันสมัย”

จากการนำเสนอชุดข้อมูลความรู้ที่มีมุมมองแตกต่างกันของทั้งสองฝ่าย จึงกล่าวได้ว่าเมื่อมองผ่านสำนักแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ จึงเป็นการต่อสู้ระหว่างชุดความคิดของเศรษฐศาสตร์สองกระแส ได้แก่ เศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ที่พยายามเดินตามการพัฒนาทางโครงสร้างเศรษฐกิจสาธารณูปโภคสู่ความ “ทันสมัย” ของสถาบันส่วนบนโดยฝ่ายรัฐ กับ ชุดความคิดของเศรษฐศาสตร์นอกกระแสของสถาบันส่วนล่างโดยกลุ่มเครือข่ายต่อต้านการสร้างเชื่อนปากมูลที่มุ่งเน้นความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ภูมิสังคม วัฒนธรรมผ่านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบกรรมสิทธิ์ร่วม เน้นความเสถียรภาพความมั่นคงอยู่ดีกินดีของประชาชนในชุมชนเป็นที่ตั้ง

สุดท้ายเมื่อการต่อสู้ด้วยการสื่อสารด้วยคนละชุดความคิด จึงไม่สามารถประสานกันในพื้นที่สาธารณะเดียวกัน จึงนำมาสู่รุนแรงที่เกิดขึ้นจากความขัดแย้งปรากฏในเหตุการณ์ทำลายนิทรรศการ “ความรู้เรื่องเขื่อนปากมูลและผลกระทบต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” ที่จัดขึ้นโดยรัฐ เป็นการแสดงออกของไม่ยอมรับชุดข้อมูลนำเสนอโดยกลุ่มชาวบ้านด้านการสร้างเขื่อนปากมูล แต่ในขณะเดียวกันรัฐก็ยังแสดงวิปฤติการไม่ยอมรับของชาวบ้านที่เกิดขึ้น ผ่านการใช้สื่อเป็นเครื่องมือโจมตีกลุ่มเครือข่ายต่อต้านการสร้างเขื่อนปากมูล กล่าวหาชาวบ้านเหล่านั้นเป็นผู้ไม่หวังดีการต่อความเจริญของประเทศ ความไม่ลงรอยในการต่อสู้ในพื้นที่ปรากฏเกิดขึ้นนั้นเป็นเหตุที่ทำให้เกิดขบวนการเคลื่อนไหวนอกพื้นที่ด้วยการเดินทางของกลุ่มชาวบ้านเข้าสู่กรุงเทพมหานครมาชุมนุมกดดันที่หน้าทำเนียบรัฐบาล เพื่อยื่นทั้งหนังสือประท้วง และ หนังสือทูลเกล้าถวายฎีกาค้านการสร้างเขื่อนปากมูล โดยมีเนื้อความบ่งชี้ชัดว่าการต่อสู้คัดค้านที่เกิดขึ้น ไม่ได้หวังผลเพื่อเจรจาต่อรองค่าชดเชยที่เกิดขึ้น แต่เป็นการรักษาสีทิวทัศน์ของพื้นที่ทำกินที่มีอยู่เดิมอันเป็นอัตลักษณ์ของวิถีทำกินของชาวบ้าน แม้รัฐจะออกตัวประนีประนอมเพื่อจะซื้อเวลาและผ่อนปรนแรงกดดันจากกลุ่มชาวบ้านด้วยการนำเสนอจะทบทวนโครงการสร้างเขื่อนปากมูล

3.2.3 ยุทธวิธีการผลักดันเขื่อนปากมูลโดยรัฐ

ความขัดแย้งดำเนินมาจนถึง ปี พ.ศ. 2533 ฝ่ายรัฐเพิ่มระดับการบังคับแข่งขันให้เกิดโครงการสร้างเขื่อนปากมูลด้วยการใช้กลยุทธ์เปลี่ยนขุนพลท้องถิ่นและยุทธวิธีมีอบถิ่นชนมีอบถิ่นเข้าสู่ เมื่อรัฐบาลชาติชาย ชุณหะวัณในขณะนั้นเปลี่ยนผู้รับผิดชอบจาก ร.ต.อ. เฉลิม อยู่บำรุงมาเป็นนายไชยศิริ เรื่องกาญจนเศรษฐ์ รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี อันเป็นตัวแทนท้องถิ่นในฐานะสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดอุบลราชธานี แม้ นายไชยศิริ เรื่องกาญจนเศรษฐ์จะไม่ใช่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของพื้นที่ตรงบริเวณที่เขื่อนปากมูล แต่ก็ถือว่าเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของจังหวัดอุบลราชธานี กระบวนการขั้นตอนที่ นายไชยศิริ เรื่องกาญจนเศรษฐ์ จัดทำเพื่อสร้างความชอบธรรมในการขับเคลื่อนโครงการเขื่อนปากมูลให้สำเร็จ คือ การจัดตั้งเครือข่ายกลุ่มผลักดันการสร้างเขื่อนปากมูล จากกลุ่มข้าราชการประจำที่นำโดย นายสายสิทธิ์ พรแก้ว ผู้ว่าราชการจังหวัดอุบลราชธานีในขณะนั้น และ สมาชิกผู้แทนราษฎร และ สมาชิกสภาจังหวัดของจังหวัดอุบลราชธานี บางส่วนให้สนับสนุน มีอบท้องถิ่นจัดตั้งก็เดินเรื่องหนังสือและเอกสารคำร้องราชการให้ดำเนินการสร้างเขื่อนอย่างเร่งด่วนผ่านสำนักนายกรัฐมนตรี กระบวนการผลักดันนี้ส่งไม้ต่อให้รัฐบาลรับลูกทันทีในการเร่งรัดการสร้างเขื่อนปากมูล (จิตรกร โพธิ์งาม, 2549)

การประสานกันในการรับ ส่งลูกของการสร้างเขื่อนปากมูลระหว่างมือบท้องถิ่นจัดตั้งกับฝ่ายรัฐ ทำให้ความขัดแย้งกลับมาอยู่ในพื้นที่แบบยกระดับความรุนแรงขึ้น เมื่อเกิดกระบวนการมือบสนับสนุนเขื่อนปะทะมือบด้านเขื่อนในงานอภิปรายเสวนา “ฝ่าเศรษฐกิจเมืองอุบลฯ” ที่โรงแรมปทุมรัตน์ ในวันที่ 15 เมษายน พ.ศ. 2533 ที่มีเหตุการณ์ปะทะกันระหว่างมือบสนับสนุนสร้างเขื่อนปากมูลกับมือบด้านการสร้างเขื่อนปากมูล รวมถึงการใช้ความรุนแรงในการสลายชุมนุมของกลุ่มผู้ค้านเขื่อนตามลำดับ จุดสิ้นสุดของความขัดแย้งของการสร้างเขื่อนปากมูลจบลงในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2533 เมื่อคณะรัฐมนตรีมีมติอนุมัติให้สร้างเขื่อนปากมูล และการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยได้ลงมือก่อสร้างในเดือนเดียวกันของปีถัดมา (มดิชน, 2534)

ท้ายที่สุดการต่อสู้ต่อต้านการสร้างเขื่อนปากมูลของเครือข่ายจากชาวบ้านที่มีตัวแทนการเมืองท้องถิ่นเป็นแกนนำก็ไม่สามารถกดดันพลังอำนาจรัฐที่ประสานกับเครือข่ายมวลชนท้องถิ่นจัดตั้งจากฝ่ายการเมืองและเทคโนโลยีโนแคเรต ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่ารัฐได้ใช้กลไกอำนาจ 2 ระดับ ในการผลักดันโครงการเขื่อนปากมูลให้เกิดขึ้นได้แก่ กลไกบังคับอำนาจทางตรงจากรัฐและกลไกอำนาจทางอ้อมผ่านการสนับสนุนของมวลชนท้องถิ่นจัดตั้งเพื่อความชอบธรรมของการบังคับใช้อำนาจทางตรงของรัฐ

บทสรุปของผลกระทบภายนอกผู้ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมช่วงก่อนสร้างเขื่อนปากมูลนั้นอันเป็นกำเนิดของมหากาพย์ความขัดแย้งที่ดำเนินมายาวนานนั้น เริ่มมาจากการจัดทำโครงการเขื่อนปากมูล โดยรัฐที่ไม่ให้มีการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ จึงเป็นเกิดเป็นบังคับแข็งขันที่จะผลักดันโครงการของฝ่ายรัฐฝ่ายเดียว เมื่อสอดคล้องประสานกับการตระหนักรับรู้ของประชาชนในพื้นที่ถึงความล้มเหลวของเขื่อนสิรินธรที่สร้างขึ้นในพื้นที่ใกล้เคียง จากที่รัฐไม่สามารถจัดการผลกระทบภายนอกเชิงลบของเขื่อนที่เกิดขึ้นได้อย่างประสิทธิภาพ ทำให้ประชาชนในพื้นที่ของเขื่อนสิรินธรต้องสูญเสียพื้นที่ดินทำกินและอาชีพ ดังนั้นเมื่อเขื่อนปากมูลจะมาสร้างที่แก่งสะพืออันเป็นฐานทรัพยากรปลาที่จำเป็นวิถีทำกินของชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านต้องออกมาเรียกร้องถึงความสำคัญแก่งสะพือที่กำลังถูกปิดกั้นจากเขื่อน อันนำมาสู่การทำลายโครงสร้างเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสังคมของชุมชน แต่อย่างไรก็ตามรัฐใช้จุดยืนทางความมั่นคงทางพลังงานและการสูญเสียประโยชน์ของทรัพยากรน้ำมาเป็นข้อสนับสนุนสำหรับการสร้างเขื่อนปากมูล นอกจากนี้ยังมีการสร้างแรงสนับสนุนจากประชาชนในตัวเมืองให้เชื่อว่าพลังงานที่เกิดขึ้นจากเขื่อนปากมูลสามารถนำความเจริญให้ตัวจังหวัดได้ ดังนั้นรัฐใช้ยุทธวิธีผลักดันด้วยการสร้างมวลชนจัดตั้งในพื้นที่โดยข้าราชการปกครองท้องถิ่นจึงสามารถทำให้พื้นที่การเมืองขององค์กรเคลื่อนไหวลดลงได้

นอกจากนี้ความล้มเหลวส่วนหนึ่งมาจากบทบาทของนักการเมืองท้องถิ่นในฐานะพ่อครัวใหญ่ขององค์กรเคลื่อนไหวนั้นไม่สามารถเชื่อมโยงสร้างเครือข่ายกับภาคส่วนต่างๆ เช่น เครือข่ายวิชาการเป็นต้น และไม่สามารถสร้างยุทธวิธีที่สามารถสร้างความชอบธรรมของฐานอุดมการณ์ของขบวนการ หน้าที่พ่อครัวใหญ่ของนักการเมืองท้องถิ่นที่สวมหัวโขนอยู่เป็นเพียงความต้องการกดดันเจรจากับฝ่ายรัฐเท่านั้น ปัจจัยเหล่านี้ล้วนเป็นความล้มเหลวขององค์กรเคลื่อนไหวในการต่อต้านสร้างเขื่อนปากมูลให้เกิดขึ้น

3.3 ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมช่วงระหว่างการสร้างเขื่อนปากมูล

3.3.1 การปรับตัวของขบวนการ

การก่อสร้างเขื่อนปากมูลถูกดำเนินการโดย การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ในช่วงเดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2534 เมื่อการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย เริ่มรื้อถอนสิ่งกีดขวางทางสัญลักษณ์ของกลุ่มเครือข่ายด้านการสร้างเขื่อนปากมูล ได้แก่ ศาลเพียงตา บริเวณหัวงาน ต่อมาเขื่อนปากมูลดำเนินการสร้างเสร็จสิ้นในเดือน พฤศจิกายน พ.ศ. 2537 ภายใต้อิทธิพลความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชาวบ้านในช่วงการก่อสร้างเขื่อนปากมูลที่ยังไม่สิ้นสุด และยังมีทิศทางความขัดแย้งที่รุนแรงขึ้นด้วย

พลวัตของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของกลุ่มชาวบ้านเครือข่ายด้านการสร้างเขื่อนปากมูลที่เปลี่ยนแปลงสำคัญระหว่างการก่อสร้างเขื่อนปากมูล คือการเปลี่ยนหัวขบวนผู้นำการต่อสู้การด้านการสร้างเขื่อนปากมูล เมื่อนักการเมืองท้องถิ่นถอนตัวจากขบวนการต่อสู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ด้วยเหตุ 2 ปัจจัยหลักดังนี้

เหตุปัจจัยแรกเกิดจากนักการเมืองท้องถิ่นแสดงออกจุดยืนยุติการเคลื่อนไหวเนื่องจากการกีดขวางอุดมการณ์ในการเคลื่อนไหวได้สิ้นสุดได้แก่ การหยุดการสร้างเขื่อนปากมูล เนื่องจากการสร้างเขื่อนปากมูลถูกผลักดันจากรัฐได้เป็นผลเกิดขึ้นแล้ว พร้อมทั้งการอ้างความพอใจค่าชดเชยของชาวบ้านที่เคลื่อนไหว อันเป็นความหมายของความสำเร็จของการขบวนการมาเป็นจุดยืนของการยุติการเคลื่อนไหว (จิตรกร โพธิ์งาม, 2549)

เหตุปัจจัยที่สองเกิดจากนักการเมืองท้องถิ่นเหล่านั้นถูกเปลี่ยนกลายสภาพเป็นคู่แข่งหลักของขบวนการเครือข่ายด้านสร้างเขื่อนปากมูลโดยปริยาย เมื่อพรรคต้นสังกัดของนักการเมืองเหล่านั้นที่ร่วมคัดค้านการสร้างเขื่อนปากมูล ได้แก่ อิศสระ สมชัย, สุทัศน์ เงินหมื่น เป็นต้น ได้แก่

พรรคประชาธิปัตย์นำโดย นาย ชวน หลีกภัย ที่เป็นหัวหน้าพรรค ณ ขณะนั้น คณะกรรมการเลือกตั้งจึงเป็นพรรคการเมืองหลักในการจัดตั้งรัฐบาล โดยนาย ชวน หลีกภัย และ พรรคประชาธิปัตย์เป็นแกนนำรัฐบาล ตั้งแต่กันยายน พ.ศ. 2535 จนถึง กรกฎาคม พ.ศ. 2538 เรียกว่าอยู่ในช่วงระหว่างก่อสร้างจนสร้างเสร็จสิ้นในเดือน พฤศจิกายน พ.ศ. 2537 ทำให้นักการเมืองท้องถิ่นเหล่านั้นจึงกลายเป็นสภาอยู่ข้างเดียวกับรัฐและการไฟฟ้าผลิตแห่งประเทศไทยอันเป็นสถาบันส่วนบนที่เป็นคู่แข่งหลักของชาวบ้าน เพราะต้องสวมหมวกในฐานะนักการเมืองสังกัดพรรคจัดตั้งรัฐบาล โดยเฉพาะเมื่อมีคำประกาศจุดยืนของนาย ชวน หลีกภัย ที่มีฐานะทั้งนายกรัฐมนตรีของรัฐบาลและหัวหน้าพรรคการเมืองต้นสังกัดในขณะนั้นว่า “เขื่อนนั้นทำมาเสร็จรัฐบาลแล้ว ไม่มีเหตุผลใดให้ยกเลิก” หลังเหตุการณ์รุนแรงสลายชุมนุมมีอบต.ด้านการสร้างเขื่อนปากมูล เหตุการณ์ “นอนในหลุมระเบิด” ช่วงเดือนมีนาคม พ.ศ. 2536

การเข้ามานำขบวนของ วนิดา ดันตวิทยาพิทักษ์และเครือข่ายองค์กรพัฒนา เป็นความพยายามเข้ามาในบทบาทแนวระนาบเดียวกับชาวบ้าน เพื่อสร้างความรู้สึกประสบการณ์ต่อสู้ร่วมกัน หรือเรียกว่า “หัวอกเดียว” ที่ต้องการสื่อสารทางจิตวิญญาณและความรู้สึกร่วมกัน โดยตัววนิดานั้นไม่ได้ต้องการเข้ามาในฐานะผู้นำชาวบ้านเหมือนดังเช่นนักการเมืองท้องถิ่นที่เป็นแกนนำเคลื่อนไหวในอดีต การเข้ามากินนอนกับกลุ่มชาวบ้านของวนิดา ดันตวิทยาพิทักษ์เพื่อได้สร้างความไว้วางใจจากชาวบ้านถูกบอกเล่าจากกฤษกร ศิลารักษ์แกนนำการต่อสู้เขื่อนปากมูล “การเข้ามาร่วมขบวนเครือข่ายต่อต้านการสร้างเขื่อนปากมูลของพี่มด (ชื่อเล่นของวนิดา ดันตวิทยาพิทักษ์) เข้ามาแบบอยู่กินข้าวเหนียว ปลาแร่ อาศัยร่วมกับชาวบ้าน จนได้รับความไว้วางใจจากชาวบ้าน พี่มดเข้ามาในฐานะแนวร่วมคิด ตัดสินใจ และรวมต่อสู้กับชาวบ้าน โดยใช้ประสบการณ์กินนอนร่วมสู้ด้วยกัน”³ การสร้างความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวของกลุ่มชาวบ้านด้านเขื่อนปากมูลนั้น นิธิ เอียวศรีวงศ์(2551) แสดงทัศนะว่าการนำเสนอของวนิดาทำให้ชาวบ้านมีความมั่นใจในวิถีชีวิต ภูมิปัญญา ศักดิ์ศรี ของชาวบ้านชนชั้นล่างต่างจังหวัดในสังคม กล้าเป็นตัวของตัวเองต่อหน้าชนชั้นกลาง คนกรุงเทพ(ตัววนิดา) ดังนั้นอัตลักษณ์ของวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนริมแม่น้ำมูลจึงเป็นสัญลักษณ์ของขบวนการชาวบ้านด้านเขื่อนปากมูลตลอดมา

นอกจากการเข้ามาในบทบาทเพื่อนคู่คิดร่วมสู้กับชาวบ้าน แล้ววนิดา ดันตวิทยาพิทักษ์ยังพยายามปลุกฝังจิตสำนึกด้านการตระหนักรู้ของสิทธิของตัวเองให้แก่ชาวบ้าน สำหรับการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติท้องถิ่น อันเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนตนเอง “เมื่อมดเข้ามาใช้ชีวิตร่วมกับ

³ สัมภาษณ์ กฤษกร ศิลารักษ์, ตัวแทนสมัชชาคนจนเขื่อนปากมูล, วันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ. 2553.

ชาวบ้าน ก็เริ่มถามแม่ให้บอกเล่าปัญหาที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนปากมูล พร้อมกระตุ้นให้พวกแม่เรียกร้องปกป้องสิทธิตนเอง จากผลกระทบที่ได้รับมาในชีวิตจากทรัพยากรที่สูญเสียจากการสร้างเขื่อน พอเราเห็นผู้หญิงตัวเล็กที่ไม่เกี่ยวข้องกับเรามาสู้กับเรา ในฐานะเพื่อนร่วมต่อสู้ ไม่ได้เข้ามานำชาวบ้านให้สู้ แต่ปลุกให้ชาวบ้านสู้ด้วยตนเอง แม่วันนี้มดไม่อยู่แล้ว แต่ชาวบ้านยังต้องสู้ต่อตามเจตนารมณ์ของมด เรียกร้องแม่น้ำมูลคืนสู่ชุมชน”¹

บทบาทที่สำคัญสุดของ วนิดา ตันติวิทยาพิทักษ์ ในขบวนการต่อสู้เขื่อนปากมูล นอกจากสร้างตระหนักรู้ถึงสิทธิ และ ศักดิ์ศรีของตนเองให้ชาวบ้านเครือข่ายแล้ว เป็นผู้จัดรูปแบบขบวนการต่อสู้ สร้างเครือข่ายการเรียนรู้ ทำปัญหาของชาวบ้านแบบบ้านถูกนำเสนอในรูปแบบวิชาการ บทบาทนี้ถูกบอกเล่าโดย กฤษกร ศิลารักษ์ในฐานะแกนรวมการต่อสู้ด้านเขื่อนปากมูลและสมัชชาคนจน “ตอนที่พี่มดเข้ามาอยู่กินนอนกับชาวบ้าน พี่มดเข้ามาแบบไม่มีเงิน ไม่มีทุน แต่พี่มดเข้ามาจากจุดศูนย์ สมัยนั้น NGOs ยังมีไม่มากมาย ทั้งบทบาทและเป็นที่รู้จักของคนไทย พี่มดจึงถือว่า NGOs รุ่นแรกที่รวมสู้กับชาวบ้าน แบบนอนกินอยู่กับชาวบ้าน เมื่อพี่มดเข้ามาในพื้นที่ พี่มดต้องเริ่มในจัดรูปแบบขบวนการและเครือข่ายใหม่เกือบหมด ไม่ว่าจะเป็นการหาทุนจากทั้งต่างประเทศ และในประเทศ สำหรับการจัดตั้งเครือข่ายขบวนการ รวมถึงสร้างการเรียนรู้ทั้งปัญหาและรูปแบบการต่อสู้ อย่างการจัดงานชุมนุมเสวนาทางวิชาการ เพื่อแลกเปลี่ยนชุดความรู้ทั้งภาคส่วนนักวิชาการ ภาคส่วน NGOs และ ภาคส่วนประชาชน ก่อให้เกิดกระบวนการความคิดใหม่ นิยามใหม่ในการต่อสู้ต่างๆ การจัดชุมนุมเสวนาวิชาการจึงเป็นรูปแบบการต่อสู้ที่เป็นสัญลักษณ์ตั้งแต่ที่เขื่อนปากมูล จนกระทั่งมาเป็นสมัชชาคนจน”³

บทบาทของวนิดา ตันติวิทยาพิทักษ์ ในด้านนี้ถูกนำเสนอโดย นิธิ เอียวศรีวงศ์ ว่าเป็นบทบาทในฐานะผู้นำอาวุธให้ชาวบ้านเครือข่ายด้านสร้างเขื่อนปากมูล เพื่อสร้างการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมสมัยใหม่ คือ กระบวนการกฎหมาย รูปแบบการประท้วง การจัดองค์กร เพื่อจัดระเบียบการต่อสู้เรียกร้องให้มีประสิทธิผลมากขึ้น การเข้ายึดกุมและใช้สื่อเป็นเครื่องมือ ทำให้ชาวบ้านมีพลังต่อรองกับคนทั้งประเทศ ไม่ใช่เฉพาะภายในพื้นที่ท้องถิ่นที่ตนเองอยู่ พร้อมทั้งการสร้างเครือข่ายแลกเปลี่ยนความรู้ขยายกว้างไกลไม่สิ้นสุด การทำงานของวนิดาที่ผ่านมายังเป็นการสอนประชาธิปไตยภาคปฏิบัติให้กับชาวบ้าน ชาวบ้านสามารถใช้เครื่องมือตามกฎหมายของรัฐธรรมนุญได้ และเพิ่มการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการตัดสินใจเรื่องต่างๆ ปราศจากการชี้นำ (ประชาไท ออนไลน์, 2551)

ดังนั้นการปรับขบวนการต่อสู้จากนักการเมืองท้องถิ่นสวมบทบาทนำนั้น ชาวบ้านเครือข่ายร่วมจึงมีบทบาทเป็นเพียงผู้ตามเท่านั้น ดังนั้นการรูปแบบของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

ใหม่โดย วนิดา ตันติวิทยาพิทักษ์ ในฐานะพ่อครัวใหญ่ ผลักดันบทบาทชาวบ้านร่วมขบวนการให้มาอยู่ในบทบาทนำมากขึ้น จึงเกิดพื้นที่เรียกร้องมาจากชาวบ้านโดยตรง แล้วมีการสร้างบทเรียน และชุดวิธีคิดต่างๆ ให้กับกลุ่มชาวบ้านร่วมขบวนการ อันนำมาสู่การก้าวกระโดดของแกนนำท้องถิ่นเคลื่อนไหวให้เป็นตัวแทนกลุ่มคนชายขอบของประเทศในเวลาต่อมา ดังเช่น สมปอง เวียงจันทร์ ได้รับเลือกในฐานะตัวแทนคนชายขอบหนึ่งเดียวที่เข้าร่วมคณะกรรมการปฏิรูปประเทศที่ถูกจัดตั้งโดยรัฐบาลอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ เพื่อแก้ปัญหาโครงสร้างความเหลื่อมล้ำของประเทศไทย

3.3.2 ยุทธวิธีของขบวนการ

นอกจากหัวข้อขบวนการและรูปแบบขบวนการต่อสู้เคลื่อนไหวทางสังคมของเครือข่ายด้านสร้างเขื่อนปากมูลจะเปลี่ยนไประหว่างช่วงก่อสร้างเขื่อนปากมูล ประเด็นปัญหาผลกระทบภายนอกและพื้นที่ยุทธศาสตร์หลักในช่วงการก่อสร้างเขื่อนปากมูลก็เปลี่ยนไปในช่วงระหว่างการก่อสร้างเขื่อนปากมูล ปัญหาผลกระทบจากการระเบิดแก่งต่างๆ เพื่อเตรียมพื้นที่สำหรับก่อสร้างเขื่อนปากมูล กลายมาเป็นประเด็นปัญหาที่นำสู่พื้นที่แห่งการต่อสู้และปกป้องสิทธิของทั้งสองฝ่าย ฝ่ายรัฐที่ต้องการระเบิดแก่งเพื่อขับเคลื่อนการก่อสร้างเขื่อน ขณะที่เครือข่ายชาวบ้านต้องการทั้งหยุดหรือจำกัดพื้นที่ของการระเบิดแก่ง เพื่อป้องกันการผลกระทบภายนอกเชิงลบที่ตนจะได้รับ ผลกระทบภายนอกเชิงลบจากการระเบิดแก่งให้ทั้งผลกระทบโดยตรงต่อชีวิตและทรัพย์สินของชาวบ้าน โดยเฉพาะชาวบ้านหัวเหว้รับผลจากการระเบิดหินบริเวณแก่ง เศษหินกระเด็นไปตกบนหลังคาบ้านเรือนบริเวณรอบพื้นที่ระเบิดหิน และ ผลกระทบภายนอกต่อวิถีทำกิน นอกจากปลาอยู่ในแม่น้ำมูลถูกระเบิดจนตายแล้ว แก่งเหล่านี้ยังทำหน้าที่สถานีอนุบาลลูกปลาถูกระเบิดทำให้หายไปด้วย โดยแม่สมปอง เวียงจันทร์ บอกเล่าถึงสถานการณ์ที่เกิดขึ้นกับชาวบ้าน ขณะการสร้างเขื่อนปากมูลว่า “การระเบิดแก่งที่เกิดขึ้น ระหว่างการก่อสร้างเขื่อนปากมูล นอกจากทำให้ชาวบ้านต้องหลบหลุกหนีจากการระเบิด และ หินไปตกบนหลังคาชาวบ้านเสียหายแล้ว การระเบิดแก่งยังไปกระทบชีวิตของปลาตามเกาะแก่ง ที่ถูกเรียกว่า “วังปลาหรือบ้านของปลา” จึงทำให้สัตว์น้ำต่างๆ ต้องตาย และพวกปลาหายากก็สูญพันธุ์ และมีจำนวนน้อยลงเรื่อยๆ เมื่อปลาหายไปจากแม่น้ำอาชีพประมงของชาวบ้านลุ่มน้ำมูลก็ทำลาย เมื่อไม่มีปลาให้จับไปเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง ต้องอพยพไปทำงานรับจ้างที่เขตเมืองอื่น”¹

ประเด็นปัญหาผลกระทบภายนอกเชิงลบจากการระเบิดแก่งนี้ถูกใช้ให้เป็นเงื่อนไขในการขับเคลื่อนสู่ต่อไปของกลุ่มเครือข่ายด้านการสร้างเขื่อนปากมูล เมื่อฝ่ายรัฐไม่สามารถให้ความชัดเจน ของผลกระทบภายนอกเชิงลบที่เกิดขึ้น และขอบเขตของพื้นที่บริเวณของการระเบิดที่ชัดเจน

แจ้ง เมื่อวันที่ 18 มีนาคม พ.ศ. 2535 กลุ่มตัวแทนชาวบ้านเครือข่ายด้านสร้างเขื่อนปากมูล จำนวน 200 คน ออกขับเคลื่อนไหวนอก”พื้นที่”อีกครั้ง เมื่อเดินทางเข้ากรุงเทพฯ พบตัวแทนกรมป่าไม้ เพื่อชี้แจงปัญหาการระเบิดแก่ง โดยตัวแทนกรมป่าไม้ ณ ขณะนั้นคือรองอธิบดีกรมป่าไม้ไม่สามารถทำการชี้แจงทำความเข้าใจกับตัวแทนเครือข่ายชาวบ้านที่เดินทางเข้ากรุงเทพฯ ได้ ทำให้กลุ่มตัวแทนชาวบ้านได้ขับเคลื่อนขบวนต่อไปที่กระทรวงยุติธรรมเพื่อสักการะพระบรมรูปกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ บิดาวงการกฎหมายไทย และกล่าวคำปฏิญาณว่า “เมื่อตัวแทนรัฐและกฎหมายไม่สามารถเป็นที่พึ่งของประชาชนได้จะกลับไปต่อสู้ไว้ด้วยสองมือของชาวบ้านเอง จะไม่กลับมากรุงเทพฯ อีก” แล้วจึงเดินทางกลับไปต่อสู้ใน “พื้นที่” จังหวัดอุบลราชธานี

จากการขับเคลื่อนต่อสู้ของกลุ่มตัวแทนชาวบ้านนอก “พื้นที่” ที่เกิดขึ้นบ่งชี้ความไร้สัมฤทธิ์ผลและไร้ความหมายใดๆ จนกลุ่มตัวแทนชาวบ้านเกิดความคับแค้นใจ ประกาศคำปฏิญาณจะกลับไปสู้ใน “พื้นที่” แสดงให้เห็นการปกครองรัฐในขณะนั้น “อำนาจรวมศูนย์อยู่ส่วนกลาง ความเดือดร้อนของคนท้องถิ่น ไกล จึงถูกละเลยจากศูนย์กลางรัฐ” ดังนั้นคำปฏิญาณที่เกิดขึ้นนี้จากความคับแค้นใจของกลุ่มตัวแทนชาวบ้านที่ถูกทอดทิ้ง จึงเป็นการแสดงออกของความหมายที่จะปฏิเสธพึ่งพิงอำนาจรัฐในการต่อสู้เคลื่อนไหว แต่จะต่อสู้ด้วยพลังอำนาจด้วยตนเองมีเพื่อปกป้องสิทธิและทรัพยากรธรรมชาติบนพื้นที่ถิ่นกำเนิด แต่เมื่อกลับไป “พื้นที่” กลับได้รับการยืนยันเข้มแข็งจากหน่วยงานรัฐที่รับผิดชอบโครงการก่อสร้างเขื่อนปากมูลว่า การระเบิดแก่งต้องดำเนินต่อไปตามนโยบายรัฐบาล หากน้ำท่วมที่ดินชาวบ้านสูงกว่า 108 เมตร การไฟฟ้าส่วนผลิตแห่งประเทศไทยจะจ่ายค่าชดเชยให้ ดังนั้นพลวัตที่เกิดขึ้นนี้เมื่อถูกนำบริบทการต่อสู้และความขัดแย้งกลับมาสู่ “พื้นที่” จึงก่อให้เกิดระดับความเข้มข้นและรุนแรงขึ้น

การต่อสู้ระหว่างขั้วรัฐที่เป็นสถาบันส่วนบนที่ถืออำนาจชอบธรรมในการผลักดันต่างๆ ผ่านกลไกรัฐกับขั้วเครือข่ายชาวบ้านที่เป็นสถาบันส่วนล่างที่ปฏิเสธจะยอมรับอำนาจและกลไกของรัฐบนพื้นฐานความชอบธรรมที่จะมีสิทธิปกป้องถิ่นภูมิลำเนาและทรัพยากรธรรมชาติของถิ่นกำเนิด ปี พ.ศ. 2536 จึงเป็นปีที่สถานการณ์เงื่อนไขความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ได้มีบ่มเพาะและสุกงอมอีกครั้ง ก่อให้เกิดการปะทะกันระหว่างกลุ่มผู้คัดค้านและผู้สนับสนุนการสร้างเขื่อนอย่างรุนแรงหลายครั้ง การกลับมาต่อสู้ต่อในพื้นที่ที่เกิดขึ้น ประเด็นข้อเรียกร้องที่ต้องการชัดเจนขึ้นในขณะนั้น ได้แก่ เรื่องของการชดเชยรายได้จากการสูญเสียอาชีพประมงเป็นเวลา 3 ปี ระหว่างก่อสร้างเป็นจำนวน 35,000 บาทต่อครอบครัว และให้การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยต้องรับผิดชอบผลกระทบที่เกิดขึ้นในอนาคต หากหลังการสร้างเขื่อนยังไม่สามารถทำประมงได้ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยต้องจัดสรรที่ดินให้ครอบครัวละ 15 ไร่ รวมทั้งยุติการระเบิดแก่งจนกว่าปัญหา

จะได้รับการแก้ไขให้ลุล่วง แต่ข้อเสนอเหล่านี้ล้วนนี้ไม่ได้รับการตอบสนองจากรัฐและการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย จนนำมาสู่การตัดสินใจของเครือข่ายชาวบ้านด้านสร้างเขื่อนปากมูล ในการต่อสู้เชิงสัญลักษณ์ที่เรียกว่า “การนอนในหลุมระเบิด” จากกรกรกลุ่มชาวบ้านไม่สามารถทนแบกรับผลกระทบภายนอกจากการระเบิดแก่งบุกเข้าบริเวณก่อสร้าง เข้ายึดระเบิดและเครื่องมือก่อสร้าง พร้อมนั่งทับระเบิด พร้อมยื่นข้อเสนอ 6 ข้อ ดังต่อไปนี้ (วันดี สันติวุฒิเมธี, 2547)

1. ขอให้เปิดเผยพื้นที่น้ำท่วมชัดเจน
2. ขอให้จ่ายค่าเสียหายของทรัพย์สินในราคาตลาด
3. ขอให้จัดสรรที่อยู่อาศัยและที่ทำนาคในพื้นที่เหมาะสมสำหรับการทำเกษตรกรรม
4. ขอให้จ่ายเงินชดเชยแก่ผู้ที่ประกอบอาชีพหาปลาในแม่น้ำมูล
5. หากเกิดโรคพยาธิใบไม้ในเลือดหลังสร้างเขื่อน การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย

ต้องจ่ายค่ารักษาพยาบาลทุกอย่าง และแก้ไขปัญหาเชิงสาธารณสุข

6. กำหนดเงื่อนไขค่าเสียหายต่างๆ หากไม่เป็นที่พอใจของทั้งสองฝ่าย ให้ผู้เสียหายประโชชน์นำเรื่องเข้าสู่การพิจารณาของอนุญาโตตุลาการ โดยไม่ต้องฟ้องศาล และถือผลการตัดสินเป็นข้อยุติ

การตัดสินใจบุกเข้าบริเวณหัวงานเขื่อนปากมูลเพื่อยึดเครื่องเจาะ และ นอนทับลูกระเบิดมาจากกลุ่มเครือข่ายชาวบ้านรู้สึกไม่สามารถทำอะไรเพื่อหยุดการกระทำของรัฐเจ้าของอำนาจให้หันมาสนใจความเดือดร้อนที่พวกตน ในการแบกรับผลกระทบภายนอกเชิงลบจากกิจกรรมของรัฐที่ดำเนินกันไปอย่าง “ไม่เห็นหัวชาวบ้าน” ในการต่อสู้กับอำนาจรัฐ “ตอนนั้นชาวบ้านพี่น้องไม่รู้จะทำยังไง ในการหยุดทั้งการระเบิดแก่ง และให้รัฐและการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยมาเห็นความเดือดร้อนของชาวบ้านจากการระเบิดแก่ง ทำให้ตัดสินใจรวมตัวกันเพื่อยึดเครื่องมือเจาะและนอนในหลุมระเบิด แบบตายเป็นตาย เพราะไม่รู้จะทำยังไงกันแล้ว จนเหตุการณ์ครั้งนั้นทำให้หลายคนรวมทั้งคดีฟ้องร้องก่อให้เกิดความเสียหายต่อทรัพย์สินของรัฐจนทุกวันนี้”³ ในขณะที่แม่สมปอง เวียงจันทร์ รำลึกความหลังเหตุการณ์ครั้งนั้น “ตอนนั้นแม่และพรรคพวกพวกความคับแค้นใจตัดสินใจบุกเข้าไปเพื่อยึดระเบิดและเครื่องมือก่อสร้าง พร้อมให้พวกผู้หญิงไปนอนทับลูกระเบิด ขณะที่เขากำลังจะเตรียมระเบิดหิน ณ ตอนนั้น มด (วันดี ดันติวิทพิทักษ์) ในฐานะที่ปรึกษาไม่เห็นด้วยกับการตัดสินใจครั้งนี้ของชาวบ้าน เพราะเห็นว่าเสี่ยงเกิน ระเบิดกำลังถูกจุดชนวน แต่แม่และพวกชาวบ้าน คิดว่าคนเราเกิดครั้งเดียว ตายครั้ง วัตถุประสงค์ไปเลยดีกว่า ดีกว่ารอวันตายจากไม่มีทางสู้ โดยทำลายแม่น้ำของเรา วิธีอาชีพทำกินของเรา ยอมรับการตัดสินใจที่เสี่ยงมาก”¹ สุดท้ายการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยได้ยอมรับข้อเรียกร้องข้อที่ 1 – 5 แต่ข้อที่ 6 ไม่สามารถรับได้เนื่องจากการเป็นการผิดกฎหมาย เพื่อยุติเหตุการณ์ขัดแย้งที่รุนแรงที่เกิดขึ้น จนมีการลงนามใน

สัญญาที่จะตั้งคณะกรรมการของทั้งสองฝ่ายขึ้น (การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, 2538) สุดท้ายแล้วการก่อสร้างเขื่อนปากมูลก็ยังดำเนินต่อไป ท่ามกลางความขัดแย้งที่ไม่มีแนวโน้มจะยุติลง จนกระทั่งเขื่อนปากมูลได้ก่อสร้างจนเสร็จสิ้น และเริ่มเดินเครื่องผลิตและจ่ายกระแสไฟฟ้าเป็นครั้งแรกในช่วงพฤศจิกายน พ.ศ. 2537

ช่วงการก่อสร้างเขื่อนปากมูลนั้น ผลกระทบภายนอกเชิงลบเปลี่ยนไปจากช่วงก่อนการก่อสร้างเขื่อนปากมูล จากแค่ความหวาดระแวงที่ต้องเผชิญกับปัญหาที่เกิดขึ้นในอนาคต กลายเป็นผลกระทบภายนอกเชิงลบที่ชาวบ้านเริ่มได้รับความสูญเสียเป็นรูปธรรม จากการระเบิดแก่งเพื่อการก่อสร้างเขื่อนปากมูล ทำให้ทั้งเกิดอันตรายต่อทรัพย์สินและความปลอดภัยของพวกตนเอง ยังรวมไปถึงการก่อผลกระทบโดยตรงต่ออาชีพ “ประมง” เมื่อปลาในลำน้ำถูกระเบิดตายลอยมา และ แก่งที่เป็นสถานีนุบาลลูกปลา หนึ่งในวัฏจักรวงจรชีวิตเสียหาย ก่อให้เกิดระดับของการต่อสู้เคลื่อนไหวที่รุนแรงขึ้น เมื่อไม่ได้รับการตอบสนองจากรัฐและหน่วยงานที่รับผิดชอบ สิ่งที่ทำให้ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวบ้านด้านการสร้างเขื่อนปากมูลเปลี่ยนแปลงมากขึ้น ในรูปแบบและบทบาทการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในพื้นที่มากขึ้น จากการผลักดันให้ขบวนการต่อสู้ที่เป็นนักการเมืองท้องถิ่นที่เป็นแกนนำการต่อสู้ในช่วงก่อนการก่อสร้างเขื่อนปากมูล มาเป็น วนิดา ดันติวิทยพิทักษ์และเครือข่าย NGOs เข้ามารับบทบาทหัวหน้าขบวนแทน ทำให้เกิดรูปแบบและความหมายของการเคลื่อนไหวที่เปลี่ยนไปกับการสร้างฐานอุดมการณ์เคลื่อนไหวภายใต้การตระหนักรู้คุณค่า สิทธิ ความเชื่อในอำนาจตนเองของกลุ่มชาวบ้านที่เกิดขึ้น

บทสรุปของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมช่วงระหว่างการสร้างเขื่อนปากมูลนั้น องค์กรเคลื่อนไหวมีการปฏิรูปการจัดการบริหารขององค์กร โดยการเข้ามาทำหน้าที่ของวนิดา ดันติวิทยพิทักษ์ในฐานะพ่อครัวใหญ่ นั้น การปฏิรูปที่เกิดขึ้นเป็นการปรับขบวนให้มวลชนมีบทบาทนำและมีส่วนร่วมมากขึ้น พร้อมทั้งสร้างตัวแทนของมวลชนท้องถิ่นขึ้น จึงเรียกว่าเป็นการสร้างวัฒนธรรมการเมืองแบบมีส่วนร่วมขึ้นในองค์กรเคลื่อนไหว แต่อย่างไรก็ผลสำเร็จที่เกิดขึ้นเป็นเพียงการจัดระเบียบภายในองค์กรเคลื่อนไหวเท่านั้น แต่ผลสัมฤทธิ์ของเป้าหมายที่เคลื่อนไหวนั้นก็ยังไม่สามารถชิงพื้นที่การเมืองมาจากรัฐได้ ดังจะเห็นได้จาก การเคลื่อนไหวที่เข้ากรุงเทพฯ เพื่อยื่นหนังสือร้องเรียน ก็ไม่ได้ความร่วมมือใดๆ จากฝ่ายรัฐ และยุทธวิธีขัดขวางแบบรุนแรง “นอนในหลุมระเบิด” ก็ได้เพียงบันทึกข้อตกลงจากรัฐและการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยว่าจะดูแลผลกระทบภายนอกเชิงลบที่เกิดขึ้นในอนาคตให้

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมช่วงหลังการสร้างเขื่อนปากมูลจะถูกแบ่งเป็น 2 ช่วงเวลา ช่วงแรกเป็นช่วงเวลาที่องค์กรเคลื่อนไหวมีการปรับขบวนการสู่สมาชิกคนจน และมีท่างทำนองเคลื่อนไหวในความพยายามสร้างบทบาทตัวแทนของคนชายขอบชาติ ช่วงที่สองเป็นช่วงหลัง พฤษภาคม พ.ศ. 2550 เป็นช่วงเวลาของการจากไปของวนิดา ตันติวิทพิทักษ์พ็อคครัวใหญ่ขององค์กรเคลื่อนไหว พร้อมการลดบทบาทของเครือข่ายสมาชิกคนจนที่เกิดขึ้น

3.4 ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมช่วงหลังการสร้างเขื่อนปากมูล (พ.ศ. 2537 – พฤษภาคม พ.ศ. 2550)

3.4.1 การปรับตัวของขบวนการสู่สมาชิกคนจน

หลังเขื่อนปากมูลถูกสร้างสำเร็จ ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2537 จนมาถึงหนึ่งทศวรรษ การต่อสู้ของชาวมุขชนริมแม่น้ำมูล(พ.ศ. 2543) พลวัตการขับเคลื่อนที่เกิดขึ้นมีพัฒนาการต่อเนื่องจาก “คนต้านสร้างเขื่อน” มาเป็น “รวมพลคนไม่เอาเขื่อน” จนก่อตัวมาเป็นปรากฏการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมไทยที่เรียกว่า “สมาชิกคนจน” การสร้างองค์กรที่เป็นตัวแทนของ “คนจน” ในฐานะบทบาทเครือข่ายตัวแทนชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาต่างๆในประเทศ จนกลายมาเป็นต้นแบบขบวนการเคลื่อนไหวทางเรื่องสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรในประเทศไทย

หัวข้อที่สำคัญที่เปลี่ยนจาก เครือข่ายคนต้านสร้างเขื่อนปากมูล จนมาเป็น สมาชิกคนจน คือการเรียกร้องที่ดินทำกินจากรัฐบาลให้แก่ผู้ได้รับผลกระทบจากเขื่อนปากมูล เพื่อเป้าประสงค์คือ ที่ดินครอบครัวครอบครัวละ 15 ไร่ จนมาเป็น “คำประกาศลำนํ้ามูล” หรือ “ปฏิญญาปากมูล” สำหรับประกาศก่อตั้งสมาชิกคนจน ดังนี้ (สมาชิกคนจน, 2540)

“สมาชิกคนจนเกิดขึ้นท่ามกลางสงครามการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติระหว่าง “ผู้เอารัดเอาเปรียบ” กับ “ผู้เสียเปรียบ” ระหว่าง “ผู้รุกราน” กับ “ผู้อยู่มาก่อน” เพื่อรวบรวมพลังความร่วมมือพลังแห่งความร่วมมือของคนจนทั้งในท้องถิ่นและระดับโลก เพื่อให้สาธารณชนตระหนักว่า รัฐจะต้องมีการกึ่งในการจัดสรรทรัพยากรต่างๆ ให้ประชาชนทุกคนอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรมให้ประชาชนมีสิทธิและเสรีภาพ และมีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของตนเอง นี่คือการประเด็นสำคัญในการรวมตัวของคนจนในวันนี้”

“ปฏิญาปากมุล” ถูกสร้างขึ้นระหว่างวันที่ 11-14 ธันวาคม 2538 ณ อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี “ปฏิญาปากมุล” สามารถนำคำจำกัดความของเกิดสมัชชาคนจนเพื่อมาทำหน้าที่ “พื้นที่สาธารณะ” (public sphere) ส่วนกลางของบรรดาผู้คนที่ไม่ได้รับความชอบธรรมของแนวทางพัฒนาไม่สมดุลของรัฐ เพื่อสู่ความ “ทันสมัย” “พื้นที่สาธารณะ” (public sphere) ที่เกิดขึ้นนี้ถูกใช้จากคนด้อยสิทธิจากความไม่เท่าเทียมที่เกิดขึ้น มาร่วมแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ ผู้การระดมความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ในแนวคิดนี้ของสมัชชาคนจนสอดคล้องกับคำว่า “ใหม่” ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่ ตามแนวนำเสนอของ Offer (Princen, 1994:51-52) การขับเคลื่อนของสมัชชาคนจนเพื่อทำหน้าที่ ตัวกลางเชื่อมต่อระหว่าง รัฐ กับสังคมประชา เพื่อเป็นพื้นที่สาธารณะสำหรับปกป้องสังคมประชาจากการกระทำของรัฐที่มาจากการพัฒนาจากนโยบายอุตสาหกรรมก้าวหน้า โดยพึ่งระวังหรือดูแลสังคมประชาที่ถูกเบียดบังจากกิจกรรมนโยบายนั้น โดยการผนวกเรื่องการจัดสรรทรัพยากรที่เป็นธรรมและเท่าเทียม อันเป็นการผนวกเรื่อง “สิ่งแวดล้อม” มาเป็นส่วนหนึ่งของการเมือง

การต่อสู้ของประชาชนที่ทำการต่อสู้ภายใต้อุดมการณ์ของสมัชชาคนจนและเครือข่ายพันธมิตรว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของกระบวนการต่อสู้และเสนอตัวของกลุ่มคนชายขอบที่ต้องการขจัดเงื่อนไขที่ปิดกั้นต่างๆ ที่แฝงอยู่ในโครงสร้างของสังคม ได้แก่วิถีคิด ความคิด เกี่ยวกับสิทธิ ตลอดจนโครงสร้างเศรษฐกิจที่บิดเบือน ซึ่งที่ผ่านมาสังคมต้องเข้าใจผิด และมักกล่าวโทษคนที่ตกเป็นเหยื่อว่าเป็นต้นเหตุของปัญหา (อานันท์ กาญจนพันธ์, 2549: 28) การต่อสู้ของชาวปากมุลเกิดภายใต้เงื่อนไขของความไม่ยุติธรรมจากการพัฒนา ประชาชนเหล่านี้ต้องการพื้นที่ทางสังคม (ชยันต์ วรรณะภุติ, 2549 : 33 – 63) การวิเคราะห์ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของสมัชชาคนจนทางทฤษฎีของ สุทธิ ประศาสน์ เศรษฐ (2540: 94 – 98) นำเสนอว่าการพัฒนาการของเครือข่ายด้านสร้างเขื่อนปากมุล หลังการเกิดสมัชชาคนจน เป็นขบวนการเคลื่อนไหวแบบสังคมแบบใหม่ เนื่องจากมีลักษณะสอดคล้องกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่หลายด้าน เช่น การทำกิจกรรมการเมืองโดยตรง ที่มุ่งเรียกร้องต่อรัฐโดยไม่ผ่านระบบตัวแทนทางการเมือง การไม่สนใจเข้าสู่อำนาจรัฐ ประเด็นการต่อสู้ไม่ได้จำกัดผลประโยชน์ของชนชั้นใดชนชั้นหนึ่ง แต่เป็นการสร้างสิทธิให้ผู้ด้อยโอกาสกลุ่มต่างๆ การต่อสู้จึงเน้นความเข้มแข็งของภาคประชาสังคม โดยข้อเรียกร้องมีลักษณะทั่วไป ก่อให้เกิดผลประโยชน์ประชาชนทุกชนชั้น

การเกิดขึ้นมาของสมัชชาคนจนจึงสามารถกล่าวได้ว่า ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของเครือข่ายด้านการสร้างเขื่อนปากมุล มีพัฒนาการก้าวเข้าสู่การเป็นรูปแบบ ขบวนการเคลื่อนไหวแบบสังคมแบบใหม่ (New Social Movement) ก็ได้รับสนับสนุนแนวคิดนี้ โดย จิตรกร โพธิ์งาม

(2549)ว่า การเกิดขึ้นใหม่ของสมัชชาคนจนที่เกิดขึ้นจาก “ปฏิญญาปากมูล” ที่มีจุดเริ่มต้นจากการด้านสร้างเขื่อนปากมูล เพื่อเกิดการจัดระเบียบทางสังคม ถ้าหากการสร้างเขื่อนปากมูลเป็นการจัดระเบียบทางเศรษฐกิจเพื่อนำประเทศไทยไปต่อแล้วกับประเทศที่ถือเป็นต้นแบบการพัฒนาแบบกระแสหลัก ในทางตรงกันข้าม การเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นของสมัชชาคนจน เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ที่นำเสนอปัญหาเรื่องทรัพยากรมีตัวแสดงใหม่ๆ เพิ่มมากขึ้นทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และ ระดับโลก ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา มิใช่มีแต่รัฐบาล ระบบราชการหรือองค์กรโลกอย่าง ธนาคารโลก แต่เป็นก่อเกิดการมีส่วนร่วมของตัวแสดงที่เป็นขบวนการประชาชนแบบใหม่ ที่เรียกว่า “โลกาภิวัตน์จากข้างล่าง” (Globalization from Below)

ดังนั้นสามารถสรุปว่าขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของเครือข่ายด้านเขื่อนปากมูลเป็นรูปแบบแนวทางผสมระหว่างแบบ “ใหม่” กับแบบ “เก่า” แบบ “ใหม่” ที่เกิดขึ้นนั้น คือ เป้าประสงค์วิธีการเคลื่อนไหวที่มุ่งสู่ส่วนร่วม ในบริบทของความพยายามมีส่วนร่วมในแนวทิศทางการพัฒนาประเทศชาติผ่านบทบาทของรูปแบบขบวนการจัดตั้งเครือข่ายชนชั้นล่าง ส่วนแบบ “เก่า” คือ การขบวนการเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นยังคงไว้ซึ่งการเรียกร้องค่าชดเชยของพวกตนเอง เจริญยະยังมุ่งสู่เป้าหมายผลประโยชน์เฉพาะกลุ่ม

3.4.2 ยุทธวิธีของขบวนการ

3.4.2.1 มหกรรมการทวงสัญญา

นอกจากพลวัตพัฒนาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เปลี่ยนไปในรูปแบบองค์กรตัวแทนคนจนทั้งประเทศไทย เงื่อนไขประเด็นที่เป็นหัวใจในขบวนการเคลื่อนไหวก็เปลี่ยนแปลงจากรูปแบบของพันธะสัญญาและความรับผิดชอบจากรัฐหลังสร้างเขื่อนปากมูลกลายมาเป็นการทวงพันธะสัญญาและความรับผิดชอบของรัฐก่อนเขื่อนปากมูล ฉะนั้นพลังการขับเคลื่อนเรียกร้องสิทธิจึงต้องเข้มข้นขึ้น หัวข้อประเด็นเรียกร้องแรกหลังการสร้างเขื่อนปากมูล จึงเป็นเรื่องของทวงค่าชดเชยตามคำสัญญาที่เกิดขึ้น ถูกเรียกว่า “มหกรรมการทวงสัญญา” การต่อสู้ที่เริ่มขึ้นหลังการเดินเครื่องผลิตกระแสไฟฟ้าจากเขื่อนปากมูล ปลายปี พ.ศ. 2537 จนถึง มีนาคม พ.ศ. 2538 เป็นการใช้ต่อสู้แบบคู่ขนานทั้งใน “พื้นที่” และนอก “พื้นที่”

การต่อสู้ให้เคลื่อนไหวใน “พื้นที่” เป็นการดำเนินต่อเนื่องของยุทธวิธีการขัดขวาง ทำลายการเมืองระบบปกติ เป็นกระบวนการลักษณะคล้าย “ปฏิบัติการทำทนายซึ่งหน้า” โดยชาวบ้านเดินขบวนจากศาลากลางไปยึดหัวงานเขื่อนปากมูล มีการชุมนุมยึดสันเขื่อนยาวนานกว่า 4 เดือน

ในขณะที่การก่อสร้างเขื่อนเสร็จสิ้นและผลิตไฟฟ้า แต่ไม่สามารถทำพิธีเปิดเขื่อนอย่างเป็นทางการได้ (วนิดา ตันติวิทยาพิทักษ์, 2541)

การต่อสู้เคลื่อนไหวนอก “พื้นที่” ใช้สัญลักษณ์ของจำนวนรัฐมนตรีในรัฐบาล และจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจากพรรคประชาธิปัตย์ ในลำดับเวลาต่อมา ถูกใช้เป็นจำนวนคนนั่งประท้วงประท้วงแบบอหิงสา หน้าทำเนียบรัฐบาล การเคลื่อนไหวแบบอหิงสานี้ถูกประสานเสริมกับการเคลื่อนไหวเครือข่ายพันธมิตรจากสายวิชาการ โดยการจัดสัมมนา “การประเมินผลกระทบทางด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม กรณีศึกษาการชดเชยอาชีพประมงเขื่อนปากมูล” ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2537 ในงานสัมมนา ฝ่ายตัวแทนฝ่ายวิชาความพยายามชี้ประเด็นว่า ผลกระทบของโครงการเขื่อนปากมูล เป็นการพัฒนาแบบขึ้นใจชาวมุขชนท้องถิ่น โดยไม่คำนึงผลกระทบภายนอกทางสังคมและทางสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น ในขณะที่ฝ่ายตัวแทนการไฟฟ้าการผลิตแห่งประเทศไทยพยายามชี้แจงการชดเชยที่เกิดขึ้นผ่านกองทุนระยะยาว

เป้าประสงค์ของการจับเคลื่อนไหวทั้งใน “พื้นที่” และนอก “พื้นที่” คือ การทวงสัญญาเรื่องค่าชดเชยที่ไม่สามารถทำประมงได้เป็นเวลา 3 ปี ระหว่างก่อสร้าง จำนวน 35,000 บาทต่อครอบครัว ไม่เกี่ยวข้องกับ กองทุนฟื้นฟูระยะยาว ของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ที่ต้องจัดทำอยู่แล้ว ให้แก่ชาวบ้าน 3 อำเภอคือ พิบูลมังสาหาร โขงเจียม และ สิรินธร ผลลัพธ์ของการต่อสู้ที่เกิดขึ้น 5 เดือน ทำให้นายกร ทัพพะรังสี รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรีแจ้งผลประชุมเพื่อตอบสนองการต่อสู้เรียกร้องนี้ว่า หากชาวบ้านสามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นชาวประมงจริงจะได้ค่าชดเชยที่ไม่สามารถทำประมงได้ระหว่าง 3 ปีของการก่อสร้าง ครอบครัวละ 30,000 บาท และอีก 60,000 บาท ให้จัดเป็นรูปแบบสหกรณ์ แต่นี่ก็เป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์สังคมไทยที่รัฐยอมจ่ายค่าชดเชยต้นทุนทางสังคมให้แก่ชาวบ้านในชุมชนที่ได้รับผลกระทบ(ประชาไทออนไลน์, 2556)

3.4.2.2 99 วันสมัชชาคนจน

อย่างไรก็ตามข้อเรียกร้องที่เกิดขึ้นหลังจากการตั้งสมัชชาคนจน ในกรณีปัญหาเขื่อนปากมูลได้แก่ การขอให้รัฐจัดสรรที่ดินทำกินให้ครอบครัวละ 15 ไร่ กลับไม่ได้รับการตอบสนองจากรัฐบาล ก่อเกิดการกระทำอันเป็นเพียง “พิธีกรรม” ของรัฐบาลในขณะนั้น ที่มีนายบรรหาร ศิลปอาชาที่เป็นนายกรัฐมนตรี คือการตั้งคณะกรรมการขึ้นมาพิจารณาหลายชุด ทว่ามิได้มีการดำเนินการแต่อย่างใด จึงนำขบวนการเคลื่อนไหวต่อสู้เรียกร้องที่ยาวนาน ที่ถูกเรียกภายหลังว่า “99 วันสมัชชาคนจน” ในช่วงรัฐบาลของนายชวลิต ยงใจยุทธที่เป็นหัวหน้ารัฐบาล ในช่วงปี พ.ศ. 2539 – 2540 มหกรรมทวงสัญญาที่เกิดขึ้นในครั้งแรกนี้ เป็นการต่อสู้นอก “พื้นที่” บนพื้นที่

ยุทธศาสตร์ กรุงเทพ อันเป็นศูนย์กลางของระบบบริหารราชการของรัฐที่ยาวนานครั้งแรก ถึง 99 วัน จึงถือว่าเป็น วิธีการต่อสู้การเมืองของคนยากไร้ในรูปแบบการเมืองบนท้องถนนที่ยาวนานครั้งแรกของประเทศไทย “99 วันของการต่อสู้ครั้งนี้ล้วนมาจากชาวบ้านที่แม้ต่างคนต่างมาแต่มีรากเหง้าปัญหาเดียวกัน คือคนจนไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรในท้องถิ่นตนเอง อยากมีอำนาจสิทธิที่ไม่ได้ไปใช้หมกคนอื่น แต่มีเพื่อจัดการทรัพยากรของถิ่นตนเอง สมัชชาคนจนจึงถือว่าเป็นตำนานการต่อสู้แรกๆแบบมีอบชวบ้าน ที่มีจุดเริ่มต้นจากการต่อสู้เขื่อนปากมูล จนมีอบปากมูลตั้งขึ้นแล้วผู้เรียกร้องได้ คนจนทั่วประเทศเลยเสนอปัญหา แต่เราไม่ใช่รัฐ ไม่มีอำนาจจัดการทันที เลยเสนอ บอกกล่าวว่ามารวมตัวกันครั้งแรก 7 เครือข่ายทำเป็นสัญญาประชาคมในนาม สมัชชาคนจนเมื่อปี 2538 ทำงานร่วมกันแบบจริงจังและรูปธรรมครั้งแรกด้วยการชุมนุมยาวนานที่สุด 99 วันจนรัฐบาลยอมแพ้”¹

เงื่อนไขของการสูญเสียอาชีพประมงสำหรับการเรียกร้องครั้งนี้ถูกเปลี่ยนแปลง จากการสูญเสียชั่วคราวเป็นการสูญเสียถาวร ทำให้ข้อเรียกร้องที่ดินทำกินหรือค่าชดเชยของสูญเสียอาชีพประมงมีน้ำหนักขึ้น โดยการเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขเวลานั้นถูกนำเสนอ โดยวนิดา ดันตวิทยาพิทักษ์ (2548) ว่าเป็นการยุทธศาสตร์การเปลี่ยนข้อเรียกร้องที่ทำให้ฝ่ายรัฐ ทั้งรัฐบาลและการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยตกเป็นฝ่ายรับเพราะไม่เคยมีการเรียกร้องเช่นนี้มาก่อน

เนื่องจากการชุมนุมครั้งนี้ ชาวบ้านและเครือข่ายผู้ชุมนุมมีการคาดการณ์ว่าจะยืดเยื้อยาวนานกว่าการชุมนุมครั้งก่อนหน้าสมัยรัฐบาลบรรหาร ศิลปอาชา ที่ใช้เวลาชุมนุม 29 วัน 29 คืน เนื่องจากระยะเวลาการต่อสู้และขับเคลื่อนคราวก่อน 29 วัน ได้เพียงผลตอบรับจากรัฐ เป็นเพียง “พิธีกรรม” ทำให้มีข้อตกลงในแต่ละครอบครัวจะมีการตกลงกันว่าจะให้สมาชิกคนใดคนหนึ่งเป็นตัวแทนไปอยู่ที่ชุมนุมที่กรุงเทพ โดยสมาชิกคนอื่นๆ ที่เหลือจะเป็นผู้ออกไปหารายได้และคอยดูแลบ้าน บางครอบครัวก็ตกลงกันว่าจะมีการสลับเปลี่ยนหมุนกันไปอยู่ในที่ชุมนุม เพื่อให้การชุมนุมดำเนินต่อไปให้ยาวนานที่สุดจนกว่าจะได้ข้อเสนอตอบสนองจากฝ่ายรัฐ

การต่อสู้ยาวนาน 99 วันหน้าทำเนียบรัฐบาลที่เกิดขึ้นได้สิ้นสุด เมื่อรัฐบาลชวลิต ไขง์ยุทธ มิมติดกลงให้การชดเชยการสูญเสียอาชีพประมงอย่างถาวร จัดสรรที่ดินทำกินครอบครัวละ 15 ไร่ ให้แก่ 3,083 ครอบครัวที่เข้าร่วมชุมนุม หรือมีการชดเชยเป็นเงินสดครอบครัวละ 525,000 บาท หากไม่สามารถหาที่ดินเป็นค่าชดเชยได้ การเคลื่อนไหว 99 วันที่เกิดขึ้นนี้ ถือเป็นรูปธรรมของการเคลื่อนไหวใหญ่ที่สุดของสมัชชาคนจน เป็นภาพสะท้อนของความสำเร็จของการเคลื่อนไหวแบบเวทีร่วม (Forum) ที่เป็นอิสระปลอดจากการชี้นำหรือเกี่ยวข้องโดยนักการเมือง แต่อาศัยการร่วมกันปรึกษาหารือและร่วมกันตัดสินใจ เพื่อให้ผลประโยชน์ตกกับชาวบ้านผู้ร่วมขบวนการเคลื่อนไหว

มากที่สุด จนมาซึ่งความสำเร็จในข้อเรียกร้องหลายประการ เป็นการสร้างอำนาจและฐานทรัพยากรทางอำนาจที่สำคัญของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในประเทศไทย (ประชาไทออนไลน์, 2556)

ประกาศ ปีนตบแต่ง (2541) นำเสนอ การเมืองบนท้องถนน 99 วันที่เกิดขึ้นของสมัชชาคนจนที่เกิดขึ้นว่า ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเกิดจาก 2 ปัจจัยที่สำคัญได้แก่ ความทุกข์ยาก และปัญญาของเหล่าคนจนที่ด้อยสิทธิที่ไม่มีเงิน ไม่มีอาวุธ ความรู้ก็ไม่มีเหมือนนักวิชาการที่ไปปรับใช้ภาคธุรกิจ “ชาวบ้านบอกว่าเราต้องเอาดีกันมารวมกัน ดีก็คือจำนวนสร้างพลัง” นั่นคือจุดเริ่มต้นของสมัชชาคนจนที่เกิดขึ้น ที่เริ่มชุมนุมใหญ่ตั้งแต่สมัยรัฐบาลบรรหารยกที่หนึ่ง รัฐบาลชวลิตยกที่สอง จนกระทั่งมาเป็นการชุมนุมยาวนานสุด 99 วันนี้ “99 วันสมัชชาคนจน” จึงเป็นการเมืองบนท้องถนนที่ชัดเจนที่สุดของบรรดาผู้ด้อยสิทธิที่ได้รับผลกระทบ โครงการต่างๆ ที่มีจุดเริ่มต้นจากเขื่อนปากมูล หลังจากนั้น ราชินี ไสล แก่งเสื่อเต็น ลำแะ สะบายบุรี แก่งกรุง ตามลำดับที่ชาวบ้านรวมตัวสู้กันในแต่ละพื้นที่ ที่มีประสบการณ์ในอดีตในการต่อสู้ “พื้นที่” หน้าทำเนียบรัฐบาลว่ามาชุมนุม 20 คน เจอเพียงยามหน้าทำเนียบ ขึ้นหนังสือที่กองบริการประชาชนส่วนหายไ้ไป มากัน 2,000 คนได้เจอแค่รัฐมนตรีรับเรื่องแล้วก็หายไป ฉะนั้นจึงต้องชุมนุมกัน 2 หมื่นคนจึงมีพลังต่อสู้เรียกร้องที่เป็นรูปธรรม ไม่ได้มาเพียงพิธีกรรม ดังนั้นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของสมัชชาคนจน จึงเป็นการผลักดันให้เกิดการจรรโลงประชาธิปไตย ให้การเมืองเห็นหัวชาวบ้าน ให้เกิดการมีส่วนร่วมกระบวนการตัดสินใจนโยบายพัฒนาจากสถาบันส่วนล่าง โดยการผลักดันให้มีนโยบายสาธารณะที่ชาวบ้านมีส่วนร่วม และก่อเกิด โครงสร้างหรือความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจรัฐกับประชาชนใหม่ผ่านการจัดลำดับความสำคัญทางการเมืองของผู้ชุมนุมเรียกร้องที่มีมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม “เมื่อรัฐบาลเปลี่ยน นโยบายเปลี่ยน” เป็นวัฏจักรวนเวียนประเพณีวิถีที่มักเกิดขึ้นในการเมืองไทย ดังนั้นเมื่อพลเอก ชวลิต ยงใจยุทธ ลาออกจากความเป็นนายกรัฐมนตรี ทำให้เกิดการตั้งรัฐบาลใหม่ที่จัดตั้งขึ้นโดย นาย ชวน หลีกภัย หรือเรียกว่า “รัฐบาล ชวน 2” จึงมีมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 21 เมษายน พ.ศ. 2541 ว่ารัฐไม่มีนโยบายจ่ายเงินช้ำซ้อนและย้อนหลังให้กับโครงการเขื่อนที่สร้างเสร็จแล้ว การละเมิดข้อตกลงที่เกิดขึ้นอีกครั้ง ก่อให้เงื่อนปมให้เกิดการขับเคลื่อนของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมอีกครั้ง แต่การเดินมาชุมนุม เพื่อต่อสู้นอก “พื้นที่” ที่หน้าทำเนียบรัฐบาล ในช่วงสมัยรัฐบาลชวน 2 ล้วนไม่ได้รับการตอบรับหรือตอบสนองใดจากรัฐเลย รัฐบาลมีเพียงท่าทีประวิงเวลา สร้างเพียงพิธีกรรมโดยการจัดตั้งคณะกรรมการกลางขึ้นมาทำการศึกษาแนวทางสมัชชาคนจน “ผลการศึกษาของคณะกรรมการกลาง สรุปว่าโครงสร้างเขื่อนได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและชาวบ้านจริง จึงพิจารณาว่าจำเป็นต้องมีมาตรการที่จะฟื้นฟูสภาพนิเวศของแม่น้ำมูลโดยการให้เปิดประตูน้ำทั้ง 8 บาน เป็นระยะเวลา 4 เดือน พร้อมเสนอตั้ง

“คณะกรรมการพิจารณาทดลองการเปิดประตูระบายน้ำกรณีเขื่อนปากมูล” (ประกาศ ปิ่นตบแต่ง, 2546)

ส่วนหนึ่งของเหตุที่มาจาก การตอบสนองการเรียกร้องของสมาชิกคนของสองรัฐบาลที่แตกต่างกันระหว่างรัฐบาลชวลิต กับ รัฐบาลชวน 2 ที่แตกต่างกันน่าจะมาจากพื้นที่ยุทธศาสตร์และฐานเสียงที่มาของสองรัฐบาลที่แตกต่างกัน รัฐบาลชวลิตมีฐานเสียงนิยมหลักมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่เป็นพื้นที่บริเวณที่ได้รับผลกระทบและมีฐานเสียงเป็นชนชั้นรากหญ้า การขับเคลื่อนไหวของของกลุ่มสมาชิกคนจนที่มีเครือข่ายหลักต่างๆที่ได้รับผลกระทบภายนอกเชิงลบมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ดังนั้นประเด็นปัญหาและเรียกร้องของเครือข่ายสมาชิกคนจนจึงอยู่ใน “พื้นที่” ของฐานสนับสนุนเลือกตั้งของพรรคการเมือง ในขณะที่พรรคประชาธิปัตย์นั้น แม้จะมีจุดกำเนิดที่มาจากก่อตั้งส่วนหนึ่งมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเฉพาะพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานีอันเป็นที่ตั้งจากเขื่อนปากมูล ที่มีกลุ่มนายเลียง ไชยกาล และ นายฟอง สิทธิธรรม กลุ่มการเมืองจากจังหวัดอุบลราชธานีร่วมจัดตั้งก่อตั้งพรรคประชาธิปัตย์ จนทำให้พื้นที่จังหวัดอุบลราชธานีเป็นพื้นที่จังหวัดเดียวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีตัวแทนจากการเลือกตั้งที่มาจากพรรคประชาธิปัตย์ทุกสมัย แต่ฐานคะแนนหลักของประชาธิปัตย์หลักมากรุงเทพฯและภาคใต้ที่เป็นชนชั้นกลางของประเทศ ทำให้ปัญหาและข้อเรียกร้องของกลุ่มสมาชิกคนจนมักจะไม่ได้รับตอบรับในช่วงรัฐบาลพรรคประชาธิปัตย์

3.4.2.3 หมู่บ้านมูนมันยีน

เมื่อการต่อสู้ นอก “พื้นที่” ไม่ได้รับการตอบสนองจากรัฐ ดังนั้นยุทธศาสตร์ก็กลับมาต่อสู้ใน “พื้นที่” เพื่อสร้างต่อสู้เชิงสัญลักษณ์ในการไม่ยอมรับอำนาจรัฐก็เกิดขึ้น ชาวบ้านเครือข่ายด้านการสร้างเขื่อนปากมูลกลับมาปักหลักรวมตัวต่อสู้ที่พื้นที่ตัวเอง ชาวบ้านได้เข้าไปตั้งหมู่บ้านแม่มูนมันยีน 1 ขึ้นที่บริเวณสันเขื่อน บนพื้นที่ 75 ไร่ด้านหนึ่งติดกับหมู่บ้านหัวเหว อีกด้านหนึ่งติดกับแม่น้ำมูล ก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2542 จัดตั้งขึ้นจากการรวมตัวของชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน 6 เขื่อน และ อีก 2 กรณีปัญหาเกี่ยวกับที่ทำกิน เขื่อนทั้ง 6 เขื่อนดังกล่าว แบ่งเป็น 4 เขื่อนที่สร้างเสร็จแล้วได้แก่ เขื่อนปากมูล เขื่อนสิรินธร เขื่อนห้วยละท่า เขื่อนลำคันทน์ โดยมีเขื่อนลำคันทน์ เป็นเขื่อนเดียวที่อยู่นอกพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี คืออยู่ในพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ ส่วนอีก 2 เขื่อน เป็นเขื่อนที่ยังไม่ได้ก่อสร้าง แต่ปราศจากการทำสำรวจผลกระทบภายนอกจากชาวบ้านและนักวิชาการ ได้แก่เขื่อนโป่งขุนเพชร จังหวัดชัยภูมิ และเขื่อนลำโดมใหญ่ จังหวัดอุบลราชธานี ส่วน 2 กรณีปัญหาที่เข้าร่วมด้วยเป็นเครือข่ายชุมชน ได้แก่ กรณีชาวบ้านผู้

ได้รับผลกระทบบนวิถีทำกินจากการประกาศเขตป่าอนุรักษ์อุทยานแห่งชาติและป่าสงวนแห่งชาติทับพื้นที่อยู่และทำกินของตนเอง ในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี และ กรณีโครงการพัฒนาด่านช่องเม็ก ที่รัฐต้องการพัฒนาการค้าชายแดนไทย – ลาว ตรงบริเวณพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี โดยการเปลี่ยนแปลงลอยและร้านค้าขนาดเล็ก ให้เป็นศูนย์การค้าขนาดใหญ่ ทั้งผู้ประสบความสำเร็จอื่น จาก 6 เจือนปัญหา และ 2 กรณีปัญหาผลกระทบบนพื้นที่ทำกิน จึงมารวมตั้ง “หมู่บ้านมุนมันยีน” (วนิดา ตันติวิทยาพิทักษ์, 2542)

การบริหารจัดการ “หมู่บ้านมุนมันยีน” มีการวางกฎระเบียบต่างๆ เช่น ห้ามดื่มสุรา ห้ามเล่นการพนัน ห้ามพกพาอาวุธ เป็นต้น นอกจากนั้นยังสร้างโครงสร้างการบริหารจัดการยังถูกแบ่งเป็นแผนกต่างๆตามรูปแบบจัดการภายในองค์กร เช่น ฝ่ายการเงิน ฝ่ายการข่าว อาสาสมัครสาธารณสุข ฝ่ายเวที และ ฝ่ายรักษาความปลอดภัย ส่วนที่ปรึกษาให้อยู่นอกโครงสร้างองค์กร มีการจัดการประชุมใหญ่ประจำวันของผู้แทนกลุ่มต่างๆ เพื่อวิเคราะห์ปัญหาและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันร่วมกัน หลังจากการตั้ง “หมู่บ้านมุนมันยีน” เกือบ 1 ปีก็มีการปฏิรูปการบริหารจัดการใหม่ให้สร้างเป็นชุมชนย่อย 58 ชุมชน ในแต่ละชุมชนย่อย มี 10 หลังคาเรือนภายใต้ผู้รับผิดชอบเป็นหัวหน้า 1 คน และเรียกชุมชนย่อยเหล่านั้นว่า “คุ้มบ้าน” แล้วตั้งชื่อคุ้มบ้านแต่ละคุ้มบ้านตามชื่อปลาที่เคยหาได้ในแม่น้ำมูล นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้ง “มหาวิทยาลัยคนจน” โดยเสกสิขาลัย และกลุ่มเพื่อนประชาชน อบรบชาวบ้านในเครือข่าย ที่มีตัวอย่างหัวข้อในการอบรมดังต่อไปนี้ การทำแผนที่ภูมินิเวศวัฒนธรรม วัฒนธรรมการทำทายอำนาจรัฐ การใช้เครื่องมือกฎหมายภายใต้รัฐธรรมนูญที่เอื้อต่อขบวนการประชาชน นอกจากยังเสริมหัวอบรมเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ เช่น ธุรกิจชุมชน หรือการเกษตรแบบธรรมชาติ เป็นต้น และสร้างหน่วยต่างๆขึ้นเพื่อดูแลด้านสาธารณสุขโภชนาการพื้นฐานของ “หมู่บ้านมุนมันยีน” เช่น การตั้งโรงพยาบาล การตั้งกลุ่มธุรกิจชุมชน และมีการเปิดโรงเรียนเด็กเล็กก่อนวัยเรียน เป็นต้น(นลินี ตันฐานิตย์ และคณะ, 2545)

การเกิด “หมู่บ้านแม่มุนมันยีน” สามารถสร้างพลวัตพัฒนาการของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมได้ดังต่อไปนี้

1. การจัดตั้ง “หมู่บ้านมุนมันยีน” ที่มีกลุ่มเครือข่ายต่อต้านการสร้างเขื่อนปากมูลทำหน้าที่ไขข้อกลางในร้อยเรียงเครือข่ายอื่นใน “พื้นที่” จังหวัดอุบลราชธานี และพื้นที่จังหวัดใกล้เคียงกัน ที่ได้รับผลกระทบบนวิถีทำมาหากินจากโครงการภายใต้กรอบคิด “รวมกันเราอยู่” พยายามสร้างแนวการต่อสู้รูปแบบอหิงสาเพื่อพยายามช่วงชิงพื้นที่การเมืองของการต่อสู้

2. การพัฒนาของกลุ่มเครือข่ายของกลุ่มสมัชชาคนจนเปลี่ยนแปลงเป็นองค์กรแห่งการ

เรียนรู้ผ่านการจัดตั้งโครงสร้างองค์กรชุมชนที่มีการสร้างฐานอุดมการณ์ และการเรียนรู้ร่วมกัน นอกจากนี้ “หมู่บ้านมุนมันฮิน” ยังพยายามสร้างพื้นที่สาธารณะร่วมกันในการถกประเด็นปัญหา ความเดือดร้อนจากผลกระทบภายนอกเชิงลบจากโครงการพัฒนาของรัฐพร้อมตักผลึกของการ แก้ไขปัญหาอย่างเป็นระบบร่วมกัน ดังนั้นการจัดตั้ง “หมู่บ้านมุนมันฮิน” จึงเป็นไปตามแนวคิด ความเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของ Senge (1999) องค์กรที่สมาชิกมีการตื่นตัวและมีแรงบันดาลใจ ที่จะพัฒนาศักยภาพของตนอย่างต่อเนื่อง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์สิ่งแปลกใหม่ ให้เกิดขึ้นกับ องค์กรการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ ตามแนวคิดวินัย 5 ประการ ได้แก่ การเป็น องค์กรที่มีความรอบรู้, องค์กรที่มีวิสัยทัศน์ร่วมกัน, องค์กรมีแบบแผนความคิดร่วม, องค์กรที่เรียนรู้ กันเป็นทีม และองค์กรที่คิดกันอย่างเป็นระบบ

3.4.2.4 การหาแนวร่วมคน “กรุงเทพ”

อย่างไรก็ตาม กระบวนการจัดตั้ง “หมู่บ้านแม่มุนมันฮิน” ใน “พื้นที่” แม้จะประสบความสำเร็จในรูปแบบจัดตั้งองค์กรสำหรับขบวนการต่อสู้แบบใหม่ แต่ปราศจากผลตอบแทนใดๆ จากรัฐ จนต้องกลับมาต่อสู้ “นอก” พื้นที่อีกครั้ง เมื่อจัดรูปขบวนการต่อสู้ขับเคลื่อนเข้าสู่ “กรุงเทพ” หัวใจการปกครองของรัฐ ณ พื้นที่ยุทธศาสตร์เดิม คือ ทำเนียบรัฐบาล ผ่านการขับเคลื่อนโดย แบ่งกลุ่มย่อยออกเป็น 10 กลุ่ม กลุ่มละ 10 คน ออกเดินทางนำสารความเดือดร้อนของผลกระทบ จากโครงการรัฐให้ชนชั้นกลางของเมืองกลุ่มตามพื้นที่ย่านสำคัญของชุมชนเศรษฐกิจในเมืองหลวง เช่น เขาวราช ลีลม โดยเครื่องมือสื่อสารที่ใช้ได้แก่ เอกสาร ชง และ กล่องบริจาคน เป็นต้น แต่การ นำเสนอข้อมูลแก่ชนชั้นกลางในกรุงเทพเพื่อสร้างแรงหนุนให้ขับเคลื่อนการต่อสู้ นอก “พื้นที่” ที่ เกิดขึ้นกลับประสบความล้มเหลว เนื่องจากเหตุปัจจัยของข้อมูลที่ออกในสื่อสำหรับการเข้าสู่ กรุงเทพของเหล่าสมาชิกคนจนที่เกิดขึ้น ถูกนำเสนอว่าการเข้ามาของกลุ่มคนจนแบบยี่ดรอไฟโดย ไม่ยอมจ่ายเงินค่าโดยสาร แต่ไม่ได้นำเสนอเหตุผลความเดือดร้อนของเหล่ากลุ่มสมาชิกคนจนที่ทำให้ต้องบุกขอความเป็นธรรมในกรุงเทพ ทำให้การรับรู้ของคนกรุงเทพต่อขบวนการการเข้ากรุง ของเครือข่ายสมาชิกคนจนไม่ได้อยู่ในภาวะเชิงบวกเท่าไร (นลินี ตันฐานันท์ และคณะ, 2545)

อีกเหตุปัจจัยมาจากปัญหาที่กลุ่มชาวบ้านต่างจังหวัดได้รับนั้นห่างไกลจากการเข้าใจของ คนชั้นกลางในเมือง อันเนื่องมาจากรูปแบบวิถีชีวิตและปัญหาที่เผชิญของกลุ่มคนชายขอบนั้น แตกต่างจากคนชั้นกลางในเมืองอย่างสิ้นเชิง ความไม่สอดคล้องที่เกิดขึ้นของวิถีชีวิตระหว่าง คนชนบทกับคนเมือง จนนำมาสู่วิถีการเมืองและปัญหาความต้องการทางการเมืองที่ต่างกัน ความ แตกต่างที่เกิดขึ้นของสังคม 2 ชั้นในในประเทศไทยสามารถถูกอธิบายผ่านทฤษฎีสองนครา ของ

อเนก เหล่าธรรมทัศน์ (2552) ว่าประเทศไทยเมืองไทยเหมือนมี 2 นคร มี 2 ประเทศ เราจึงเรียกว่า “2 นครา” เพราะ นครา แปลว่าเมือง เมืองที่ 1 คือ เมืองที่คนชนชั้นกลางมีการศึกษาค่อนข้างสูง เมืองที่ 2 คือ ชนบทหรือต่างจังหวัด คือ กลุ่มชาวนา เกษตรกร ซึ่งมีการศึกษาที่ไม่สูงมากนัก ซึ่งทั้ง 2 นคราจะมองประชาธิปไตย และมีความคาดหวังต่อประชาธิปไตยไม่เหมือนกัน มีความต้องการนักการเมือง และนโยบายที่ไม่เหมือนกัน เหตุที่เกิดขึ้นดังกล่าวที่อธิบายในทฤษฎีสองนครา จึงทำให้พื้นที่ทางการเมืองระหว่างคนชนบท และ คนกรุง จึงไม่สอดคล้องกันเสมอมา แต่ดังนั้น การชุมนุมที่เกิดขึ้นหน้าทำเนียบรัฐบาลของสมัชชาคนจนเป็นเพียงภาวะความเดือดร้อนที่ได้รับจากการจรรยาบรรณที่เพิ่มขึ้นจากการรับรู้ของคนกรุงเทพฯมากกว่าการรับรู้เหตุที่มาของการชุมนุมสุดท้ายการเคลื่อนไหวของกลุ่มสมัชชาคนจนไม่ได้รับผลตอบแทนหรือแรงหนุนใดๆจากคนกรุงเทพฯจากความพยายามหาแนวร่วมในครั้งนี้

การพัฒนาการเกิดขึ้นของขบวนการชาวบ้านด้านเขื่อนปากมูล มีความสำเร็จสูงในรูปแบบและยุทธวิธีของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมจนเป็นที่ยอมรับต่อกิจการ สื่อมวลชน ทั้งในและต่างประเทศ แต่ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของกลุ่มเครือข่ายด้านสร้างเขื่อนปากมูลก็ยังไม่ได้รับการตอบสนองและแรงสนับสนุนจากชนชั้นกลางคนเมือง เจกเช่นเดิมที่เกิดขึ้นก่อนการสร้างเขื่อนปากมูล จากเหตุปัจจัยความแตกต่างของการรับรู้ทางการเมืองและ วัฒนธรรมทางการเมืองที่เป็นช่องว่างแตกต่างระหว่าง คนเมืองที่อยู่ในศูนย์กลางของรัฐ และ คนชนบทที่อยู่บนชายขอบของรัฐ

3.4.2.5 การเดินทางไกลเพื่อแม่น้ำมูน

ขบวนการเดินทางไกลเพื่อแม่น้ำมูนเป็นการจัดขบวนของผู้ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนปากมูล เขื่อนราษีไศล และเขื่อนสิรินธร โดยมีจำนวนผู้เข้าร่วมการราวกว่า 2,000 คน เริ่มต้นเดินเท้าออกจากหมู่บ้านมูนมันฮิ้น ตั้งแต่วันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2544 จนถึงสิ้นสุดการเดินทางกลับมาจุดเริ่มต้นเมื่อ วันที่ 6 มิถุนายน พ.ศ. 2545 รวมระยะเวลา 240 วัน ระยะทางทั้งหมด 2,550 กิโลเมตร ขบวนการเดินทางไกลทั่วภาคอีสานที่เกิดขึ้นนั้นมีเป้าหมายรณรงค์เรียกร้องให้ชาวอีสานสนับสนุนการเปิดประตูน้ำทั้งสองเขื่อนได้แก่ เขื่อนปากมูล และเขื่อนราษีไศล

ขบวนการเดินทางไกลสามารถสร้างความสำเร็จเกินคาดหมาย เมื่อขบวนการคาราวานเดินทางไกลเป็นเวลาแค่ 2 เดือน เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2544 รัฐบาลทักษิณ ชินวัตร ณ ขณะนั้นก็มีมติให้ขยายเวลาทดลองเปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูลจาก 4 เดือน เป็น 1 ปี อันเป็นผลของการตระหนักของพรรคแกนนำรัฐบาลตอนนั้นได้แก่ พรรคไทยรักไทยที่ฐานเสียงหลักเป็นพื้นที่ภาค

ตะวันออกเฉียงเหนือ กล่าวว่าการเดินทางของคาราวานคนจนเพื่อธรรงค์เปิดประตูระบายน้ำของสองเขื่อนปัญหาจะไปสร้างผลกระทบต่อฐานเสถียรตนเองในพื้นที่อีสาน โดยคำบอกเล่าของ กฤษกร ศิลารักษ์ แกนนำเคลื่อนไหวปัญหาเขื่อนปากมูลและเขื่อนราษีไศลที่ร่วมเดินทางไปด้วยว่า “การเดินทางของคาราวานคนจนทั่วพื้นที่อีสาน เพื่อธรรงค์เปิดประตูเขื่อนนั้น ตอนแรกพี่มด (วนิดา) ตกลังกันในกลุ่มเคลื่อนไหวว่าเราจะออกเดินทางเท้าเปล่า แต่ไม่ได้กำหนดเป้าหมายและระยะเวลาเดินทาง เป็นเพียงการเดินทางธรรงค์กรณีปัญหาและท่องเที่ยวไปด้วยกัน แต่พอขบวนการเดินเท้าขยับแบบไม่มีกำหนดทั้งเป้าหมายและเวลา ทำให้ได้รับความสนใจสื่อมวลชนกับการเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้น จนรัฐบาลเริ่มมีท่าทีตื่นตระหนกกับขบวนการเดินทางไกลที่ไม่รู้เป้าหมายนี้ว่าจะไปกระทบฐานเสถียรทางภาคอีสาน จึงรีบอนุมัติขยายเวลาทดลองเปิดเขื่อนปากมูล แต่ขบวนการชาวบ้านยังเดินทางเท้าต่อไปเพื่อการธรรงค์เปิดประตูระบายน้ำถาวรตามเจตนารมณ์เดิม

ตลอดการเดินทางไกลที่เกิดขึ้นสามารถสร้างความเข้าใจและแนวร่วมจากชาวอีสานด้วยกัน ผลสำเร็จที่เกิดขึ้นสามารถสะท้อนภาพมาจากการให้กำลังใจ การช่วยเหลือที่อยู่อาศัยรวมถึงอาหารการกินจากชาวบ้านตามรายทาง ยุทธวิธีการเดินทางไกลเพื่อแม่น้ำมูลที่เกิดขึ้นจึงเป็นความสวยงามของสัญลักษณ์การเคลื่อนไหวและผลลัพธ์ของการเคลื่อนไหวที่ได้มา

3.4.3 การตอบสนองของฝ่ายรัฐ

หลังจากหนึ่งทศวรรษของประเด็นปัญหาโครงการเขื่อนปากมูล “พื้นที่และเวลา” ของยุทธศาสตร์การต่อสู้ที่เกิดขึ้นระหว่างรัฐกับเครือข่ายต่อต้านเขื่อนปากมูลก็เปลี่ยนไป จากการเรียกร้องค่าชดเชยตามพันธะสัญญาและความรับผิดชอบของรัฐ มาเป็นเงื่อนไขของการเปิดประตูน้ำของเขื่อนปากมูลแทน ด้วยเหตุปัจจัยที่มาของความล้มเหลวของบันไดปลาโจนสำหรับเป็นช่องทางน้ำของการอพยพปลาจากแม่น้ำโขงมาสู่แม่น้ำมูล ทั้งที่บันไดปลาโจนเคยถูกใช้เป็นอาวุธสร้างความชอบธรรมในการก่อสร้างเขื่อนปากมูล ดังนั้นวาทกรรมเชิงตัวเลขของ “จำนวนสายพันธุ์ปลาและความหลากหลายทางชีวภาพ” ในแม่น้ำมูล ในงานวิจัยต่างๆ จึงถูกใช้ตอบโต้เพื่อช่วงชิงพื้นที่ทางการเมืองระหว่างรัฐกับเครือข่ายชาวบ้านต้านสร้างเขื่อนปากมูล

งานวิจัยแนวทางฟื้นฟูระบบนิเวศน์ โดยคณะวิจัยจากมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ที่จัดทำจากนโยบายรัฐบาลชวน 2 ในปี พ.ศ. 2544 จนต่อเนื่องมาสิ้นสุดผลการศึกษาเมื่อปี พ.ศ. 2545 ช่วงรัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตรถูกหยิบใช้พื้นที่ช่วงชิงทางการเมืองที่เกิดขึ้น โดยงานวิจัยนำเสนอ 4 แนวทางแก้ไขปัญหาต่อไปนี้

แนวทางที่ 1 เปิดการปิดประตูเขื่อนเพื่อกักเก็บน้ำ และผลิตกระแสไฟฟ้าตามความต้องการของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย เน้นประโยชน์สูงสุดตามความหมายการผลิตกระแสไฟฟ้าของเขื่อนปากมูล แต่ไม่เกื้อหนุนต่อเศรษฐกิจชุมชน ดังนั้นแนวทางนี้จะยังก่อให้เกิดผลกระทบต่อประชาชนดังที่เห็นเป็นมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่ออาชีพการประมง เนื่องจากการปิดกั้นสายน้ำของการอพยพของปลาจากแม่น้ำโขงเข้าสู่แม่น้ำมูลสำหรับการขึ้นมาวางไข่

แนวทางที่ 2 ให้เปิดประตูน้ำช่วงฤดูฝน เดือนกรกฎาคม-พฤศจิกายน เป็นเวลา 5 เดือน จากเหตุผลของช่วงฤดูการอพยพของปลาเศรษฐกิจขนาดใหญ่ ที่อพยพมาแม่น้ำมูลตั้งแต่เดือนกรกฎาคม แล้วอพยพกลับแม่น้ำโขง ในเดือนพฤศจิกายน รวมทั้งช่วง 5 เดือนนี้เป็นช่วงน้ำหลาก การเปิดประตูระบายน้ำจึงก่อให้เกิดการระบายน้ำสำหรับป้องกันน้ำท่วมที่จะเกิดขึ้นด้วย แต่อย่างไรเมื่อพิจารณาเศรษฐกิจชุมชน จะพบว่าฤดูน้ำหลากที่เกิดขึ้นไม่ได้เกื้อหนุนเศรษฐกิจชุมชน เนื่องจากชาวบ้านมีเพียงเครื่องมือประมงขนาดเล็ก ขาดอุปกรณ์ปัจจัยด้านเครื่องมือ เช่น เรือที่มีเครื่องยนต์ ในการทำประมงตอนฤดูน้ำหลาก

แนวทางที่ 3 เปิดประตูระบายน้ำ จากช่วงปลายฤดูแล้งจนถึงช่วงฤดูฝน ตั้งแต่เดือนเมษายน ถึง เดือนพฤศจิกายน รวมเป็นเวลา 8 เดือน เป็นการเปิดประตูน้ำเพิ่มขึ้นอีก 3 เดือนจากทางเลือกที่สอง เพื่อเอื้อประโยชน์ให้เศรษฐกิจชุมชนที่เป็นการทำประมงขนาดเล็ก นอกจากนั้น 3 เดือนแรกที่เปิดเพิ่มขึ้น จะช่วยทำให้แก่งหินธรรมชาติปรากฏ เพื่อประโยชน์ด้านนิเวศทางแหล่งอนุบาลปลา ส่วนช่วงที่ปิดประตูน้ำก็จะเกื้อหนุนการผลิตกระแสไฟฟ้า เมื่อการเก็บกักน้ำในช่วงฤดูแล้วเพื่อการชลประทานที่เกิดขึ้น เพราะช่วงฤดูแล้งด้วยปริมาณระดับน้ำที่ต่ำ เขื่อนก็ไม่สามารถผลิตกระแสไฟฟ้าได้มากอยู่แล้ว แนวทางนี้จึงน่าจะเป็นเสมือนดุลยภาพที่ลงตัวทั้งการผลิตกระแสไฟฟ้าและเศรษฐกิจชุมชน

แนวทางที่ 4 เป็นการแก้ปัญหาตามความหมายของประโยชน์เศรษฐกิจและวิถีชุมชนสูงสุดคือการเปิดประตูเขื่อนตลอดปี เพื่อฟื้นฟูสภาพของลำน้ำบริเวณแก่งสะพือ ลงไปจนถึงปากมูล เนื่องจากไม่มีสภาพการเป็นเกาะแก่งธรรมชาติ ที่จะกักน้ำไว้เหมือนในอดีต ที่สำคัญคือจะไม่สามารถใช้ประโยชน์จากโรงไฟฟ้าขนาด 130 เมกะวัตต์ ที่รัฐได้ลงทุนไปแล้ว ในขณะที่รัฐกำลังศึกษาหาผู้ทางการผลิตกระแสไฟฟ้า จากพลังงานสะอาดเช่น พลังงานแสงอาทิตย์ ซึ่งจะต้องลงทุนประมาณ 22,000 ล้านบาท เพื่อให้ได้กำลังการผลิตเท่ากับเขื่อนปากมูล

แนวทางทั้ง 4 แนวทางที่ถูกรับรองจากกลุ่มวิจัย มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี บอกถึงแสดงถึงความสัมพันธ์ของพื้นที่และอำนาจการผลิตที่แตกต่างตามเงื่อนไขเวลาเปิด – ปิดของแต่ละแนวทาง

ประศุระบายน้ำที่ถูกเปิดและปิดถูกใช้เป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่และอำนาจระหว่างรัฐกับกลุ่มชาวบ้านเคลื่อนไหว สำหรับการกำหนดนโยบายการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

อย่างไรก็ตามเมื่อสมัชชาคนจนได้เดินทางนำผลการศึกษากลุ่มวิจัยมหาวิทยาลัยอุบลราชธานีพร้อมชุดวาทกรรมเชิงตัวเลขต่างๆที่เกิดขึ้นมา มาชุมนุมที่หน้าทำเนียบรัฐบาล เป็นการกลับมาต่อสู้นอก “พื้นที่” พร้อมชุดข้อมูลวิจัยต่างๆ เพื่อสนับสนุนข้อเรียกร้องให้เปิดเขื่อนปากมูลตลอดทั้งปี แต่ปรากฏว่ารัฐบาลทักษิณกลับแสดงการยืนยัน ไม่ยอมรับผลการศึกษาดังกล่าว พร้อมให้เหตุผลอ้างถึงความไม่ครบถ้วนทางการศึกษาของมหาวิทยาลัยอุบลราชธานีที่จะนำเป็นฐานข้อมูลสำหรับการตัดสินใจของรัฐบาล ดังนั้นรัฐบาลทักษิณจึงสร้างอีกหนึ่งพิธีกรรมขึ้นมา เพื่อประวิงเวลาต่อรองกับกลุ่มเครือข่ายสมัชชาคนจน โดยให้มีการทำการศึกษาอีกรอบจากหน่วยงานรัฐได้แก่ สำนักงานสถิติแห่งชาติในการสำรวจความคิดเห็นของชาวบ้าน 3 อำเภอ เพื่อศึกษาปัญหาและความต้องการของประชาชนในการเปิด - ปิดประศุระบายน้ำเขื่อนปากมูล ซึ่งผลสำรวจการศึกษาที่เกิดขึ้นไม่ได้ออกมาตรงกับข้อเสนอแนวทาวใจของกลุ่มวิจัย มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ผลการสำรวจโดยรัฐนอกจากไม่ถูกยอมรับจากกลุ่มสมัชชาคนจน พร้อมถูกวิจารณ์ในเจตจำนงที่จะมีการบิดเบือนข้อมูลเพื่อตอบสนองนโยบายรัฐด้วย

ดังนั้นการชุมนุมอย่างต่อเนื่องบริเวณหน้าทำเนียบรัฐบาลพร้อมชุดข้อมูลวิจัยจากกลุ่มวิจัยมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี นำมาสู่การกดดันให้เกิดการเจรจาโดยตรงระหว่าง พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีในขณะนั้นกับกลุ่มตัวแทนชาวบ้านจนได้ข้อตกลงในการลงไปตรวจสอบพื้นที่จริงด้วยตนเองของนายกรัฐมนตรี แต่เมื่อหลังจากการลงพื้นที่ตรวจสอบข้อเท็จจริงโดยนายกรัฐมนตรี ปรากฏว่ามติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 14 มกราคม พ.ศ. 2545 มีมติให้เปิดเขื่อน 4 เดือน ปิดเขื่อน 8 เดือน โดยเริ่มต้นยกประตูน้ำสุดประศุระบายน้ำทั้งหมดทั้ง 8 บาน เป็นเวลา 4 เดือน ตั้งแต่วันที่ 1 กรกฎาคม ในเวลาต่อมาจึงมีมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 8 มิถุนายน 2547 เปลี่ยนแปลงเป็นวันที่ 1 พฤษภาคม ของทุกปีเป็นวันเริ่มต้นเปิดเขื่อน เพื่อให้ปลาอพยพขึ้นมาวางไข่ ดังนั้นมติคณะรัฐมนตรีให้เปิดเขื่อนเป็นเวลา 4 เดือนที่เกิดขึ้น ไม่ใช่ทางเลือกจากข้อมูล และข้อเสนอที่คณะวิจัยจากมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี หากมาจากข้อเสนอของกรมชลประทาน และกรมประมง และผลการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่อย่างเร่งด่วน จึงทำให้การแก้ไขปัญหาคล่องไปไม่ได้ แสดงให้เห็นว่ามติที่เกิดขึ้นไม่เป็นไปตามความต้องการของกลุ่มผู้เรียกร้อง และข้ามโน้ตศัณของรัฐบาลที่ยังมองปัญหาของชาวบ้านโดยยึดจุดยืนของรัฐเป็นสำคัญ

อีกเงื่อนไขที่ทำให้เป้าประสงค์ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวบ้านริมแม่น้ำมูลต้องปักธงไปที่ช่วงเวลาเปิดประตูระบายน้ำของเขื่อนปากมูล เพื่อเปิดช่องทางการทำมาหากินอาชีพประมงเดิม แทนที่จะทวงสัญญาเรียกร้องค่าชดเชยอย่างแต่ก่อน เป็นผลมาจากความล้มเหลวของการชดเชยทางอาชีพของกองทุนส่งเสริมอาชีพของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยที่เกิดขึ้นในแต่ละช่องทางดังต่อไปนี้

นโยบายส่งเสริมอาชีพปลากระชังในแม่น้ำมูล ที่ถูกใช้มาช่วยส่งเสริมเพาะพันธุ์ปลาเพื่อปล่อยทดแทนพันธุ์ปลาที่สูญหายจากลำน้ำมูล เพราะความจริงความสามารถสำหรับการเพาะสายพันธุ์ปลาบางชนิดเพื่อมาชดเชยความสูญเสียที่เกิดขึ้นมีจำกัด จึงทำให้ปลาถูกเลี้ยงเพื่อชดเชยที่เกิดขึ้นเป็นเพียงปลาในระบบตลาดการค้าเสรีแบบผูกขาดโดยบริษัทเจริญ โภภภัณฑ์อาหาร จำกัด (บริษัทซีพี) ที่มีราคาต่ำ และไม่เป็นที่นิยมในท้องถิ่น ทำให้มูลค่าปลาที่เกิดขึ้นเป็นปริมาณตามต่อหน่วยผลิตที่ได้ ไม่ใช่เป็นมูลค่าเพิ่มเกิดขึ้นจากจับปลาชนิดจำเพาะจงที่จับได้ตามธรรมชาติในแต่ละชนิดตามลำน้ำมูลเหมือนแต่ก่อน ราคาที่ได้จากปลาที่เลี้ยงจึงไม่สามารถเทียบเท่าปลาที่จับตามธรรมชาติ แถมต้องเพิ่มต้นทุนการดูแลปลาที่เกิดขึ้น แม้จะมีการรวมกลุ่มในกองทุนหมู่บ้าน พร้อมทั้งหันมาสร้างมูลค่าเพิ่มของหน่วยปลาที่ผลิตผ่านการแปรรูปผลิตภัณฑ์ปลา เช่น การทำปลาป่น และ การทำปลาแห้งเป็นต้น แต่ก็ไม่สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มที่เกิดขึ้นเทียบเท่าหน่วยรายได้ของปลาที่จับได้ตามธรรมชาติที่มีอยู่เดิม (คณะอนุกรรมการศึกษาข้อมูลงานวิจัยและข้อเท็จจริงที่เกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหาเขื่อนปากมูล, 2553)

นโยบายโครงการส่งเสริมอาชีพทำไม้กวาด ดอกหญ้า ถูกนำเสนอเป็นอาชีพหลักแทนอาชีพประมงเดิมในหลายหมู่บ้าน โดยเฉพาะหมู่บ้านที่ไม่มีที่นา แต่การทำไม้กวาดก็ไม่ง่ายเพราะหาดอกหญ้ายากและไม่มีแหล่งขาย รวมถึงการส่งเสริมอาชีพทางเกษตรกรรม พบว่าพื้นที่เขตอำเภอพิบูลมังสาหาร และอำเภอสิรินธร มีทรัพยากรดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติต่ำ ขณะที่พื้นที่ส่วนใหญ่ในอำเภอโขงเจียม เป็นพื้นที่ดินหิน โสลด ป่า และ ภูเขาหินทรายนั้นไม่เหมาะสมสำหรับพืชเศรษฐกิจ ความกดดันที่เกิดขึ้นบนความสูญเสียวิถีทำกินทางประมง พร้อมทั้งความล้มเหลวของนโยบายการชดเชยอาชีพที่เกิดขึ้น ทำให้ชาวบ้านริมแม่น้ำมูลบางส่วนต้องอพยพเปลี่ยนอาชีพไปรับจ้างขายแรงงานนอกพื้นที่ ละทิ้งและขายเครื่องมือทำกินทางประมง เช่น เรือ และเครื่องมือประมงในราคาต่ำ เหลือเพียงคนวัยเด็กและคนวัยสูงอายุที่ง้ออยู่ในชุมชนเดิมดังนี้ (คณะอนุกรรมการศึกษาข้อมูลงานวิจัยและข้อเท็จจริงที่เกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหาเขื่อนปากมูล, 2553)

ดังนั้นเมื่อผลตอบสนองที่เกิดขึ้นในรัฐบาลทักษิณ 1 กับช่วงเวลาเปิด ปิด ประตูระบายน้ำ ไม่สอดคล้องกับข้อเสนอและความต้องการของชาวบ้าน กลุ่มสมาชิกคนจนโดยมีกลุ่มเครือข่ายต่อต้านการสร้างเขื่อนปากมูลเป็นแกนหลักจึงพยายามผลักดันให้เกิดการรวบรวมข้อมูลวิจัยเพื่อสร้างวาทกรรมเชิงตัวเลขจากรายงานวิจัยให้เป็นฐานผลักดันให้เกิดการเปิดประตูระบายน้ำของเขื่อนแบบถาวร ผ่านการขับดันเรียกร้องให้เกิดคณะกรรมการแก้ไขปัญหาเขื่อนปากมูลขึ้น เพื่อศึกษารวบรวมตรวจสอบข้อมูลวิจัยและข้อเท็จจริงที่เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาเขื่อนปากมูล เพื่อนำเสนอเป็นแนวทางแก้ไขปัญหาเขื่อนปากมูลอีกครั้ง การผลักดันให้เกิดคณะกรรมการนี้ถูกให้ความสำคัญพยายามอย่างเข้มข้น หลังช่วงสุญญากาศทางการเมือง รัฐประหาร พ.ศ. 2549 เมื่อวันที่ 29 พฤษภาคม พ.ศ. 2550 คณะรัฐมนตรี สุรยุทธ์ จุลานนท์ ในช่วงรัฐประหารนั้น ยืนยันจากจะเปิดเขื่อนปากมูล ตามมติคณะรัฐมนตรีเดิม (สมัยรัฐบาลทักษิณ) ด้วยเหตุผลที่ว่า ต้องรักษาระดับน้ำเขื่อนปากมูลไว้ที่ 106-108 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง (ระดับน้ำ 108 ม.รทก. ระดับกักเก็บน้ำปกติของเขื่อน เมื่อมีการปล่อยน้ำเพื่อผลิตกระแสไฟ ระดับน้ำจะเหลืออยู่ที่ 106 ม.รทก.) เขื่อนยังใช้งานตามปกติไม่มีการเปิดประตูระบายน้ำ ฉะนั้นการรักษาระดับน้ำที่ 106 - 108 ม.รทก. จึงเป็นเพียงการเลี้ยงบาลีเท่านั้น

บทสรุปของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของประเด็นปัญหาเขื่อนปากมูลตั้งแต่หลังการสร้างเขื่อนปากมูลจนถึงเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2550 เป็นช่วงแห่งความโดดเด่นขององค์กรเคลื่อนไหวที่สามารถสร้างปรากฏการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของไทย โดยเฉพาะการมีส่วนแกนหลักในการจัดตั้งองค์กรเครือข่ายสมาชิกคนจนแห่งประเทศไทย เพื่อสร้างองค์กรตัวแทนคนชายขอบในสังคมไทย มุ่งหวังที่จะเปลี่ยนโครงสร้างอำนาจการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมในประเทศไทย นอกจากนี้้องค์กรเคลื่อนไหวยังมีการผลิตรูปแบบยุทธวิธีการเคลื่อนไหวได้หลากหลายรูปแบบจนสามารถสร้างการเมืองเชิงสัญลักษณ์ขึ้น เช่น 99 วันสมาชิกคนจน การเมืองบนท้องถนน และ หมู่บ้านมูนมันฮิ้น

รูปแบบและกรอบความคิดของยุทธวิธีเหล่านี้ถูกนำไปผลิตซ้ำและต่อยอดในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมอื่นๆ ในเวลาต่อมา อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ เป็นเพียงชิงพื้นที่ทางการเมืองได้มาบางส่วนทางความชอบธรรมของอุดมการณ์ขององค์กรเคลื่อนไหว แต่ผลสำเร็จเชิงรูปธรรมของเป้าหมายนั้นยังไม่เกิดขึ้น เช่นการเปิดประตูระบายน้ำในช่วงเวลาที่เหมาะสมตามฤดูกาล และค่าชดเชยและช่องทางชดเชยทางอาชีพที่สามารถคืนสิ่งที่ชาวบ้านสูญเสียไปกับอาชีพประมง เมื่อโครงสร้างอำนาจทางการเมืองยังไม่เปลี่ยนแปลง เนื่องจากกระบวนการตัดสินใจขั้นสุดท้ายยังเกิดจากพื้นที่รวมศูนย์จากสถาบันส่วนบน ดังนั้นการสร้างปรากฏการณ์ต่างๆ

ที่เกิดขึ้นจากขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมจากสถาบันส่วนล่างที่เกิดขึ้นของกลุ่มคนด้านเขื่อน ปากมูลคงเหลือไว้เป็นสัญลักษณ์และร่องรอยการต่อสู้เท่านั้น ถ้าโครงสร้างอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมไม่ได้เกิดความเปลี่ยนแปลงใดๆ

3.5 ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมช่วงหลังการสร้างเขื่อนปากมูล (มิถุนายน พ.ศ. 2550 – พฤษภาคม พ.ศ. 2556)

3.5.1 การปรับตัวของขบวนการ

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของเครือข่ายด้านการสร้างเขื่อนปากมูล เกิดการเปลี่ยนแปลงอีกครั้ง ในส่วนของหัวข้อขบวนการเคลื่อนไหว เมื่อ วนิดา ตันติวิทยาพิทักษ์แกนนำ การเคลื่อนไหวเปรียบดังประกายไฟก่อเกิดเปลวเทียนส่องแสงในการขับเคลื่อนไหวที่ผ่านมาตั้งแต่ การเริ่มก่อสร้างเขื่อนปากมูล ได้เสียชีวิตจากไปด้วยโรคมะเร็งเมื่อวันที่ 6 ธันวาคม พ.ศ. 2550 ทำให้ หัวขบวนขับเคลื่อนไหวของการต้านเขื่อนปากมูลกลายเป็นแกนนำชาวบ้านปากมูล นำโดยนาง สมปอง เวียงจันทร์ ส่วนวนิดา ตันติวิทยาพิทักษ์ถูกใช้ป็นสัญลักษณ์ในการต่อสู้ต่อไป ในฐานะคน ต่างถิ่นทุ่มเทเพื่อต่อสู้ให้ท้องถิ่นตนเอง ดังนั้นคนปากมูลในฐานะเจ้าถิ่นต้องต่อสู้สืบต่อไป ไม่ให้ ปณิธานของวนิดา ตันติวิทยาพิทักษ์สูญหายไป ดังวาทกรรมที่ว่า “सानเจตนารมณ์การต่อสู้ของ “วนิดา ตันติวิทยาพิทักษ์” ทวงคืนแม่น้ำมูลให้ธรรมชาติ”

แม้ “วนิดา ตันติวิทยาพิทักษ์” ถูกใช้ป็นฐานอุดมการณ์ที่ยังคงอยู่ของขบวนการคนด้าน เขื่อนปากมูล แต่การจากไปของวนิดา ตันติวิทยาพิทักษ์นั้นส่งผลให้องค์กรเคลื่อนไหวนั้นสูญเสีย พื้นที่ส่วนกลางของการเคลื่อนไหวในฐานะตัวแทนกลุ่ม “คนชายขอบ” ของประเทศไทยไป เนื่องจาก “วนิดา ตันติวิทยาพิทักษ์” นั้นคือคนนอก “พื้นที่” ที่ประสานนำการต่อสู้ใน “พื้นที่” เข้า ไปพร้อมกับ การต่อสู้ “พื้นที่” อื่นๆ แล้วผลิตเป็นการต่อสู้เชิง “สัญลักษณ์” ของตัวแทนของ “กลุ่มคนชายขอบ” ของประเทศไทย เช่น การเกิดสมัชชาคนจน และ หมู่บ้านมนม้นฮีน เป็นต้น เมื่อการสูญเสีย “วนิดา ตันติวิทยาพิทักษ์” นั้นก็แปลว่าเป็นสูญเสียผู้ผลิตและกระบวนการคิดของ การสร้าง “สัญลักษณ์” ของการต่อสู้ของตัวแทนของ “กลุ่มคนชายขอบ” ของประเทศไทย ท่วงทำนองการต่อสู้ของขบวนการคนด้านเขื่อนปากมูลจึงมุ่งเน้นการผลิตการต่อสู้ของประเด็นเฉพาะ ใน “พื้นที่” ของตนเองเป็นหลัก เจกเช่นเป้าหมายหลักของการต่อสู้ที่มุ่งไปสู่การทวงถาม “การ เปิดประตูระบายน้ำถาวรเป็นหลัก” อันเป็นการต่อสู้เน้นเป้าหมายเฉพาะกลุ่ม ทำให้ขบวนการต่อสู้ นั้นถอยหลังไปสู่ขบวนการเคลื่อนไหวแบบเก่าที่เน้นความเป็นตัวแทนของชนชั้นที่ได้รับความ

เคื่อดร้อนจากโครงการรัฐใน ประเด็นนำเสนอนี้ได้รับการสนับสนุนจาก อุเชนทร์ เชียงเสน(2550) ที่ให้ข้อสังเกตของการต่อสู้ของขบวนการต่อต้านเขื่อนปากมูล อันเป็นหนึ่งในแกนหลักของเครือข่าย สมัชชาคนจนไปมุ่งเน้นการต่อสู้ในประเด็นย่อยๆ เฉพาะหน้าของกรณีปัญหาของกลุ่มตนเองเป็นหลัก ประเด็นการต่อสู้เฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นนั้น ไม่สามารถนำเชื่อมโยงกับปัญหาการต่อสู้เชิง โครงสร้างอำนาจทางสังคมเฉกเช่นประเด็นปัญหาหลักรวมเมื่อครั้งรวมตัวจัดตั้งเครือข่ายสมัชชา คนจนขึ้น (แก่งกิจ กิติเรียงลาภ และเควิน ฮิวสัน , 2552)

นอกจากนี้ ความสำเร็จของยุทธศาสตร์แบบประชานิยมของรัฐบาลที่เกิดขึ้นตั้งแต่รัฐบาล ทักษิณ ชินวัตรยังตัดตอนการเมืองภาคประชาชน โดยเฉพาะเครือข่ายสมัชชาคนจนที่ไม่สามารถ สัมผัสถึงแก่นของตัวแทน “คนชายขอบ” ทั้งประโยชน์ที่ได้รับความเคื่อดร้อนจากรัฐ จากการถูกแย่งชิง ฐานมวลชนของขบวนการเคลื่อนไหว ได้แก่ การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเป็นกรณีเฉพาะๆ ของ รัฐบาล เช่นการเปิดเขื่อนปากมูลของรัฐบาลทักษิณ ทำให้มวลชนบางส่วนไม่เห็นความจำเป็นต้อง ขับเคลื่อนต่อไป(แก่งกิจ กิติเรียงลาภ และเควิน ฮิวสัน , 2552) และ ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นของ นโยบายสวัสดิการสังคม ทำให้การแก้ปัญหาเชิงโครงสร้างได้ระดับหนึ่ง แม้ผลของนโยบายนั้นไม่ สร้างปฏิรูปให้เกิดการแก้ปัญหาเชิงโครงสร้างทั้งระบบ เช่น นโยบาย 30 บาทรักษาทุกโรค นโยบาย กองทุนหมู่บ้าน และนโยบายพักชำระหนี้เกษตรกร เป็นต้น ผลของนโยบายเหล่านี้ล้วนชิงฐานมวลชน ชายขอบให้กลับมาเลือกข้างรัฐบาลฝั่งประชานิยม โดยเฉพาะพื้นที่ภาคอีสานอันเป็นฐานเสียงของ พรรคไทยรักไทยเดิม หรือจะเป็นพรรคเพื่อไทยในปัจจุบัน โดยเฉพาะพื้นที่ฐานเสียงในภาคอีสาน

ดังนั้นเมื่อคนชายขอบส่วนใหญ่ของประเทศนั้นถือว่าได้รับตัวแทนของกลุ่มพวกตนใน ช่องทางการเมืองแบบปกติแล้ว ดังนั้นไม่จำเป็นต้องไปพึ่งพิงช่องทางการเมืองภาคประชาชน เหมือนเช่นอดีต ประเด็นตรงนี้ไปสอดคล้องกับข้อเสนอของใจ อึ๊งภากรณ์ (2549) ที่นำเสนอถึง ความล้มเหลวของขบวนการเมืองภาคประชาชนที่เน้นฐานคติชุมชนนิยมของไทยที่เลือกจะไม่ใช้ การต่อสู้ที่จะสร้างเป็นตัวแทนพรรคการเมืองอันเป็นตัวแทนของชนชั้นล่าง แต่เลือกใช้ฐานคติการ ปฏิเสธรัฐ ในการจัดการชีวิตของชุมชนเอง และรัฐจะค่อยๆ ลดความสำคัญและในที่สุดหายไปจาก สร้างกิจกรรมการเมืองจากชุมชน แต่ท้ายที่สุดแล้วแนวทางต่อสู้แบบนี้จะพ่ายแพ้ต่อรัฐ เนื่องจากการขาดความคิดแบบองค์รวมที่ไปแข่งแนวนโยบายกับรัฐ ข้อเสนอของใจ อึ๊งภากรณ์ ไปตอกย้ำ จุดอ่อนวิธีคิดของเครือข่ายสมัชชาคนจนที่ผ่านมาที่เป็นแบบ “ร่วมกัน เราอยู่” แต่แยกส่วนประเด็น ปัญหาต่างๆเฉพาะกลุ่มนั้น การแยกส่วนประเด็นปัญหาต่างๆเฉพาะกลุ่มนั้นเป็นช่องโหว่ของพลัง การขับเคลื่อนที่จะเปลี่ยน โครงสร้างการเมืองและสังคม เนื่องจากต่างกลุ่มต่างคิดต่างแยกกันทำ ไม่

สามารถทำลายกำแพงและเชื่อมโยงเข้าหากันได้เพื่อสู้กับโลกาภิวัตน์และผลกระทบที่ตามมา (วารวิทย์ เจริญเลิศ, 2547)

คงจะเห็นได้ตั้งแต่ก่อนรัฐประหาร พ.ศ. 2549 เป็นต้นมา ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่สร้างผลกระทบในสังคมไทยเป็นขบวนการเคลื่อนไหวที่ปกป้องตัวแทนการเมืองของฝั่งตนเอง ไม่ว่าจะเป็น กลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย หรือ กลุ่มแนวร่วมประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ โดยเฉพาะจะเห็นได้ชัดจากความต่างของปริมาณมวลชนเคลื่อนไหวของกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยก่อนและหลังของการเข้ามาบริหารประเทศของรัฐบาลอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ฐานมวลชนที่แตกต่างอย่างเห็นได้ชัดย่อมบ่งชี้ให้เห็นปริมาณมวลชนที่หายไปส่วนใหญ่ในช่วงรัฐบาลอภิสิทธิ์ เป็นมวลชนส่วนสนับสนุนของรัฐบาลในขณะนั้น ดังนั้นปริมาณมวลชนส่วนมากนั้นที่เคลื่อนไหวจึงมีเป้าหมายเพื่อชิงพื้นที่ทางการเมืองให้กับตัวแทนการเมืองของฝั่งตนเอง ส่วนกลุ่มแนวร่วมประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการแห่งชาตินั้นแสดงออกเพื่อปกป้องและชิงพื้นที่ทางการเมืองให้ตัวแทนการเมืองฝั่งตนเองอย่างเด่นชัดได้แก่พรรคเพื่อไทย หรือพรรคไทยรักไทยเดิม ดังนั้นพรรคเพื่อไทย หรือพรรคไทยรักไทยเดิมถือตัวแทนทางการเมืองของกลุ่มคนรากหญ้า จึงนำมาสู่การแย่งฐานมวลชนของกลุ่มเครือข่ายสมัชชาคนจนเกิดขึ้น

ดังนั้นความอ่อนแอของเครือข่ายสมัชชาคนจนที่เกิดขึ้น ทำให้กลุ่มชาวบ้านเครือข่ายต้านเขื่อนปากมูลจับขั้วเคลื่อนไหวสร้างกลุ่มเครือข่ายใหม่ ประกอบด้วยกลุ่มคนจน 4 เครือข่าย 3 กรณีปัญหา ได้แก่ เครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย, เครือข่ายสลัม 4 ภาค, สมัชชาคนจน กรณีเขื่อนปากมูล, และเครือข่ายชุมชนเพื่อการปฏิรูปสังคมและการเมือง ชมรมประมงพื้นบ้านจังหวัดตรัง กลุ่มผู้ได้รับผลกระทบจากองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้พิบูลมังสาหาร อุบลราชธานี กลุ่มผู้ได้รับผลกระทบจากโรงไฟฟ้าชีวมวลและคัดค้านโรงไฟฟ้านิวเคลียร์ อุบลราชธานี ในนาม ขบวนการประชาชนเพื่อสังคมเป็นธรรม (ขปส.) หรือกลุ่ม Pmove มีเป้าหมายเพื่อก่อให้เกิดการปฏิรูปที่ดิน การปฏิรูปการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และเกิดความเป็นธรรมทางสังคม โดยมีข้อเรียกร้องให้เกิดการกระจายการถือครองที่ดินที่เป็นธรรม การยอมรับสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมและสิทธิความเป็นมนุษย์ชนรวมทั้งสิ้น 77 กรณี (ขบวนการประชาชนเพื่อสังคมที่เป็นธรรม, 2554) แต่อย่างไรก็ตามแนวทางและจุดยืนของ กลุ่ม P move นั้นมุ่งหมายแก้ปัญหาความยากจนเท่านั้น แต่ไม่ใช่เพื่อจุดมุ่งหมายเพื่อมีอำนาจทางการเมือง ดังนั้นวิถีคิดและท่วงทำนองการเคลื่อนไหวก็ยังเป็นตามฐานคติ “ชุมชนนิยม” ตามเดิมและไม่มุ่งหวังการเป็นตัวแทนการเมืองตามช่องทางปกติ การก่อเกิดของกลุ่ม Pmove ที่มีกลุ่มสมัชชาคนจนเขื่อนปากมูลเป็นส่วนหนึ่งในการจัดตั้งองค์กร จึงเป็นเพียงการลดขนาดองค์กร

เคลื่อนไหวก่อให้เกิดกลไกการกระจายอำนาจโดยสร้างความใหม่สดขององค์กรเคลื่อนไหวภายใต้ชื่อใหม่ แต่ฐานคติและรูปแบบวิธีการเคลื่อนไหวยังเหมือนเดิม

3.5.2 ยุทธวิธีของขบวนการ

การผลักดันให้เกิดคณะกรรมการแก้ไขปัญหาเขื่อนปากมูลโดยกลุ่มชาวเครือข่ายด้านการสร้างเขื่อนปากมูลมาสัมฤทธิ์ผลในสมัยรัฐบาลของอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ โดยผลสรุปการศึกษาที่เกิดขึ้นของคณะกรรมการแก้ไขปัญหาเขื่อนปากมูล ได้แก่ การเปิดประตูระบายน้ำตลอดปี โดยมุ่งเน้นให้ความสำคัญ “ความมั่นคงของระบบนิเวศ” มากกว่า “ความมั่นคงทางพลังงาน” เนื่องจากความไม่คุ้มค่าในเชิงเศรษฐศาสตร์ของการผลิตไฟฟ้าของเขื่อนปากมูล แม้ว่าผลผลิตปริมาณไฟฟ้าได้เกินกว่าเป้าหมาย แต่เมื่อหักรายจ่ายแล้ว พบว่ารายได้จากการผลิตไฟฟ้าเหลือปีละ 99 ล้านบาท เมื่อคิดที่ต้องแลกกับการสูญเสียรายได้ครัวเรือนประมงปีละ 140 ล้านบาท เขื่อนปากมูลจึงมีมูลค่าขาดทุนไม่น้อยกว่าปีละ 40 ล้านบาท ไม่นับรวมค่าเสียหายที่เกิดจากทำลายระบบนิเวศ และความล้มเหลวของชุมชน ที่ไม่อาจคำนวณเป็นตัวเลข รวมถึงความไม่คุ้มค่าทางชลประทาน ผลสรุปของรายงานวิจัยทางด้านความไม่คุ้มค่าทางเศรษฐศาสตร์ของการผลิตไฟฟ้าจึงถูกนำมาใช้เป็นวาทกรรมเชิงตัวเลขในการผลักดันการเปิดประตูระบายน้ำถาวรขึ้น (คณะอนุกรรมการศึกษาข้อมูลงานวิจัยและข้อเท็จจริงที่เกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหาเขื่อนปากมูล, 2553)

เวทีสาธารณะ “2 ทศวรรษเขื่อนปากมูล บนเส้นทางการต่อสู้ของคนหาปลา” จึงถูกผลักดันจัดขึ้นโดยกลุ่มเครือข่ายด้านสร้างเขื่อนปากมูล เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ. 2553 เพื่อเป็นเวทีประกาศมติการเปิดประตูระบายน้ำถาวรของคณะกรรมการแก้ไขปัญหาเขื่อนปากมูลสู่สาธารณชนผ่านการถ่ายทอดสดทางสถานีโทรทัศน์แห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ (ช่อง 11 หรือ NBT) และส่งผ่านมติดังกล่าวให้ นายสาทิตย์ วงศ์หนองเตย รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรีในขณะนั้นให้ไปดำเนินการต่อไป ดังนั้นการจัดงาน “2 ทศวรรษเขื่อนปากมูล บนเส้นทางการต่อสู้ของคนหาปลา” ที่เกิดขึ้นถูกอธิบายถึงความหมายและที่มาโดย นางแม่สมปอง เวียงจันทร์ ว่า “เขื่อนปากมูลนั้นเกิดจากคำสั่งของรัฐที่นำเสนอคุณสมบัติประโยชน์ความเป็นอยู่ที่ดีของชาวบ้านจากน้ำและไฟฟ้าที่เกิดขึ้น แต่ท้ายสุดแล้วการเกิดเขื่อนกลับทำให้ชาวบ้านสูญเสียทั้งที่อยู่อาศัยและแหล่งทำกิน นำมาสู่ความล้มเหลวชุมชน ทำให้คนปากมูลต้องต่อสู้เรียกร้องวิถีคนหาปลาของตนเองขึ้นมา จนเป็นเวลา 20 ปี 14 รัฐบาล แม้แต่การล้มมติคณะรัฐมนตรีให้เปิดเขื่อนก็เคยมีมา จนกระทั่งรัฐบาลทักษิณ ได้หาทางออกเพื่อลดกระแสความขัดแย้งที่เกิดขึ้นด้วยการกำหนดให้เขื่อนปากมูลเปิดประตูระบายน้ำปีละ 4 เดือน ในปี 2546 จนถึงปัจจุบัน ซึ่งขัดแย้งกับข้อเสนอของม.อุบล ที่เสนอ

ให้เปิดเขื่อนปากมูลถาวร แต่วิธีการนี้ก็ไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ ปลาในแม่น้ำมูลยังไม่มี คนหาปลาไม่สามารถประกอบอาชีพได้เช่นเดิม จนมาถึงปัจจุบันคณะกรรมการแก้ไขปัญหาลำน้ำโขงที่รัฐบาล อภิสิทธิ์ได้แต่งตั้งขึ้นนั้น ได้มีมติให้มีการเปิดประตูเขื่อนปากมูล และให้จ่ายค่าชดเชยเยียวยาความเสียหายที่ผ่านมา การจัดงานนี้ที่เกิดขึ้นจึงเป็นการส่งมตที่เกิดขึ้นนี้ให้กับตัวแทนรัฐได้แก่นาย สาทิตย์ วงศ์หนองเตยเพื่อนำไปสู่การประชุมคณะรัฐมนตรีเพื่อดำเนินการต่อไป แม้ทุกครั้งเจรจากับนักการเมืองตัวแทนรัฐบาล จะมีรับปากเป็นอย่างดีว่านำไปปฏิบัติตามที่ตกลงกัน แต่ผลปฏิบัติออกมาไม่ไปทำตามข้อตกลง ครั้งนี้ชาวบ้านก็หวังว่ารัฐบาลจะทำตามข้อตกลงที่ให้ไว้”¹

นอกจากนี้เวทีสาธารณะที่เกิดขึ้นยังถูกใช้เวทีสร้างพันธมิตรกับกลุ่มวิชาการ และ เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนต่างๆ ในการจัดเสวนาทางวิชาการของการอธิบายปัญหาเขื่อนปากมูลและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของแม่น้ำมูลให้ยั่งยืน ความหมายของการต่อสู้ที่เกิดขึ้นผ่านการเสวนาวิชาการที่เกิดขึ้นยังถูกขยายไปถึงการต่อต้านเขื่อนไซยะบุรีที่กั้นน้ำโขงอันเป็นความร่วมมือของ ไทย กับ ลาวที่กำลังถูกผลักดันโดยรัฐไทยในฐานะโครงการพลังน้ำขนาดใหญ่ ที่นำมาสู่การจัดตั้งของ “ชุมชนคนฮักน้ำ” ของชาวโขงเจียง จังหวัดอุบลราชธานี ในการต่อต้านโครงการที่เกิดขึ้นนี้ เนื่องจากการซ้ำเติมปัญหาผลกระทบภายนอกของชาวปากมูลยังรวมถึงชาวบ้านในพื้นที่อื่นที่มีวิถีชีวิตเชื่อมโยงกับแม่น้ำโขง จากการเขื่อนนั้นจะปิดเส้นทางน้ำของแม่น้ำโขงที่จะมาสู่ลำน้ำสายอื่นในบริเวณพื้นที่อีสานตะวันออกเฉียงเหนือ อันก่อวิกฤติปัญหาเดียวกับชาวปากมูลได้รับจากเขื่อนปากมูลได้แก่การยุติเส้นทางอพยพของปลาจากแม่น้ำโขง ก่อให้เกิดการทำลายนิเวศวัฒนธรรมของชุมชนขึ้น แต่พื้นที่ได้รับผลกระทบจากการเกิดเขื่อนไซยะบุรีขึ้นมีบริเวณพื้นที่กว้างกว่าเขื่อนปากมูล นอกจากพื้นที่อีสานตะวันออกเฉียงเหนือของไทยยังผนวกพื้นที่ฝั่งลาวตะวันตกที่ติดแม่น้ำโขง

ฉะนั้นบริบทความหมายของการต่อสู้ที่เกิดขึ้นจากงานเวทีสาธารณะนี้จึงเปลี่ยนจากแนวร่วมต้านเขื่อนปากมูล แต่เป็นการสร้างแนวร่วมของเขื่อนทั้งหลายที่จะเกิดขึ้นบนแม่น้ำโขง ดังนั้นความหมายของการต่อสู้ที่เพิ่มขึ้นมานั้นจึงทำให้กลุ่มเครือข่ายด้านเขื่อนปากมูลพยายามสร้างบทบาทเป็นแกนกลางของกลุ่มเครือข่ายกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการเขื่อนที่เกิดขึ้นบนลำน้ำโขง ในฐานะผู้เชี่ยวชาญของการต่อต้านเขื่อนที่ผ่านประสบการณ์การต่อสู้มายาวนานกว่า 2 ทศวรรษ

สุดท้ายการจัดงาน “2 ทศวรรษเขื่อนปากมูล บนเส้นทางของการต่อสู้ของคนหาปลา” นั้นปิดงานด้วยพิธีสืบทอดแม่น้ำที่แก่งสะพือเพื่อแสดงเจตนารมณ์ของวิญญูณการต่อสู้ของคนกลุ่มน้ำมูลต่อบรรดาลิงค์กิติสิทธิ์ในลำน้ำมูลที่จะทวงคืนชีวิต ธรรมชาติ ชุมชนด้วยการผลักดันให้เปิดประตู

ระบายน้ำของเขื่อนปากมูลเป็นการถาวร หลังจากการเปิดประตูระบายน้ำตลอดเวลา 1 ปีที่ผ่านมา นั้นก่อให้เกิดการคืนมาของสายน้ำที่ไหลนำพาปลาหลากหลายสายพันธุ์กลับมาสู่แม่น้ำมูล พร้อมด้วยระบบนิเวศของแม่น้ำ เกาะแก่ง พืชริมน้ำ ต่างๆ ก็ล้วนกลับคืนมา ทำให้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านล้วนดีขึ้นตามกลับมาของธรรมชาติของสายน้ำที่เกิดขึ้น และสายธารของภูมิปัญญา อัตลักษณ์ของการหาปลาที่สืบทอดกันมายาวนานกลับคืนสู่ชุมชนอีกครั้ง ฉะนั้นสัญญาเกี่ยวกับสายน้ำมูลที่เกิดขึ้นนั้นแสดงถึงเจตจำนงของการต่อสู้ที่ไม่สิ้นสุดจนกว่าจะมีการเปิดประตูระบายน้ำของเขื่อนปากมูลถาวรดังคำประกาศของชาวปากมูนในพิธีสืบชะตาแม่น้ำว่า

“คนปากมูนจะทำทุกอย่าง เพื่อคืนอิสรภาพของแม่น้ำมูน แม่ผู้ยิ่งใหญ่ของชาวปากมูนให้จงได้”

พิธีสืบชะตาแม่น้ำที่แก่งสะพือแสดงถึงการให้ความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติเป็นฐานยึดเหนี่ยวซึ่งกันและกันแล้ว ผู้กการใช้วิถีความเชื่อท้องถิ่นผูกเข้ากับการต่อสู้เรียกร้องที่เกิดขึ้นนั้น เป็นกลไกทางจิตวิทยาหล่อเลี้ยงของการขับเคลื่อนของขบวนการ การต่อสู้เชิงสัญลักษณ์โดยใช้อำนาจความเชื่อเหนือธรรมชาติหนุนช่วย มักจะถูกใช้ขับเคลื่อนการเคลื่อนไหวทางสังคมจากสถาบันส่วนล่างที่ไม่มีอำนาจรัฐอยู่เคียงข้าง และมีจุดยืนแตกต่างกับขั้วตรงข้ามฝ่ายรัฐอย่างสิ้นเชิง

การสร้างชุดวาทกรรมเชิงตัวเลขของความไม่คุ้มค่าในเชิงเศรษฐศาสตร์ของการผลิตไฟฟ้า เพื่อมุ่งฐานความสำคัญของ “ความมั่นคงของระบบนิเวศ” เป็นหลัก จึงเป็นหนึ่งในความพยายามการปรับปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับกลุ่มเครือข่ายด้านสร้างเขื่อนปากมูลเพื่อให้ “พื้นที่” และความสำคัญของกลุ่มชาวบ้านเป็นฐานหลักในการกำหนดนโยบายแทน อย่างไรก็ตามชุดวาทกรรมเชิงตัวเลขที่เกิดจากงานวิจัยถูกนำเสนอให้ไปทำการศึกษาใหม่พร้อมชะลอข้อเสนอมผลการศึกษาวาทกรรมเชิงตัวเลขนี้ที่นำเสนอนี้ โดยรัฐบาลของอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ผ่านนายอิสสระ สมชัยที่เป็นรัฐมนตรีพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ในขณะนั้น

นายอิสสระ สมชัย นำเสนอแย้ง “พื้นที่และเวลา” ของทั้งบทบาทตนเองและงานวิจัยที่รวบรวมเป็นงานวิจัยอดีตที่ใช้อ้างเป็นวาทกรรมเชิงตัวเลขของสมาชิกคนจน ในส่วนบทบาทจากแกนนำการต่อต้านสร้างเขื่อนปากมูลมาเป็นบทบาทหัวขบวนหนุนการเปิดใช้เขื่อนปากมูล เมื่อเขื่อนปากมูลถูกลงทุนสร้างสำเร็จโดยรัฐด้วยงบประมาณมหาศาลพร้อมทั้งงบประมาณจำนวนมากสำหรับค่าชดเชยอาชีพแล้ว ดังนั้นด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจจึงเป็นการสูญเสียเปล่าที่ก่อความเสียหายต่อรัฐ ในกรณีเขื่อนปากมูลจะไม่ถูกนำมาใช้งาน ในส่วนของผลงานวิจัยใช้เป็นวาทกรรมเชิงตัวเลขการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลาของสภาพนิเวศของแม่น้ำโขงและแม่น้ำมูลที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะปัญหาระดับน้ำของแม่น้ำโขงและแม่น้ำมูล ว่า การเปิดประตูเขื่อนปากมูล ทำให้แม่น้ำเกิดความแห้ง

แล้ง มีผลต่อความมั่นคงทางอาหาร เพราะปัจจุบันมีผู้ประกอบการอาชีพเลี้ยงปลาในกระชังสองฝั่งแม่น้ำกว่า 500 ครอบครัว มีปลาเลี้ยงอยู่ในความดูแลกว่า 4,000 กระชัง ต้องได้รับความเสียหายจากการขาดแคลนน้ำ สุดท้ายแล้วนายอิสสระ สมชัยจึงกล่าวหาการเคลื่อนไหวกของกลุ่มสมาชิกคนจนเขื่อนปากมูลเป็นเรื่องของผลประโยชน์แอบแฝงของแกนนำเคลื่อนไหวเพื่อนำไปขอกู้เงินเคลื่อนไหวกจากต่างประเทศ (ASTVผู้จัดการ ออนไลน์, 2554) ดังนั้นกลุ่มเครือข่ายสมาชิกคนจนจึงปฏิเสธจะความร่วมมือกับรัฐบาลอภิสิทธิ์ในกรณีใดๆ เนื่องจากเห็นกระบวนการของการก่อเกิดมติการแก้ปัญหาที่ของภาครัฐที่เกิดขึ้นเป็นเพียงวัฏจักร วัฏวนของการซื้อเวลาที่ไม่รู้จบ จึงทำให้ขบวนการเคลื่อนไหวกทางสังคมยังจะทำการเรียกร้องขับเคลื่อนต่อไป

การที่กลุ่มชาวเครือข่ายด้านการสร้างเขื่อนปากมูลจับขั้วเคลื่อนไหวสร้างกลุ่มเครือข่ายใหม่ ขบวนการประชาชนเพื่อสังคมเป็นธรรม (ขปส.) หรือกลุ่ม Pmove พร้อมนำเสนอข้อเรียกร้องใน 4 เรื่องหลักดังนี้ การคุ้มครองพื้นที่ด้วยการออกโฉนดชุมชน, การแก้ปัญหาเขื่อนปากมูล, การออกพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร และเรื่องธนาคารที่ดิน เป็นข้อเรียกร้องที่ต้องการมุ่งเน้นการกระจายถือครองที่ดิน เพื่อการกระจายโอกาสการทำกินของคนจน ยกเว้นประเด็นเรื่องการแก้ปัญหาเขื่อนปากมูลที่ประเด็นข้อเรียกร้องแก้ปัญหาเฉพาะกลุ่มในเครือข่าย

การขับเคลื่อนในนามกลุ่มขบวนการประชาชนเพื่อสังคมเป็นธรรม (ขปส.) หรือกลุ่ม มาพร้อมข้อเสนอเรียกร้องทวงสัญญาบัตรรัฐบาล ของปีพ.ศ. 2553 ตกลงทดลองเปิดเขื่อนปากมูลยาวต่อเนื่อง 5 ปี แทนเวลาทดลองเดิม 4 เดือน ต่อปี จากการมาชุมนุมนอกทำเนียบรัฐบาล เพื่อขับเคลื่อนเรียกร้องการแก้ปัญหาที่เรื้อรังกว่า 23 ปี ให้สูญยุติของเรื่องราวสักที ทำให้ตั้งแต่ 23 มกราคม พ.ศ. 2556 กลุ่มตัวแทนชาวบ้านเจรจากับตัวแทนรัฐ คือ นายนิวัฒน์ธำรง บุญทรงไพศาล รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี เป็นเวลา 3 ครั้ง ได้เพียงข้อตกลงยกเลิกคณะกรรมการชุดต่างๆ ที่แก้ปัญหาเขื่อนปากมูล ให้ตั้งคณะกรรมการอำนวยการแก้ปัญหาเขื่อนปากมูลมาใหม่ 1 คณะให้มีสิทธิ์ทางกลไกและอำนาจเต็มในการแก้ปัญหา เขื่อนปากมูลให้ลุล่วง(ประชาไท ออนไลน์, 2556) ข้อเสนอทดลองเปิดเขื่อนปากมูล 5 ปี แทนเวลาทดลองเดิม 4 เดือนต่อปี เป็นการแก้เงื่อนไข “พื้นที่และเวลา” ที่เคยถูกแย้งโดยนายอิสสระ สมชัย ผ่านเหตุของการใช้ข้อมูลวิจัยในอดีตและสมมติฐานของสภาพแม่น้ำมูลเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา อันเป็นเหตุผลกลไกของการไม่ยอมรับข้อเสนอเรียกร้องการเปิดประตูระบายน้ำถาวรที่เกิดขึ้นของรัฐก่อนหน้านี้ ส่วนอีกข้อเรียกร้องของกลุ่มสมาชิกคนจนเขื่อนปากมูล เป็นความต้องการให้เกิดการเยียวยาชดเชยชาวบ้านที่สูญเสียอาชีพประมงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537

ในที่สุดแล้ว กลุ่ม Pmove ก็มาขับเคลื่อนอีกครั้งช่วงต้นเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2556 เข้ากรุงเทพมหานครหน้ารัฐสภา เนื่องจากตลอดช่วงรัฐบาลยิ่งลักษณ์ที่ผ่านมา กลุ่ม P move ได้ชุมนุมเคลื่อนไหวและทำการเจรจากับตัวแทนรัฐบาล หรือนายกรัฐมนตรีมาตลอด เป็นจำนวน 7 ครั้ง และทุกครั้งได้คำมั่นสัญญาจากรัฐบาลจะดูแลจัดการให้พร้อมยกเลิกชุมนุม แต่สุดท้ายก็ไม่มีวี่แววคืบหน้าใดๆ เกิดขึ้น กลุ่ม Pmove จึงมาทวงสัญญาจากรัฐบาลอย่างเดียว อย่างไรก็ตามการมาชุมนุมครั้งนี้ แม้สุดท้ายได้รับสัญญาจากนายเฉลิม อยู่บำรุง รองนายกรัฐมนตรีที่รับผิดชอบเรื่องนี้ว่าจะไปดำเนินการต่อในการเคลื่อนไหวครั้งนี้ แต่สุดท้ายประเด็นปัญหาต่างๆก็ไม่ได้เข้าวาระมติคณะรัฐมนตรีตามที่ตกลงไว้ ดังนั้นกลุ่ม Pmove จึงยืนยันว่าจะปักหลักชุมนุมต่อจนกว่าจะได้รูปธรรมของการแก้ไขปัญหา ไม่เอาเพียงคำมั่นสัญญาประชามเหมือนแต่ก่อน (ขบวนการประชาชนเพื่อสังคมที่เป็นธรรม, 2556)

บทสรุปของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมช่วงหลังการสร้างเขื่อนปากมูลช่วงหลังเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2550 เป็นช่วงเวลาแห่งการลดบทบาทองค์กรที่เกิดขึ้น อันเป็นผลทั้งปัจจัยภายในอันเป็นการจากไปของวนิดา ตันติวิทยาพิทักษ์ ที่ทำหน้าที่พ่อครัวใหญ่คนสำคัญ แม้จะมีการทดแทนบทบาทของพ่อครัวใหญ่โดยสมปอง เวียงจันทร์ และกฤษกร ศิลารักษ์ แทน แต่พื้นที่ส่วนกลางในฐานะโซ่ข้อกลางของกลุ่มสมาชิกคนจนเขื่อนปากมูลในฐานะตัวแทนการเรียกร้องของคนชายขอบของประเทศไทยก็ได้หายไปด้วย นอกจากองค์กรเคลื่อนไหวนี้ยังสูญเสียการผลิตรูปแบบยุทธวิธีและประเด็นข้อเรียกร้องผ่านการเมืองเชิงสัญลักษณ์ในการชิงพื้นที่การเมืองที่เคยทำได้ผลในสมัยวนิดา ตันติวิทยาพิทักษ์ทำหน้าที่พ่อครัวใหญ่ไปด้วย นอกจากนี้การลดบทบาทองค์กรเคลื่อนไหวยังเกิดมาจากปัจจัยภายนอกความสำเร็จนโยบายการเมืองแบบประชานิยมของรัฐบาลทักษิณ ชินวัตรที่ช่วงชิงฐานมวลชนคนรากหญ้าขององค์กรเคลื่อนไหวไป และความโน้มเอียงของกระแสขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมไทยเกิดขึ้นในช่วงเวลาตั้งแต่ก่อนปฏิวัติรัฐประหาร พ.ศ. 2549 เป็นการขับเคลื่อนเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงอำนาจการบริหารรัฐและปกป้องตัวแทนการเมืองของตนเองในอำนาจบริหารประเทศ ฉะนั้นขบวนการเคลื่อนไหวตามฐานคติ “ชุมชนนิยม” ที่ไม่ต้องการตัวแทนการเมืองของตนเองในช่องทางการเมืองปกติของกลุ่มสมาชิกคนจนเขื่อนปากมูล จึงไม่สามารถอยู่ในพื้นที่กระแสและความต้องการของสังคมไทยในปัจจุบัน

3.6 บทสรุป

เมื่อศึกษารากเหง้าของชุมชนริมน้ำมูลนั้นพบว่าประวัติศาสตร์ตั้งถิ่นฐานของชุมชนมาตามความอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำมูล ทำให้กิจกรรมเศรษฐกิจหลักของชุมชนจึงเป็นอาชีพประมงจับปลาตามธรรมชาติ จึงถูกเรียกว่า “เศรษฐกิจขึ้นอยู่กับการหาปลา” ดังนั้นการสร้างเขื่อนปากมูลที่เกิดขึ้นจึงเป็นการปิดเส้นทางปลาจากแม่น้ำโขงสู่แม่น้ำมูล เขื่อนปากมูลที่เกิดขึ้นจึงนำมาซึ่งความสูญเสียวิถีทำกินหลักของชุมชน เมื่อเส้นทางทำมาหากินหลักของชุมชนถูกปิด คนในชุมชนข่มอยู่และดำเนินชีวิตต่อไปไม่ได้ จึงนำมาสู่การล่มสลายของชุมชน ดังนั้นผลกระทบภายนอกเชิงลบที่เกิดขึ้นจึงทำลายทั้งอัตลักษณ์ตัวตนและการคงอยู่ของชุมชนที่เกิดขึ้น

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของปัญหาเขื่อนปากมูลมีพัฒนาการจัดตั้งขบวนการเคลื่อนไหวตั้งแต่ก่อนการสร้างเขื่อนปากมูล โดยเริ่มจากมีบรรดานักการเมืองท้องถิ่น ได้แก่ นายอิสสระ สมชัย และไพฑูรย์ ชอบเสียงเป็นหัวขบวนนำการเคลื่อนไหว จัดรูปแบบเป็นทางการเรียกว่า “คณะกรรมการรณรงค์คัดค้านการสร้างเขื่อนปากมูล” แต่เมื่อขบวนการต่อสู้ที่เกิดขึ้นไม่สามารถสู้กับอำนาจแข็งจั้นจากภาครัฐและการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยจากการอนุมัติสร้างเขื่อนปากมูลที่เกิดขึ้น ทำให้บรรดานักการเมืองท้องถิ่นเหล่านี้ผลัดออกจากพื้นที่การต่อสู้โดยอ้างว่าพันธกิจของการต่อสู้ที่เกิดขึ้นได้สิ้นสุด แต่ขบวนการต่อสู้โดยประชาชนท้องถิ่นที่ต่อสู้เรียกร้องนั้นยังดำเนินการต่อไป พร้อมกับการเข้ามามีบทบาทของ วนิตา ดันตวิทยาพิทักษ์และเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้ามาปฏิรูปขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่ ให้มีรูปลักษณะของการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้และการเพิ่มบทบาทนำมากขึ้นของภาคประชาชนท้องถิ่น วิถีคิดของชาวบ้านร่วมเคลื่อนไหวเปลี่ยนไป จากการนั่งอมืองอเท้ารอการนำจากนักการเมืองท้องถิ่นมาเป็นการเดินไปด้วยกันในวิถีการต่อสู้กับกลุ่มเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้ามาในฐานะพี่เลี้ยง การมีบทบาททั้งการกำหนดแนวทางการเคลื่อนไหวและยุทธวิธีการต่อสู้มากขึ้นของชาวบ้าน เช่น เหตุการณ์ “การนอนในหลุมระเบิด” นั้นเกิดมาวิถีคิดของชาวบ้านที่ตระหนักรู้คุณค่า สิทธิ และความเชื่อในอำนาจของตนที่จะเคลื่อนไหวต่อสู้ปกป้องตนเอง

หลังจากการสร้างเขื่อนปากมูล วนิตา ดันตวิทยาพิทักษ์และเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนก็ได้นำพากลุ่มเครือข่ายชาวบ้านด้านเขื่อนปากมูลเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ของการจัดตั้งขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมไทย ในการสร้างองค์กรตัวแทนคนจนที่เกิดขึ้นที่เรียกว่า “สมัชชาคนจน” ที่เป็นการสร้างเครือข่ายชุมชนคนด้อยสิทธิที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาความบกพร่องของโครงการพัฒนาของรัฐ ต่อมาเครือข่ายชาวบ้านด้านสร้างเขื่อนปากมูลเป็นเจ้าภาพใน

การจัดตั้ง “หมู่บ้านมุนมันฮัน” เป็นความต้องการสร้าง “กติกาหรือกฎเกณฑ์ชุดใหม่ในการดำรงชีวิต” อันเป็นสร้างความหมายชุดใหม่เพื่อช่วงชิงความพัฒนาของชุมชนมาจากรัฐ สร้างฐานอุดมการณ์และความหมายของขบวนการเคลื่อนไหวให้เกิดขึ้นบนพื้นที่ประชาสังคม ดังนั้นเมื่อความล้มเหลวของการเยียวยาของช่องทางอาชีพโดยรัฐนั้นเกิดขึ้น ขบวนการคนต้านเขื่อนปากมูลจึงปักหลักทวงคืนสายน้ำมูล นำวิถีอาชีพประมงกินคู่ชุมชน ยึดเอาความหมายการพัฒนาของชุมชนเป็นหลัก แทนการพัฒนาตามเป้าหมายเศรษฐกิจของรัฐที่เกิดขึ้น

อย่างไรก็ตามฐานคติ “ชุมชนนิยม” ที่เกิดขึ้นจากการสร้างพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง แต่ไม่พยายามสร้างตัวแทนการเมืองหรือพรรคการเมืองนั้น ทำให้การเรียกร้องของแต่ละกลุ่มถูกแยกประเด็นใครประเด็นมันนั้น โดยเฉพาะกลุ่มสมาชิกคนจนเขื่อนปากมูลที่รับบทบาทนำมาตลอด ก็เริ่มมุ่งเน้นประเด็นข้อเรียกร้องการเปิดเขื่อนปากมูลถาวรเป็นหลัก ทำให้ข้อเรียกร้องที่เกิดขึ้นนี้ไม่สามารถไปเชื่อมประเด็นข้อเรียกร้องร่วมของกลุ่มคนชายขอบในประเทศสำหรับการเปลี่ยนโครงสร้างการเมืองสังคมให้เกิดขึ้น ทำให้เกิดการลอบบทบาทเครือข่ายสมาชิกคนจนเกิดขึ้น

สุดท้ายแล้วมหากาพย์ของเขื่อนปากมูลบนความทุกข์ร้อนของคนชายขอบก็ยังไม่มีความสิ้นสุด แม้ปัจจุบันเป้าหมายหลักของการเรียกร้องถูกบีบเหลือเพียง “การเปิดประตูระบายน้ำถาวร” แต่ “การเปิดประตูระบายน้ำถาวร” นั้นย่อมหมายถึงการปิดการใช้เขื่อนปากมูลเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าตลอดไป ย่อมนำซึ่งความหมายของความล้มเหลวอย่างแท้จริงของรัฐในโครงการพัฒนารัฐก่อสร้างเขื่อนที่เกิดขึ้น ความหมายของความล้มเหลวที่เกิดขึ้นจะถูกนำมาใช้เป็นบรรทัดฐานเชิงมาตรการแก้ไขปัญหาเดียวกันกับ โครงการเขื่อนอื่นๆของรัฐที่ยังมีความขัดแย้งกับชาวบ้านชุมชนในพื้นที่ เหตุของความไม่สิ้นสุดของเงื่อนไขความขัดแย้งของเขื่อนปากมูลที่เกิดขึ้นจึงนำมาสู่วาทกรรมที่เรียกขานของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของเขื่อนปากมูลนี้ ว่า “มีอบไม่รู้จบ” ต่อไป

บทเรียนที่สำคัญของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม กรณีศึกษาเขื่อนปากมูล สามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. จุดกำเนิดของผลกระทบภายนอกเชิงลบจากโครงการพลังงานน้ำเขื่อนปากมูลนั้นมาจากการจัดทำโครงการพัฒนาของรัฐที่ขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนและความล้ำสมัยทางกฎหมายในตอนนั้นที่ยังไม่มีการทำประชาพิจารณ์ก่อนการดำเนินโครงการ
2. บทบาท “พ่อครัวใหญ่” ของวนิดา ตันติวิทยาพิทักษ์ มีส่วนทำให้พัฒนาการของขบวนการของชาวบ้านสามารถสร้างเครือข่ายสมาชิกคนจน แต่การลอบบทบาทของกลุ่มสมาชิกคน

จนเขื่อนปากมูลก็มีผลมาจากการเสียชีวิตของวนิดา ตันติวิทยาพิทักษ์ และความสำเร็จของนโยบายประชานิยมของรัฐบาลไทยรักไทยที่สามารถแข่งชิงฐานมวลชนรากหญ้า

3. ท้ายที่สุดแล้วขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมบนฐานคติ “ชุมชนนิยม” ที่เน้นพัฒนาชุมชนอยู่ได้ด้วยตนเองโดยไม่พึ่งอำนาจรัฐจะลดพื้นที่การต่อสู้แคบลงเหลือเพียงเฉพาะประเด็นปัญหาเฉพาะกลุ่มตนเองเป็นหลัก

บทที่ 4

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม กรณีศึกษาโรงไฟฟ้าแม่เมาะ

ชุมชนแม่เมาะ เป็นชุมชนหมู่บ้านเก่าแก่ที่รวมตัวกันเป็นเวลานานนับพันปี โดยพื้นเพของชาวบ้านชุมชนแม่เมาะนี้เป็นคนเมือง (คนพื้นเมือง) อันประกอบด้วย คนพื้นเมืองผสมพม่า คนพื้นเมืองผสมเงี้ยว(ไทยใหญ่) ครั้นเมื่อปี พ.ศ. 2515 อำเภอเมืองลำปาง กรมการจังหวัดลำปาง และสภาจังหวัดลำปาง ได้พิจารณาเห็นว่า พื้นที่ของตำบลบ้านดง ตำบลนาสัก และตำบลจางเหนือเป็นท้องที่ที่บูรกันดาร เห็นสมควรจัดตั้งเป็นกิ่งอำเภอ จึงนำเสนอต่อกระทรวงมหาดไทยพิจารณาและยกฐานะเป็น “กิ่งอำเภอแม่เมาะ” ขึ้นกับอำเภอเมืองลำปางเมื่อวันที่ 15 เมษายน พ.ศ. 2519 แต่เมื่อสภาพเศรษฐกิจ สังคม และจำนวนราษฎรของกิ่งอำเภอแม่เมาะเพิ่มมากขึ้นจนสามารถยกฐานะเป็นอำเภอได้ กระทรวงมหาดไทยจึงได้เสนอกณะรัฐมนตรีพิจารณาอนุมัติให้ยกฐานะกิ่งอำเภอแม่เมาะเป็นอำเภอ โดยได้ตราพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งกิ่งอำเภอแม่เมาะจึงเป็น “อำเภอแม่เมาะ” ตั้งแต่วันที่ 27 กรกฎาคม พ.ศ. 2527 เป็นต้นมา โดยพื้นที่อำเภอแม่เมาะประกอบด้วย 5 ตำบล 42 หมู่บ้าน ได้แก่ ตำบลบ้านดง มี 8 หมู่บ้าน ตำบลนาสักมี 9 หมู่บ้าน ตำบลจางเหนือมี 7 หมู่บ้าน ตำบลแม่เมาะมี 11 หมู่บ้าน และตำบลสบป่าดมี 7 หมู่บ้าน

4.1 ภูมิประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ชุมชนแม่เมาะ

ภูมิประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ชุมชนแม่เมาะนั้นจะถูกริบายแบ่งออกตามนิยามของวิถีการผลิตเศรษฐกิจหลักของพื้นที่ชุมชนแม่เมาะที่มีวิวัฒนาการมาจากชุมชนอพยพตามวิถีสายน้ำแจกเช่นชาวปากมูล พื้นที่ชุมชนนั้นถูกเรียกขานตามสายน้ำที่เป็นที่มาของการตั้งรกรากทำกินว่า “แม่เหมาะ” แต่แล้วเพี้ยนจนมาเป็น “แม่เมาะ” ในปัจจุบัน หลังจากนั้นการแตกยอดสร้างวิถีการผลิตจากฐานต้นทุนทรัพยากรไม่ใช่มาจากสายน้ำ แต่กลับเป็นป่าไม้ที่อยู่บนภูเขาล้อมรอบ ทำให้ต้นทุนป่าไม้เหล่านี้สอดคล้องกับความต้องการหลังการเข้ามีบทบาทของชาติตะวันตกในยุคสมัยจักรวรรดินิยมในเอเชีย โดยเฉพาะอังกฤษที่ต้องการต้นทุนสัมปทานป่าไม้ขยายต่อจากกิจการสัมปทานป่าไม้ของตนเองในพม่า ดังนั้นพื้นที่แม่เมาะรวมทั้งพื้นที่ป่าไม้บริเวณภาคเหนือของไทยจึงเป็นพื้นที่เป้าหมายต่อยอดจากพื้นที่สัมปทานป่าไม้ในพม่า หลังจากนั้นอันเนื่องจากพื้นที่ป่าไม้ลดลงไปมากในประเทศผนวกกับกระแสต่อต้านการทำป่าไม้ที่เกิดขึ้น ทำให้กิจการป่าไม้ของพื้นที่แม่เมาะหยุดดำเนินการพร้อมสูญหายไปตามกาลเวลา แต่ทำให้เวลาต่อมาต้นทุนฐานทรัพยากรธรรมชาติที่สร้างเป็นวิถีการผลิตของเศรษฐกิจหลักกลับเป็นทรัพยากรในดินที่ถูกค้นพบ

ได้แก่ แร่ถ่านหินลิกไนต์ ดังนั้นเหมืองแร่ถ่านหินแม่เมาะจึงมาพร้อมกระแสความต้องการทางพลังงานของชาติที่เกิดขึ้นเพื่อสู่การเติบโตของชาติอุตสาหกรรมนิยม ความหมายของเหมืองถ่านหินแม่เมาะแก่รัฐชาติให้ความสำคัญยิ่งขึ้น จากบทบาทรวมตัวผูกขาดการขายน้ำมันของกลุ่มชาติโอเปกที่ส่งผลต่อราคาและกำลังผลิตของน้ำมันในตลาดโลก จึงส่งผลกระทบเหมืองถ่านหินแม่เมาะเกิดการต่อ ยอดเติบโตเป็นกิจการพลังงานแม่เมาะฐานการผลิตพลังงานไฟฟ้าของรัฐชาติ

ดังนั้นภูมิประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ชุมชนแม่เมาะจึงถูกอธิบายแบ่งตามพื้นที่การผลิตหลักของชุมชน โดยแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนแรกความเป็นมาจากชุมชนเกษตรกรรมยังชีพสู่กิจกรรมปางไม้ ส่วนสองเป็นส่วนของการก่อกำเนิดพื้นที่เหมืองถ่านหินแห่งรัฐชาติ และส่วนสุดท้ายจึงเป็นการพัฒนาการต่อ ยอดมาเป็นฐานหลักสำคัญของกิจการพลังงานไฟฟ้าประเทศไทย

4.1.1 จากชุมชนเกษตรกรรมยังชีพ สู่กิจการปางไม้

เมืองเมาะก่อนนี้	เป็นเมืองเศรษฐี	ประวัติเป็นมี	ผาจ้างว่าอัน
จาวไตเงี้ยว	ร่วมกันก่อสร้างเมืองมา	ประวัติเป็นเล่าเอาไว้	
จ้างสานแมน่นันเป็นมี	สังเกตเอาเตอะ	เมษาทุกปี	เป็นมีป่าเวณิ
แห่จ้างแคววัด	ว่าอันเป็นมี	คว้านตะปะ	มีกันคูปี สนุกม่วงนิต
เป็นเจิงเป็นลาย	จายหญิงฟ้อนเล่น	มีก่องหนึ่งนั้น	คนตีบหลาย
มองเจิงเนื่อนาย	ฟ้อนลำต้าเต้น	แถมก่องหนึ่งนั้น	เป็นก่องเงี้ยวลาย
ลวดลายหลายชั้น	แหมก่องหนึ่งนั้น	มันอยู่บนหอ	ป้อสำอางชอ
เป็นแปงไว้หือ	คือก่องปู้จา	ว่ามาเมินแล้ว	ปัญญาบหลาย
อ่านไปเขียนไป	ตำลายนว่าอัน	ขอจบเต้านี้ก่อนแล้ว.....	

บทกลอนภาษาพื้นเมืองที่สะท้อนเรื่องราวประวัติศาสตร์ของชุมชนแม่เมาะ ถูกแต่งเรียบเรียงโดย แดง นันทชัย (2553) ที่เกริ่นเริ่มต้นด้วยความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่แม่เมาะ ที่มีที่มาจากลำน้ำ “แม่หมาะ” ที่เป็นลำน้ำสายกลางหล่อเลี้ยงชุมชนที่อุดมสมบูรณ์ มีสายแม่น้ำสายหนึ่งใสสะอาด มีต้นไม้ให้ความร่มรื่น ชุ่มชื้นดี ถูกเล่าขานว่าถูกค้นพบโดยพระภิกษุที่มาธุดงค์ในย่านเขตนี้ให้ชื่อว่า “หมาะ” ก่อนจะเพี้ยนเป็น “เมาะ” หมายถึง เหมาะสมที่จะพักอาศัย เนื่องจากมีความร่มเย็น

ข้อมูลประวัติศาสตร์ของชาวชุมชนแม่เมาะแต่ก่อนที่ปรากฏเป็นหลักฐานพบว่าเป็นชาวไทยเชื้อสายใหญ่ หรือเงี้ยว อพยพมาจากทิสเหนือ (จังหวัดเชียงราย) ที่หนีสงครามระหว่างไทย –

พม่า มีหัวหน้าชื่อ จอห์นตา มาตั้งถิ่นฐานบริเวณลำน้ำแม่เมาะ มีการรวมตัวของประชาชนมา รวมตัวกันมากขึ้น พร้อมทั้งก่อสร้างวัดเมาะหลวงขึ้นเป็นศูนย์กลางชุมชน (ปัจจุบันคือ ศาลหลักเมือง) บริเวณใกล้เคียงหมู่ที่ 1 ตำบลบ้านดง พ.ศ. 1257 โดยชาวชุมชนที่อพยพอาศัยทาง แม่ น้ำเมาะ มาอาศัยสร้างบ้านเรือนเป็นหลักแหล่งตามลำน้ำลงมาทางทิศใต้ เป็นหมู่บ้านทาสี บ้าน ดง บ้านหัวฝายม่อนทุ่งกล้วยและบ้านเมาะหลวง มีอาชีพทำไร่ ทำนา จากการชาวเงี้ยวได้เข้ามาอยู่ เป็นจำนวนมากจึงได้นำวัฒนธรรมประเพณีของตนเข้าปฏิบัติจนกลายเป็นประเพณีของท้องถิ่น เช่น ประเพณีแห่ช้างฟ้า ฟ้อนเงี้ยว ป้อมกลองมอญเงิง (แดง นันทชัย, 2553)

สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่ของชุมชนแม่เมาะเป็นภูเขาและป่าไม้ประมาณ 80% เป็นพื้นที่ป่า สวงวนแห่งชาติ มีพื้นที่ราบลุ่ม และพื้นที่ราบภูเขาไว้สำหรับเพาะปลูกเพียงบางส่วนเท่านั้น รอบ บริเวณพื้นที่แม่เมาะยังมีทุ่งหญ้าไว้สำหรับเลี้ยงสัตว์ สัตว์ที่เลี้ยงได้แก่ วัว เนื่องจากเป็นสภาพป่า ที่มีอุดมสมบูรณ์ทางด้านทรัพยากรต่างๆ เช่น ป่าไม้ แร่หิน เป็นต้น และเลี้ยงสัตว์เป็นบางส่วน ส่วน ลำน้ำแม่เมาะจะไหลผ่านทางทิศตะวันตกของบ้านเมาะหลวงชาวบ้านที่มีที่ทำกินอยู่ทางตะวันออก ของแม่น้ำขาม อันเป็นแม่น้ำไหลทางตะวันออกของหมู่บ้านแม่เมาะ ทรัพยากรน้ำนี้จะถูกใช้ทำ การเกษตร ชาวบ้านที่มีที่ทำกินอยู่ทางตะวันตกของห้วยขามจะขุดเป็นแอ่งน้ำไว้ใช้ทำการเกษตร ชาวบ้านที่มีที่ทำกินกับลำน้ำแม่เมาะมักไม่ค่อยได้ใช้ทรัพยากรน้ำส่วนนี้ เพราะระดับน้ำแม่เมาะจะ อยู่ต่ำกว่าพื้นที่ทำกิน ชาวบ้านบริเวณนี้ จึงหวังพึ่งน้ำฝนเป็นหลัก การเพาะปลูกทำนาจึงเกิดขึ้นแปร ผันกับปริมาณน้ำฝนในแต่ละปี ถ้าปีไหนฝนตกน้อย ก็จะงดเพาะปลูก เก็บไว้เพียงพอบริโภค ส่วน ใหญ่ชาวบ้านทำนาปีละครั้ง แต่ถ้าปีไหนผลผลิตมากก็จะเก็บไว้บริโภคส่วนหนึ่ง อีกส่วนจะนำไป ขาย นอกจากอาชีพทำการเกษตรแล้ว ว่างเว้นจากการทำนามักจะเข้าไปหาของในป่ามาบริโภคกัน ภายในครัวเรือน เช่น เห็ด หน่อไม้ และผักต่างๆ เป็นต้น (ฝ่ายวิจัย ศูนย์การศึกษาออก โรงเรียน ภาคเหนือ, 2532)

เมื่อพ.ศ. 2426 รัฐบาลไทยได้เริ่มอนุญาตให้ชาวยุโรปเข้ารับสัมปทานทำไม้สักในประเทศไทยได้ และในช่วงเวลาเดียวกันคือหลังจาก พ.ศ. 2428 เป็นต้นมา พม่าก็ได้ปิดป่าสัก ไม่ให้มีการทำ ไม้ สภาพป่าสักเสื่อมโทรมลงมากจากการทำไม้ของบริษัทต่างชาติ ความต้องการไม้สักในหมู่ ประเทศยุโรปจึงมีมากขึ้น ทำให้บริษัทต่างชาติเริ่มเข้ามาลงทุนทำไม้สักเพิ่มขึ้น ตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2432 ตรงบริเวณพื้นที่แม่ฮ่องสอนและแถบเชียงใหม่ในสมัยนั้น แล้วมีการขยายต่อพื้นที่ทำป่าไม้ ลงมาบริเวณจังหวัดตาก ลำพูน และ ลำปางรวมไปถึงบริเวณพื้นที่ป่าไม้ชุมชนแม่เมาะที่มีความอุดม สมบูรณ์ ประกอบด้วยไม้พันธุ์ต่างๆ เช่น ไม้สัก ไม้รัง และ ไม้เบญจพรรณ ในช่วงปีพ.ศ. 2443 – 2460 มีบริษัทอังกฤษมาเปิดสาขาเพื่อดำเนินธุรกิจไม้สัก ในลำปาง 4 บริษัทด้วยกัน บริษัท หลุยส์ ที

ลีโอนเวนส์ (Louis T. Leono Wens) บริษัทบอมเบย์เบอร์ม่าเทรดดิ้ง (Bombay Burmah Trading) บริษัทสยามฟอเรส (Siam Forest) และบริษัทบอร์เนียว (Bornco) บริษัทเหล่านี้ได้ทำสัญญาเช่าป่าไม้กับจ้านายฝ่ายเหนือ แต่เวลาต่อมาในพ.ศ. 2447 เป็นต้นมา ภายหลังจากที่รัฐบาลสยามได้จัดตั้งกรมป่าไม้ขึ้นและโอนกิจการทำไม้ให้เป็นของรัฐบาล การขอสัมปทานไม้ต่างๆ จากบริษัทต่างชาติจึงต้องขออนุญาตจากรัฐบาลกลางเพียงแห่งเดียวเท่านั้น(ฝ่ายวิจัย ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคเหนือ, 2532)

ในส่วนบริเวณพื้นที่ป่าไม้ชุมชนแม่เมาะ บริษัทบอมเบย์เบอร์ม่า (Bombay Burma Trading Corporation, Ltd.) ของอังกฤษ ซึ่งเป็นบริษัทใหญ่และมีอิทธิพลมากในประเทศพม่า ได้ร่วมทำสัมปทานป่าไม้ร่วมกับนายพ่อเลี้ยงท้องถิ่น ได้แก่ นายพม่า ซอหน้อย (ตาครูจัทร์เพ็ญ ชมเชย) การทำป่าไม้มีช่างเป็นปัจจัยสำคัญ ในการเป็นพาหนะในการเดินป่าบรรทุกสิ่งของ ลากซุงออกจากป่าลงในน้ำแม่เมาะ ถ้าซุงลอบไปติดตามตลิ่ง ก็ต้องใช้ช่างลากออกอีก เมื่อซุงไปถึงปลายน้ำก็ใช้ช่างลากไปลงในแม่น้ำจากอีกตลิ่งหนึ่ง ทำอย่างนี้จนกระทั่งไม้ซุงลงน้ำยม เพื่อล่องลงไปยังกรุงเทพฯ การทำป่าไม้ของนายทุนชาวอังกฤษนี้ เป็นแรงผลักดันให้กลุ่มคนพม่าเข้ามามีอิทธิพลทางเศรษฐกิจของชุมชนแม่เมาะ เมื่อมีการวานจ้างผู้คุมคนงานพม่า ใช้แรงงานไทยเงี้ยว(ไทยใหญ่) ขมุ ทือพยพมา และคนพื้นเมือง อาศัยพวกไทยเงี้ยว (ไทยใหญ่) เป็นคนกลางในการติดต่อจ้างชาวบ้านทั้งแรงงานและช่างจากบ้านเหมาะหลวง หัวทุ่ง และบ้านหางสูง ชาวบ้านท้องถิ่นบางส่วนจึงไปรับจ้างทำป่าไม้ภายใต้กิจกรรมสัมปทานป่าไม้ที่เกิดขึ้น จึงถือว่าช่วงนี้เศรษฐกิจชุมชนแม่เมาะมีความคล่องตัวสูง(ฝ่ายวิจัย ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคเหนือ, 2532)

การเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจชุมชนที่เกิดขึ้นในช่วงนี้ คือการเข้ามามีบทบาทของบริษัทผู้รับสัมปทานป่าไม้ก่อเกิดอุตสาหกรรมป่าไม้ในพื้นที่ แต่การทำป่าไม้ที่เกิดขึ้นยังเป็นการผลิตแบบดั้งเดิม ไม่ได้นำเทคโนโลยีเข้ามาในพื้นที่สำหรับวิธีการผลิตที่เกิดขึ้น จึงเป็นอุตสาหกรรมที่ใช้แรงงานแบบเข้มข้น ผ่านชาวบ้านเข้ามารับจ้างขายแรงงานแบบแรงงานไร้ฝีมือ โดยไม่ได้รับฝึกเสริมทักษะใหม่ๆ แต่กลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์จากการเข้ามาทำอุตสาหกรรมป่าไม้ คือกลุ่มชาวบ้านที่มีช่าง โดยกลุ่มนี้จะได้รับรายได้จนสามารถเป็นผู้มีฐานะเศรษฐกิจดีของชุมชน ชาวบ้านจะเรียกผู้ที่มีช่างว่า “พ่อเลี้ยงช่าง” สำหรับชาวบ้านทั่วไป ยังดำรงชีวิตตามแบบเดิม คือทำนาและเข้าป่าหาอาหารของป่า โดยบรรพบุรุษของนายพม่า ซอหน้อย ก็เป็นคนเลี้ยงช่างมาก่อน แม้ในเวลาต่อมาบริษัทบอมเบย์เบอร์ม่า ยุติเลิกทำป่าไม้ ในปี พ.ศ. 2472 แต่รัฐยังอนุญาตให้พ่อค้าไม้ท้องถิ่นทำป่าไม้ต่อไป จนกระทั่งเมื่อ พ.ศ. 2518 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมทย์ นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น มี

นโยบายประกาศปิดป่า เนื่องจากพื้นที่ป่าไม้ในประเทศไทยน้อยลง กิจการป่าไม้จึงยุติลงอย่างสิ้นเชิง (ฝ่ายวิจัย ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนภาคเหนือ, 2532)

ชุมชนในอดีตก่อนการก่อตั้งเหมืองแม่เมาะจะมีสภาพกายภาพของหมู่บ้านชุมชนแม่เมาะเป็นป่าทึบ อุดมสมบูรณ์ด้วยป่าไม้ มีดินอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำเกษตร ทำให้ชาวบ้านประกอบอาชีพทำนาทำไร่และหาของป่ามาบริโภคเอง ไม่มีการค้าขายกับตลาดภายนอก เนื่องจากการคมนาคมไม่สะดวก ถนนเป็นดินลูกรัง ใช้เกวียนเป็นพาหนะ นอกจากการทำนาทำไร่แล้ว ยังมีการทำป่าไม้เป็นอาชีพ มีนายพะเก่า ซอน้อย นายทุนชุมชนเชื้อสายไทยใหญ่ ได้รับสัมปทานร่วมกับบริษัทต่างชาติ บอมเบย์เบอร์มา ชาวบ้านชุมชนจึงได้รับจ้างทำป่าไม้จากกิจการป่าไม้นี้เอง

ดังนั้นลักษณะชุมชนในช่วงนี้ จึงมีความเป็นไปได้ในลักษณะของสังคมเกษตรกรรมแบบการพึ่งพาตนเอง ชาวบ้านมีวิถีแนบแน่นอยู่กับป่าและอาศัยทรัพยากรธรรมชาติเสียเป็นส่วนใหญ่ในการดำรงชีพ ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติด้วยป่าไม้ที่ดินเหมาะสมแก่การทำเพาะปลูก ชาวบ้านจึงประกอบอาชีพทางการเกษตรกรรมแบบธรรมชาติโดยไม่พึ่งพาเทคนิคสมัยใหม่มาปรุงแต่ง ส่วนใหญ่ยังเป็นการเพาะปลูกเพื่อยังชีพไม่ใช่เพื่อการค้า พื้นที่เป็นไร่บนบริเวณชายป่าจะปลูกข้าวไร่ ข้าวโพด และ ถั่วลิสง ส่วนทางด้านเลี้ยงสัตว์นั้นจะเลี้ยงวัวควายเป็นจำนวนมาก จนได้ชื่อว่า "บ้านวัวบ้านควาย" เป้าหมายแรกของการเลี้ยงเพื่อไว้ใช้งานเทียมเกวียนและไถนา แต่ถ้าเลี้ยงจำนวนมากก็มีไว้เพื่อขาย โดยมีพ่อค้าจากพื้นที่หมู่บ้านใกล้เคียงหรือจากพม่ามาทำการซื้อวัวควาย สภาพการเลี้ยงวัวควายในช่วงเวลานั้น เป็นการเลี้ยงแบบปลดปล่อยให้หากินเองในป่าที่มีพืชพันธุ์ธัญญาหารเป็นจำนวนมาก แม้เวลาต่อมาจะมีบริษัทผู้รับสัมปทานป่าไม้มีบทบาทในส่วนการทำอุตสาหกรรมป่าไม้โดยใช้แรงงานคนในหมู่บ้าน แต่มิได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอาชีพดั้งเดิมของชาวบ้าน คือการทำเกษตรกรรม ชาวบ้านเป็นเพียงผู้ใช้แรงงานแต่มิได้เป็นเจ้าของกิจการ การประกอบอาชีพส่วนใหญ่จึงยังประกอบอาชีพทางการเกษตรเป็นหลัก

4.1.2 แม่เมาะพื้นที่เหมืองถ่านหินของรัฐชาติ

“ด้วยประทานบัตรบ่อถ่านศิลาที่บ้านคอน ซึ่งอนุญาตให้แก่บริษัทบ่อถ่านศิลาสยาม จำกัด เท่านั้น ได้หมดสิ้นไปแล้ว ฉันเห็นว่าถึงเวลาอันสมควรที่จะดำริรวบรวมบ่อถ่านศิลาในราชอาณาจักรไว้สำหรับรัฐบาลทำเองเพราะจะเป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองต่อไปหาหน่อยไม่ เพราะฉะนั้นเป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองต่อไปหาหน่อยไม่ เพราะฉะนั้นต่อไปสงวนบ่อถ่านศิลาที่บ้านคอน ที่แขวงเมืองกระบี่ และที่แม่เมาะไว้สำหรับรัฐบาลตรวจทำ ถ้ามีผู้ใดมาขอประทานบัตรหรือสิทธิใดๆ ในเขตทั้งหลายแล้ว จงแจ้งให้ทราบว่าเป็นที่ๆ รัฐบาลสงวนไว้ใช้ในราชการ”

นี่เป็นพระราชโองการที่รัชกาลที่ 7 ได้มีการประกาศสงวนแหล่งถ่านหินที่มีอยู่ในประเทศในขณะนั้นไว้ใช้ในราชการเท่านั้น และห้ามมิให้มีการประทานบัตรแก่ภาคเอกชนถึงพระยาพลเทพ เมื่อวันที่ 16 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2470 (การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, 2539)

แม่เมาะในอดีตเคยเป็นส่วนหนึ่งของทะเลที่อุดมสมบูรณ์ ดังปรากฏซากสัตว์ – พืชทับถมเป็นเวลานานนับล้านปี มีภูเขาไฟ ผาคอก หินฟู จำปาแตก โดยภูเขาไฟที่ปรากฏพบคือ ภูเขาไฟจำปาแตก เป็นภูเขาไฟที่หมดสภาพ ดับสนิทไม่มีการระเบิดอีกแล้ว มีหินตะกอน (หินที่มีรูพรุนน้ำหนักเบา) อยู่รายรอบภูเขาไฟ ดังนั้นจึงมีทรัพยากรถ่านหินลิกไนต์สะสมอยู่ในพื้นที่แม่เมาะ

ประวัติศาสตร์พื้นที่เหมืองแร่ถ่านหินแม่เมาะเริ่มต้นอย่างเป็นทางการ เมื่อปี 2460 พลเอกพระเอกพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน ขณะนั้นดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมรถไฟหลวง ในสมัยรัชกาลที่ 6 มีพระประสงค์จะสงวนป่าไม้ จึงโปรดให้มีการสำรวจหาเชื้อเพลิงอย่างอื่น เพื่อนำมาใช้แทนฟืนสำหรับหัวรถจักรไอน้ำของรถไฟ โดยว่าจ้างผู้เชี่ยวชาญชาวฝรั่งเศสให้มาสำรวจในระยะแรก ต่อมาในระหว่างปี พ.ศ. 2464 – พ.ศ. 2466 ได้ว่าจ้างผู้เชี่ยวชาญชาวอเมริกัน วอล เลสลีย์ (Wallace Lee) นักธรณีวิทยา ให้มาสำรวจอีก ปรากฏพบถ่านลิกไนต์ที่ “แม่เมาะ” จังหวัดลำปางและที่ “คลองขนาน” จังหวัดกระบี่ พื้นที่แม่เมาะ ถูกสำรวจแร่เชื้อเพลิงเป็นแหล่งแรก ในสมัยนั้นการสำรวจหาถ่านลิกไนต์ลำบากและยุ่งยาก เนื่องจากเครื่องมือไม่เพียงพอ การคมนาคมไม่สะดวกและยังขาดแคลนเงินทุน วิธีการขุดสำรวจต้องขุดหลุมและขุดร่อง เพราะความลึกของชั้นถ่านหินทำให้หลุมและร่องที่ต้องการขุดต้องลึกมาก จึงเป็นเหตุต้องใช้แรงงานมากในขุดเจาะและสำรวจพื้นที่กว้างกว่า ทำให้ชาวบ้านบางส่วนเข้าไปทำงานเป็นลูกจ้างรายวันเพื่อทำการขุดเจาะบ่อเพื่อมีรายจ้างจนเกือบครบครัว (การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, 2539)

ขณะนั้นมีบริษัทเอกชน คือ บริษัท บ่อถ่านศิลาสยาม จำกัด ได้เปิดการทำเหมืองลิกไนต์ที่บ้านคอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ตั้งแต่ พ.ศ. 2465 เมื่อประธานบัตรหมคอายุลงในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2470 กลายมาเป็นที่มาของข้อความพระบรมโองการข้างต้น ของรัชกาลที่ 7 จนุฎรัฐไทยและการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยนำมาสื่อสารเชิงสัญญาของสัญญาประชาคม ว่าพื้นที่ “แม่เมาะ” เป็นพื้นที่เหมืองหินของภูษชาติของไทยในเวลาต่อมา (การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, 2539)

แต่อย่างไรก็ตามเมื่อเข้าสู่การเปลี่ยนแปลงของการปฏิวัติแห่งสยามที่เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์อันเป็นประมุข ใน พ.ศ. 2475 การสำรวจแหล่งถ่านหินลิกไนต์แบบครั้งคราวไม่ต่อเนื่องที่มีก่อนหน้านี้ ได้หยุดชะงักเป็นเวลานาน จนกระทั่ง พ.ศ. 2493 กรมโลหกิจ (กรมทรัพยากรธรณี) ได้ริเริ่มรื้อฟื้นโครงการเหมืองถ่านหินแม่เมาะขึ้นมาดำเนินการอีกครั้ง โดยได้รับความช่วยเหลือจากองค์การบริหารความมั่นคงร่วมกัน (M.S.A) หรือช่อมแห่งสหรัฐอเมริกา ได้เริ่มสำรวจแห่งแรกที่แม่เมาะในปี พ.ศ. 2496 แต่รัฐบาลไทยไม่ได้ตั้งงบประมาณเพื่อดำเนินการต่อแต่อย่างใด เพียงแต่โอนโครงการมาอยู่ในความรับผิดชอบขององค์การพลังงานแห่งชาติเท่านั้น (องค์การพลังงานแห่งชาติ ต่อมาเปลี่ยนเป็น สำนักงานพลังงานแห่งชาติ (สพช.) (การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, 2539)

การสำรวจสมัยนั้นไม่มีเครื่องมือที่ทันสมัยจึงต้องใช้แรงงานจากคนทำการขุด โดยแรงงานที่รับจ้างขุดเป็นแรงงานชุมชนท้องถิ่น แต่เนื่องจากวิธีการขุดสำรวจที่ยากลำบากมาก การนำถ่านหินขึ้นมาตรวจสอบคุณภาพก่อนยังไม่ได้นำขึ้นมาใช้ทันที แต่ละบ่อมีความลึกมาก หายใจแทบไม่ออก เพราะยิ่งขุดเจาะลงไปลึก อากาศยังมีน้อย ค่าจ้างขุดสำรวจเป็นรายวัน วันละประมาณ 5 – 7 บาท อาชีพช่วงนี้อาจแปรเปลี่ยนไปบ้าง จากการที่เคยประกอบอาชีพทางการเกษตรอย่างเดียว ก็มารับจ้างขุดบ่อถ่านหิน เพื่อเป็นรายได้มาจุนเจือครอบครัว ช่วงแรกของขุดสำรวจ มีพ่อเลี้ยง พงษ์สวัสดิ์ สุริโยทัย เป็นผู้รับสัมปทานจากกรมโลหกิจ ให้ทำการขุดนำถ่านหินขึ้นมาระยะแรกกองไว้ยังไม่มีรถส่งไปไหน เป็นเพียงผู้รับจ้างขุดเท่านั้น ชาวบ้านเริ่มรับจ้างเป็นคนงานขุดดิน แต่ที่น่ายังคงทำกันอยู่ ให้ครอบครัวที่เหลือรับผิดชอบ แต่ถ้าเป็นฤดูทำนาข้าวที่ต้องใช้แรงงานมากในการดำนาข้าว ก็จะหยุดงานขุดถ่านหินมาทำการเกษตรแทน (ฝ่ายวิจัย ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนภาคเหนือ, 2532)

อย่างไรก็ตามจากการสำรวจพบว่า มีจำนวนคนในชุมชนแม่เมาะเข้าไปรับจ้างขุดสำรวจในเหมืองนั้นไม่มาก เนื่องจากการทำงานนั้นต้องใช้กำลังขุดหรือเปิดหน้าดินมาก ประกอบการเดินทาง

ไปเหมือนไม่สะดวก เพราะทางคมนาคมไม่ดี ทำให้การสำรวจช่วงแรกเป็นไปได้ไปอย่างล่าช้าเนื่องจากการขาดแรงในการขุดดินและระเบิดหิน (ฝ่ายวิจัย ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคเหนือ, 2532)

กระทั่งในปี พ.ศ. 2497 ทางสำนักงานพลังงานแห่งชาติ จึงได้มีการสำรวจสถานะถ่านหินขึ้น เพื่อดำเนินการตรวจสอบว่ามีลิกไนต์มากเท่าใด มีวิธีขุดอย่างไรจึงเสียค่าใช้จ่ายน้อย และนำมาใช้ประโยชน์อย่างไร จึงดำเนินการสำรวจต่อไปอีก 12 เดือน ดังนั้นจึงได้วางแผนเสนอต่อรัฐบาล ขณะนั้นประมาณว่ามีถ่านหินเบื้องต้นที่แม่เมาะจำนวน 14 ล้านตัน ดังนั้นจึงได้มีการวางแผนเสนอต่อรัฐบาลในการขุดถ่านหินขึ้นมาเพื่อจำหน่ายเป็นเชื้อเพลิงในการผลิตกระแสไฟฟ้าและใช้เป็นวัตถุดิบในการทำเคมีภัณฑ์หรือใช้เป็นถ่านหุงต้ม(การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, 2539)

ดังนั้นรัฐบาลจึงได้มีการจัดตั้ง “องค์การพลังงานไฟฟ้าลิกไนต์” เพื่อดำเนินการขุดถ่านลิกไนต์มาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างจริงจัง ช่วงนี้ชาวบ้านแม่เมาะได้รับจ้างองค์การพลังงานไฟฟ้าลิกไนต์ทำการขุดเจาะถ่านหิน โดยใช้เครื่องจักรกล ระยะแรกทำการเปิดหน้าดินก่อนแล้วจึงขุดถ่านหินลิกไนต์ ในปีต่อมาเหมืองแม่เมาะได้เริ่มผลิตถ่านหินลิกไนต์จำหน่ายแก่โรงงานยาสูบ โรงงานต่างๆ โรงปูนซีเมนต์ รวมทั้งโรงไฟฟ้าวัดเลียบ และโรงไฟฟ้าสามเสนของการไฟฟ้านครหลวงที่กรุงเทพฯ โดยพบว่าเหมืองแม่เมาะมีถ่านหินลิกไนต์ถึง 120 ล้านตัน ปริมาณที่สามารถขุดขึ้นมาใช้งานได้คุ้มค่า 43.6 ล้านตัน ในปีพ.ศ. 2498 ปีแรกของการผลิตถ่านลิกไนต์ สามารถผลิตถ่านลิกไนต์จำหน่ายได้ 21,413 ตัน โดยปีต่อมา พ.ศ. 2499 ได้ผลิตและจำหน่ายในปริมาณที่มากกว่าหนึ่งเท่าตัว (การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, 2539)

การประสบความสำเร็จในผลิตถ่านลิกไนต์เป็นเชื้อเพลิงในระยะเวลาต่อมา สามารถผลิตได้ประมาณปีละ 120,000 ตัน ซึ่งหากเทียบกับการใช้ไม้ฟืนเป็นเชื้อเพลิง จะเท่ากับไม้ฟืน 300,000 ลูกบาศก์เมตร โดยต้องตัดไม้จากป่าปีละประมาณ 30,000 ไร่และหากเทียบกับการใช้น้ำมันเตาซึ่งต้องซื้อจากต่างประเทศ จะเท่ากับปีละประมาณ 35 ล้านลิตร ดังนั้นเมื่อประสบความสำเร็จในการผลิตลิกไนต์จำหน่ายเป็นเชื้อเพลิงดังกล่าว จึงทำให้รัฐบาลตราพระราชบัญญัติจัดตั้ง “การลิกไนต์” เมื่อวันที่ 14 ธันวาคม พ.ศ. 2503 โดยโอนกิจการและทรัพย์สินขององค์การพลังงานไฟฟ้าลิกไนต์ กำหนดหน้าที่ผลิตและจำหน่ายถ่านหินลิกไนต์ วัตถุเคมี และพลังงานไฟฟ้าจากลิกไนต์ มีอำนาจดำเนินการในเขตท้องที่จังหวัดลำปาง ลำพูน เชียงใหม่ จนกว่าการไฟฟ้าอันฮือจะขยายกิจการไปถึงจังหวัดนั้นๆ และเขตท้องที่ภาคใต้ตั้งแต่จังหวัดชุมพรลงไปทั้งหมด (การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, 2539)

กิจการเหมืองแม่เมาะเจริญก้าวหน้าขึ้นจากการเกี่ยวพันของโรงปู้ยเคมีแม่เมาะที่ใช้ถ่านหินลิกไนต์เป็นวัตถุดิบเป็นหลัก ที่ก่อสร้างเสร็จในปี พ.ศ. 2508 โรงปู้ยเคมีได้เริ่มก่อตั้งและดำเนินการผลิตปู้ยที่บ้านห้วยเป็ด เป็นหมู่บ้านที่มีเขตการติดต่อกับบ้านหางสูง ในระยะแรกของการตั้งโรงงานนั้นมีความต้องการจะใช้แรงงานคนเป็นจำนวนมาก เพื่อทำงาน โดยเฉพาะคนที่มีทักษะและความรู้ประสบการณ์ทางด้านช่างฝีมือทางเครื่องกล ไฟฟ้า และเขียนแบบก่อสร้าง มาควบคุมดูแลงานทางด้านเครื่องจักรกล ในขบวนการผลิตปู้ยเคมีและยังต้องการแรงงานอีกด้านหนึ่ง โดยไม่จำเป็นต้องเป็นช่างที่มีฝีมือ หรือผู้มีประสบการณ์มาก่อน ขอเพียงแต่ว่ามีแรงงานขุดดิน ขนย้ายวัสดุ อุปกรณ์การผลิต หรืองานก่อสร้างโดยทั่วไป ในขณะที่เดียวกันนั้น เมื่อเปิดรับสมัครงานก็ทำให้คนในพื้นที่บ้างหางสูงและหมู่บ้านบริเวณใกล้เคียงเช่น แม่ทะ เกาะคา ห้างฉัตร เถิน แจ่ม และคนจากภาคเหนือตอนล่าง ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อพยพมาเพื่อแสวงหาความมั่นคงจากการประกอบอาชีพขายแรงงานรับจ้างกับโรงปู้ยมากขึ้น (ฝ่ายวิจัย ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนภาคเหนือ, 2532)

การเปลี่ยนแปลงในการประกอบอาชีพดั้งเดิมของคนในหมู่บ้าน เริ่มแปรเปลี่ยนไปตามความต้องการแรงงาน จากประกอบอาชีพทำนาทำไร่ ทำสวน เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงมารับจ้างขายแรงงานมากขึ้น สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงอาชีพของชาวบ้านอาจสันนิษฐานได้ว่ามาจากพื้นที่ใช้ประกอบอาชีพทำนาทำไร่ที่มีอยู่เดิมถูกเวนคืนเพื่อทำการสำรวจและขุดถ่านหินลิกไนต์สำหรับนำมาใช้ประโยชน์ แหล่งน้ำธรรมชาติที่ใช้ในการเพาะปลูกเริ่มไม่เพียงพอ บางปีน้ำมาก บางปีน้ำน้อย ผลผลิตจากการเพาะปลูกข้าวเริ่มลดลง ทำให้ชาวบ้านหันมารับจ้างทำอาชีพขายแรงงาน ควบคู่กับวิถีทำกินดั้งเดิม จนกระทั่ง พ.ศ. 2522 โรงปู้ยได้ปิดกิจการลง ชาวบ้านทำงานโรงงานปู้ยบางส่วนจึงได้ออกจากงาน บางส่วนไปประกอบอาชีพอื่น บางส่วนย้ายกลับถิ่นเดิมก่อนอพยพย้ายมาทำงาน และ บางส่วนรับจ้างทำงานต่อที่การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย แม่เมาะ (ฝ่ายวิจัย ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนภาคเหนือ, 2532)

ต่อมากิจการเหมืองแม่เมาะได้เป็นส่วนหนึ่งที่มีส่วนร่วมในการจัดตั้ง “การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย” (การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย) จากการรวมกิจการของ การลิกไนต์ “การไฟฟ้าอันธิ” และ “การไฟฟ้าตะวันออกเฉียงเหนือ” ในวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2512 รัฐบาลได้ตราพระราชบัญญัติจัดตั้ง “การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย” การก่อเกิดการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ทำให้ความสำคัญพื้นที่ถ่านหิน “แม่เมาะ” ถือเป็นพื้นที่สำคัญหลักของแหล่งกำเนิดต้นๆของการเกิดกิจการพลังงานไฟฟ้าของประเทศไทย จึงทำให้การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยเพิ่มความสำคัญและน้ำหนักลงในพื้นที่ “แม่เมาะ” ในการทำสำรวจหาถ่านหินลิกไนต์เพิ่มเติมที่แม่

เกาะ พร้อมทั้งวางแผนขยายเหมืองแม่เกาะ และแผนก่อสร้างโรงไฟฟ้าซึ่งใช้ถ่านหินลิกไนต์เป็นเชื้อเพลิงต่อไป(การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, 2539)

ช่วงนี้จะมีการย้ายเข้ามาอยู่ของคนต่างถิ่นที่เป็นพนักงานการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยส่วนหนึ่ง จนเกิดการขยายชุมชนขนาดใหญ่ขึ้น และทางการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยได้มีส่วนช่วยพัฒนาสร้างถนนคมนาคม เพื่อให้อำเภอแม่เกาะติดต่อกับอำเภออื่นๆ ได้สะดวกสบายขึ้น เมื่อการคมนาคมดีขึ้นสามารถติดต่อกับอำเภอต่างๆ ได้ การติดต่อกับภายนอกเพิ่มมากขึ้น จึงเริ่มมีการค้าขายเกิดขึ้นอย่างเป็นกิจจะลักษณะมากกว่าแต่ก่อนมาก ช่วงประมาณพ.ศ. 2515 มีการจัดตั้งตลาดขึ้นในชุมชน จากการที่นายพะง่า ซอน้อย ได้สร้างศาลากลางหมู่บ้านเพื่อไว้ใช้เป็นที่ประชุมและศาลาแห่งนี้องค์ก็ได้กลายเป็นตลาดแห่งแรกของหมู่บ้าน ชาวบ้านเริ่มนำของมาขายมากขึ้น ทำให้ต้องขยายตลาดในเวลาต่อมา จึงทำการย้ายตลาดไปอยู่ที่ด้านข้างโรงเรียน (ศูนย์พัฒนาชุมชนในปัจจุบัน) ต่อมาชาวบ้านเห็นว่าตลาดเป็นที่ของข้าราชการมีโรงเรียนอยู่ข้างๆ และชาวบ้านมักจะประชุมที่โรงเรียนเกาะหลวง ดังนั้นการคงอยู่ของตลาดข้างๆ ก่อเกิดเสียงดังรบกวน จึงได้ย้ายตลาดออกมาจัดตั้งเองเป็นของเอกชน มีชาวบ้าน 15 คน รวมหุ้น (ฝ่ายวิจัย ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคเหนือ, 2532)

4.1.3 เหมืองถ่านหินแม่เกาะกลายเป็นพื้นที่ผลิตไฟฟ้า

หัวข้อที่ขับเคลื่อนส่งให้ถ่านหินมีบทบาทในฐานะเชื้อเพลิงที่สำคัญของโลก ก่อให้เกิดการขยายตัวเหมืองแม่เกาะให้แหล่งพื้นที่ผลิตไฟฟ้าอย่างเป็นรูปร่าง ได้แก่ วิกฤติ “น้ำมัน” พ.ศ. 2516 วิกฤติ “น้ำมัน” พ.ศ. 2516 เกิดขึ้นจากการที่อิสราเอลเข้ายึดครองดินแดนของชาวปาเลสไตน์ ทำให้กลุ่ม OPEC ตัดสินใจจำกัดปริมาณการผลิต และส่งออกน้ำมันเพื่อเป็นการตอบโต้ชาติพันธมิตรของอิสราเอล ส่งผลให้ระดับราคาน้ำมันดิบตัวสูงขึ้น สร้างวิกฤตการณ์พลังงานมายังประเทศไทยที่มีการบริโภคน้ำมันเชิงพาณิชย์จากการนำเข้ามาจากต่างประเทศสูงถึงร้อยละ 91 หลังจากนั้นวิกฤติน้ำมันยังดำเนินต่อเนื่องเมื่อ พ.ศ. 2521 ได้เกิดการปฏิวัติโค่นล้มราชบัลลังก์ในอิหร่านทำให้เกิดการชะงักงันในการผลิตน้ำมันในประเทศ ซึ่งขณะนั้นอิหร่านถือเป็นผู้ผลิตน้ำมันอันดับ 2 รองจากประเทศซาอุดีอาระเบีย ต่อมาในปี 2523 ก็ได้เกิดสงครามระหว่างอิรัก และอิหร่านขึ้น จึงเท่ากับเป็นการตอกย้ำให้วิกฤตการณ์น้ำมันที่เป็นผลจากเหตุปัจจัยภายนอกประเทศจากผลความขัดแย้งของภูมิภาคตะวันออกกลางนั้นรุนแรงขึ้น(อนุสรณ์ ธรรมใจ, 2549) วิกฤตการณ์พลังงานที่เกิดขึ้นไปรับการหนุนเนื่องของผลกระทบของปัจจัยภายในประเทศจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติทางอุตสาหกรรมนิยม ทำให้รัฐไทยต้องมุ่งหาช่องทางพลังงานใหม่จากแหล่งทรัพยากรในประเทศ

โดยวางพื้นที่ยุทธศาสตร์ไปที่แหล่งพื้นที่ทรัพยากรถ่านหินลิกไนต์ แม่เมาะ จังหวัดลำปาง พร้อมเร่งสำรวจโครงการสำรวจถ่านลิกไนต์ในแอ่งแม่เมาะ เพื่อให้ทราบปริมาณลิกไนต์ และปริมาณที่สามารถพัฒนาขึ้นมาใช้ประโยชน์ได้อย่างคุ้มค่า

เมื่อผลสำรวจถ่านลิกไนต์ในแอ่งแม่เมาะอย่างละเอียด พบถ่านหินลิกไนต์ที่มีอยู่ทั้งหมดมีปริมาณสำรองทางธรณีวิทยาทั้งสิ้น 1,046 ล้านตัน โดยเป็นปริมาณสำรองที่คุ้มค่าในเชิงเศรษฐกิจจำนวน 771 ล้านตัน ดังนั้นในช่วง พ.ศ. 2516 – 2518 การไฟฟ้าผลิตแห่งประเทศไทยจึงสร้างโรงไฟฟ้าพลังงานความร้อนแม่เมาะแห่งแรก โดยมีเครื่องผลิตไฟฟ้า หน่วยที่ 1 และ 2 ขนาดหน่วยละ 75,000 กิโลวัตต์ มีการนำลิกไนต์ไปใช้ประมาณวันละ 4,400 ตัน/หน่วย ต่อมาการไฟฟ้าผลิตแห่งประเทศไทย ได้ทำการขยายเหมือง ก่อสร้างระบบสายพานลำเลียง เพื่อส่งถ่านหินลิกไนต์มีการก่อสร้างแหล่งน้ำ ระบบส่งน้ำ ระบบส่งไฟฟ้า และก่อสร้างเครื่องผลิตไฟฟ้าจนถึงเครื่องที่ 3 เพิ่มเป็น 150,000 กิโลวัตต์ สำหรับโรงไฟฟ้าหน่วยที่ 4 – 7 นำลิกไนต์มาใช้ประมาณ 3,300 ตัน/หน่วยผลิต 6,700 ตัน/หน่วย รวมแล้วมีกำลังผลิตทั้งสิ้น 2,025 เมกะวัตต์ หรือคิดเป็น 27% ของไฟฟ้าที่ผลิตในประเทศ ณ ขณะนั้น หลังจากนั้นมีการก่อสร้างโรงไฟฟ้าเพิ่มขึ้นรวมเป็น 13 เครื่อง กำลังผลิตรวม 2,625 เมกะวัตต์ แต่ในปัจจุบัน โรงไฟฟ้าที่ 1, 2 และ 3 ได้หยุดเดินเครื่องแล้ว โดยเครื่องที่ 1 และ 2 หยุดตั้งแต่วันที่ 1 มีนาคม 2543 ส่วนเครื่องที่ 3 หยุดไปก่อนหน้านั้น ตั้งแต่วันที่ 13 กันยายน 2542 ดังนั้นกำลังผลิตกระแสไฟฟ้ารวมในปัจจุบันคือ 2,400 เมกะวัตต์ สามารถจ่ายไฟฟ้าสำหรับภาคเหนือร้อยละ 50 ภาคกลางร้อยละ 30 และภาคตะวันออกเฉียงเหนือร้อยละ 20 (การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, 2555)

ชุมชนชาวแม่เมาะในช่วงยุคก่อตั้งโรงไฟฟ้านี้ แม้มีความเจริญด้านคมนาคมขนส่งสะดวกสบายขึ้นกว่าเก่า ตลาดเริ่มเปลี่ยนแปลงพัฒนาเป็นก็จะลักษณะมีร้านค้าที่ถาวร ก่อตั้งเป็นหน่วยงานอำเภอ มีภาคส่วนราชการเริ่มคอยรับใช้ประชาชนมากตาม อย่างไรก็ตามโครงสร้างอาชีพชาวบ้านแม่เมาะก็ยังไม่เปลี่ยนแปลงเท่าใดนัก เนื่องจากสภาพพื้นที่ทางนิเวศและกายภาพ ที่ทำให้วิถีทำกินของชาวบ้านยังคงเดิม นอกจากอาชีพรับจ้างทำป่าไม้ ตัดไม้ ลากซุง จะสูญหายไป เนื่องจากทางราชการมีคำสั่งไม่ให้ชาวบ้านทำการตัดไม้ เพราะไม้ในป่าเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ แต่มีการเพิ่มขึ้นของกลุ่มอาชีพข้าราชการจากหน่วยราชการที่เพิ่มเข้ามาบริการรับรองประชาชน และพนักงานการและลูกจ้างไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยมากขึ้น ทั้งสองกลุ่มอาชีพที่เพิ่มขึ้นมามีทั้งเป็นคนต่างถิ่นและคนในชุมชนเอง(ฝ่ายวิจัย ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนภาคเหนือ, 2532)

บทสรุปของภูมิประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ชุมชนแม่เมาะนั้น แม้การตั้งชื่อชุมชนที่เกิดตั้งตามชื่อลำน้ำที่ไหลผ่านพื้นที่ชุมชนเช่นเดียวกับชุมชนแม่น้ำมูล แต่พบว่าความหมายของลำน้ำแม่เมาะต่อชุมชนเป็นเพียงภาพจางๆของตำนานประวัติศาสตร์ที่มาของชุมชน เมื่อสายน้ำแม่เมาะไม่ได้หลงเหลือในพื้นที่ชุมชนในปัจจุบัน พื้นที่ทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญต่อชุมชนจึงเป็นภูเขาและป่าไม้ที่ถูกสร้างขยายต่อเป็น “กิจการป่าไม้” จนต่อมาเมื่อการสัมปทานป่าไม้นั้นถูกยกเลิกโดยรัฐ จึงเป็นที่มาของความสำคัญพื้นที่ทรัพยากรแร่ธาตุใต้ดินจนเกิดเป็นกิจการเหมืองถ่านหินและผลิตพลังงานไฟฟ้าในปัจจุบัน ฉะนั้นกิจกรรมเศรษฐกิจหลักเหล่านี้ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ล้วนนำมาสู่อาชีพหลักของชาวบ้านในชุมชนเป็น “อาชีพรับจ้าง” การตั้งถิ่นฐานของชาวบ้านจึงเป็นการอพยพมาขายแรงงานตามกิจการเศรษฐกิจ โดยตลาด สาธารณูปโภค และชุมชนเศรษฐกิจจึงถูกสร้างโดยเจ้าของกิจการเศรษฐกิจหลักเหล่านั้นเพื่อเกิดการเป็นเมือง(urbanization) ด้วยเหตุวิถีทำกินจากกิจกรรมเศรษฐกิจหลักของชุมชนเป็นการขายแรงงานรับจ้างจึงก่อเกิดการอพยพย้ายเข้าย้ายออกของผู้คนในชุมชนอยู่ต่อเนื่อง และการขยายตัวของพื้นที่กิจการเศรษฐกิจหลักตลอดเวลาก็ทำให้พื้นที่ทางกิจกรรมโดยราษฎรมีการเวนคืนที่เกิดขึ้น ยิ่งทำให้เกิดโครงสร้างเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงเป็นการรับจ้างมากขึ้น ดังนั้นฐานวัฒนธรรมของชุมชนก็ย่อมถูกทำให้เปลี่ยนแปลงไปจากการพัฒนาโครงการรัฐที่เกิดขึ้น ดังนั้นการตามหาประวัติศาสตร์ของชุมชนของแม่เมาะในอดีตจึงเป็นเพียงการศึกษาหาร่องรอยของการตั้งถิ่นฐาน วัฒนธรรม สังคมของชนชาวจี๊ว (ไทยใหญ่) บนพื้นที่ชุมชนภายใต้ทุนสนับสนุนจากหน่วยงานมวลชนสัมพันธ์ของ การไฟฟ้าผลิตแห่งประเทศไทย เพื่อนำไปใช้เป็นฐานข้อมูลประกอบกิจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชาวบ้านชุมชนแม่เมาะเท่านั้น

4.2 ผลกระทบภายนอกของโรงไฟฟ้าถ่านหินแม่เมาะ

4.2.1 ผลกระทบภายนอกของการขยายเหมืองลิกไนต์และโรงไฟฟ้า

โรงไฟฟ้าแม่เมาะ ตั้งอยู่ในบริเวณแอ่งแม่เมาะ (Mae Moh Basin) พื้นที่อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง มีระยะทางห่างจากตัวจังหวัดลำปางไปทางทิศตะวันออก ประมาณ 25 กิโลเมตร มีลักษณะโรงไฟฟ้าพลังงานความร้อนที่ใช้ถ่านหินลิกไนต์เป็นเชื้อเพลิง ด้วยการแปรสภาพพลังงานสะสมของถ่านหินลิกไนต์ให้เป็นพลังงานไฟฟ้าโดยใช้น้ำเป็นตัวกลาง สภาพที่ตั้งโรงไฟฟ้ามีลักษณะแอ่งระหว่างหุบเขา (แอ่งแม่เมาะ) ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 150 ตารางกิโลเมตร กว้างประมาณ 9 กิโลเมตร ยาวประมาณ 17 กิโลเมตร ทอดยาวไปตามแนวทิศเหนือ ถึง ใต้ประกอบด้วยพื้นที่ป่าสงวนและพื้นที่กรรมสิทธิ์ของราษฎรทั้งที่ขอบด้วยกฎหมาย และครอบครองโดยไม่

เอกสารสิทธิ์ ดังนั้นผลกระทบภายนอกเชิงลบแรกที่ก่อเกิดกับชุมชนแม่เมาะ จังหวัดลำปาง จึงเป็น ปัญหาการอพยพย้ายถิ่นฐานของชุมชน จากการเวนคืนที่ดินของรัฐ

การไฟฟ้าผลิตแห่งประเทศไทย ได้เวนคืนและอพยพราษฎรที่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ โครงการออกไปตั้งชุมชนใหม่ สำหรับผู้ถูกกระทบในด้านการอพยพย้ายถิ่นกลุ่มแรกหรือในช่วง ก่อนดำเนินโครงการเมื่อปี พ.ศ. 2497 นั้นมีมากกว่า 30,000 คน ตามข้อมูลที่ปรากฏมีความชัดเจนเพียง ว่า ผู้ถูกอพยพล้วนเป็นชาวบ้านในอำเภอแม่เมาะที่ต้องย้ายถิ่นฐานเพื่อเปิดพื้นที่ให้แก่การทำเหมือง แต่ไม่ได้จำแนกเป็นระดับหมู่บ้าน

ต่อมาเมื่อความต้องการขยายเหมืองลิกไนต์และโรงไฟฟ้าแม่เมาะออกไป โดยเฉพาะ ช่วงเวลาในการดำเนินการสร้างโรงไฟฟ้าแม่เมาะแห่งที่ 2 ระหว่าง พ.ศ. 2524 ถึง พ.ศ. 2534 ทั้งนี้ โดยก่อนหน้านี้ได้มีโครงการจะใช้พื้นที่ในการขยายบ่อเหมือง ทิ้งมลพิษ ทิ้งจี๊เข้า โดยเริ่มขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2516 เริ่มจากการก่อสร้างโรงไฟฟ้าหน่วยที่ 4 – 7 ทำให้ต้องอพยพราษฎรออกจากพื้นที่เดิมอีกครั้ง เพื่อขยายเหมืองลิกไนต์ และสร้างอ่างเก็บน้ำแม่จาง โดยในปี พ.ศ. 2522 ฝ่ายปฏิบัติการเหมือง ได้อพยพราษฎรชุมชนบ้านท่าปะตุนและบ้านนาแหม จำนวนประมาณ 200 ครอบครัว ออกจาก หมู่บ้านเดิม เพื่อขยายเหมืองลิกไนต์ไปพื้นที่จัดสรรใหม่ ที่บ้านนาแหม หมู่ 7 ตำบล แม่เมาะ อำเภอ แม่เมาะ ในปัจจุบัน พร้อมเรียกชุมชนว่า บ้านท่าปะตุน – นาแหม ต่อมาเรียกว่า หมู่บ้าน “บ้านใหม่ นาแหม” การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ได้จัดสรรที่ดินทำกินครอบครัวละประมาณ 6 ไร่ ทั้ง ที่อยู่อาศัยและที่ดินกินแยกแปลงกัน ที่อยู่อาศัยจัดรวมกันเป็นชุมชนบ้านนาแหม ที่ดินที่ทำกินแยก ไปอยู่ที่บ้านห้วยคิง (หมู่ที่ 6 อำเภอแม่เมาะ) ไม่ไกลจากที่อยู่อาศัยเดิมมากนัก แต่โครงสร้างที่ทำกิน ไม่เหมาะการทำนา การอพยพในครั้งนั้น การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ไม่ได้มีแผนการ สนับสนุนหมู่บ้านอพยพในเรื่อง “การส่งเสริมเกษตรและอาชีพ” และจัดระบบทุ่งหญ้าเพื่อปศุสัตว์ ดังนั้นผลกระทบภายนอกเชิงลบที่เกิดขึ้น คือ การไม่สามารถประกอบอาชีพดั้งเดิม ทำนาปลูกข้าว ไม่ได้ หรือการสูญเสียอาชีพจากการสูญเสียพื้นที่ทำกิน แม้จะมีกำแพงพืงหลังจากลูกหลานใน ชุมชนบางส่วนที่รับจ้างทำงานกับการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (ธาดา อุตมธาดา, 2546)

การอพยพขนาดใหญ่ที่ยังเป็นประเด็นความขัดแย้งต่อเนื่องจนมาถึงในปัจจุบัน เมื่อ พ.ศ. 2527 การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย มีความจำเป็นต้องใช้พื้นที่แปลง 5 และ 7 อันเป็นพื้นที่ทำ กินของบ้านแม่หลวง ที่เป็นชุมชนขนาดใหญ่ประกอบด้วยจำนวน 1,500 ครัวเรือน เป็นที่ตั้งของ ศูนย์ราชการอำเภอแม่เมาะ ก่อเกิดการเรียกร้องจากราษฎรในพื้นที่ จำนวน 17 ชื่อ ผู้นำขบวนการ เคลื่อนไหวต่อรอง ได้แก่ กำนันตำบลแม่เมาะ ในขณะนั้น เมื่อคณะรัฐมนตรี ได้อนุมัติโครงการ

ขยายเหมืองแม่เมาะสำหรับโรงไฟฟ้าเครื่องที่ 8 และ 9 จึงเกิดคณะกรรมการ 2 คณะกรรมการขึ้นมา รับผิดชอบ โครงการที่เกิดขึ้น สำหรับการอพยพราษฎร โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดลำปาง เป็น ประธานคณะกรรมการ ทั้ง 2 คณะ ได้แก่ คณะกรรมการกำหนดค่าทดแทนที่ดินและทรัพย์สิน และ คณะกรรมการประสานงานอพยพราษฎร

กระบวนการเจรจาอพยพราษฎรที่เกิดขึ้น เริ่มต้นจากการมีหนังสือทางอำเภอ ประกาศให้ ราษฎรอำเภอแม่เมาะผ่านทางกำนัน กรรมการหมู่บ้านเรื่องการขยายเหมืองถ่านหิน โดยทางการ ไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ได้ออกมาทำความเข้าใจเรื่องการอพยพหมู่บ้านจากพื้นที่เดิม ว่า สมควรย้ายไปสถานที่ใด มีคณะกรรมการ กำนัน เป็นผู้สำรวจ มีอยู่หลายที่ ได้แก่ จางเหนือ บ้านแม่ ทาน ผาโง้ม หนองบอม ท่าสี่ แต่ปรากฏว่า ความเห็นไม่ตรงกัน ประชุมเจรจาหลายครั้งตกลงกัน ไม่ได้ การประชุมเจรจาย้ายหมู่บ้านเกิดขึ้นหลายครั้ง ด้วยความต้องการของราษฎรในพื้นที่ไม่ ตรงกัน และมีข้อมูลข่าวการสื่อสารของแหล่งที่จะอพยพ ไปอยู่ไม่แน่นอน ทำการประชุมเจรจาย้ายหมู่บ้านตกลงไม่ได้ เกิดความแตกแยกในหมู่บ้าน ก่อเกิดการขับเคื้อนไหวหวั่นไหวประทุง หลายครั้ง เพื่อเรียกร้องสิทธิต่างๆ จากการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย จึงนำเสนอข้อเสนอ 17 ข้อต่อกรไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ดังนี้ (ฝ่ายวิจัย ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคเหนือ, 2532)

1. การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ต้องสำรวจที่อยู่อาศัยพร้อมทั้งมีโครงการอพยพ หมู่บ้านไปด้วยกันทั้ง 3 หมู่บ้าน
2. การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยต้องจัดที่ทำกินทดแทนให้ราษฎรทั้ง 3 หมู่บ้าน ครอบครัวยละไม่ต่ำกว่า 15 ไร่
3. ที่ดินที่ทำกินที่ทางการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย จัดสรรให้ใหม่ต้องเป็นที่ทำกินที่ เหมาะกับการเพาะปลูก และมีระบบชลประทานที่ดีพร้อมทั้งมีถนนตัดผ่านเข้าออกให้ทั่วถึงกับทุก แปลง และการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ต้องปรับที่ทำกินที่จัดสรรให้ใหม่ให้ราบเตียน โดย สามารถเข้าที่ทำกินได้ทันที
4. ที่ทำกินที่ทางการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย จัดสรรให้ครอบครัวละ 15 ไร่นั้นต้อง ออกหลักฐานสิทธิที่ดิน และหลักฐานกรรมสิทธิ์ที่ดินนั้นสามารถจะนำไปเป็นหลักฐานรับรองทาง ราชการ ตลอดจนสถาบันทางการเงินต่างๆ ได้
5. ในการที่ทางการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย เข้าสำรวจที่ทำกินและที่อยู่อาศัย ราษฎรต้องการให้ทางการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยกำหนดราคาที่ดินให้เป็นธรรมกับราษฎร
6. ก่อนการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยเข้าสำรวจ ต้องแจ้งอัตราค่าทดแทนต้นไม้ให้ทราบด้วย

7. ในการสำรวจทรัพย์สินสิ่งปลูกสร้างอาคาร รั้ว ให้ทางการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย จะต้องสำรวจรายละเอียดและแจ้งราคาให้เจ้าของทรัพย์สินทราบโดยละเอียดตามที่สำรวจภายในเวลา 1 เดือน และให้พิจารณาตามสภาพความเป็นจริง
8. ขอให้การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย จัดที่อยู่อาศัยให้ครอบครัวละ 2 ไร่ รวมทั้งผู้มีบ้านแต่ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินที่อยู่อาศัยเดิม
9. ขอให้การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยจัดทำกรรมสิทธิ์ที่อยู่อาศัยเหมือนที่ดินทำกิน
10. ทางการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ต้องสร้างสิ่งสาธารณูปโภคให้ชุมชนใหม่ดังต่อไปนี้ สนามเด็กเล่น ศูนย์เยาวชน ศูนย์พัฒนาตำบล ห้องสมุดประชาชนประจำหมู่บ้าน ตลาดสด ไฟฟ้า อ่างเก็บน้ำ ตัดถนนลาดยางให้ทั่วถึงทุกแปลง สถานรับเลี้ยงเด็กก่อนวัยเรียนพร้อมโรงอาหาร สิ่งสาธารณูปโภคเหล่านี้ต้องสร้างเสร็จก่อนที่ราษฎรจะอพยพเข้าไปอยู่อาศัย
11. การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย จะต้องจ่ายค่ายังชีพสำหรับครอบครัวไม่มีงานประจำไม่ต่ำกว่า 1,000 บาท ต่อเดือนเป็นเวลา 1 ปี
12. ทางการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ต้องทำการสำรวจที่ทำกินและที่อยู่อาศัยให้แล้วเสร็จภายใน 3 เดือน ถ้าเลยกำหนด 3 เดือน สิ่งปลูกสร้างใหม่ระหว่างสำรวจยังไม่สำเร็จ ให้สำรวจและจ่ายเงินทดแทนหลังจ่ายสำรวจแล้วต้องจ่ายค่าทดแทนทั้งที่อยู่อาศัยและที่ทำกินพร้อมกันไม่เกิน 2 เดือน
13. การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยจะต้องพิจารณารับบุคคลในครอบครัวที่ไม่ได้ทำงานหรือไม่มีงานทำประจำ ครอบครัวไม่ต่ำกว่า 1 คน
14. เมื่อมีการจับสลากที่อยู่อาศัยหรือที่ทำกินให้จับสลากตามหมู่บ้านเดิมโดยมีการจับสลากที่ละหมู่บ้าน
15. การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยจะต้องให้เงินเป็นกองทุน เพื่อการเกษตร สำหรับหมู่บ้านที่ตั้งใหม่ ไม่ต่ำกว่า 15 ล้านบาท และคิดดอกเบี้ยสำหรับผู้กู้ในอัตราต่ำกว่า พร้อมทั้งจัดแปลงสาธิตการเกษตรสำหรับชาวบ้าน ไม่ต่ำกว่า 50 ไร่ และต้องมีทุ่งหญ้าสำหรับสัตว์เลี้ยง อย่างน้อย 1,000 ไร่
16. การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยจะต้องยกเลิกระเบียบว่าด้วยการบุกเบิกที่ทำกินตั้งแต่ พ.ศ. 2522 ลงมาจะไม่ได้ค่าทดแทน ขอให้ยกเลิกเป็นทางการเมื่อไรก็ได้โดยพิจารณาตามสภาพความเป็นจริงในปัจจุบันนี้
17. การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย จะต้องสำรวจวัดให้ละเอียด พร้อมจัดสร้างให้วัดทุกวัดเท่าของเดิมที่มีอยู่หรือเพิ่มเติมที่เห็นสมควร

นอกจากนี้ยังมีประเด็นการประท้วงจากสาเหตุการตัดต้นไม้เพื่อทำไร่ในเขตองค์การป่าไม้ เนื่องจากชาวบ้านหลายคน โดนจับข้อหาว่าทำลายป่าไม้ เพราะที่ทำกินหมดไปกับการขยายเหมืองถ่านหิน จึงจำเป็นต้องไปถางป่าเปิดพื้นที่ทำกินใหม่เพื่อความอยู่รอด ทางกรไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ได้อ้างชี้แจงว่าเป็นความรับผิดชอบขององค์การป่าไม้ ให้ชาวบ้านไปทำการเจรจาทำความเข้าใจกับอำเภอ แต่เมื่อเจ้าหน้าที่อำเภอมาชี้แจง ก็เกิดความไม่เข้าใจ รวมตัวชุมนุมประท้วงที่วัด จนนายอำเภอมาเจรจาชี้แจงว่าจะนำเสนอปัญหาให้รัฐบาลทราบ ชาวบ้านจึงยอมสลายชุมนุมตามคำเรียกร้อง

การประชุมเจรจาเกี่ยวกับ 17 ข้อเรียกร้องของราษฎรในเขตโครงการขยายเหมืองแม่เมาะ เมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม 2530 ณ ห้องประชุมศาลากลางจังหวัดลำปาง ได้ข้อสรุปจากคณะกรรมการประสานงานครั้งนี้(ฝ่ายวิจัย ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนภาคเหนือ, 2532)

1. ราษฎรขอให้มีการอพยพ 3 หมู่บ้าน และขอให้สำรวจที่อยู่อาศัย หมู่ที่ 1 ตำบล แม่เมาะ และหมู่ 1, 2 ตำบล บ้านดง ที่ประชุมพิจารณา เห็นว่าควรย้ายเฉพาะหมู่ที่ 1 ตำบลแม่เมาะก่อน นอกนั้นจะสำรวจภายหลัง (พิจารณาจากข้อเรียกร้องที่ 1)
2. ที่ดินจัดสรรขอให้ออกหลักฐานกรรมสิทธิ์ ที่ประชุมเห็นว่า การออกเอกสารสิทธิ์ขอให้ เป็นไปตามกฎหมายมีขั้นตอนอยู่แล้ว (พิจารณาจากข้อ 4 และ 9)
3. ให้ปรับปรุงหลักเกณฑ์และอัตราค่าทดแทนทรัพย์สิน ที่ประชุมพิจารณาแล้วเห็นว่า ขอให้สำรวจพื้นที่ก่อน มิเช่นนั้นจะไม่ทราบข้อมูลในการพิจารณา (พิจารณาจากข้อเรียกร้องที่ 5 และ 6)
4. ให้จัดสร้างสิ่งสาธารณูปโภคในชุมชนใหม่ ที่ประชุมเห็นว่า ถนนสายประธานจะทำการลาดยางให้ น้ำจัดให้เฉพาะเพื่ออุปโภคเท่านั้น ส่วนน้ำเพื่อการเกษตรทำไม่ได้ เพราะข้อจำกัดทางพื้นที่ (พิจารณาจากข้อเรียกร้องที่ 10)
5. ให้การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย จัดกองทุนเพื่อการเกษตรไม่ต่ำกว่า 15 ล้านบาท และให้กู้ยืมโดยคิดดอกเบี้ยต่ำ จัดแปลงสาธิตการเกษตรไม่ต่ำกว่า 50 ไร่ จัดหุ้งหญ้าเลี้ยงสัตว์ไม่ต่ำกว่า 1,000 ไร่ ที่ประชุมพิจารณาได้ ที่ประชุมเห็นว่า อาจพิจารณาให้ภายหลังเมื่อมีการเป็นอยู่เป็น ปึกแผ่น ขณะนี้ยังไม่อาจพิจารณา (พิจารณาจากข้อเรียกร้องข้อที่ 15)
6. ให้สำรวจวัดโดยละเอียดและจัดสร้างใหม่เท่าเดิม หรือเพิ่มเติมตามที่เห็นสมควร ที่ประชุมจะจัดให้เพียง 1 แห่ง (พิจารณาจากข้อเรียกร้องข้อที่ 17)
7. ให้จัดที่ดินครอบครัวละ 15 ไร่ ที่ประชุมเห็นว่า ให้ที่ดินทำกิน 7 ไร่ ที่อยู่อาศัย 1 ไร่ ในส่วนที่ราษฎรขอให้ปรับที่ดินนั้น เห็นว่าการปรับที่ดินหรือไม่ก็ตามแต่สภาพความเหมาะสมซึ่งจะพิจารณาอีกครั้งเมื่อถึงเวลาอพยพ (พิจารณาจากข้อเรียกร้องข้อที่ 2, 3 และ 8)

8. ให้ยกเลิกเกณฑ์ที่ว่าที่ดินทำกินตั้งแต่ปี 2522 ไม่ได้ค่าทดแทนเป็นทำเมื่อใดก็ได้ ที่ประชุมเห็นว่ายังไม่พิจารณาได้ ขอให้รอผลการสำรวจ (พิจารณาจากข้อเรียกร้องข้อที่ 16)

9. ให้จ่ายค่ายังชีพสำหรับครอบครัวที่ไม่มีงานทำไม่ต่ำกว่าครอบครัวละ 1,000 บาท ที่ประชุมเห็นว่ายังไม่อาจพิจารณาได้ (พิจารณาจากข้อเรียกร้องที่ 11)

ส่วนข้อเรียกร้องที่ 7, 12, 13, 14 ยังมีได้มีการพิจารณา

ความไม่ชัดเจนที่เกิดขึ้นของผลพิณานั้นไม่ได้ให้ความกระจ่างกับราษฎรใดๆ สำหรับข้อเรียกร้องที่เกิดขึ้นนี้ ทำให้ช่วงระหว่างปีพ.ศ. 2531 –พ.ศ. 2532 จึงเกิดการขับเคลื่อนไหวของราษฎรชุมชนแม่เมาะหลวงในการต่อต้านการสำรวจพื้นที่สร้างคลองส่งน้ำของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยและทำเรื่องร้องเรียนขอความเป็นธรรมผ่านนักการเมืองท้องถิ่นถึงนายกรัฐมนตรี

อย่างไรก็ตามการเคลื่อนไหวของชาวบ้านที่ทำให้ข้อเสนอทั้ง 17 ข้อเป็นจริงในเชิงปฏิบัติทั้งหมดก็อ่อนแรงลงไปมาจากสาเหตุของหัวหน้าท้องถิ่น (กำนัน) ที่เริ่มอ่อนแอ มีการเปลี่ยนแปลงผู้นำและเกิดการแบ่งแยกพวกใครพวกมันตามผู้นำท้องถิ่นตนเอง (กำนัน) ในขบวนการเคลื่อนไหว มีความคิดแตกแยกแบ่งเป็น 2 ฝ่าย ได้แก่ (ปวีณา ชุ่มเบีย, 2548)

ฝ่ายแรกอยากย้ายเพราะที่ดินนา ขายไปหมดแล้ว เหลือแต่บ้านหากไปหาที่ดินใหม่อีก ก็กลัวโดนองค์การป่าไม้จับ เมื่อไปอยู่ที่ใหม่จะได้ปลูกพืชผัก เอาไว้กินไว้ขาย

ฝ่ายหลังไม่อยากย้ายไปที่ใหม่ เพราะกลัวว่าจะลำบากกว่าเก่า กลัวอดอยาก เนื่องจากที่ใหม่มีแต่หินผา ป่าไม้ ถ้าได้ตัดไม้ไป ถ้าเกิดได้ที่แห้งแล้งก็จะลำบาก

ทำให้ช่วงปลายปี พ.ศ. 2532 การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย จึงได้หาผู้เชี่ยวชาญในด้านต่างๆ มาสำรวจข้อมูลสัมภาษณ์ชาวบ้านหลายร้อยคน เสร็จภายใน 3 วัน ไม่มีใครขัดแย้งต่อต้านเมื่อได้ข้อมูลดังนั้นจึงกำหนดสถานที่อพยพโยกย้ายเป็นผาโง้มได้ที่เป็นที่ดินของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย เริ่มไถปรับพื้นที่แบ่งเป็นซอย วางแผนผังหมู่บ้าน มีงบประมาณเรียบริยแบ่งพื้นที่ออกเป็นเขต เช่นเขตของราชการ เขตทำการเกษตร เขตร้านค้า ให้คล้ายชุมชนหมู่บ้านเดิมต่างกันตรงที่หมู่บ้านที่ย้ายมาอยู่ใหม่ ไม่มีพื้นที่ให้ผูกวัว ควาย เพราะเนื้อที่น้อย แล้วให้ชาวบ้านจับสลากตามเขตที่ต้องการในปีต่อมา

ดังนั้นการขยายเหมืองและกิจการพลังงานแม่เมาะ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยได้มีมาตรการเวนคืนที่ดินของประชาชนอำเภอแม่เมาะที่อาศัยบริเวณรอบๆ เหมืองเพิ่มขึ้น พร้อมทั้งโครงการอพยพประชาชนรวมทั้งส่วนราชการทุกภาคส่วนออกจากพื้นที่รวมทั้งสิ้น 2,500 หลังคาเรือน เริ่มแรก พ.ศ. 2525 มาถึงปี พ.ศ. 2533 มีการอพยพตามมาอีก 3 หมู่บ้าน คือ บ้านเมาะหลวง

บ้านหางสูง และบ้านห้วยเป็ด มาตั้งอยู่ในพื้นที่รอบๆ บ้านใหม่ท่าแฉลบ อยู่ห่างจากพื้นที่อาศัยเดิม ประมาณ 10 กิโลเมตร และมีประชาชนจากบ้านแม่หลวงบางส่วนได้ แต่เนื่องจากความไม่ชัดเจน ในการตอบสนองข้อเรียกร้องชาวบ้าน 17 ข้อ โดยเฉพาะข้อ 7, 12, 13 และ 14 พร้อมความไม่ชัดเจน ของการสำรวจข้อมูลและพื้นที่ เพื่อให้ได้มาในการตอบสนองข้อเรียกร้องให้เป็นธรรมมากที่สุด สำหรับการอพยพของราษฎร แต่มุ่งหวังเพียงเพื่อให้เกิดการเร่งรีบย้ายราษฎรออกจากพื้นที่เพื่อ รองรับการบริหารจัดการพลังงานให้เร็วที่สุด

4.2.2 ผลกระทบภายนอกของมลพิษในอากาศ

ปัญหาผลกระทบภายนอกเชิงลบของโรงไฟฟ้าแม่เมาะเป็นประเด็นความขัดแย้งยาวนาน จนเป็นที่รับรู้ของสาธารณชนคือ ปัญหามลพิษทางอากาศ เหตุที่มาของตำแหน่งที่ตั้งเหมืองลิกไนต์ และโรงไฟฟ้าแม่เมาะ ตั้งบนพื้นที่ซึ่งเป็นที่ราบสลับลูกเขา โดยมีภูเขาล้อมรอบถึงสามทิศคือทิศเหนือ ทิศตะวันออก ทิศใต้ การมีลักษณะภูมิประเทศเช่นนี้ก่อให้เกิดความกดดันอากาศค่อนข้างสูง พร้อมทั้งมีการเกิดภาวะอุณหภูมิผกผันเกิดขึ้นเสมออันมีผลมาจากลักษณะเคลื่อนตัวของอากาศที่ช้า หรือ เคลื่อนเอนจากบนลงสู่ล่างมากขึ้น ปัจจัยเหล่านี้ทำให้อากาศที่เกิดจากการเผาไหม้ถ่านหินเพื่อผลิต กระแสไฟฟ้า และฝุ่นพิษตลอดจนกลิ่นเหม็นและเสียงดังที่เกิดจากการระเบิดเหมืองหินไม่สามารถ ถ่ายเทออกไปสู่ที่อื่นได้สะดวก

ปัญหาผลกระทบมลพิษของโรงไฟฟ้าแม่เมาะปรากฏเด่นชัดครั้งแรก เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2535 จากการเดินเครื่องผลิตกระแสไฟฟ้าเต็มทีพร้อมกัน ในช่วงฤดูหนาวที่มีสภาพอากาศไม่ เอื้ออำนวยต่อการฟุ้งกระจาย ทำให้ก๊าซร้อนจากการผลิตกระแสไฟฟ้าที่มีซัลเฟอร์ไดออกไซด์ปน อยู่ไม่สามารถกระจายหรือลอยตัวไปได้อย่างปลอดภัย เพราะการจับตัวอุ้มอากาศ เมื่อท้องฟ้าปิด ก๊าซร้อนที่เกิดขึ้นไม่สามารถกระจายตัวไปกับอากาศ จึงทำให้เกิดผลกระทบต่อสุขภาพของ ประชาชนที่อาศัยอยู่รอบโรงไฟฟ้าในพื้นที่ตำบลสบป่าด และตำบลแม่จาง โดยชาวบ้านได้ ผลกระทบจนมีอาการเจ็บป่วย รวมถึงความเสียหายทั้งทางพืชผลและสัตว์เลี้ยงที่ได้เจ็บป่วยล้มตาย (การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, 2535)

ปัญหามลพิษทางอากาศที่เกิดขึ้นนั้นสามารถสรุปสาเหตุได้ 2 สาเหตุ

สาเหตุแรก ทั้งรัฐและการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยไม่ได้มีการประกาศมาตรฐาน คุณภาพสิ่งแวดล้อมออกมาบังคับใช้ เช่น มาตรฐานคุณภาพอากาศในบรรยากาศทั่วไปสำหรับก๊าซ ซัลเฟอร์ไดออกไซด์ (SO₂) ในช่วงระยะเวลาสั้นๆ เช่น ค่าเฉลี่ย 1 ชั่วโมง หรือมาตรฐานคุณภาพ

อากาศจากแหล่งกำเนิดสำหรับก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ที่ยังไม่มีบังคับใช้กับโรงไฟฟ้า แต่เมื่อมีประกาศใช้บังคับก็จะมีผลกระทบต่อการวางแผนโครงการ

สาเหตุสอง กระบวนการทำประชาพิจารณ์สำหรับกิจการพลังงานในประเทศไทยตอนนั้น ยังไม่มีรูปแบบและกระบวนการที่ถูกต้องชัดเจน ทำโครงการพลังงานถ่านหินแม่เมาะจัดทำและดำเนินการโดยไม่ได้สำรวจผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมของชุมชนแต่อย่างใด

แต่เมื่อเกิดเหตุการณ์ปัญหาหมอกพิษทางอากาศในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2535 การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยได้ดำเนินการแก้ไขปัญหาในระยะสั้นเฉพาะหน้าที่สำคัญและส่งผลกระทบต่อลดความรุนแรงของปัญหาลงได้บ้าง(การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, 2540)

1. กำหนดให้มีมาตรการหยุด หรือลดการเดินเครื่องในช่วงที่เกิดความกดอากาศสูงอันเป็นภาวะที่เอื้ออำนวยต่อการเกิดเหตุการณ์ปัญหาหมอกพิษทางอากาศ คือ ในช่วงฤดูหนาว โรงไฟฟ้าแม่เมาะได้ลดกำลังผลิตช่วงเวลา 06.00 – 03.00 น. เหลือประมาณ 700 เมกะวัตต์ ทำให้ปริมาณก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ที่เกิดขึ้นในคาบ 2 ชั่วโมงลดลงไม่เกิน 1,300 ไมโครกรัมต่อลูกบาศก์เมตร ทำให้ไม่เกิดผลกระทบต่อคน สัตว์ และผลิตผลทางการเกษตร

2. ติดตั้งเครื่องตรวจวัดคุณภาพอากาศที่ส่งสัญญาณไปยังห้องควบคุมการผลิตกระแสไฟฟ้าและผู้ควบคุมการเดินเครื่องได้ติดตามผลการตรวจวัดสภาพอากาศ ข้อมูลอุณหภูมิตลอดเวลาเพื่อประกอบการตัดสินใจกำหนดกำลังผลิตของโรงไฟฟ้าแม่เมาะ

แม้จะมีการดำเนินมาตรการเพื่อลดปัญหาหมอกพิษทางอากาศในพื้นที่แม่เมาะไปบ้างแล้วก็ตาม ส่วนใหญ่ยังคงเป็นมาตรการระยะสั้นเฉพาะหน้าที่ยังไม่สามารถควบคุมมลพิษให้ขึ้นไปตามเป้าหมายได้ ดังนั้นสภาวะการเกิดความเข้มข้นของก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ (SO₂) เฉลี่ย 1 ชั่วโมง สูงเกินมาตรฐานคุณภาพอากาศ (1,300 ไมโครกรัม/ลูกบาศก์เมตร) ยังคงตรวจพบในพื้นที่แม่เมาะเสมอ เนื่องมาจากมาตรการระยะยาวที่จะทำการติดตั้งอุปกรณ์ควบคุมก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ (FGD) ให้กับโรงไฟฟ้าชุดแรก (หน่วยที่ 8 – 11) และชุดที่ 2 (หน่วยที่ 4 – 7) ยังไม่ดำเนินการ

ดังนั้นการแก้ปัญหาที่ผ่านดูเหมือนเป็นเพียง “ผักชีโรยหน้า” วัฏจักรวังวนซ้ำซากของปัญหาหมอกพิษทางอากาศจึงกลับมาเกิดอีก ดังในปีต่อมาเมื่อเข้าสู่ช่วงฤดูหนาวที่ภาวะการเคลื่อนตัวของอากาศไม่สามารถถ่ายเทไปสู่ชั้นบนของบรรยากาศ ราษฎรในพื้นที่บ้านสบป่าด บ้านสวนป่า และบ้านแม่จาง ได้ยื่นหนังสือร้องเรียนไปยังนายอำเภอแม่เมาะ ถึงผลกระทบทางมลพิษอากาศที่ได้รับอีกครั้งจนทำให้ราษฎรเจ็บป่วย สัตว์เลี้ยงล้มตาย และพืชผักเสียหาย เหตุที่เกิดขึ้นของ

ความไม่สิ้นสุดของปัญหาผลกระทบภายนอกเชิงลบ ย่อมนำผลอันไม่จบสิ้นของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อปกป้องตนเองตามมา

4.3 ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมกรณีปัญหาโรงไฟฟ้าถ่านหินแม่เมาะ

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมกรณีปัญหาโรงไฟฟ้าถ่านหินแม่เมาะไม่ได้พัฒนาการต่อเนื่องและผลิดุทธวิธีการต่อสู้เชิงสัญลักษณ์ได้หลากหลายดังเช่น ขบวนการเคลื่อนไหวกรณีปัญหาโรงไฟฟ้าพลังงานน้ำเขื่อนปากมูล ดังนั้นพลวัตการเปลี่ยนแปลงของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมกรณีปัญหาโรงไฟฟ้าถ่านหินแม่เมาะจะถูกเน้นไปเชื่อมโยงกับช่วงเวลาของเหตุการณ์สำคัญหรือประเด็นที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับขบวนการ

4.3.1 ผลกระทบภายนอกสู่ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

ในช่วงเริ่มต้นของการขับเคลื่อนของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวบ้านชุมชนรอบโรงไฟฟ้าแม่เมาะอยู่ภายใต้วาทศาสตร์โดยองค์กรเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ (คณ.) ที่ต่อมาเป็นกลุ่มสหพันธ์ภาคเหนือและเครือข่ายองค์กรประชาชนภาคเหนือ (สกน.) เป็นกลุ่มองค์กร NGOs ในบทบาทพี่เลี้ยงของการเคลื่อนไหวของกลุ่มชาวบ้านประสบปัญหาผลกระทบจากโรงไฟฟ้าแม่เมาะ

เมื่อศึกษาที่มาขององค์กรเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือมานั้นเกิดมาจากปัญหาพื้นที่ทำกินทางเกษตรกรรมได้รับปัญหาผลกระทบเกิดจากการทำสัมปทานทำไม้ของนายทุนในภาคเหนือ ได้แก่ การสูญเสียป่าต้นลำธาร และมีตะกอนทรายทับถมพื้นที่เกษตรกรรมของพวกเขา ทำให้ชาวบ้านหลายพื้นที่ประสานงานเพื่อขอความช่วยเหลือจากองค์กรนักศึกษาในสถาบันอุดมศึกษา อันเป็นช่วงเวลาเดียวกันของกระแสกิจกรรมรณรงค์ทางการเมืองทางประชาธิปไตยในชนบทของหมูนักศึกษาในสังคมไทย การขับเคลื่อนร่วมมือที่เกิดขึ้นระหว่างชาวบ้านกับเหล่าปัญญาชนได้สร้างความสำเร็จจากการจัดตั้งขบวนการคัดค้านสัมปทานทำไม้ภาคเหนือที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2532 ผลักดันจนรัฐบาลมีพระราชกำหนดปิดสัมปทานทำไม้ทั่วประเทศ แม้ยังคงมีความขัดแย้งหลงเหลืออยู่ในพื้นที่ป่าระหว่างชาวบ้านกับรัฐและนายทุน หลังจากนั้นเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชาวบ้านท้องถิ่นและปัญญาชนรุ่นใหม่ก็ได้ขยายตัวมาเป็นองค์กรเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ หรือถูกเรียกกันว่า “หน่วยเหนือ” ที่ถูกขยายความทางฐานอุดมการณ์ผ่านคำบอกเล่าของประเทือง นริทรานกุล ณ อยุธยา อดีตผู้ประสานงานโครงการองค์กรพัฒนาเครือข่ายเกษตรกรภาคเหนือครั้งนี้ (สยามล ไกยรวงศ์ และคณะ, 2545)

“องค์กรพัฒนาเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ หรือหน่วยเหนือ มีเป้าหมายเพื่อเชื่อมเครือข่ายถั่วเหลือง เครือข่ายที่ดินป่าไม้ หอมหัวใหญ่ และสหพันธ์ชาวนาชาวไร่ภาคเหนือ เพื่อให้มีองค์การการเมืองของชาวนา และเพื่อต่อสู้ให้ได้รับความเป็นธรรม ซึ่งเกี่ยวข้องกับการเมือง กฎหมาย และนโยบายอย่างไร”

ดังนั้น “หน่วยเหนือ” มีฐานะเป็นองค์กรชาวบ้าน มีสมาชิกเป็นเกษตรกรจากกลุ่มปัญหาต่างๆ โดยมีนักพัฒนาทำหน้าที่เป็นกองเลขานุการ สนับสนุนด้านข้อมูล การเผยแพร่ และการประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ ภายใต้ฐานคิดคตินิยมท้องถิ่น “หมาหลวง กัวนหมาหลาย” อันมีความหมายในเชิงอุปมาอุปมัยสุนัขตัวใหญ่ย่อมพ่ายแพ้ต่อสุนัขจำนวนมาก ดังนั้นอำนาจรัฐย่อมพ่ายแพ้ต่อแรงขับเคลื่อนที่เกิดจากการรวมตัวของชาวบ้าน การฉีกกำลังจึงเป็นทั้งยุทธศาสตร์และยุทธวิธีที่สำคัญในการเคลื่อนไหวขององค์กรเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือที่เกิดขึ้น จึงพยายามประสานความร่วมมือระหว่างชุมชนในกลุ่มน้ำเดียวกัน และกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน หรือต่างชาติพันธุ์ที่ประสบปัญหาาร่วมกัน(ศยามล ไกยูรวงศ์ และคณะ, 2545)

องค์กรเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือพัฒนาการมาเป็นสหพันธ์ภาคเหนือและเครือข่ายองค์กรประชาชนภาคเหนือ (สกน.) เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2543 โดยมีสมาชิก 9 เครือข่ายครอบคลุมพื้นที่หมู่บ้านในตอนเหนือตอนบน คือ เชียงราย ลำปาง พะเยา แม่ฮ่องสอน ลำพูน และลำปาง โดยมี 5 ประเด็นปัญหาหลัก คือ 1. ปัญหาป่าไม้และที่ดินในเขตป่า 2. ปัญหาที่ดิน 3. ปัญหาการจัดการน้ำ 4. ปัญหาราคาพืชผล 5. ปัญหาหนี้สินเกษตรกร (ศยามล ไกยูรวงศ์ และคณะ, 2545)

“หน่วยเหนือ” เข้ามามีบทบาทร่วมกับกลุ่มชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบ จากโรงไฟฟ้าแม่เมาะ เมื่อเดือน กันยายน พ.ศ. 2537 ทำการเคลื่อนไหวร่วมชุมนุมหน้าศาลากลาง จังหวัดลำปาง เพื่อร้องเรียนการเข้ามาดูแลปัญหามลพิษที่ได้รับจากโรงไฟฟ้าแม่เมาะ ทำให้เกิดบันทึกข้อตกลงระหว่างราษฎรกับตัวแทนการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย โดยสรุปว่าการไฟฟ้าฝ่ายผลิตจะดำเนินมาตรการระยะยาว เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดผลกระทบต่อชาวบ้านจากการผลิตกระแสไฟฟ้าจากโรงไฟฟ้าแม่เมาะ โดยจะทำการเร่งติดตั้งเครื่องกำจัดก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ให้เสร็จภายในปี พ.ศ. 2539 หากชาวบ้านยังคงได้รับผลกระทบอยู่ก็จะพยายามจัดสรรพื้นที่ใหม่ให้ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบได้อพยพไปอยู่ถิ่นใหม่ พร้อมดูแลค่าใช้จ่ายรักษาพยาบาลให้ชาวบ้านที่เจ็บป่วยจากมลพิษทางอากาศที่เกิดขึ้น (การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, 2540)

แต่อย่างไรก็ตาม กลุ่มชาวบ้านกลับมาชุมนุมใหม่อีกครั้งเนื่องจากต้องการอพยพย้ายที่อยู่ทันที แทนที่รอการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย แม่เมาะติดตั้งเครื่องกำจัดก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์เสร็จ เนื่องจากแม้ว่าการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย แม่เมาะดำเนินมาตรการใดๆ มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 จนถึง ณ เวลานั้น มาตรการที่ดำเนินนั้นก็เป็นการระงับเหตุที่ไม่เกิดผลทางปฏิบัติ ชาวบ้านในพื้นที่ก็มีอาการเจ็บป่วย รวมทั้งพืชและสัตว์ได้รับผลกระทบด้วยตลอดเวลา ดังนั้นเพื่อทำการยืนยันว่าความปลอดภัยทางสุขภาพและทรัพย์สินของประชาชนในพื้นที่ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย แม่เมาะควรพิจารณาอพยพโยกย้ายชาวบ้านออกไปจากพื้นที่สู่พื้นที่ปลอดภัย เพราะหากชาวบ้านดำเนินชีวิตต่อไปในพื้นที่มลพิษนี้ก็จะเป็ *“การตายแบบผ่อนส่ง”* ในขณะเดียวกันนี้ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย แม่เมาะจำเป็นต้องมีมาตรการควบคุมปริมาณก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ให้อยู่ในเกณฑ์มาตรฐาน มีข้อกำหนดหลักให้อยู่ภายใต้เกณฑ์ 125 ไมโครกรัมต่อลูกบาศก์เมตร ต่อ 24 ชั่วโมงเท่านั้น (ปองปริดา โยธา, 2542)

จากขบวนการเคลื่อนไหวกดดันเรียกร้องที่เกิดขึ้น จึงให้มีการผลักดันให้เกิดการตกลงบันทึกเพิ่มจากบันทึกข้อตกลง ทำให้บันทึกการตกลงระหว่างโรงไฟฟ้าแม่เมาะ กับกลุ่มชาวบ้านอีกครั้งสามารถสรุปดังนี้

1. การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย แม่เมาะ จะพิจารณาอพยพราษฎร จำนวน 4 ตำบล 16 หมู่บ้าน คือ ตำบลนาสัก, ตำบลสบป่าด (ยกเว้นบ้านห้วยรากไม้), หมู่บ้านห้วยเป็ด หมู่ 1, หมู่บ้านหางสูง หมู่ 3, หมู่บ้านแม่เมาะสถานี หมู่ 4 ตำบลแม่เมาะ, หมู่บ้านดง หมู่ 1 หมู่บ้านหัวฝาย หมู่ 2 ตำบลบ้านดง จำนวน 3,500 ครอบครัว โดยจัดตั้งกรรมการทำการสำรวจความต้องการของราษฎรมีความสมัครใจจะย้ายออกมีมากกว่า 80 % ของหลังคาเรือนของแต่ละหมู่บ้านและราษฎรใน ส่วนที่เหลือต้องยินยอมอพยพโยกย้ายออกจากพื้นที่ด้วย

2. การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย จะลดจำนวนปริมาณก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ ที่เกิดจากการผลิตกระแสไฟฟ้าให้ต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐานเฉลี่ย (300 ไมโครกรัมต่อลูกบาศก์เมตร ใน 24 ชั่วโมง)

3. การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ตกลงที่จะรับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการตรวจรักษาพยาบาลราษฎรในพื้นที่ตามข้อ 1 กรณีผู้ป่วยเป็นโรคระบบทางเดินหายใจ และโรคแทรกซ้อนที่เกี่ยวข้อง

4. การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย แม่เมาะ จะรับผิดชอบในค่าใช้จ่ายด้านพาหนะ รับ – ส่งผู้ป่วยไปรักษาในโรงพยาบาลต่างๆ ในจังหวัดลำปาง

อย่างไรก็ตามพบว่าปัญหามลพิษที่เกิดขึ้นจากโรงไฟฟ้าแม่เมาะไม่เพียงบรรเทาลง แต่กลับเพิ่มขึ้นในปีต่อมา เนื่องจากโรงไฟฟ้าบางปะกงเกิดขัดข้องต้องทำการปิดซ่อมในเดือนเมษายน พ.ศ. 2538 ทำให้เกิดการผลักรถไฟให้โรงไฟฟ้าแม่เมาะต้องทำการผลิตไฟฟ้าส่งเข้าระบบมากขึ้น เพื่อให้เพียงพอต่อความต้องการพลังงานไฟฟ้าของประเทศ รวมถึงการเดินเครื่องของโรงไฟฟ้าแม่เมาะ หน่วยที่ 12 และ 13 ซึ่งมีกำลังการผลิตหน่วยละ 300 เมกะวัตต์ ซึ่งเริ่มเดินเครื่องจ่ายไฟเข้าระบบในเดือนพฤษภาคม และ เดือนธันวาคม พ.ศ. 2538 ตามลำดับ แม้ว่าจะมีการติดตั้งเครื่องกำจัดก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ที่มีประสิทธิภาพสูงถึง 95% ก็ตาม ก็ยังทำให้มีก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ ถูกปล่อยสู่อากาศเพิ่มขึ้น จนสามารถตรวจวัดความหนาแน่นของก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ เฉลี่ย 1 ชั่วโมงที่สูงกว่า 1,300 ไมโครกรัม/ลูกบาศก์เมตร นั้นเกิดขึ้นถึง 81 ครั้งในรอบปี ทำให้ชาวบ้านหมู่ที่ 1 ตำบลสบป่าด อันประกอบด้วย อุดค้ำนัน กรรมกรสภาตำบลสบป่าด สารวัตรกำนัน ในฐานะตัวแทนเกษตรกรได้เข้าร้องเรียนต่อนายอำเภอแม่เมาะว่าโรงไฟฟ้าแม่เมาะได้ปล่อยก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ อันเป็นเหตุนำมาสู่ความเสียหายของพืชผลที่ปลูกโดยชาวบ้าน ได้แก่ ข้าว งามะขาม พริก และพืชผลอื่นๆ จึงทำให้ชาวบ้านต้องการให้การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยชดเชยค่าเสียหายที่เกิดขึ้น (เกวลิน ณ เชียงใหม่, 2540)

จนกระทั่งเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2539 ผลกระทบต่อสุขภาพของชาวบ้านเริ่มปรากฏชัดเจนเรื่อยๆ เมื่อชาวบ้านหมู่บ้านสบป่าด และหมู่บ้านแม่จาง ตำบลสบป่าด อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง ได้รับความเดือดร้อนจากก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ที่ถูกปล่อยออกมา จนส่งผลให้เด็กและคนชราล้มป่วยด้วยระบบทางเดินหายใจเกือบทั้งหมู่บ้าน โดยมีอาการปรากฏเจ็บหน้าอก หายใจติดขัดช่วงเช้าและช่วงเย็น รวมถึงมีกลิ่นเหม็นเกิดขึ้นหลายหมู่บ้าน เช่น บ้านแม่จาง บ้านหางหุง (วิทยาลัยการสาธารณสุข, 2539) ความเดือดร้อนที่เกิดขึ้น ผลักดันให้ชาวบ้านทั้ง 2 หมู่บ้านต้องรวมตัวกัน เตรียมร่างหนังสือ เพื่อทูลเกล้า ถวายฎีกาแด่สมเด็จพระเทพรัตนสุตาฯ สยามบรมราชกุมารี ในวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2539 อันเป็นเวลาพระองค์จะเสด็จพระราชดำเนินเป็นองค์ประธานพิธีเปิดอนุสาวรีย์รัชกาลที่ 7 และพิธีเปิดเครื่องกำจัดก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ที่โรงไฟฟ้าแม่เมาะ เพื่อส่งสัญญาณสะท้อนความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นให้เป็นที่รับรู้ของสังคม(เกวลิน ณ เชียงใหม่, 2540)

การขับเคลื่อนต่อสู้ที่เกิดขึ้นผ่านการวางยุทธศาสตร์โดยองค์กรเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ เพื่อพยายามกดดันให้ปัญหาผลกระทบภายนอกที่เรื้อรังของโรงไฟฟ้าแม่เมาะได้รับการแก้ไข จึงได้มีการรวมตัวกันชุมนุมของราษฎรหลายหมู่บ้านในพื้นที่อำเภอแม่เมาะ กลุ่มชาวบ้านผู้เรียกร้องมีแกนนำชุมนุมในครั้งนี้รวม 7 คน จากกลุ่มแม่บ้านอำเภอแม่เมาะ, กลุ่มหนุ่มสาวบ้านสบ

ป่าด. แคนนำบ้านสบเตี๊ญปี 2535, 2537, แคนนำบ้านสบป่าดปี 2535, 2537, ประธานกลุ่มเยาวชนบ้านสบเตี๊ญ, กลุ่มหนุ่มสาวตำบลบ้านดง และแคนนำบ้านใหม่รัตนโกสินทร์ (นาสัก) โดยเคลื่อนขบวนไปรวมตัวกันที่หน้าป่าอมยามโรงไฟฟ้าแม่เมาะ เพื่อเรียกร้องให้มีการอพยพออกจากพื้นที่อยู่เดิม เนื่องจากหวั่นเกรงมลภาวะที่เกิดขึ้นยังไม่สิ้นสุด และขอให้การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ทบทวนข้อตกลงในที่ได้เคยทำไว้กับชาวบ้านผลการเจรจาอันระหว่างตัวแทนชาวบ้านกับตัวแทนการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย รวมถึงข้อตกลงเพิ่มเติมดังที่ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยจะยินยอมดำเนินการอพยพโยกย้ายราษฎร 4 ตำบล 16 หมู่บ้านของอำเภอแม่เมาะ ราว 3,500 ครอบครัว และจัดหาที่ดินประมาณ 5,000 ไร่ เพื่อรองรับการอพยพ ถ้าผลของการสำรวจของคณะกรรมการที่จัดตั้งขึ้น พบว่า 80 % ของราษฎรทุกครัวเรือนของแต่ละหมู่บ้านมีความต้องการอพยพออกจากพื้นที่

อย่างไรก็ดีกระบวนการพิจารณาเรื่องอพยพของชาวบ้านใช้เวลายาวนาน แม้ในปีพ.ศ. 2541 คณะกรรมการพิจารณาช่วยเหลือราษฎรระดับจังหวัดที่ถูกแต่งตั้งในรัฐบาลชวน หลีกภัย (เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2537) ยืนยันมติคำร้องราษฎรให้ย้ายราษฎรทั้ง 3 หมู่บ้าน กว่า 1,000 ครอบครัว ไปยังที่สาธารณะหลังศูนย์ราชการ จังหวัด ลำปาง และบริเวณป่าสงวนแห่งชาติแม่จาง ภายใน 3 เดือน โดยให้ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ออกค่าใช้จ่ายในการย้ายประมาณ 1,132-2,077 ล้านบาท(สุริยันต์ ทองหนูเอียด, 2551)

แต่เมื่อมติเรื่องนี้ผ่านเข้าสู่การพิจารณาของอนุกรรมการเฉพาะกิจเพื่อแก้ไขปัญหาภาวะมลพิษและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมบริเวณ โรงไฟฟ้าพลังงานความร้อนและเหมืองถ่านหินแม่เมาะ กลับมีมติไม่อนุมัติ โดยให้เหตุผลว่าเสียค่าใช้จ่ายสูง แต่ข้อเสนอของอนุกรรมการเฉพาะกิจที่เกิดขึ้นกลับจัดตั้ง “กองทุนช่วยเหลือชาวบ้านแทนการอพยพ” เริ่มต้นวงเงินช่วยเหลือที่ 50 ล้านบาท(สุริยันต์ ทองหนูเอียด, 2551)

แม้เวลาต่อมาตัวแทนราษฎร จำนวน 5 ตำบล 23 หมู่บ้าน อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง ได้รวมตัวชุมนุมเรียกร้องเมื่อวันที่ 24-25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2541 ณ บริเวณสี่แยกหน้าโรงเรียนอนุบาลเหมืองแม่เมาะ เพื่อเร่งรัดการแก้ไขปัญหา โดยผู้ว่าราชการจังหวัดลำปาง ในฐานะประธานคณะกรรมการพิจารณาช่วยเหลือราษฎรผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการขยายเหมืองแม่เมาะ สำหรับโรงไฟฟ้าแม่เมาะ จังหวัดลำปาง ได้รับข้อเสนอและออกหนังสือเรื่องการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของราษฎรอำเภอแม่เมาะ ถึงนายสาวิตรี โปธิวิหค รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี ผู้รับผิดชอบกรณีปัญหาที่เกิดขึ้นในขณะนั้น แต่นายสาวิตรี โปธิวิหค นั้นกลับมีบทสรุปประเด็น

ร้องเรียนที่เกิดขึ้น โดยให้ชะลอโครงการอพยพราษฎรที่ได้รับผลกระทบภายนอกที่เกิดขึ้น พร้อมเหตุผลว่ากรณีการอพยพโยกย้ายชาวบ้านออกจากพื้นที่นั้น ควรรอการติดตั้งอุปกรณ์ควบคุมก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ (FGD) ให้แล้วเสร็จก่อน เพื่อจัดทำผลการศึกษารื่องผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของประชาชนในอำเภอแม่เมาะหลังการติดตั้งอุปกรณ์ควบคุมก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ (FGD) โดยกรมอนามัย ผลการศึกษาที่เกิดขึ้นจึงนำไปเป็นเหตุพิจารณาถึงความจำเป็นของการอพยพของราษฎรที่เกิดขึ้น

ในช่วงระหว่างรอรอบการที่เกิดขึ้นนั้น “กองทุนช่วยเหลือชาวบ้านแทนการอพยพ” จะถูกใช้เยียวยาชุมชนผู้ได้รับผลกระทบผ่านการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมในท้องถิ่นทั้งด้านการเกษตรและสุขภาพอนามัย โดยกองทุนนี้จะมีเงินเพียงพอและให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการบริหาร ทำให้เกิดความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของชาวบ้านในพื้นที่เดิม(สุริยันต์ ทองหนูเอียด, 2551) ดังนั้นการเกิด “กองทุนช่วยเหลือชาวบ้านแทนการอพยพ” จึงเปรียบเป็นการโยนเงินเข้าไปแก้ปัญหาเพื่อซื้อความพอใจของชาวบ้านผ่านสาธารณูปโภคและสิ่งอำนวยความสะดวกที่เข้ามาในชุมชน “กองทุนช่วยเหลือชาวบ้านแทนการอพยพ” จึงไม่ใช่เป็นแก้ปัญหาผลกระทบภายนอกของมลพิษที่ชาวบ้านได้รับ เนื่องจากเป็นกองทุนซื้อเวลาจริงให้ชาวบ้านอยู่ในพื้นที่บริเวณของการกระจายตัวของมลพิษในอากาศเช่นเดิม

เมื่อประเด็นปัญหาโรงไฟฟ้าแม่เมาะได้รับการเพิกเฉยจากฝ่ายรัฐ ขบวนการขององค์กรเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ (คกน.) ที่ตอนหลังกลายเป็น กลุ่มสหพันธ์ภาคเหนือและเครือข่ายองค์กรประชาชนภาคเหนือ (สกน.) ได้จับปัญหาโรงไฟฟ้าแม่เมาะมาผนวกเข้ากับปัญหาอื่นๆของผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมจากกิจการ โครงการรัฐในภาคเหนือเพื่อให้เกิดการรวมตัวของกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบจากประเด็นปัญหาทั้งหลายเหล่านี้ในภาคเหนือสร้างเป็นกลุ่มกดดันในช่วงการประชุมคณะรัฐมนตรีสัญจร ระหว่างวันที่ 19 - 21 มีนาคม พ.ศ. 2544 ณ ศาลากลาง จังหวัดเชียงใหม่ ของรัฐบาล ทักษิณ ชินวัตร ในขณะที่ ได้ลงมารับข้อเสนอเมื่อวันที่ 20 มีนาคม พ.ศ. 2544 ณ ศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ มวลความกดดันที่เกิดรวมตัวของชาวบ้านในภูมิภาคเหนือที่ได้รับผลกระทบภายนอกจากโครงการรัฐทำให้ พ.ต.ท. ดร. ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีต้องลงรับเรื่องหนังสือร้องเรียนระหว่างการประชุมคณะรัฐมนตรีสัญจรหน้าศาลากลาง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 20 มีนาคม พ.ศ. 2544 พร้อมให้สัญญาประชาคมในฐานะนายกรัฐมนตรีที่ถือกำเนิดเป็นคนภาคเหนือกับมวลชนที่รวมตัวหน้า ศาลากลาง จังหวัดเชียงใหม่ ว่า “ถ้าคนเมืองแก้ไขปัญหาคคนเมืองไม่ได้ ก็กับมีนายกคนไหนแก้ปัญหา”

หลังจากนั้นรัฐบาล ทักษิณ ชินวัตร จึงมีมติแต่งตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหาสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือและเครือข่ายองค์กรประชาชนภาคเหนือ โดยมีนายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เป็นประธานคณะกรรมการ และคณะกรรมการที่เกิดขึ้นจึงตั้งคณะอนุกรรมการแก้ไขปัญหาขึ้นมาพร้อมแต่งตั้งนายวรวิทย์ เจริญเลิศ นักวิชาการ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในขณะนั้น เป็นประธานคณะอนุกรรมการชุดนี้ โดยคณะอนุกรรมการที่เกิดขึ้นได้ประมวลสาเหตุของปัญหาดังนี้(สุริยันต์ ทองหนูเอียด,2551)

ปัญหาของการเจ็บป่วยของชาวบ้านนั้นเกิดจากปัญหามลพิษสะสมของฝุ่นหินและก๊าซ ซัลเฟอร์ไดออกไซด์จากโรงไฟฟ้าแม่เมาะจริง การปล่อยชาวบ้านรับพิษที่สะสมนั้นย่อมนำมาสู่อันตรายต่อชีวิตในอนาคต แต่กระบวนการแก้ปัญหาของรัฐมีความล่าช้าและไม่มีความจริงจังสร้างพื้นที่ส่วนร่วมของภาคประชาชนในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ทำให้มาตรการและหลักเกณฑ์ในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นไม่ชัดเจน รวมทั้งค่าชดเชยที่เกิดขึ้นก็ไม่สอดคล้องจากความเสียหายที่เกิดขึ้นจริง และกระบวนการตรวจสอบการครอบครองที่ดินสำหรับการอพยพก็ไม่โปร่งใสด้วย

จากประมวลสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้น คณะอนุกรรมการนำเสนอมาตรการแก้ไขปัญหา มลพิษของโรงไฟฟ้าแม่เมาะ 2 ระดับ ได้แก่

มาตรการเร่งด่วน นำเสนอให้รัฐบาลดำเนินการดูแลรักษาผู้ป่วยที่ได้รับผลกระทบพร้อมอำนวยความสะดวกอื่นๆ ทุกกรณี พร้อมให้รัฐบาลดำเนินการอพยพจำนวน 16 หมู่บ้าน และจัดสรรที่ดินและค่าชดเชย 3 หมู่บ้านตามข้อเสนอประเด็นเรียกร้องที่เกิดขึ้น สุดท้ายให้รัฐบาลเร่งสร้างหลักประกันมาตรการคุ้มครองและป้องกันความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของชาวบ้านที่อาจจะได้รับการคุกคามสิทธิเสรีภาพจากอำนาจอิทธิพลในพื้นที่

มาตรการระยะกลางและระยะยาว ขอให้รัฐฟื้นฟูสภาพและวิถีชีวิตให้แก่ชุมชน พร้อมประเมินศึกษาผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมของโรงไฟฟ้าแม่เมาะต่อชุมชนแท้จริง ในรูปแบบเปรียบเทียบต้นทุน ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น ถ้าพบว่าไม่คุ้มกับต้นทุนสังคมที่สูญเสีย ให้ยุติการดำเนินการโรงไฟฟ้าแม่เมาะทันที และสร้างกองทุนเพื่อแก้ไขผลกระทบภายนอกเชิงลบที่เกิดขึ้น โดยทุกมาตรการที่ปฏิบัติต้องมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนทุกชั้นตอน

4.3.2 การปรับตัวของขบวนการหลังการตั้งเครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะ

การเข้ามาของคณะอนุกรรมการแก้ไขปัญหาโครงการรัฐที่ตั้งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมกรณีปัญหาสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ(สกน.) และเครือข่ายองค์กรประชาชนภาคเหนือ โดยนาย วรวิทย์ เจริญเลิศเป็นประธานคณะอนุกรรมการชุดนี้ ได้ชักนำอีกองค์กรพัฒนาเอกชน หรือ NGOs ได้แก่ เครือข่ายกลุ่มผู้ป่วยจากการทำงานและสิ่งแวดล้อมแห่งประเทศไทย ส่วนหนึ่งของเครือข่ายสมัชชาคนจน ให้เข้ามามีบทบาทดูแลผู้ป่วยที่ได้รับผลกระทบจากโรงไฟฟ้าแม่เมาะโดยตรง นางสมบุญ สีคำดอกแค เป็นประธานกลุ่มสภาเครือข่ายนี้ได้บอกเล่าการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดตั้งเครือข่ายผู้ป่วยที่ได้รับผลกระทบจากโรงไฟฟ้าแม่เมาะ “เครือข่ายกลุ่มผู้ป่วยจากการทำงานและสิ่งแวดล้อมแห่งประเทศไทยเข้ามามีบทบาทกับปัญหาผู้ป่วยที่ได้รับผลกระทบจากโรงไฟฟ้าแม่เมาะ จากการชักนำของอาจารย์วรวิทย์ เจริญเลิศให้เข้ามามีบทบาทที่ปรึกษาในกรณีปัญหาผู้ป่วยได้รับผลกระทบทางสุขภาพอนามัยจากโรงไฟฟ้าแม่เมาะ มาดูแลผู้ป่วยที่ได้รับผลกระทบจากโรงไฟฟ้าแม่เมาะ งานแรกที่เข้ามาดูแลปัญหานี้ คือการจัดทำทะเบียนคนป่วย เพื่อจัดทำประวัติคนป่วยที่ได้รับผลกระทบโรงไฟฟ้า แม่เมาะให้เป็นระบบเพื่อรวบรวมข้อมูลของผู้ได้รับผลกระทบจากโรงไฟฟ้าแม่เมาะเพื่อจัดตั้งกลุ่มท้องถิ่น ได้แก่เครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะเพื่อมาขับเคลื่อนดูแลปัญหานี้โดยเฉพาะ โดยมีนายปราศัย ทุกพันธ์ ทำหน้าที่เป็นประธานกลุ่ม และ นางมะลิวรรณ นาควิโรจน์ ทำหน้าที่เป็นเลขานุการกลุ่ม พร้อมจัดระเบียบโครงสร้างให้เป็นรูปแบบขององค์กรพร้อมมีการประชุมรายเดือนของ ตัวแทนผู้ได้รับผลกระทบในแต่ละชุมชนอย่างมีระบบ เป็นการรวมกลุ่มกันผู้แทนที่จะสู้กันเป็นหย่อม อย่างแต่เดิมที่จะรอคอยช่วยจากภาครัฐและการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยแบบตัวใครตัวมัน โดยอาศัยความร่วมมือกับกลุ่มนักวิชาการและกลุ่มนักกฎหมายผ่านทางทางสถานายความแห่งประเทศไทย เพื่อนำผู้การต่อสู้อย่างเป็นระบบในรูปแบบขั้นตอนทางกฎหมาย”¹

“ปัญหาหลักที่ไม่สามารถเข้ากระบวนการกฎหมาย การไม่สามารถยื่นยันระบุสาเหตุการป่วย แม้ชาวบ้านธรรมดาต่างทยอยกันเจ็บป่วยล้มตายกว่า 2,000 คน ที่ยังมีชีวิตอยู่ก็ไม่ทราบว่าป่วยเป็นโรคใด แม้ชาวบ้านจะรู้ว่าตนเองป่วยเรื้อรังแต่ไม่กล้าจะยืนยันว่าการป่วยนี้เป็นผลมาจากโรงไฟฟ้าแม่เมาะ เนื่องจากการวินิจฉัยถึงสาเหตุการเจ็บป่วยของแพทย์ที่ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแลนั้น ไม่มีความชัดเจน รวมทั้งไม่เคยระบุถึงสาเหตุการเจ็บป่วยที่แท้จริง ก่อเกิดการเสียเวลาในการรักษา รวมถึงยังทำให้เกิดการรักษาที่ไม่ตรงจุดนี้ ก่อให้เกิดปอดผู้ป่วยมีพังศืดและทำงานผิดปกติ

¹ สัมภาษณ์ สมบุญ สีคำดอกแค, ประธานสภาเครือข่ายกลุ่มผู้ป่วยจากการทำงานและสิ่งแวดล้อมแห่งประเทศไทย, วันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2555.

ตามมาด้วยอาการข้างเคียง อื่นๆเช่น หายใจไม่ออก เหนื่อย มีไข้ แสบคอ ปวดเมื่อยตามตัวและกระดูก เวียนศีรษะ หน้ามืด ไม่มีแรง ซามือเท้า รวมถึงคนป่วยบางรายมีอาการหอบตลอด ต้องบรรเทาโดยการพ่นยาเป็นประจำ หรือต้องใช้ถังออกซิเจน ดังนั้นในช่วงปี พ.ศ. 2544 – 2545 ชาวบ้านจำนวน 128 คน ภายใต้การจัดการของเครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะ เพื่อสร้างกระบวนการต่อสู้เพื่อให้มีการเข้าถึงการรักษาพยาบาลที่ถูกต้อง โดยต้องการเปลี่ยนมารักษาตัวที่คลินิกแพทย์อาชีวเวชศาสตร์และสิ่งแวดล้อม โรงพยาบาลราชวิถี ที่กรุงเทพฯ แทน การรักษาผ่านโรงพยาบาลแม่เมาะอย่างเดิม ซึ่ง พญ. อรพรรณ เมฆาติลกกุล หัวหน้าคลินิกแพทย์อาชีวเวชศาสตร์และสิ่งแวดล้อม โรงพยาบาลราชวิถี ได้ทำการตรวจวินิจฉัยและให้ความกระจ่างต่อผู้ป่วยหลังจากมีความคลุมเครือมาเป็นเวลานานว่า ทั้ง 128 คนนี้ป่วยเป็น โรคนิวโมโคไอซิส หรือโรคปอดอักเสบ แต่เนื่องจากชาวบ้านเจ็บป่วยกันมากและไม่มีเงินเข้ามารักษาตัวที่กรุงเทพมหานคร จึงได้รวมตัวกันเพื่อยื่นข้อเสนอต่อรัฐบาลผ่านคณะกรรมการเกษตรกรภาคเหนือ เพื่อขอให้ พญ. อรพรรณ เมฆาติลกกุล ลงพื้นที่ตรวจวินิจฉัยและรักษาชาวบ้าน โดยให้รัฐสนับสนุนงบประมาณและอุปกรณ์ทางการแพทย์”⁴

ต่อมาได้มีมติคณะกรรมการฯ เห็นชอบด้วยกับข้อเสนอของชาวบ้าน รวมทั้งมีหนังสืออนุมัติจากคุณหญิงสุดารัตน์ เกตุราพันธ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุขให้แพทย์หญิงอรพรรณ เมฆาติลกกุล ลงพื้นที่เพื่อตรวจรักษาชาวบ้านชุมชนแม่เมาะ แต่ขั้นตอนการปฏิบัติกลับถูกบ่ายเบี่ยงและส่งคณะแพทย์อื่น ซึ่งเป็นคณะแพทย์จาก การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย 4 คนร่วมตรวจรักษา กับ พญ. อรพรรณ เมฆาติลกกุล ด้วย การกระทำดังกล่าวทำให้ชาวบ้านขาดความเชื่อมั่นในกระบวนการให้การรักษา ผลของการไม่สามารถวินิจฉัยผู้ป่วยแม่เมาะตามความเป็นจริง นอกจากทำให้ผู้ป่วยจะไม่ได้รับการรักษาให้หายอย่างทันที่แล้ว แล้วยังมีผลในขั้นตอนการฟ้องเรียกค่าเสียหายของผู้ป่วยจากการขาดหลักฐานข้อมูลการวินิจฉัยบ่งชี้ถึงสาเหตุการเจ็บป่วยจากแพทย์ กระบวนการฟ้องร้องของผู้ป่วยในชั้นศาลจึงไม่มีน้ำหนัก ทำให้เอาผิดกับผู้ก่อมลพิษได้ยาก หรือต้องใช้เวลาพิสูจน์ยาวนาน

เมื่อแนวทางการต่อสู้ด้วยกฎหมายผ่านชั้นศาลถือว่าอาวุธหลักในการต่อสู้ของเครือข่ายผู้ได้รับผลกระทบแม่เมาะ เมื่อเครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะ รวบรวมรายชื่อผู้ป่วยพร้อมหลักฐานการวินิจฉัยโรคของทั้งผู้ป่วย 131 คนนี้ป่วยเป็น โรคนิวโมโคไอซิสหรือโรคปอดอักเสบของแพทย์หญิง อรพรรณ เมฆาติลกกุล ร่วมกันยื่นฟ้องทางแพ่งต่อศาลจังหวัดลำปาง เมื่อวันที่ 28 พฤษภาคม พ.ศ. 2546 ต่อศาลปกครองเชียงใหม่ เรียกร้องค่าชดเชย 1,863 ล้านบาท แต่ศาลลำปางมีคำสั่งไม่รับฟ้องเพราะคดีทางการปกครอง ดังนั้นเมื่อวันที่ 29 สิงหาคม พ.ศ. 2546 เครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะยื่นฟ้องอีกครั้งต่อศาลปกครอง จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อร้องเรียนให้การไฟฟ้าผลิตแห่งประเทศไทย

ชดเชยค่าเสียหายรวมเป็นเงินทั้งสิ้น 1,863 ล้านบาท แต่อย่างไรก็ตามเนื่องจากศาลมีคำสั่งให้ผู้ป่วยวางเงินค่าธรรมเนียมศาลในสัดส่วน 2.5% แต่เครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะไม่สามารถหาเงินไปจ่ายค่าธรรมเนียมนั้นได้

แต่คดีที่เครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะสามารถยื่นฟ้องสำเร็จ คือการรวบรวมรายชื่อชาวบ้านประมาณ 300 คนจากอำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง ซึ่งได้รับผลกระทบจากโรงไฟฟ้าถ่านหินแม่เมาะของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ร่วมกันเป็นโจทก์ยื่นฟ้องการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องฐานกระทำความผิดอันเกิดจากการละเลยต่อหน้าที่ตามที่กฎหมายกำหนด พร้อมเรียกค่าเสียหาย ช่วงระหว่าง ปี พ.ศ. 2546 ถึง ปี พ.ศ. 2547 ที่แบ่งเป็น 2 คดี คือ คดีฟ้องเรียกค่าชดเชยให้กับผู้ได้รับผลกระทบ และคดีขอให้การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยปฏิบัติตามเงื่อนไขประธานบัตรการชดเชยเมืองลิกไนต์ และกฎหมายสิ่งแวดล้อม ต่อศาลปกครองจังหวัดเชียงใหม่

การเจรจาระหว่างตัวแทนภาครัฐและตัวแทนชาวบ้านได้เกิดขึ้นอีกครั้ง จากการลงตรวจพื้นที่สุสานหอยล้านปี บริเวณพื้นที่ของโรงไฟฟ้าแม่เมาะ การไฟฟ้าฝ่ายผลิต อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง ของนายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พร้อมคณะเจ้าหน้าที่จากกรมควบคุมมลพิษ สำนักวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม เมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2546 พร้อมพูดคุยกับตัวแทนหมู่บ้าน 2 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่บ้านห้วยคิง และ หมู่บ้านห้วยผาย ที่ได้รับผลกระทบจากการดำเนินงานโรงไฟฟ้าแม่เมาะที่มาขับเคลื่อนเรียกร้องให้พวกเขาอพยพไปจากพื้นที่ ในฐานะพื้นที่ที่มีความเสี่ยงสูง แต่ประสบความสำเร็จเชิงปฏิบัติของข้อเรียกร้องเหล่านี้ ในระยะเวลาที่ผ่านมา จากคณะกรรมการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นหลายชุดที่จัดตั้ง จึงทำให้นายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์จึงกลับไปร่วมกับนายแพทย์พรหมมินทร์ เลิศสุริยะเดช รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพลังงาน ผลักดันให้คณะกรรมการที่เป็นกลาง เข้ามาตรวจสอบข้อเท็จจริงอีกครั้ง พร้อมตั้งงบประมาณ 370,000 บาท มาดำเนินการเรื่องนี้

แต่อย่างไรก็ตามตัวแทนชาวบ้านทั้ง 2 หมู่บ้านได้เข้าพบนายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์อีกครั้ง เพื่อยืนยันเจตจำนงว่าไม่ต้องการคณะกรรมการชุดใดๆตั้งขึ้นมาอีกแล้ว แต่ต้องการให้เกิดผลเชิงปฏิบัติในการอพยพโยกย้ายพวกเขาออกจากพื้นที่เสี่ยงโดยเร็วที่สุด การตั้งคณะกรรมการที่เกิดขึ้นนั้นเป็นเพียงการซื้อเวลาเท่านั้น ต้องการให้กฎหมายเป็นมาตรฐานที่เป็นธรรมทั้งสองฝ่าย เมื่อมีการทำผิดใดๆเกิดขึ้น เมื่อพวกเขาทำผิดกฎหมาย พวกเขาถูกจับทันที เหตุใดการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยทำผิดกฎหมาย สร้างปัญหาผลกระทบภายนอกต่อความเดือดร้อนแก่ชาวบ้านมา

ยาวนาน แต่ไม่เกิดการดำเนินการตามกฎหมายอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมเชิงปฏิบัติทั้งในความรับผิดชอบ การกระทำที่เกิดขึ้นรวมถึงการชดเชยและบรรเทาปัญหาที่เกิดขึ้น พวกเขาบ้านต่อสู้เรียกร้องความเป็นธรรม ตามกรอบกฎหมายมาตลอด แต่จนถึงขณะนี้ยังไม่เป็นผล แม้จะไม่เห็นด้วยกับ คณะกรรมการใหม่ที่เกิดขึ้น แต่ยอมเลือกวิธีส่งตัวแทนเข้าร่วมหารือในคณะกรรมการกลางที่เกิดขึ้น เพื่อเป็นหนึ่งในช่องทางที่เกิดขึ้น แทนเลือกใช้ยุทธวิธีการขัดขวาง รูปแบบ “ปฏิบัติทำทนายชั่งหน้า” ส่งกำลังคนเข้าไปบุกยึดหรือปิดโรงไฟฟ้า

ผลรูปธรรมของการต่อสู้เรียกร้องกลับปรากฏจากการพิจารณา 2 คดีฟ้องร้องจากศาลปกครองชั้นต้นในช่วงต้นปี พ.ศ. 2552 คือ คดีฟ้องเรียกค่าชดเชยให้กับผู้ได้รับผลกระทบจาก โรงไฟฟ้าแม่เมาะ และคดีขอให้การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ปฏิบัติตามเงื่อนไขประทาน บัตรการชดเชยหม้อลิกไนต์ และกฎหมายสิ่งแวดล้อม ต่อศาลปกครอง จังหวัดเชียงใหม่ โดยคดีฟ้อง เรียกค่าชดเชยนั้นศาลมีคำวินิจฉัยว่า การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยในฐานะเป็นแหล่งต้น กำเนิดมลพิษในพื้นที่และได้ถูกกำหนดให้ถูกควบคุมการปล่อยทิ้งอากาศเสีย แต่เมื่อการไฟฟ้าฝ่าย ผลิตแห่งประเทศไทยปล่อยก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์เกินกว่า 1,300 ไมโครกรัมต่อลูกบาศก์เมตร ตั้งแต่เดือน กรกฎาคม พ.ศ. 2538 เป็นการผิดกฎหมายจึงเป็นละเมิด ส่วนการปล่อยก๊าซเกิน 1,300 ไมโครกรัมต่อลูกบาศก์ ดังนั้นการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ปล่อยก๊าซเกินจึงต้องรับผิดชอบ ตามมาตรา 96 แห่ง พ.ร.บ.ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2535 เมื่อผู้ฟ้องคดีอยู่ในพื้นที่ ดังกล่าวป่วยเป็น โรคที่มีสาเหตุมาจากก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ดังกล่าวจริง ศาลจึงกำหนด ค่าเสียหายเป็นค่าเสื่อมสุขภาพอนามัย และจิตใจแก่ราษฎรที่อยู่ในพื้นที่จริงตามพฤติการณ์ และ ความร้ายแรงของการกระทำ ตามปริมาณ และจำนวนครั้งที่ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ปล่อยก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ โดยส่วนใหญ่จะได้รายละเอียด 246,900 บาท พร้อมดอกเบี้ย (สมบุญ สิ คำดอกแคะ และชลดา ชื่อสัตย์, 2552)

ส่วนคดีที่สองเรื่องการทำเหมืองถ่านหินนั้น ศาลมีคำวินิจฉัยว่าการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่ง ประเทศไทย แม่เมาะ ไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไขประทานบัตรการชดเชยหม้อลิกไนต์ และกฎหมาย สิ่งแวดล้อมหลายประการ อ้างอิงจากรายงานของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยเองดังนั้นจึง พิพากษาให้การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยดำเนินการดังต่อไปนี้ (สมบุญ สิ คำดอกแคะ และชลดา ชื่อสัตย์, 2552)

1. อพยพหมู่บ้านออกนอกรัศมีผลกระทบมลพิษทางอากาศ 5 กิโลเมตร
2. กรณีนำที่ดินปลูกป่าไปสร้างสนามกอล์ฟนั้น ตามมาตรการระบุชัดเจนว่าให้ปลูกป่า ทดแทน จึงให้ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ปลูกป่าทดแทนในพื้นที่ที่ทำสนามกอล์ฟ

3. กรณีจุดปล่อยดิน ให้กำหนดพื้นที่ปล่อยดินกับชุมชน และทำ Bunker โดยในจุดปล่อยดินต่ำกว่า Bunker เพื่อลดปัญหาฝุ่นละออง

4. กรณีทำรายงานการตรวจสภาพสิ่งแวดล้อมทุก 2 ปี การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ยอมรับว่าอยู่ระหว่างดำเนินการ ศาลจึงให้ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย จัดทำ และนำเสนอต่อสำนักงานนโยบาย และแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมพิจารณา หาก การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย มีมาตรการที่ดีกว่าให้ยื่นแก้ไข

คำพิพากษาในคดีดังกล่าว แม้จะไม่สามารถแก้ไขปัญหที่ชาวบ้านได้รับความเดือดร้อนได้ทั้งหมด แต่ก็พอเยียวยาทางจิตใจให้ความเป็นธรรมให้กับชาวบ้านได้บางส่วนอย่างเป็นรูปธรรม หากแต่เมื่อทาง การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยกลับค่าได้ยื่นอุทธรณ์คำสั่งศาลปกครองทุกประเด็น ทั้งก่อนหน้านั้นทาง การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ได้ออกมาแถลงข่าวต่อสื่อมวลชนว่า จะไม่อุทธรณ์ในกรณีดังกล่าว แต่จะอุทธรณ์ในเรื่องพื้นที่ที่เป็นสนามกอล์ฟเท่านั้น หลังจากการต่อสู้ทางกระบวนการกฎหมายยาวนาน แม้สามารถชนะคดีพิพากษาในการพิจารณาของศาล แต่เมื่อถูกอุทธรณ์จากการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย โดยให้เหตุผลว่าถ้าไม่อุทธรณ์คดีที่เกิดขึ้น การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยอันเป็นรัฐวิสาหกิจสามารถถูกดำเนินการคดีละเว้นการปฏิบัติหน้าที่ในการปกป้องผลประโยชน์องค์กร ตามกฎหมายมาตรา 157 ทำให้กระบวนการต่อสู้ทางกฎหมายจึงดำเนินการต่อไปยืดเยื้อต่อไป ทำให้การต่อสู้ของกลุ่มชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบหันหัวเรือไปมุ่งเน้นการจัดสรรของกองทุนพัฒนาของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย แม้เกาะ ในการพัฒนาชุมชนและดูแลผู้ได้รับผลกระทบจากโรงไฟฟ้าแม่เมาะ

4.3.3 การแยกตัวของกลุ่มสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ

เมื่อคณะกรรมการติดตามการแก้ไขปัญหาของกลุ่มสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ และเครือข่ายองค์กรประชาชนภาคเหนือนั้นมีมติให้อพยพโยกย้ายชาวบ้านในพื้นที่เสี่ยงภัยรอบโรงไฟฟ้าแม่เมาะ รัศมี 5 กิโลเมตร ออกไปตามข้อเรียกร้องของชาวบ้าน เป็นโครงการนำร่องก่อน ส่วนหมู่บ้านที่อยู่ในรัศมี 5 กิโลเมตร จากตัวเหมืองแม่เมาะ ดำเนินการในขั้นตอนต่อไป แต่กลับมีคำสั่งจากสำนักนายกรัฐมนตรีให้ชะลอโครงการอพยพ ด้วยเหตุผลว่าควรทำประชาคม 4 หมู่บ้านจำนวน 669 ครัวเรือนนั้นก่อน เนื่องจากมีรายงานติดตามการแก้ไขปัญหาจากกระทรวงพลังงาน ว่าการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ได้ปรับปรุงแก้ไขปัญหาล้างแวล้อมได้ตามมาตรฐานที่กำหนดไว้ไม่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของราษฎรในชุมชนที่อยู่อาศัยและมาตรฐานที่กฎหมายกำหนดไว้ และ

กองทุนพัฒนาคุณภาพชีวิตที่จัดตั้งโดย การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยทำให้ความเป็นอยู่ของชุมชนดีขึ้น (สินทบ มั่นคง, 2552)

อย่างไรก็ตามสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือและเครือข่ายองค์กรประชาชนภาคเหนือ เห็นคำสั่งที่เกิดขึ้นนี้ไม่เป็นธรรมต่อราษฎรที่เจ็บป่วยจากมลพิษที่เกิดจากโรงไฟฟ้าแม่เมาะ และประสงค์ที่จะอพยพออกตามมติของจังหวัด ทำให้ขับเคลื่อนข้อเสนอเรียกร้องดังนี้(สินทบ มั่นคง, 2552)

ประการที่ 1 ให้ยกเลิกคำสั่งชะลอการประชุมคณะอนุกรรมการ โดยทันที และให้เร่งดำเนินการโยกย้ายราษฎร 4 หมู่บ้านตามมติคณะรัฐมนตรีก่อนหน้านี้ และเร่งรัดทำประชาคมเพื่อดำเนินการแยกผู้ที่ไม่ประสงค์อพยพให้อยู่พื้นที่ต่อไป และดำเนินการอพยพผู้ที่ประสงค์อพยพตามหลักการที่คณะอนุกรรมการฯ

ประการที่ 2 แม้กระทรวงพลังงานแจ้งการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยได้ปรับปรุงแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมได้ตามมาตรฐานที่กฎหมายกำหนดไว้ แต่คำพิพากษาของศาลปกครองชั้นต้นที่เกิดขึ้นนั้นยืนยันว่ามีผู้ได้รับผลกระทบจากมลพิษทั้งสูญเสียชีวิตและทรัพย์สินทางพืชผลทางการเกษตรจริง พร้อมบังคับให้การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยจ่ายค่าชดเชยเยียวยานั้น

ประการที่ 3 ช่วงเวลาที่ผ่านมานั้น กลุ่มชาวบ้านแม่เมาะได้ลุกต่อสู้เรียกร้องแต่ถูกการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย แม่เมาะทำลายทั้งความชอบธรรมของมวลชนที่เคลื่อนไหวและทำการสลายชุมนุมมาตลอด ฉะนั้นชาวบ้านที่เรียกร้องนั้นได้เสียสละความเจ็บปวดทั้งทางกายและจิตใจเพื่อความเจริญทางด้านพลังงานของชาติมากกว่า 10 ปี จึงขอเรียกร้องให้เอากรณีปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นวาระเร่งด่วน ในประชุมคณะรัฐมนตรีสัญจรที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก

การกดดันไม่ยอมรับมติคำสั่งจากสำนักนายกรัฐมนตรีผ่านการชุมนุมที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ระหว่างการประชุมคณะรัฐมนตรีสัญจรของสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือและเครือข่ายองค์กรประชาชนภาคเหนือ ทำให้คณะรัฐมนตรีจึงได้มีมติเห็นชอบในหลักการแนวทางดำเนินการแก้ไขปัญหาราษฎรที่ได้รับความเดือดร้อนจากผลกระทบจากโรงไฟฟ้าแม่เมาะ เป็นแนวทางดำเนินการมี 5 ส่วน คือ

- 1) เห็นชอบให้อพยพประชาชนในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบออกไปอยู่ในพื้นที่ของ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย โดยต้องถามความเห็นของราษฎรก่อนการอพยพ
- 2) ราษฎรที่มีเจตจำนงต้องการอพยพไม่ต้องจ่ายค่าเรือถอนที่อยู่อาศัยเดิม
- 3) รัฐบาลจะก่อสร้างที่อยู่อาศัยให้ประชาชน 669 ครัวเรือน
- 4) รัฐบาลจะเข้าไปจัดการเรื่องคุณภาพชีวิตให้กับประชาชนในสถานที่แห่งใหม่ รวมถึงการฝึกอาชีพ หาท่านกินโดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง

5) จัดตั้งคณะทำงานเพื่อติดตามการแก้ไขปัญหา ร่วมกับกระทรวงมหาดไทยและกระทรวงพลังงาน

แต่หลังมีมติดังกล่าวก็ไม่มีปฏิบัติการใดตามมา เนื่องจากการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย อ้างว่าไม่สามารถนำมาปฏิบัติได้จริง เนื่องจากติดปัญหาเรื่องที่ดินที่เตรียมรองรับนั้นถูกการต่อต้านจากกลุ่มชาวบ้านบ้านห้วยรากไม้ หมู่ 5 ตำบล สบป่าด อำเภอ แม่เมาะ เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีการใช้ประโยชน์ร่วมกันมาเป็นเวลานาน ทำให้ตลอดปี พ.ศ. 2547 กลุ่มเครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะ ทวงสัญญาจากรัฐบาล พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ด้วยการไปชุมนุมกดดันทุกการประชุมสัญจรนอกพื้นที่ จำนวน 8 ครั้ง ในที่สุดรัฐบาลก็มีมติคณะรัฐมนตรี เห็นชอบให้มีการอพยพราษฎร 4 หมู่บ้าน จำนวน 669 ครอบครัว ไปอยู่พื้นที่แห่งใหม่ โดยรัฐบาลจะจัดหาพื้นที่รองรับและช่วยดำเนินการก่อสร้างบ้านพักให้ใหม่

อย่างไรก็ตามการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นของคณะกรรมการติดตามการแก้ไขปัญหาของกลุ่มสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ และเครือข่ายองค์กรประชาชนภาคเหนือ ภายใต้รัฐบาลทักษิณ ชินวัตร เป็นเหมือนการพายเรือวนในอ่าง จนกระทั่งเกิดการตัดตอนของกระบวนการแก้ปัญหาปรากฏข้ออ้างของคณะรัฐมนตรีในการยกเลิกคณะกรรมการแก้ไขปัญหาของกลุ่มสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ และเครือข่ายองค์กรประชาชนภาคเหนือ ทุกกรณีเมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2548 โดยมีเหตุชี้แจงรัฐมีกลไกระดับท้องถิ่นแก้ไขปัญหาอยู่แล้ว ไม่สามารถแก้ปัญหาได้อย่างจริงจัง ตามสัญญาประชาคมของ โดย พ.ต.ท.ดร. ทักษิณ ชินวัตรที่เคยประกาศไว้ว่า *“ถ้าคนเมืองแก้ปัญหาคนเมืองได้ ก็ต้องมีนายคนไหนแก้ปัญหา”* ดังนั้นกลุ่มสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือและเครือข่ายองค์กรประชาชนภาคเหนือจึงขอประกาศตัดญาติกับรัฐบาลทักษิณ ชินวัตรดังคำปฏิญาณต่อไปนี้ *“เราขอประกาศผ่าจี้จี้รัฐบาลทักษิณ ตัดสายสัญญาณนโยบายประชานิยม”* ในพิธีผ่าจี้จี้ตัดสายสัญญาณว่าบาตรนโยบายประชานิยมทุกโครงการและจะทำการตรวจสอบและต่อต้านความไม่ชอบธรรมของนโยบายของรัฐบาลทักษิณ ชินวัตรทุกกรณี เช่น การไม่ชำระหนี้อันเกิดจากกองทุนหมู่บ้านละล้าน รวมถึงการไม่ใช้สินค้าและบริการของเครือชินวัตรและที่เกี่ยวข้องมีส่วนในคณะรัฐมนตรีของรัฐบาลชุดนี้

ดังนั้นบทบาทของกลุ่มสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือและเครือข่ายองค์กรประชาชนภาคเหนือในเวลาต่อมาจึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยในการขับไล่รัฐบาลทักษิณ ชินวัตร จนเป็นที่มาของการปฏิวัติรัฐประหาร โดย คณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (คปค.) ฝ่ายทหาร นำโดยพลเอกสนธิ

บุญรัตกลิน ก้าวขึ้นสู่อำนาจ และเข้ามามีบทบาททางการเมือง ส่งผลให้ไทยอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐบาลทหาร ซึ่งพลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์เป็นนายกรัฐมนตรี ระหว่าง พ.ศ. 2549 - พ.ศ. 2550 อันเป็นช่วงการขับเคลื่อนไหวยกรณีโรงไฟฟ้าแม่เมาะถูกกลืนหายไปช่วงหนึ่งกับการเมืองกระแสหลักอันเป็นช่วงสูญญากาศทางการเมือง การพยายามเข้าไปมีบทบาทของกลุ่มสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ และเครือข่ายองค์กรประชาชนภาคเหนือ ที่เข้าไปเปลี่ยนแปลงอำนาจการเมืองการปกครองที่เกิดขึ้น ทำให้กลุ่มสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ และเครือข่ายองค์กรประชาชนภาคเหนือต้องแยกตัวจากกลุ่มเครือข่ายสมัชชาคนจนอันเป็นต่างของฐานคติที่เกิดขึ้น เมื่อกลุ่มเครือข่ายสมัชชาคนจนสร้างองค์กรเคลื่อนไหวที่ไม่ต้องการยุ่งกับการแย่งชิงอำนาจการปกครองของประเทศ

ส่วนประเด็นปัญหาโรงไฟฟ้าแม่เมาะนั้น กลุ่มชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบเน้นการเคลื่อนไหวไปที่การชดเชยเยียวยาผลกระทบภายนอกตามคำพิพากษาของศาลปกครองที่เกิดขึ้น ทำให้แนวทางของการเรียกร้องของชาวบ้านนั้นเป็นไปคนละแนวทางที่กลุ่มสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ และเครือข่ายองค์กรประชาชนภาคเหนือที่มุ่งเรียกร้องที่ดินทำกินของชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากโครงการรัฐ เมื่อกลุ่มสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ และเครือข่ายองค์กรประชาชนภาคเหนือสามารถผลักดันให้เกิดคณะกรรมการแก้ไขปัญหาของกลุ่มสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ และเครือข่ายองค์กรประชาชนภาคเหนือจนเป็นที่มาของการตั้งเครือข่ายสิทธิผู้ปวยแม่เมาะในพื้นที่ ทำให้ภารกิจหน้าที่ของกลุ่มคณะกรรมการแก้ไขปัญหาของกลุ่มสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ และเครือข่ายองค์กรประชาชนภาคเหนือในพื้นที่แม่เมาะนั้นได้สิ้นสุดแล้ว เมื่อกลุ่มเครือข่ายสิทธิผู้ปวยแม่เมาะมารับลูกต่อในการเรียกร้องค่าชดเชยให้กลุ่มชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบ

4.3.4 การแตกสลายของเครือข่ายสิทธิผู้ปวยแม่เมาะ

การขับเคลื่อนเรียกร้องของกลุ่มเครือข่ายสิทธิผู้ปวยแม่เมาะ ที่มีสมาชิกจำนวน 108 ครอบครัวกลับมาดำเนินต่อไป ด้วยการผลักดันข้อเรียกร้องต่อรัฐบาลสุรยุทธ์ จุลานนท์ จนมีมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 15 มกราคม พ.ศ. 2551 เรื่องการอพยพชาวบ้านที่ได้รับความเดือดร้อนและผลกระทบจากโรงไฟฟ้าแม่เมาะ ให้กลุ่มสมาชิก "เครือข่ายสิทธิผู้ปวยแม่เมาะ" จำนวน 108 ครอบครัวที่จะต้องได้รับการแก้ไขปัญหาโดยการอพยพออกจากพื้นที่เสี่ยงภัย พร้อมรับงบประมาณปลูกสร้างบ้านเรือนหลังใหม่ให้สมาชิกทั้งหมดจำนวน 108 หลังคาเรือนเป็นเงิน 54,000,000 บาท โดยแบ่งชาวบ้านจาก 108 ครอบครัวออกเป็นสองกลุ่มอีกครั้ง กลุ่มแรกมีสมาชิกจำนวน 61 ครอบครัว จึงเลือกรับเงินทดแทนจากการขายบ้านหลังเก่าแล้วนำเงินที่ได้มาปลูกสร้างบ้านหลังใหม่บนที่ดินรองรับการอพยพราษฎร 4 หมู่บ้าน ส่วน อีก 47 ครอบครัวที่เหลือ เลือกที่จะยึดแนวทางการ

แก้ไขปัญหาคือตามหลักการมติคณะรัฐมนตรีเดิม โดยขอให้รัฐจ่ายค่าปลูกสร้างบ้านเรือนให้ใหม่ในราคา 500,000 บาท ตามการเสนอมติคณะรัฐมนตรีที่มีนายปิยะสวสดี อัมระนันท์ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงพลังงานในขณะนั้น หากแต่ในการประชุมคณะกรรมการแก้ไขปัญหาระดับจังหวัดครั้งต่อมาเพื่อรับเรื่องมติคณะรัฐมนตรี การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย กลับไม่ยอมปฏิบัติตามมติคณะรัฐมนตรีข้างต้น โดยอ้างว่าไม่มีกฎหมายหรือระเบียบรองรับ จึงส่งให้คณะกรรมการกฤษฎีกาศึกษาความก่อน

แต่ในปี พ.ศ. 2551 การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย มีแผนการจะขยายเหมือง เปิดเฟส 6 ทดแทนเหมืองแร่เฟส 5 ที่กำลังหมดไป แต่แผนการขยายเหมืองที่เกิดขึ้นได้รับการอนุญาตขององค์การบริหารส่วนตำบลแม่เมาะ ทั้งที่ไม่ผ่านการประชาพิจารณ์จากประชาชนในชุมชนท้องถิ่น ทำให้ชาวบ้านห้วยคิง หมู่ที่ 6 ตำบลแม่เมาะ อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปางที่ไม่พอใจผลการอนุมัติที่เกิดขึ้นจำนวน 100 คน ชุมนุมปิดถนนบริเวณปากทางเข้าหมู่บ้านห้วยคิง อันเป็นเส้นทางเข้า – ออก โรงไฟฟ้าแม่เมาะ และเหมืองถ่านหินลิกไนต์แม่เมาะ เฟส 6 ของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย มีถนนเปิดทางเข้าออกถนน 1 เลน โดยตัวแทนชาวบ้านต้องการให้การไฟฟ้าฝ่ายผลิตเร่งปิดเหมืองลิกไนต์แม่เมาะ เฟส 6 จนกว่าจะอพยพชาวบ้านห้วยคิงทั้งหมดออกพื้นที่รัศมี 5 กิโลเมตร จนมีการเจรจา 3 ฝ่ายระหว่างตัวแทนแกนนำชาวบ้าน ตัวแทนการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยแม่เมาะ และตัวแทนฝ่ายปกครองโดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดลำปางเป็นตัวแทน โดยกลุ่มชาวบ้านทำการเรียกร้อง 3 ประเด็นดังนี้

ประเด็นแรก ขอให้การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยถอนใบอนุญาตสัมปทานการเปิดบ่อเหมืองแร่

ประเด็นสอง ขอให้มีการระงับการเปิดเหมืองแร่เฟส 6

ประเด็นสาม ขอให้อพยพชาวบ้านพ้นจากบริเวณรัศมี 5 กิโลเมตรรอบโรงไฟฟ้าและเหมืองถ่านหิน แม่เมาะ

สุดท้ายเจรจา 3 ฝ่ายที่เกิดขึ้นก็จบลงบันทึกข้อตกลงระหว่างกันเหมือนเดิม จนกระทั่งในเดือนมกราคม พ.ศ. 2552 ชาวบ้านแม่เมาะจำนวน 47 ครอบครัว พร้อมด้วยที่ปรึกษาตัวแทนจากองค์กรพัฒนาเอกชน (นายสุริยันต์ ทองหนูเอียด) และประธานสหภาพการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (นายศิริชัย ไม้งาม) ได้เข้าพบผู้บริหารการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย เพื่อขอให้มีการช่วยเหลือตามข้อเรียกร้องขอให้อนุมัติงบประมาณก่อสร้างบ้านเรือน 47 ครอบครัว แต่อย่างไรก็ตามพบว่าการอพยพชาวบ้านเกิดขึ้นจนครบจำนวน 493 ครอบครัวที่ประสงค์จะอพยพออกจากพื้นที่เสี่ยงภัย 4 หมู่บ้านที่อาศัยอยู่รอบๆ เหมืองถ่านหินลิกไนต์ อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง แต่

ปรากฏว่าชาวบ้านที่อพยพทั้งหมดกลับไม่ได้รับการเหลียวแลจากภาครัฐและการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยตาม มติคณะรัฐมนตรีและข้อเสนอชุมชนที่เกิดขึ้น

แต่การแตกสลายของกลุ่มเครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะก็เกิดขึ้นระหว่างการต่อสู้เรียกร้องค่าชดเชยก็เกิดขึ้น อันเป็นผลเนื่องมาจากปัญหาความขัดแย้งผลประโยชน์เฉพาะกลุ่มและการแย่งมวลชน ผ่านคำบอกเล่าของสมบุญ สีคำดอกแคที่ปรึกษาของกลุ่มเครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะ “ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น เกิดจากกลุ่มแกนนำชาวบ้านที่เรียกร้อง พอทำการเรียกร้องได้ระดับหนึ่ง ก็เริ่มจะนำข้อเสนอผลประโยชน์เรียกร้องเพื่อตนเองและกลุ่มตนเองแทนเป็นข้อเสนอเรียกร้อง โดยส่วนร่วม เมื่อรวมกับปัญหาการเรียกเก็บค่าหัวคิวที่เกิดขึ้นจากแกนนำชุดแรกที่จัดตั้งเครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะ แต่ค่าหัวคิวนั้นไปใช้ในการต่อสู้เรียกร้องของกลุ่มตนเอง ทำให้เกิดความขัดแย้ง จนเกิดการแยกกลุ่มเป็น 3 กลุ่ม หลังจากแตกแยก 3 กลุ่ม เกิดการแยกรวมมวลชนขึ้น เพื่อรวบรวมทำเรื่องขอค่าชดเชยจากการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ดังนั้นกลุ่มที่เหลืออยู่ภายใต้การดูแลของสภาเครือข่ายกลุ่มผู้ป่วยจากการทำงานและสิ่งแวดล้อมแห่งประเทศไทย จึงปรับปรุงแก้ไขปัญหาเดิมจากปัญหาผู้นำในอดีต โดยทำการจัดตั้งกลุ่มเครือข่ายใหม่โดยรูปแบบตัวแบบจากสมาชิกคนคือการ ใช้ผู้ประสานงานกลุ่มที่เลือกกันเองภายในแต่ละกลุ่มแทนการตั้งประธานกลุ่มเช่นเดิม”⁴ ดังนั้นปัจจุบันกลุ่มผู้ป่วยแม่เมาะที่เคยมารวมกันกว่า 500 คนใน 16 หมู่บ้านได้ยื่นฟ้อง กฟผ. ให้ชดใช้สินไหมทดแทนกรณีเจ็บป่วยและสูญเสียอาชีพ ไร่นาพืชสวนที่ไม่ได้ผลผลิตเท่าที่ควร ปัจจุบันได้แบ่งเป็น 3 กลุ่มดังนี้

กลุ่มที่ 1 มี 212 คน สำหรับกลุ่มที่เป็นสมาชิกสภาเครือข่ายกลุ่มผู้ป่วย ในสมาชิกคนจนจะอยู่ในการดูแลของโครงการนิดิธรรมเพื่อสิ่งแวดล้อม กลุ่มนี้ได้ปรับโครงสร้างกันใหม่ โดยไม่ใช่โครงสร้างประธานกลุ่มเหมือนเช่นเดิม แต่ใช้โครงสร้างพ่อครัวใหญ่หมู่บ้านละ 2 คน และแต่งตั้งผู้ประสานงาน 5 คน

กลุ่มที่ 2 มี 100 กว่าคน อยู่ในการดูแลของสภานายความ มีนายณฤดล สุชาติพงษ์ เป็นประธานกลุ่ม นางมะลิวัลย์ นาควิโรจน์ เป็นเลขาธิการกลุ่ม

กลุ่มที่ 3 กลุ่มที่เหลือยังอยู่กับอดีตประธานกลุ่ม นายปราศัย ทุกพันธ์ ประมาณ 40-50 คน

ในจำนวนกลุ่มที่แตกสลายออกมา 3 กลุ่มนั้น กลุ่มที่ 2 ของนางมะลิวัลย์ นาควิโรจน์ เลขาธิการกลุ่มนั้นมีความเคลื่อนไหวในการชิงพื้นที่การเมืองและพื้นที่สื่อมวลชนได้มากที่สุด ทั้งการสร้างพื้นที่ข่าวที่ปรากฏในสื่อพิมพ์ รวมถึงการสร้างสื่อออนไลน์ของกลุ่มตนเองทาง Facebook เครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะเพื่อรายงานการเคลื่อนไหวของกลุ่มตนเองที่เกิดขึ้น นอกจากนี้ยังมีการเข้าหามวลชนผู้ได้รับผลกระทบในพื้นที่ตลอดเวลาทั้งการเยี่ยมเยียนผู้ได้รับผลกระทบในพื้นที่ หรือ

การเข้าร่วมงานพิธีกรรมต่างๆ โดยเฉพาะงานศพของผู้เสียชีวิตจากปัญหาโรงไฟฟ้าแม่เมาะซึ่งสามารถสร้างพื้นที่สื่อสารของปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นอย่างดี ยังไม่นับการหาโอกาสทางการเมืองต่างๆ ที่นางมะลิวัลย์ นาควิโรจน์พยายามสร้างกลุ่มเคลื่อนไหวประท้วงให้เกิดขึ้น โดยเฉพาะเมื่อมีการประชุมรายงานประชาพิจารณ์ของโรงไฟฟ้าแม่เมาะ สำหรับโครงการขยายกำลังผลิตของโรงไฟฟ้าถ่านหิน แม่เมาะ (เครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะ Facebook ออนไลน์, 2556) ดังนั้นการทำประชาพิจารณ์เพื่อขยายกำลังผลิตของโรงไฟฟ้าถ่านหิน แม่เมาะจึงถูกใช้เงื่อนไขของโอกาสทางการเมืองสำหรับการกดดันค่าชดเชยเยียวยาที่ต้องการและการส่วนร่วมการบริหาร “กองทุนพัฒนาพื้นที่รอบโรงไฟฟ้า” เพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มตนเอง

บทบาทของนางมะลิวัลย์ นาควิโรจน์ที่พยายามสร้างพื้นที่การเมืองให้กลุ่มตนเองอย่างต่อเนื่อง จึงไปสร้างความเข้าใจทางสาธารณชนว่านางมะลิวัลย์ นาควิโรจน์เป็นตัวแทนการเรียกร้องของกลุ่มผู้ป่วยแม่เมาะทั้งหมดในพื้นที่ ดังนั้นนางมะลิวัลย์ นาควิโรจน์สามารถสร้างพื้นที่และโอกาสการเมืองของกลุ่มตนเองได้ดีกว่าอีกสองกลุ่มที่เหลือ

ปัญหาขาดเอกภาพของขบวนการต่อสู้ของชุมชนชาวบ้านแม่เมาะยังเกิดมาจากวัฒนธรรมการเมืองแบบไพร่ฟ้าของชาวบ้าน และการแทรกเข้ามามีบทบาทของหน่วยงานมวลชนสัมพันธ์ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย แม่เมาะในพื้นที่ คำอธิบายเพิ่มเติมถูกขยายความผ่านบทเรียนและมุมมองที่เกิดขึ้นในพื้นที่ของนางสมบุญ สีคำดอกแค ดังต่อไปนี้ “ปัญหาสะท้อนของความเป็นเอกภาพในการต่อสู้ที่เกิดขึ้น เกิดจากวัฒนธรรมประเพณีชาวบ้านท้องถิ่นส่วนใหญ่จะเน้นรอช่วยเหลือจากรัฐหรือคนอื่น ทั้งนี้การเรียกร้องที่เกิดขึ้นมุ่งหวังเพียงการเรียกร้องเฉพาะหน้า โดยชาวบ้านพร้อมที่จะคล้อยตามไปตามแต่แกนนำกลุ่มแต่ละกลุ่มที่นำเสนอผลประโยชน์และข้อเรียกร้องไปให้ จึงขาดเอกภาพในขบวนการต่อสู้เป้าหมายรวม ทำให้ไม่เกิดการกระจายความช่วยเหลือทั่วถึงแก่ชาวบ้านทุกคน ทั้งการต่อสู้เรียกร้องของชาวบ้านแม่เมาะได้เปรียบจากการรับรู้ปัญหาผู้ได้รับผลกระทบจากสิ่งแวดล้อม ขอเพียงมีเอกภาพในขบวนการต่อสู้เรียกร้อง ก็จะทำให้การขับเคลื่อนไหวมีพลังสะท้อนสามารถสร้างอำนาจต่อรองที่เข้มแข็งต่อส่วนร่วมของผู้ได้รับผลกระทบ รวมถึงการเข้าแทรกซึมของหน่วยงานที่การไฟฟ้าการผลิตแห่งประเทศไทยแม่เมาะใช้ในการประสานงานในพื้นที่เพื่อลดระดับการเคลื่อนไหวของขบวนการชาวบ้านเรียกร้อง ได้แก่ หน่วยงาน “มวลชนสัมพันธ์” บทบาทมวลชนสัมพันธ์จะเข้าไปในการช่วยเหลือดูแลกลุ่มย่อยจากกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบทั้งหมด เพื่อทำให้ขบวนการต่อสู้ของผู้รับกระทบทั้งหมดเกิดการหยุดชะงักไปรอความช่วยเหลือของกลุ่มมวลชนสัมพันธ์ ดังเช่นการเข้าช่วยเหลือ 4 ผู้ป่วยคดีแรกของโรงไฟฟ้าแม่เมาะที่ปัจจุบันเสียชีวิต ผ่านการให้เงินเดือนคนละ 8,000 บาท และส่งเข้าไปดูแลอย่างดี

ที่โรงพยาบาลในเชียงใหม่ ทำให้กลุ่มผู้ป่วยโรคหัวใจแรก 4 รายยุติการมีส่วนร่วมในขบวนการต่อสู้ต่อไปที่เกิดขึ้น”⁴ โดย 4 โรคหัวใจแรกที่ถูกเอ่ยถึงในคำบอกเล่านี้ ได้แก่โรคหัวใจแม่เหาะ 4 ราย คือ นายตัน วงศ์โน, นายศรีบุตร วงศ์ชนะ และนายคำ นางคิชฐ์ อินคำปา สองสามีภรรยา ปรากฏว่านายตัน วงศ์โน เสียชีวิตก่อนศาลจำหน่ายคดีออกจากสารบบ แต่แล้วที่เหลืออีก 3 คนก็ล้วนเสียชีวิตก่อนศาลแถลงปิดคดี โดยนางคิบ อินคำปา เป็นรายสุดท้ายของกลุ่มนี้ที่เสียชีวิต หลังจาก นายตัน วงศ์โน เสียชีวิตเป็นรายแรก ต่อมาเป็น นายศรีบุตร วงศ์ชนะ และนายคำ อินคำปา สามีของนางคิบ อินคำปา

ความแตกแยกของกลุ่มเครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เหาะที่เกิดขึ้น สามารถสรุปได้ 3 ประเด็น

ประเด็นแรก วัฒนธรรมการเมืองแบบไพร่ฟ้าของคนในชุมชนพื้นที่ ลักษณะจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนค่อนข้างต่ำ เน้นรอการช่วยเหลือและบริหารโดยรัฐเป็นหลัก

ประเด็นสอง การให้ความหมายกับข้อตกลงเฉพาะกลุ่มเป็นหลักสำคัญ แม้จะมีการเข้ามาช่วยเหลือขององค์กรพัฒนาเอกชนภายนอก แต่ประเด็นข้อตกลงเรียกร้องจะถูกตกลงกันเฉพาะกลุ่มใครกลุ่มมันเป็นการภายในกันเอง

ประเด็นสาม ความหลกลอยของกลุ่มมวลชนในพื้นที่ มวลชนส่วนใหญ่ในพื้นที่นั้นก็ไม่ได้ประจำในกลุ่มเคลื่อนไหวเรียกร้องใดเป็นหลัก แต่เลือกที่จะเคลื่อนไหวไปตามข้อเสนอเรียกร้องและบทบาทที่เกิดขึ้นของแต่ละกลุ่มที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา ความหลกลอยของมวลชนที่เกิดขึ้นนั้นจึงไม่สามารถสร้างปริมาณและความต่อเนื่องของการชุมนุมในพื้นที่อย่างเป็นทางการ

4.3.5 การตอบสนองของฝ่ายรัฐ

ส่วนหน่วยงานมวลชนสัมพันธ์ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย แม่เหาะที่ถูกอ้างถึงก่อนหน้านั้นเริ่มมีบทบาท ดำเนินงานมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 เป็นหน่วยงานที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ให้ประชาชนในอำเภอแม่เหาะมีทัศนคติที่ดีต่อโรงไฟฟ้าแม่เหาะและการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย แม่เหาะ โดยการสร้างความเข้าใจ และประชาสัมพันธ์ให้กับหมู่บ้าน เฉพาะในส่วนในพื้นที่อำเภอแม่เหาะนั้น มีส่วนราชการอำเภอแม่เหาะเป็นหน่วยงานรับผิดชอบโดยตรง โดยหน่วยงานมวลชนสัมพันธ์ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย แม่เหาะ ทำหน้าที่ประสานงาน โดยแบ่งพื้นที่ความรับผิดชอบเป็น 2 ส่วน คือโรงไฟฟ้าแม่เหาะ รับผิดชอบในพื้นที่ 3 ตำบล เป็นพื้นที่ได้รับผลกระทบทางมลพิษอากาศ คือ ตำบลสบป่าด ตำบลนาสัก และตำบลจางเหนือ เหมือนแม่เหาะ รับผิดชอบในพื้นที่ 2 ตำบล เป็นพื้นที่ได้รับผลกระทบจากฝุ่น และกลิ่นจากท่าเหมือง คือ

ตำบลบ้านดง และตำบลแม่เมาะ เพื่อให้แบ่งพื้นที่รับผิดชอบ เป็นโครงสร้างแผนงานที่เหมาะสม และสามารถทำงานในพื้นที่ได้อย่างแท้จริง

บทบาทของหน่วยงานมวลชนสัมพันธ์ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย แม่เมาะได้ดำเนินการให้บริการขั้นพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตของชุมชน โดยจัดให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกให้แก่ชุมชนด้วยดีมาโดยตลอด ให้การสนับสนุนด้านการศึกษาและศาสนา มีขอบเขตบทบาทและความรับผิดชอบที่ไม่ก้าวก่ายในแผนพัฒนาของรัฐที่จะเข้าไปพัฒนาชุมชนนั้นต้องดำเนินการผ่านสภาตำบล คณะกรรมการ องค์การบริหารส่วนตำบล และส่วนราชการอำเภอ ทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย แม่เมาะ กับระดับผู้นำชุมชน ทั้งผู้ใหญ่บ้าน และกำนัน รวมถึงคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล ผ่านการสนับสนุนกองทุนพัฒนาชุมชนให้กลุ่มผู้นำระดับชุมชนไปบริหารจัดการกันเอง แต่อย่างไรก็ตามพบว่าระดับชาวบ้านทั่วไปในชุมชนยังไม่มีความรู้และความเข้าใจต่อกิจกรรมที่ได้เอื้อประโยชน์จากหน่วยงานมวลชนสัมพันธ์ นอกจากความสะดอกสบายที่ได้รับจากสาธารณูปโภคที่เกิดขึ้น

จากผลการศึกษาสำรวจพบว่าปัญหาทางมลพิษทางอากาศไม่ได้เป็นปัจจัยที่หักล้างทำลายทัศนคติที่ประชาชนมีต่อ โรงไฟฟ้าแม่เมาะ แต่ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นจากโรงไฟฟ้า อาทิการจ้างงาน การสร้างรายได้ ความหลากหลายในอาชีพ รวมทั้งความเจริญทางวัตถุ เช่น ถนน ไฟฟ้า แสงสว่าง การประปาที่ดีขึ้น ผลเหล่านี้ให้คุณภาพชีวิตประชาชนดีขึ้นล้วนสร้างปัจจัยทัศนคติ ความความหวังผลประโยชน์จากการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ซึ่งปัจจัยความหวังผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นทำให้ชาวบ้านในชุมชนขาดความตระหนักรับรู้ ที่จะพยายามทำความเข้าใจบทบาทของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ในการแก้ปัญหาผลกระทบภายนอกทางมลพิษที่เกิดขึ้น (วันชัย ฉัตรพัฒนากุล และคณะ, 2538:38)

นอกจากนี้ความสัมพันธ์เกือหนุนระหว่างชาวบ้านที่ไม่ได้ผลกระทบโดยตรงและรุนแรงในพื้นที่ชุมชนแม่เมาะ กับ โรงไฟฟ้าแม่เมาะ คือ ความคาดหวังและความต้องการจ้างงานจากโรงไฟฟ้าแม่เมาะ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของสภาพพื้นที่ทำกินของชุมชน ประกอบกับกรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกินตลอดจนความยากจนของราษฎรในเขตพื้นที่โดยรอบโรงไฟฟ้า แม่เมาะ จนเกิดทัศนคติของชุดความเชื่อที่ว่า ชุมชนเศรษฐกิจของพื้นที่แม่เมาะจะล่มสลาย ถ้าไม่มีโรงไฟฟ้าแม่เมาะสามารถถูกขยายความจากชาวบ้านที่มีสมาชิกครอบครัวทำงานในกิจการพลังงาน แม่เมาะว่า “ถ้ามีปัญหาเรียกร้องมาก การไฟฟ้าพร้อมปิดทำโรงไฟฟ้าเร็วขึ้น หรือ ทำการย้ายฐานการผลิตจากแม่เมาะก็ได้ แต่ชาวบ้านจะเดือดร้อน การไฟฟ้าไม่เดือดร้อน เนื่องจากการยกเลิกจ้าง

งาน ชาวบ้านในชุมชนไม่มีงานทำ”² ความเชื่อนี้ขัดกับข้อมูลความเป็นจริงที่กระทรวงพลังงานพยายามขยายฐานกำลังการผลิตของโรงไฟฟ้าแม่เมาะตลอดมา เจกเช่นกรณีการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยพยายามเดินหน้าขยายเหมืองแม่เมาะเพิ่ม โดยขอใช้พื้นที่ทั้งคืนกว่า 1,000 ไร่ จนมีการร้องเรียนของชาวบ้านที่เกรงว่าจะได้รับผลกระทบด้านสุขภาพตามมา และการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยได้อนุมัติงบประมาณกว่า 20 ล้านบาท เพื่อแก้ไขปัญหาและสร้างความเข้าใจกับชาวบ้าน แต่แผนดังกล่าวต้องสะดุดเนื่องจากไม่ผ่านการทำประชาคมในพื้นที่จากกลุ่มชาวบ้าน จนเป็นปัญหาต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน (ASTVผู้จัดการ ออนไลน์, 2554) นอกจากนี้ยังพบว่าในช่วงต้นปี พ.ศ.2556 นายพงษ์ศักดิ์ รัตตพงศ์ไพศาล รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพลังงานในขณะนั้น แสดงเจตจำนงให้เพิ่มกำลังการผลิตของโรงไฟฟ้าแม่เมาะใหม่ เนื่องจากศักยภาพการผลิตที่สูงที่การผลิตไฟฟ้าไปได้อีก 30 ปี ประกอบกับโรงไฟฟ้าเครื่องที่ 8-13 กำลังผลิตเครื่องละ 300 เมกะวัตต์ จะทยอยหมดอายุตั้งแต่วันที่ 2558-2563 ทำให้ต้องก่อสร้างโรงไฟฟ้าใหม่ขึ้นมาทดแทนของเดิม (ฐานเศรษฐกิจ ออนไลน์, 2556)

ในขณะเดียวกันก็มีความพยายามยื่นยันการเป็นโรงไฟฟ้าปลอดมลพิษจากบรรดาผู้บริหารโรงไฟฟ้าแม่เมาะ พร้อมอ้างอิงงานวิจัยที่ได้รับสนับสนุนจากการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย แม่เมาะ เช่นคำสัมภาษณ์ของนายสมยศ ชีระวงศ์สกุล ผู้ช่วยผู้ว่าการโรงไฟฟ้า 2 แม่เมาะ เมื่อวันที่ 23 มิถุนายน พ.ศ. 2555 ว่า “มีหลักฐานเชิงวิชาการและเครื่องพิสูจน์ได้ว่าสภาพแวดล้อมเป็นพิษจากโรงไฟฟ้าแม่เมาะจบสิ้นไปเมื่อ 15 ปีที่แล้ว ในภาคส่วนของผู้นำท้องถิ่นเองก็ยอมรับ แต่อาจยังมีปัญหาอยู่บ้างเรื่องการทิ้งดินของกิจการเหมือง เรื่องรถขนดินที่ทุกฝ่ายพยายามแก้ต้นเหตุ ไม่ใช่เรื่องสารพิษจากโรงไฟฟ้า ถ้าทุกภาคส่วนยังเข้าใจไม่ถูกต้องในอนาคตประเทศไทยอาจจะมีปัญหาเรื่องพลังงานเป็นอย่างมาก” (มติชน ออนไลน์, 2555) แต่ความเป็นจริงยังมีผู้เจ็บป่วยจำนวนหนึ่งที่ยังได้รับผลกระทบจากปัญหามลพิษทางอากาศบริเวณพื้นที่รอบโรงไฟฟ้าที่นอนร่อยอย่างทรมาณเพื่อจะได้รับการชดเชยดูแลจากการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ปัจจัยเหล่านี้ข้อมูลนี้ล้วนส่งผลทำให้ขาดการมีส่วนร่วมประชาชนในพื้นที่ส่วนหนึ่งรู้สึกได้รับการเกื้อหนุนประโยชน์ของการมีอยู่ของโรงไฟฟ้าแม่เมาะ

บทบาทและการตอบสนองของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย แม่เมาะพยายามสร้างบทบาทเชิงรุกในการเข้าไปลดความขัดแย้งในพื้นที่ โดยมีสองเครื่องมือสำคัญที่ถูกใช้อย่างมีประสิทธิภาพได้แก่ กองทุนพัฒนาชุมชน และหน่วยงานมวลชนสัมพันธ์ แต่บทบาทเชิงรุกของการ

² สัมภาษณ์ อารีธา สุขมตรธา, ชาวบ้านพื้นที่ชุมชนแม่เมาะ, วันที่ 5 มกราคม พ.ศ. 2556.

ไฟฟ้าฝ้ายผลิตแห่งประเทศไทย แม้แม่จะไม่ได้พยายามเข้าไปแก้ปัญหาผลกระทบภายนอกเชิงลบ โดยตรงในพื้นที่ แต่ไปสร้างบทบาททับซ้อนกับหน่วยปกครองท้องถิ่นทางด้านพัฒนาระบบ สาธารณูปโภคพื้นฐานและอำนวยความสะดวกของประชาชนในพื้นที่เป็นหลัก

4.3.6 การปรับตัวของขบวนการหลังคำพิพากษา

สถานการณ์หลังคำพิพากษานั้น กลุ่มชาวบ้านแม่เมาะที่ยังมีความหวังเคลื่อนไหวเรียกร้อง สิทธิจากภาครัฐ โดยเฉพาะก็มีความต้องการให้เกิดอพยพเหมือนกลุ่มราษฎรที่ได้รับการจัดการไป ก่อนหน้านี้ โดยทำการยื่นข้อเสนอไปยังนายอำเภอ และยื่นข้อเสนอในนามสมัชชาคนจน ดังนี้ (สมบุญ สีกาคอกแค และชลดา ชือสัตย์, 2552)

1) ตั้งคณะกรรมการเพื่อตั้งศูนย์วิจัยวิทยาศาสตร์ และงบประมาณปีละ 36 ล้านบาท เสนอเป็น มติ คณะรัฐมนตรี (กรม.)

2) โดยเสนอขอให้รัฐบาล คณะรัฐมนตรี (กรม.) เห็นชอบ และให้กระทรวงพลังงาน ที่ดูแล และกำกับกรไฟฟ้าแม่เมาะ จังหวัดลำปาง ซึ่งเป็นผู้ก่อมลพิษ ได้มีส่วนรับผิดชอบในงบประมาณ และค่าใช้จ่ายในการอพยพ การรื้อถอนสิ่งปลูกสร้าง และสาธารณูปโภค ให้กับชาวบ้านที่ได้รับ ผลกระทบของกลุ่มสิทธิผู้ป่วย แม่เมาะ จังหวัดลำปาง ในสมัชชาคนจน จำนวน 160 คนเหมือนดัง กลุ่มที่อพยพไปก่อนหน้านี้คือมีที่ดิน 1 ไร่ บ้าน 1 หลัง

การติดตามความคืบหน้าของข้อเรียกร้องหลังคำพิพากษานั้น กลุ่มเครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่ เมาะ มุ่งเน้นไปการติดตามตรวจสอบกองทุนพัฒนาชุมชนรอบโรงไฟฟ้าที่จัดตั้งขึ้นมาในรัฐบาล สุรยุทธ์ จุลานนท์ ช่วงปีพ.ศ. 2550 – พ.ศ. 2551 เพื่อชดเชยและเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบจาก โรงไฟฟ้าแม่เมาะ แต่กองทุนที่เกิดขึ้นกลับถูกขยับเน้นสร้างสาธารณูปโภคของท้องถิ่น อันเป็นการ ทับซ้อนหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอยู่แต่เดิมแล้ว แต่งบประมาณกองทุนไม่ได้ถูกใช้ใน การการเยียวยาผู้ป่วยได้รับผลกระทบจากโรงไฟฟ้าแม่เมาะตามวัตถุประสงค์การตั้งกองทุนที่ตั้ง

ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นของการบริหารกองทุนพัฒนาชุมชนรอบโรงไฟฟ้าที่เกิดขึ้น ดำเนินอย่างต่อเนื่องจนปรากฏเป็นเหตุการณ์ขัดแย้งระหว่างการจัดประชุมรับฟังความคิดเห็น ประชาชน และผู้มีส่วนได้เสีย สำหรับโครงการโรงไฟฟ้าทดแทนโรงไฟฟ้าแม่เมาะ เครื่องที่ 4 – 7 ในการทบทวนร่างรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม สำหรับโครงการ หรือกิจการที่อาจ ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรง ที่ห้องประชุม โรงเรียนแม่เมาะ อำเภอแม่เมาะ จังหวัด ลำปาง เมื่อวันที่ 18 สิงหาคม พ.ศ. 2555 ระหว่างการชี้แจงในการจัดสรรงบประมาณพัฒนารอบ โรงไฟฟ้าแม่เมาะของนายสุวรรณ กล่าวสุนทร ร่องผู้ว่าราชการจังหวัดลำปาง ถึงการใช้งบประมาณ

กองทุนพัฒนาชุมชนรอบโรงไฟฟ้าปี พ.ศ. 2555 กว่า 300 ล้านบาท แต่นางมะลิวรรณ นาควิโรจน์ เลขาธิการเครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะนำกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบทางมลพิษจากโรงไฟฟ้าแม่เมาะ ไปขัดขวางการชี้แจงที่เกิดขึ้น โดยอ้างเหตุผลว่าข้อมูลที่ชี้แจงนั้นไม่เป็นความจริง และงบประมาณกองทุนที่ถูกจัดสรรใช้ผิดประเภทวัตถุประสงค์ของกองทุน หลังจากกลุ่มเครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะของนางมะลิวรรณ นาควิโรจน์ ได้ไปยื่นฟ้องต่อศาลปกครองกลาง เพื่อดำเนินคดีกับคณะกรรมการกำกับกิจการพลังงาน (กกพ.) ที่พิจารณางบประมาณดังกล่าวไปใช้ผิดประเภท (มติชน ออนไลน์, 2555) สุดท้ายความขัดแย้งที่เกิดขึ้นของกรณีกองทุนพัฒนาชุมชนรอบโรงไฟฟ้า ก็ไม่สามารถประนีประนอมหาจุดลงตัวได้ต้องไปจบลงด้วยกระบวนการทางกฎหมายด้วยศาลปกครอง เช่นเคย

ส่วนความคืบหน้าของคลินิกศูนย์อายุรเวชศาสตร์เพื่อดูแลรักษาชาวแม่เมาะอีกหนึ่งข้อ เรียกร้องหลังคำพิพากษาก็ยังไม่เป็นรูปธรรม “ศูนย์อายุรเวชศาสตร์ถูกนำเสนอจัดตั้งขึ้นเพื่อใช้เยียวยาผู้กระทบโดยตรง (อายุรเวชศาสตร์เป็นวิชาแพทย์แขนงหนึ่งว่าด้วยเรื่องการดูแลสุขภาพของคนทำงานและผู้ที่ได้รับสารพิษ ซึ่งในปัจจุบันประเทศไทยยังไม่การตั้งแผนกนี้ขึ้นในโรงพยาบาลรัฐแห่งใด) ผ่านได้งบประมาณปีละ 36 ล้านบาท ก็ยังไม่มีความคืบหน้าในก่อสร้างเท่าที่ควร งบประมาณแต่ละปีถูกใช้ไปการก่อสร้างตึกและอาคาร แทนที่จะเป็นการสร้างพัฒนาให้เกิดหน่วยแพทย์เฉพาะหรือบริการสาธารณสุขด้านอายุรเวชศาสตร์ตามวัตถุประสงค์โครงการ”⁴

ปัญหาศูนย์อายุรเวชศาสตร์ติดขัดค้างในกระบวนการก่อสร้าง ทำให้งบประมาณไม่ได้สามารถไปเยียวยาผู้ป่วยที่ได้รับผลกระทบอย่างทันที ดังนั้นกระบวนการเรียกร้องที่ขบวนการชาวบ้านมุ่งเน้นจึงเป็นการเร่งรัดคดีที่การไฟฟ้าการผลิตแห่งประเทศไทยทำการอุทธรณ์เพื่อให้เกิดผลของการเยียวยาของผู้ได้รับผลกระทบที่เกิดขึ้นอย่างเป็นทางการ และกระบวนการตรวจสอบและบังคับให้กองทุนพัฒนาพื้นที่รอบโรงไฟฟ้าแม่เมาะเป็นไปตามตามวัตถุประสงค์กองทุนและการก่อสร้างศูนย์อายุรเวชศาสตร์ให้เสร็จสิ้นโดยเร็ว

อย่างไรก็ตามการประท้วงปิดถนนก็เกิดขึ้นอีกครั้งเพื่อส่งเสียงสะท้อนถึงปัญหาข้อตกลงของการเยียวยาของผู้ได้รับผลกระทบจากปัญหาโรงไฟฟ้าแม่เมาะเมื่อวันที่ 12 มีนาคม พ.ศ. 2556 เพื่อเรียกร้องทวงสัญญาการอพยพที่อยู่อาศัยใหม่ห่างโรงไฟฟ้าและเหมืองแม่เมาะมากกว่า 5 กิโลเมตรนั้น แม้ว่าเมื่อวันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ. 2555 นายอาร์กัย ชลธารันนท์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพลังงานในขณะนั้นลงนามเสนออพยพผู้ที่ได้รับผลกระทบจากโรงไฟฟ้าแม่เมาะ ตามที่คณะกรรมการไตรภาคีจังหวัดลำปางเสนอ เพื่อนำเข้าสู่การพิจารณาในที่ประชุมของคณะรัฐมนตรี

แล้ว แต่ยังไม่มีความคืบหน้าใดๆเกิดขึ้น ทำให้บ้านห้วยฝาย บ้านดงสวนป่า บ้านบ้านดง ตำบลแม่เมาะ อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง รวมกว่า 200 คน นำโดย นางแสงจันทร์ มูลชาว ผู้ใหญ่บ้านห้วยคิง และนายวิวัฒน์ ปินตา ชาวบ้านห้วยเป็ด รวมตัวกันปักหลักปิดถนน ประท้วง บริเวณปากทางเข้าหมู่บ้านห้วยคิง เส้นทางขาออกโรงไฟฟ้าแม่เมาะ ให้เหลือเส้นทางให้รถวิ่งได้ เพียงเลนเดียว โดยชาวบ้านผู้ชุมนุมใช้การขณโรงศพจำลองมาตั้งหน้าเวทีของการชุมนุม ส่วน ประเด็นเรียกร้องก็เป็นประเด็นเดิมที่เคยเรียกร้องกันมาแล้ว 3 ประเด็นก่อนหน้านี้นี้ เมื่อปี พ.ศ. 2552 คือ(ผู้จัดการ ออนไลน์, 2556)

1) ให้การไฟฟ้าฝายผลิตแห่งประเทศไทยอพยพชาวบ้านที่ประสบปัญหาทั้งหมดออกไป อยู่ในพื้นที่ใหม่ ให้แล้วเสร็จภายในเวลา 3 ปี โดยพื้นที่นั้นจะต้องอยู่ใน ต.แม่เมาะ และต้องอยู่ห่าง จากโรงไฟฟ้าเหมืองแม่เมาะ มากกว่า 5 กิโลเมตร

2) ระหว่างช่วงที่รอการอพยพ ให้การไฟฟ้าฝายผลิตแห่งประเทศไทยพิจารณาความ ช่วยเหลือ สนับสนุน และส่งเสริมอาชีพตามที่ชาวบ้านมีความประสงค์

3) ถ้าการไฟฟ้าฝายผลิตแห่งประเทศไทยไม่สามารถอพยพชาวบ้านภายในระยะเวลาที่ กำหนด ขอให้การไฟฟ้าฝายผลิตแห่งประเทศไทยสนับสนุนงบประมาณพัฒนาหมู่บ้านห้วยคิงเป็น กรณีพิเศษ

แต่เวลาล่วงเลยมากกว่า 3 ปี เกิดการเปลี่ยนรัฐมนตรีที่ดูแลกระทรวงพลังงานไปแล้ว 4 คน เปลี่ยนผู้ว่าราชการจังหวัด 4 คน และเปลี่ยนนายอำเภอแม่เมาะ 5 คน สุดท้ายความคืบหน้าที่เกิดของการ เยียวยาตามข้อเสนอเรียกร้องก็ยังไม่เกิดขึ้น การต่อสู้เรียกร้องในความต้องการการอพยพของ ชาวบ้านแม่เมาะจึงต้องดำเนินการต่อไป

นอกจากนี้ในส่วน 131 ผู้ป่วยในคดีแรกไม่ได้รับการเยียวยาจากการไฟฟ้าฝายผลิตแห่ง ประเทศไทยอันเนื่องมาจากการอุทธรณ์คดีที่เกิดขึ้นแล้ว ระหว่างการรอดำเนินคดีที่เกิดขึ้นในชั้น อุทธรณ์นั้น ผู้ป่วยบางส่วนก็ทยอยเสียชีวิต จนนับได้ถึง 19 คน เมื่อวันที่ 27 เมษายน พ.ศ. 2556 นั้น นายธรรม ถุงพลอย เป็นผู้เสียชีวิตรายล่าสุด โดยพบว่าป่วยตายหลายโรคอย่างทรมาณ ทั้งปอด อักเสบ ไตวาย น้ำท่วมปอด เลือดออกในกระเพาะ และหัวใจวาย ทั้งให้ภรรยาและบุตรชายที่เป็น 131 ผู้ป่วยในคดีแรก ต้องรอคอยความช่วยเหลือเยียวยาอย่างเจ็บป่วยทรมาณ โดยยังไม่ได้รับเงินสัก บาทสำหรับการบรรเทาผลกระทบที่เกิดขึ้นแจกเช่นหังหน้าครอบครัวที่จากไป (มติชน ออนไลน์, 2556)

ประเด็นปัญหาข้อเรียกร้องทั้งการอพยพของชาวบ้านแม่เมาะและการชดเชยเยียวยาของผู้ป่วยที่ได้รับผลกระทบทางมลพิษนั้นยังต้องดำเนินการขับเคลื่อนไปหาต่อไป เนื่องการตอบสนองของรัฐต่อประเด็นปัญหาข้อเรียกร้องของขบวนการชาวบ้านเป็นไปแบบการประวิงเวลาด้วยการผลิตซ้ำของบันทึกข้อตกลงใหม่และคณะกรรมการแก้ปัญหาใหม่ขึ้นมา แต่อย่างไรก็ตามขบวนการชาวบ้านที่ขับเคลื่อนในพื้นที่จึงถูกมองเป็นกลุ่มผลประโยชน์เฉพาะกลุ่ม อันเกิดจากการเรียกร้องเยียวยาเฉพาะกลุ่มตนเอง โดยเฉพาะความต้องการมีส่วนร่วมจัดสรรงบประมาณพัฒนาคุณภาพชีวิตในพื้นที่ตนเอง

4.4 บทสรุป

เมื่อศึกษารากเหง้าของชุมชนแม่เมาะนั้น แม้การตั้งชื่อชุมชนที่เกิดตั้งตามชื่อลำน้ำที่ไหลผ่านพื้นที่ชุมชนเช่นเดียวกับชุมชนแม่เมาะน้ำมูล แต่พบว่าความหมายของลำน้ำแม่เมาะต่อชุมชนเป็นเพียงภาพจางๆของตำนานประวัติศาสตร์ที่มาของชุมชน เมื่อสายน้ำแม่เมาะไม่ได้หลงเหลือในพื้นที่ชุมชนในปัจจุบัน พื้นที่ทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญต่อชุมชนจึงเป็นภูเขาและป่าไม้ที่ถูกสร้างขยายต่อเป็น “กิจการปวงไม้” จนต่อมาเมื่อการสัมปทานป่าไม้นั้นถูกยกเลิกโดยรัฐ จึงเป็นที่มาของความสำคัญพื้นที่ทรัพยากรแร่ธาตุใต้ดินจนเกิดเป็น “พื้นที่เหมืองถ่านหินของรัฐบาล” และสัมปทานเหมืองถ่านหินนี้ก็มีพัฒนาการมาเป็น “กิจการพลังงานถ่านหิน” ในปัจจุบัน ทำให้ชุมชนเศรษฐกิจผูกติดกับกิจกรรมสัมปทานที่เกิดขึ้นในพื้นที่มาตลอด นอกจากนี้การขยายตัวของชุมชนเมืองที่เกิดขึ้นตามการเจริญเติบโตของกิจการสัมปทานเหล่านี้ด้วย ดังนั้นเมื่อผลกระทบภายนอกเชิงลบของโรงไฟฟ้าแม่เมาะ เป็นผลกระทบของการขยายพื้นที่ของกิจการพลังงาน และผลกระทบของมลพิษทางอากาศ แต่ชาวบ้านในพื้นที่ชุมชนจึงต้องการเพียงการชดเชยเยียวยากับสิ่งที่เกิดขึ้นจากค่าชดเชยดูแล และการอพยพของชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบจากพื้นที่ โดยไม่กระทบการดำเนินการผลิตของโรงไฟฟ้าแม่เมาะ

เมื่อมีความต้องการขยายเหมืองลิกไนต์และโรงไฟฟ้าแม่เมาะของรัฐ ทำให้เกิดปัญหาการเวนคืนที่อยู่อาศัยของชุมชนในบริเวณพื้นที่ของการขยายโครงการที่เกิดขึ้น ทำให้ชาวบ้านรวมตัวกดดันภายใต้ข้อเสนอ 17 ข้อ เป็นพื้นฐานการเรียกร้องสำหรับการอพยพในพื้นที่ชุมชนใหม่ และการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยได้ตอบสนองข้อเสนอเรียกร้องนั้นบางส่วน ทำให้เกิดการสร้างชุมชนเมืองใหม่ขึ้นมาในอำเภอแม่เมาะ พร้อมสาธารณูปโภคพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ซึ่งสร้างความพอใจให้ราษฎรในพื้นที่ระดับหนึ่ง แต่ผลกระทบภายนอกเชิงลบที่ทำให้ขบวนการประชาชนแม่เมาะมีความเข้มแข็งขึ้นนั้นเมื่อปัญหามลพิษทางอากาศที่ปรากฏขึ้น ทำให้เกิดการ

เรียกร้องความรับผิดชอบจากการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ทั้งภาคปฏิบัติของการควบคุมปริมาณซัลเฟอร์ไดออกไซด์ต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐาน ค่าชดเชยเยียวยาของการเจ็บป่วยจากมลพิษของ คน สัตว์ และพืช รวมถึงการอพยพย้ายชาวบ้านออกจากพื้นที่เสี่ยงภัยจากปัญหามลพิษที่เกิดขึ้น

การขับเคลื่อนต่อสู้ช่วงแรกนั้นได้รับการช่วยเหลือโดยกลุ่มสหพันธ์ภาคเหนือและเครือข่ายองค์กรประชาชนภาคเหนือในฐานะองค์กรพี่เลี้ยงขบวนการชาวบ้านที่เกิดขึ้น แต่อย่างไรก็ตามการเรียกร้องของขบวนการชาวบ้านแต่ละครั้งมักจบลงด้วยบันทึกข้อตกลง 3 ฝ่ายระหว่างกันของกลุ่มชาวบ้านที่เรียกร้องและการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย โดยมีหน่วยงานรัฐฝ่ายปกครองท้องถิ่นเป็นตัวกลาง หลังจากบันทึกข้อตกลงที่เกิดขึ้นก็ไม่มาตรการเยียวยาเชิงปฏิบัติอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรม สุดท้ายมาตรการติดตั้งเครื่องกำจัดก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์เพื่อควบคุมมลพิษในอากาศเป็นผลสำเร็จของขบวนการชาวบ้านที่เกิดขึ้น แต่การติดตั้งนี้ก็กลับถูกใช้เป็นเงื่อนไขประวิงเวลาของการอพยพราษฎรออกพื้นที่เสี่ยงภัยจากมลพิษจากฝ่ายรัฐ เมื่อการต่อสู้เรียกร้องไม่ได้ผลลัพธ์เชิงปฏิบัติ จึงนำมาสู่กระบวนการต่อสู้ตามช่องทางกฎหมายด้วยการต่อสู้คดีในชั้นศาลเพื่อให้เกิดผลบังคับทางกฎหมาย

การพิสูจน์สาเหตุเจ็บป่วยของชาวบ้านจากมลพิษทางอากาศสำหรับใช้เป็นหลักฐานจึงเป็นหลักกิโลเมตรที่สำคัญในการต่อสู้คดีที่เกิดขึ้น โดยการเข้ามามีบทบาทของกลุ่มเครือข่ายกลุ่มผู้ป่วยจากการทำงานและสิ่งแวดล้อมแห่งประเทศไทยจึงมีความสำคัญต่อกระบวนการต่อสู้ทางกฎหมายที่เกิดขึ้น เมื่อนำพากลุ่มผู้ป่วยที่ได้รับผลกระทบไปตรวจหาสาเหตุโรคที่คลินิกแพทย์อาชีวเวชศาสตร์และสิ่งแวดล้อม โรงพยาบาลราชวิถี สามารถพิสูจน์ได้ว่าผู้ป่วยเหล่านั้นเป็นโรคนิวโมนิโคซิสหรือโรคปอดอักเสบจากมลพิษทางอากาศที่เกิดขึ้นจากโรงไฟฟ้าแม่เมาะ พร้อมการสร้างองค์กรท้องถิ่นในพื้นที่สำหรับประเด็นปัญหานี้ ได้แก่เครือข่ายสิทธิผู้ป่วยโรงไฟฟ้าแม่เมาะ แม้การต่อสู้ในชั้นศาลนั้นกลุ่มเครือข่ายสิทธิผู้ป่วยโรงไฟฟ้าแม่เมาะสามารถชนะคดีพิพากษาในการพิจารณาของศาลชั้นต้น ให้มีการอพยพย้ายชาวบ้านให้ห่างจากโรงไฟฟ้าเป็นระยะ 5 กิโลเมตรและได้รับการชดเชยเยียวยาจากการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย แม่เมาะ แต่เมื่อถูกอุทธรณ์จากการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ทำให้การต่อสู้ทางชั้นศาลยังดำเนินต่อไป

แต่การปรับตัวของขบวนการระหว่างเส้นทางการต่อสู้ นั้น มีการแยกตัวของกลุ่มสหพันธ์ภาคเหนือและเครือข่ายองค์กรประชาชนภาคเหนือ เนื่องจากเป้าหมายหลักของการเรียกร้องของกลุ่มสหพันธ์ภาคเหนือและเครือข่ายองค์กรประชาชนภาคเหนือเป็นเรื่องการจัดสรรที่ดินทำกินจากชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากโครงการรัฐ เมื่อกลุ่มชาวบ้านได้สร้างองค์กรเคลื่อนไหวของตนเอง

ได้แก่ เครื่องขยายลิทธิผู้ป่วยแม่เมาะ สำหรับการเรียกร้องของการชดเชยเสียหายจากผลกระทบทางมลพิษเป็นหลัก ทำให้กลุ่มสหพันธ์ภาคเหนือและเครื่องขยายองค์กรประชาชนภาคเหนือในฐานะองค์กรที่เลี้ยงสามารถส่งลูกต่อให้องค์กรเคลื่อนไหวท้องถิ่นขับเคลื่อนกันเองต่อไป แต่การปรับตัวของขบวนการของเครื่องขยายลิทธิผู้ป่วยแม่เมาะมีการแตกสลายกลุ่มเคลื่อนเป็น 3 กลุ่มเคลื่อนไหวเนื่องจากความขัดแย้งทางผลประโยชน์ข้อเรียกร้องและทรัพยากรที่ใช้เคลื่อนไหว ดังนั้นขบวนการชาวบ้านที่เกิดขึ้นจึงถูกมองเป็นการเรียกร้องของกลุ่มผลประโยชน์เฉพาะกลุ่มที่เกิดขึ้น

แต่ท้ายที่สุดแล้วเป้าประสงค์หลักของขบวนการชาวบ้านแม่เมาะเพียงต้องการ 2 ประเด็นหลักสำคัญคือ การอพยพชาวบ้านที่ตกค้างออกจากพื้นที่เสี่ยงภัย และ การชดเชยเสียหายผลกระทบภายนอกที่เกิดขึ้น ผ่านใช้ช่องทางกระบวนการหลักทางการต่อสู้ทางกฎหมาย แต่อย่างไรก็ตามข้อเรียกร้องเหล่านี้ล้วนไม่ได้รับการตอบสนองอย่างเป็นรูปธรรมจากการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย เนื่องจากพื้นที่แม่เมาะเป็นพื้นที่ทางยุทธศาสตร์ของกิจการพลังงานของประเทศไทย ที่ถูกวางเป็นพื้นที่สำคัญในการขยายฐานการผลิตไฟฟ้าจากถ่านหิน ดังนั้นการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยจึงต้องพยายามปกป้องความชอบธรรมของการผลิตไฟฟ้าที่เกิดขึ้น ทำให้กระบวนการต่อสู้ต้องทอดยาวต่อไป อย่างไรก็ตามการขยายฐานการผลิตจากเหมืองแร่และโรงไฟฟ้านั้นต้องผ่านการทำประชาวิจารณ์จากชาวบ้านในพื้นที่จึงเป็นเรื่องยากลำบากให้เป็นไปตามแผนพัฒนากำลังผลิตไฟฟ้า

บทเรียนที่สำคัญของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม กรณีศึกษาโรงไฟฟ้าแม่เมาะ สามารถสรุปได้ดังนี้

1. จุดกำเนิดของผลกระทบภายนอกเชิงลบของโรงไฟฟ้าถ่านหินแม่เมาะมาจากโรงไฟฟ้าแม่เมาะไม่มีมาตรการควบคุมมลพิษทางอากาศและความล้ำสมัยทางกฎหมายในตอนนั้นที่ยังไม่มีการทำประชาวิจารณ์แบบการมีส่วนร่วมของชุมชนสำหรับการขยายกำลังผลิตที่เกิดขึ้น
2. การแตกสลายของเครื่องขยายลิทธิผู้ป่วยแม่เมาะ องค์กรเคลื่อนไหวท้องถิ่น เกิดมาจากวัฒนธรรมการเมืองแบบไพร่ฟ้าของชาวบ้านท้องถิ่น ที่มุ่งรอคอยความช่วยเหลือจากหน่วยงานรัฐเป็นหลัก และเน้นการเรียกร้องผลประโยชน์เฉพาะกลุ่ม
3. ในกรณีโรงไฟฟ้าแม่เมาะนั้น การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย แม่เมาะสามารถควบคุมปัญหาความขัดแย้งในพื้นที่ชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากเศรษฐกิจของชุมชนพื้นที่แม่เมาะถูกผูกโยงกับกิจการพลังงานถ่านหิน แม่เมาะ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย

แม่เมาะจึงมุ่งเน้นสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐานเพื่อสนับสนุนชุมชนเศรษฐกิจ แทนการเข้าไป
แก้ปัญหาความเดือดร้อนของผู้ได้รับผลกระทบโดยตรง

บทที่ 5

การเปรียบเทียบกรณีศึกษาเขื่อนปากมูลกับโรงไฟฟ้าแม่เมาะ

การวิเคราะห์เปรียบเทียบขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกิดขึ้นจากผลกระทบภายนอกของโรงไฟฟ้าระหว่างเขื่อนปากมูลกับโรงไฟฟ้าแม่เมาะจะถูกแบ่งเป็น 5 ประเด็นดังต่อไปนี้ได้แก่

1. อัตลักษณ์ของชุมชน
2. ผลกระทบภายนอก
3. ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม
4. บทบาทและประเด็นข้อเรียกร้องของขบวนการ
5. บทบาทและการตอบสนองจากรัฐ

5.1 อัตลักษณ์ของชุมชน

ความหมายอัตลักษณ์นั้นเป็นความหมายเชิงซ้อนระหว่างตัวตนหรือบทบาทความสัมพันธ์กับสังคมและสิ่งแวดล้อมรอบตัว ดังนั้นนิยามของคำว่าอัตลักษณ์จึงไม่ใช่ความหมายเฉพาะตอนที่เกิดขึ้น แต่แปรเปลี่ยนเป็นพลวัตตลอดเวลา ความหมายอัตลักษณ์ที่เกิดขึ้นจึงเป็นความหมายตามจิตสำนึกส่วนตัวและจิตสำนึกส่วนร่วมในระดับสังคม เพื่อใช้อธิบายที่มาและตัวตนที่มีความแตกต่างจากคนอื่นและกลุ่มอื่นในสังคมอย่างไร รวมถึงการสร้างเครื่องหมายที่บ่งชี้ความแตกต่างของอัตลักษณ์นั้นให้เป็นที่รับรู้ในสังคม ดังนั้นกระบวนการทางสังคมในการสร้างและสืบทอดอัตลักษณ์จึงขึ้นอยู่กับบริบทของความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีต่อคนอื่นและกลุ่มอื่นๆในสังคม (พัฒนา กิตติอาษา, 2546)

เมื่อพิจารณาแนวคิดสายสกุลความคิดหลังสมัยใหม่ (Postmodernism) มองความหมายของอัตลักษณ์ที่เกิดขึ้นเป็นความหมายสัมพันธ์กับพื้นที่ โดยความหมายของ “พื้นที่” ไม่ได้ถูกบรรจุในเชิงพื้นที่ทางกายภาพทางภูมิศาสตร์เท่านั้น แต่เพิ่มนิยามของ “พื้นที่” เป็นพื้นที่ทางสังคม ผ่านกาลเวลาและประวัติศาสตร์ สะท้อนเรื่องราวผ่านปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในชุมชน ทางเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรม ดังนั้นพื้นที่ในบริบทการศึกษานี้ ไม่ใช่เพียง “รัฐ” หรือ “เศรษฐกิจ” แต่อยู่ใน “สังคม” หรือ “วัฒนธรรม” อีกทั้งยังมีลักษณะที่กว้างขวางกว่าขอบเขตของประเด็นทางด้านเศรษฐกิจ ดังนั้นพื้นที่ที่ถูกใช้อธิบายความหมายของอัตลักษณ์จึงเป็นการนิยามพื้นที่ในฐานะสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรมที่เต็มไปด้วยรหัส (Code Space) อันเกิดมาจากการเข้ามาปฏิบัติการทาง

สังคมของกลุ่มต่างๆ ในสังคม (อภิญา เพื่อองฟูสกุล, 2542) ดังนั้นพื้นที่จึงเป็นเรื่องการเมืองของพื้นที่ (The Politics of Space) และพื้นที่ของการเมือง (The Space of Politics) ที่เป็นผลผลิตทางสังคมหรือสิ่งเกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ทางสังคม รวมถึงความหมายของ “พื้นที่ช่วงชิง” ของ Foucault อันเป็นรากฐานการทำงานของอำนาจทุกชนิด (Space of Fundamental in Exercise of Power) ผ่านกระบวนการสร้าง การแทนที่ / สวมรอย การเปลี่ยนรูป ที่ทำให้ความรู้กลายเป็นอำนาจและทำให้อำนาจกระจายตัวออกไปทั่วบนพื้นที่ (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอบาร, 2542) ดังนั้นอัตลักษณ์จึงเป็นกระบวนการและพื้นที่ทางสังคมที่มีการปฏิบัติการอย่างหลากหลายเพื่อช่วงชิงและสร้างตำแหน่งแห่งที่กลุ่มตนในประชาสังคม

ดังนั้นกรอบแนวคิดที่ใช้วิเคราะห์อัตลักษณ์ของชุมชนบนความหมาย “พื้นที่” ระหว่างชุมชนริมแม่น้ำมูลและชุมชนแม่เมาะจะเน้นใน 2 ประเด็นหลักได้แก่

ประเด็นแรก กรอบแนวคิดว่าด้วยพื้นที่เกี่ยวกับการสร้างความหมายเชิงพื้นที่ และข้อถกเถียงว่าด้วยพื้นที่

ประเด็นสอง กรอบแนวคิดของความเชื่อมโยงและรากฐานของการสร้างอัตลักษณ์ของการสร้างอำนาจและการเคลื่อนไหวทางสังคม

เมื่อพิจารณาประเด็นแรก ในแง่มุมของการสร้างความหมายของพื้นที่ แนวคิดของ The Production of Space ของ Lefebvre (1998) ที่ประยุกต์มาจากการวิเคราะห์สังคมและโครงสร้างของมาร์กซ์ เพื่อสร้างความหมายของพื้นที่มาจากฐานความสัมพันธ์จากวิธีการผลิต (Production mode) สามารถอธิบายความหมายของอัตลักษณ์ที่ถูกผลิตขึ้นในสองพื้นที่ชุมชนได้เป็นอย่างดี

ในส่วนพื้นที่ของชุมชนริมแม่น้ำมูล กลุ่มคนด้านเขื่อนปากมูลในฐานะกลุ่มผู้อยู่มาก่อนได้ช่วงชิงความได้เปรียบในการให้ความหมาย “พื้นที่” ว่าเป็นพื้นที่ชุมชน “คนหาปลา” และปฏิเสธการนำเขื่อนปากมูลในพื้นที่ชุมชนของรัฐในฐานะผู้รุกรานรวมถึงความหมายของ “พื้นที่” เป็นพื้นที่ “การผลิตกระแสไฟฟ้า” จากคุณประโยชน์ของเขื่อนที่สร้างความมั่นคงทางพลังงานและความไม่สูญเปล่าของทรัพยากรน้ำ ขณะพื้นที่ของชุมชนแม่เมาะนั้นฝ่ายรัฐได้เปรียบในการช่วงชิงความหมายของพื้นที่ให้เป็น “พื้นที่เหมืองถ่านหินของรัฐบาล” จากการอ้างพระราชโองการที่รัชกาลที่ 7 ได้มีการประกาศสงวนพื้นที่ให้เป็นแหล่งถ่านหินไว้ใช้ในราชการเท่านั้นและห้ามมิให้มีการประทานบัตรแก่ภาคเอกชน ความง่ายของการครอบงำความหมายการผลิตในพื้นที่ของรัฐมาจากชุมชนแม่เมาะนั้นแอบอิงกิจการเศรษฐกิจสัมปทานที่ใช้การแปรรูปทรัพยากรธรรมชาติเป็นสินค้ามาตลอด ตั้งแต่กิจการปางไม้จนถึงกิจการพลังงานถ่านหิน ฉะนั้นการดำรงอยู่ของทั้งเหมืองถ่าน

หินและโรงไฟฟ้าแม่เมาะจึงไม่ใช่สิ่งแปลกปลอมในพื้นที่เฉกเช่นการเกิดขึ้นเขื่อนปากมูลในลำน้ำมูล แม้การร่วมตัวของกลุ่มผู้เดือดร้อนได้รับผลกระทบนั้นจะพยายามสื่อสารพื้นที่เป็นความหมายของ “พื้นที่มลพิษ” แต่ความสำคัญของ “พื้นที่มลพิษ” เป็นของกลุ่มคนเจ็บป่วยจากมลพิษทางอากาศเท่านั้น ไม่ใช่ของกลุ่มคนในชุมชนส่วนใหญ่อิงแอบกิจการพลังงาน แม่เมาะ

ประเด็นสอง กรอบแนวคิดของความเชื่อมโยงและรากฐานของการสร้างอัตลักษณ์ของการสร้างอำนาจและการเคลื่อนไหวทางสังคม กลุ่มคนด้านเขื่อนปากมูลใช้เทคนิคการวิทยาการของการสร้างพื้นที่ของ Sibley (1998) ในกระบวนการ “*ทำพื้นที่ให้บริสุทธิ์*” (Spatial Purification) เพื่อให้พื้นที่ของวาทกรรมการพัฒนา (The Discursive Space) สามารถลงหลักปักฐานในพื้นที่อย่างถาวร พร้อมกำจัดพื้นที่ที่ตอบสนองไม่เป็นประโยชน์ให้ออกไป เพื่อให้กลายเป็นพื้นที่ของคนชายขอบโดยสมบูรณ์ เนื่องจากชุมชนริมแม่น้ำมูลนั้นถูกสร้างความหมายเป็น ชุมชน “*คนหาปลา*” ที่อยู่ร่วมกันภายในชุมชนในระบบกรรมสิทธิ์ร่วมโดยไม่มีอำนาจรัฐมาเกี่ยวข้อง ดังนั้นการเข้ามาเขื่อนปากมูลจึงเป็นสิ่งแปลกปลอมที่ปิดเส้นทางสายน้ำ อันนำมาสู่ความล่มสลายของชุมชน “*คนหาปลา*” กลุ่มคนด้านเขื่อนปากมูลจึงมีความพยายามอย่างหนักที่จะพิสูจน์ถึงความไม่คุ้มค่าทางเศรษฐกิจของเขื่อนปากมูลสำหรับการผลิตกระแสไฟฟ้า เปรียบเทียบกับความสูญเสียของมูลค่ารายได้ของชาวบ้านในชุมชนจาก “*การหาปลา*” อันแสดงถึงความสูญเสียของเขื่อนปากมูล

ดังนั้นกระบวนการ “*ทำพื้นที่ให้บริสุทธิ์*” (Spatial Purification) ถูกผลิตโดยกลุ่มคนด้านเขื่อนปากมูลจากกำจัดความหมายของ “*การผลิตกระแสไฟฟ้า*” ของเขื่อนปากมูลด้วยข้อเสนอการเปิดประตูระบายน้ำถาวร โดยใช้ฐานเหตุผลสนับสนุนจาก การช่วงชิงความหมายของ “*วาทกรรมการพัฒนา*” มาจากรัฐด้วยการเมืองเชิงสัญลักษณ์ของ “*หมู่บ้านมูนมันยืน*” ที่แสดงความยั่งยืนชุมชนอดีตก่อนมีเขื่อนปากมูล และการโจมตีความหมายของ “*การผลิตกระแสไฟฟ้า*” จากผลวิจัยของความคุ้มค่าทางเศรษฐกิจของเขื่อนปากมูล กระบวนการ “*ทำพื้นที่ให้บริสุทธิ์*” จึงถูกใช้เป็นทั้งพลังขับเคลื่อนและความชอบธรรมของการทวงคืนความหมายของพื้นที่ “*ชุมชนคนหาปลา*” ให้เกิดอำนาจการผลิตแบบเบ็ดเสร็จของชาวบ้านในพื้นที่อีกครั้ง

แต่ในขณะที่พื้นที่ชุมชนแม่เมาะนั้นถูกฝ่ายรัฐและการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยสร้างและตรึงความหมายในพื้นที่ชุมชนโดย “*การปฏิบัติการเชิงพื้นที่*” (Spatial Practice) อันเป็นกระบวนการในการจำแนกใช้ประโยชน์เชิงพื้นที่ผ่านความสัมพันธ์ทางการผลิตของระบบเศรษฐกิจทุนนิยม การปฏิบัติการที่เกิดขึ้นจึงเป็นการสร้างภาพอุดมการณ์ทางทุนนิยมครอบงำบนพื้นที่ผ่านความสัมพันธ์ทางระบบการผลิต โดยรัฐรับบทบาทหน้าที่ดูแลและผลิตซ้ำสภาวะแวดล้อมต่างๆ

โดยใช้อำนาจการเมืองเป็นเครื่องมือในการสร้างขอบธรรมด้วยการใช้ประโยชน์บนพื้นที่ให้เป็นความหมายตามภาพที่สร้างของวาทกรรมการพัฒนา กระบวนการ “การปฏิบัติการเชิงพื้นที่” (Spatial Practice) ที่การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยคือ การสร้าง “การเป็นเมือง” (Urbanization) ลงในพื้นที่ “การเป็นเมือง” ที่เกิดขึ้นนั้นเป็นความหมายของชุมชนเศรษฐกิจที่มีเหมืองถ่านหินและโรงไฟฟ้าเป็นศูนย์กลางในพื้นที่ โดยพื้นที่ชุมชนรอบของศูนย์กลางนั้นเกิดมาจากความเจริญของเหมืองถ่านหินและโรงไฟฟ้าที่เกิดขึ้น ดังนั้นการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยแม่เมาะพยายามสร้างภาพเชื่อมโยงเศรษฐกิจในพื้นที่ชุมชนให้ผูกโยงกับกิจการพลังงาน ถ้ากิจการพลังงานพลังงานแม่เมาะหยุดการผลิตนั้นจะส่งผลให้โครงสร้างเศรษฐกิจของชุมชนล่มสลายเนื่องจากเป็นฐานที่มั่นคงทางเศรษฐกิจและแหล่งอาชีพหลักของชุมชน พื้นที่ของ “การเป็นเมือง” ที่เกิดขึ้นจึงเป็นรากฐานอำนาจทางการเมืองของกิจการพลังงานแม่เมาะ โดยกลุ่มชาวบ้านที่สูญเสียจากผลกระทบภายนอกจึงถูกผลักดันให้เป็น “กลุ่มนอกรัฐอำนาจทางสังคม”

การสร้างความหมายของอัตลักษณ์จากพื้นที่บนฐานคิดของวิถีการผลิต (Production mode) จึงมีความสำคัญสำหรับการสร้างพลังการเคลื่อนไหวทางสังคม จาก 2 กรณีศึกษา สำหรับพื้นที่ชุมชนริมแม่น้ำมูลถูกสร้างความหมายเป็น “ชุมชนคนหาปลา” โดยกลุ่มชาวบ้านด้านเขื่อนปากมูล ความหมายของอัตลักษณ์ที่เกิดขึ้นจึงเป็นฐานความชอบธรรมสำหรับทวงคืนวิถีอาชีพเดิมคืนมา ขณะพื้นที่ชุมชนแม่เมาะถูกเปลี่ยนรูปให้เป็น “พื้นที่เหมืองถ่านหินของชาติ” ดังนั้นภารกิจหลักของพื้นที่จึงต้องทำการสร้างถ่านหินเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าให้ประเทศ จึงเกิดปฏิบัติการต่างๆเพื่อเบียดขับให้ผู้ได้รับผลกระทบจากมลพิษเป็นเพียง “กลุ่มคนชายขอบ” ในพื้นที่

5.2 ผลกระทบภายนอก

ผลกระทบภายนอกเป็นวิธีคิดของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก (neoclassical economy) ที่พยายามลดเซชความล้มเหลวของกลไกราคาที่เกิดขึ้นในตลาด โดยประเมินต้นทุนของผลกระทบภายนอกที่ไม่ได้เป็นมูลค่าตัวเงินโดยตรงขึ้นมา อย่างไรก็ตามเมื่อต้นทุนที่ถูกประเมินนั้นเป็นความเกี่ยวข้องทางชีวภาพ ทำให้วิธีคิดนี้ถูกแย้งทางในประเด็นศีลธรรมจากแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์สถาบันใหม่ เนื่องจากมูลค่าชีวิตทั้งหลายที่ได้รับความสูญเสียเหล่านี้ไม่สามารถประเมินเป็นคุณค่าทางการเงิน กรอบแนวคิดแก้ปัญหาผลกระทบภายนอกที่เกิดขึ้นของเศรษฐศาสตร์สถาบันใหม่จึงพยายามแก้ราคาเง้าของปัญหาโดยปรับโครงสร้างอำนาจของวิถีการผลิตที่เกิดขึ้น กรอบแนวคิดทั้ง 2 แบบจะถูกใช้มาอธิบายปัญหาและความหมายที่ถูกต้องของผลกระทบภายนอกทั้ง 2 กรณีศึกษา

กรณีศึกษาโครงการโรงไฟฟ้าพลังงานน้ำเขื่อนปากมูลนั้น เขื่อนปากมูลที่ถูกสร้างขึ้นเป็นการขวางสายลำน้ำจากแม่น้ำแม่โจงสู่แม่น้ำมูลเป็นการตัดเส้นทางอพยพของปลาตามฤดูกาล จึงเป็นทำลายของนิเวศวัฒนธรรมของชุมชน เมื่อสายลำน้ำมูลเป็นคังสายชีวิตของคนชุมชนริมแม่น้ำมูลที่ประกอบอาชีพชาวประมงเป็นหลัก ดังนั้นปัญหาผลกระทบภายนอกเชิงลบของเขื่อนปากมูลที่เกิดขึ้นสามารถอธิบายตามแนวคิดสำนักมาร์กซ์ว่าปัญหาที่เกิดขึ้นมาจากการสร้างวิธีการผลิตที่ปราศจากการทำความเข้าใจของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เนื่องจากละทิ้งสังขรณ์ความคิดว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ แต่สิ่งที่มนุษย์พยายามทำอยู่เป็นการสร้างชัยชนะเหนือธรรมชาติ ทำให้ธรรมชาติเหล่านั้นมาแก้แค้นเอาคืนจากมนุษย์ ฉะนั้นมนุษย์ควรเรียนรู้จากธรรมชาติและปรับตัวเข้าชนาตินั้น(Medalye, 2010)การสร้างเขื่อนนั้นก็เป็แนวทางหนึ่งที่เอาชนะธรรมชาติของมนุษย์ เมื่อมนุษย์พยายามปิดเส้นทางไหลของน้ำตามธรรมชาติ พร้อมบังคับการไหลของน้ำให้แปรเปลี่ยนเป็นพลังงานตามที่ต้องการ

ดังนั้นเมื่อรัฐต้องการสร้างเขื่อนขึ้นในพื้นที่ชุมชนที่มีวิถีชีวิตอิงกับแม่น้ำเป็นหลัก จึงเป็นการตัดสายสัมพันธ์ชาวบ้านในพื้นที่กับธรรมชาติจนนำมาสู่ความล่มสลายของชุมชนริมแม่น้ำมูลเมื่อข้อเรียกร้องของขบวนการชาวบ้านจึงเป็นการเปิดประตูละบายน้ำถาวร แต่ประตูละบายน้ำเป็นตัวแทนความสัมพันธ์อำนาจทางการผลิตระหว่างรัฐกับกลุ่มชาวบ้าน การเปิดประตูละบายน้ำหมายถึงการคืนเส้นทางปลาจากแม่น้ำโจงสู่แม่น้ำมูล อันเป็นการคืนวิธีการผลิตของการหาปลาสู่ชุมชนชาวบ้าน ในขณะที่ปิดประตูละบายหมายถึงการเก็บกักน้ำเพื่อใช้ผลิตกระแสไฟฟ้า วิธีการผลิตกระแสไฟฟ้าของรัฐก็ยังคงดำรงอยู่ต่อไป รัฐจึงพยายามลดปฏิสัมพันธ์ความขัดแย้งกับชาวบ้านแต่ยังต้องการคงอำนาจการผลิตของตนเอง ด้วยมาตรการแก้ปัญหาเปิดประตูละบายน้ำ 4 เดือน แต่ปิดประตูละบายน้ำ 8 เดือน ดังนั้นการแก้ไขปัญหาผลกระทบภายนอกเชิงลบสำหรับกรณีปัญหาเขื่อนปากมูลเป็นไปตามแนวคิดสถาบันใหม่ สำหรับความต้องการปรับโครงสร้างทางอำนาจสังคม

นอกจากนี้การทวงคืนวิถีชีวิตของชุมชนบนฐานคุณภาพของนิเวศ-สังคม-มนุษย์ ผ่านการพยายามอธิบายพื้นที่ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างชาวบ้านกับลำน้ำมูลในอดีตนั้น นอกจากการนำเสนอความสัมพันธ์ทางสายน้ำในอดีตจะพยายามปฏิเสธแนวคิดทุนนิยมที่ต้องการแปรรูปสายน้ำให้เป็นวัตถุดิบสำหรับการผลิตสินค้าทางพลังงาน แต่นำเสนอสายน้ำในลำน้ำมูลนั้นเป็นความหมายของสายใยการผลิตทางจิตวิญญาณที่เชื่อมโยงให้ชุมชนและสังคมอยู่ด้วย ดังนั้นสายน้ำในลำน้ำมูลจึงไม่ใช่ความหมายของวัตถุดิบทางการผลิตแต่เป็นความหมายของสายสัมพันธ์ระหว่างชุมชนมนุษย์ การทวงคืนวิถีชีวิตของชุมชนในอดีตยังเป็นแนวทางแก้ปัญหาผลกระทบภายนอกของสำนักแนวคิดมาร์กซ์ สำหรับการใช้ความสัมพันธ์ในอดีตระหว่างมนุษย์ – ธรรมชาติ – สังคม อัน

เป็นฐานของระบบนิเวศที่ยั่งยืนเข้ามาแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ดังนั้นแนวทางแก้ปัญหาผลกระทบภายนอก จึงเป็นการผสมผสานแนวคิดสถาบันใหม่ที่พยายามปรับโครงสร้างอำนาจทางการผลิตของสังคม และต้องให้เกิดดุลยภาพทางนิเวศ-สังคม-มนุษย์ดังเช่นสังคมในอดีตตามแนวคิดมาร์กซ์

กรณีศึกษาโครงการ โรงไฟฟ้าถ่านหินแม่เมาะนั้น ทั้งฝ่ายรัฐและฝ่ายชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบมลพิษทางอากาศต่างตีความผลกระทบภายนอกตามกรอบแนวคิดเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก โดยรัฐและการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยพยายามนำเสนอผลกระทบภายนอกเชิงบวก จากกิจกรรมเศรษฐกิจเป็นต้นทุนผลประโยชน์ที่ชุมชนได้รับ เมื่อผลกระทบภายนอกเชิงบวกที่นำเสนอขึ้นเป็นการดูแลช่วยเหลือด้านการอำนวยความสะดวกและสาธารณูปโภคต่างๆในพื้นที่ และการสร้างพื้นที่ชุมชนเศรษฐกิจรอบๆ โรงไฟฟ้าด้วยกองทุนพัฒนาชุมชนและหน่วยงานมวลชนสัมพันธ์ ชาวบ้านในพื้นที่ได้รับผลประโยชน์จากรายได้จากการจ้างงานของกิจการพลังงานและการค้าขายจากชุมชนเศรษฐกิจ รวมถึงสาธารณูปโภคที่อำนวยความสะดวกที่เกิดขึ้น ชาวบ้านเหล่านั้นจึงสนับสนุนกิจการพลังงานถ่านหินให้ดำเนินการต่อไป

ในขณะที่ยากลุ่มชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบมลพิษทางอากาศก็พยายามประเมินของผลกระทบภายนอกให้เป็นมูลค่าเงินของค่าชดเชยเยียวยาที่ต้องการ โดยความต้องการของชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบไม่ได้มุ่งเน้นแก้ปัญหาที่กระบวนการผลิตที่เกิดขึ้น แต่ความต้องการของชาวบ้านจะมุ่งเน้นไปที่ค่าชดเชยเยียวยาที่ได้รับและการหลุดพ้นออกจากพื้นที่เสี่ยงภัยเท่านั้น ดังนั้นกระบวนการคิดของชาวบ้านที่เดือร้อนจึงเป็นกรอบแนวคิดตามกรอบแนวคิดเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ได้แก่การสร้างผลกระทบภายนอกเชิงลบให้เป็นต้นทุนสังคมทางตัวเงินโดยไม่ไปรบกวนการดำเนินการของกิจกรรมผลิต

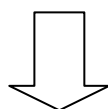
สรุปจากแนวคิดของผลกระทบภายนอกจาก 2 กรณีศึกษา กรณีเขื่อนปากมูลนั้นปัญหาผลกระทบภายนอกถูกใช้แนวทางแก้ไขปัญหามาตามแนวคิดสถาบันใหม่ที่ต้องการแก้ไขรากเหง้าของปัญหาผ่านการปรับเปลี่ยนโครงสร้างอำนาจทางสังคมให้เกิดขึ้น ส่วนกรณีโรงไฟฟ้าแม่เมาะทั้งฝ่ายรัฐแลฝ่ายชาวบ้านที่เรียกร้องต่างใช้แนวทางแก้ไขปัญหาผลกระทบภายนอกตามแนวคิดเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก โดยไม่ให้ไปส่งผลถึงการดำเนินการผลิตของโรงไฟฟ้า ฝ่ายรัฐพยายามผลกระทบภายนอกเชิงบวกให้เกิดขึ้นในพื้นที่เพื่อตั้งฐานมวลชนส่วนใหญ่ในพื้นที่ ส่วนฝ่ายชาวบ้านต้องการชดเชยทางต้นทุนสังคมจากการประเมินมูลค่าของผลกระทบภายนอกเชิงลบที่เกิดขึ้น

5.3 ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

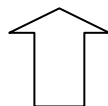
ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนี้สรุปประยุกต์มาจากวัฏจักรชีวิตของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ถูกระบุวิเคราะห์ตามแผนภาพที่ 5.1

แผนภาพที่ 1 การวิเคราะห์ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

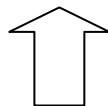
Structure / Power / Politics

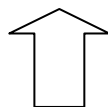
Collective Action / Social Movement

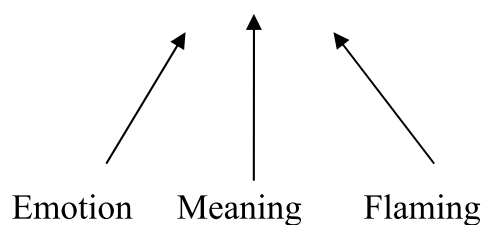
Social Mobilization

Network

Agency

จากแผนภาพการวิเคราะห์ที่นั้นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเกิดขึ้นต้องเริ่มต้นของ บทบาทแกนนำขบวนการหรือพ่อครัวใหญ่ที่ต้องรวบรวมอารมณ์ ความหมาย และกรอบแนวคิด ของสถานการณ์ที่ไม่พึงประสงค์ให้เกิดขึ้นให้เป็นเนื้อหาการเคลื่อนไหว เนื้อหาการเคลื่อนไหวนี้จะ ถูกสร้างเป็นฐานอุดมการณ์ร่วมสำหรับระดมมวลชนเป็นกลุ่มเครือข่ายเคลื่อนไหว หลังจากการ เกิดขึ้นของเครือข่ายเคลื่อนไหว กลุ่มเครือข่ายต้องพยายามสร้างการขับเคลื่อนทางสังคมให้เป็นการ กระทำรวมหมู่หรือขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมขึ้น ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกิดขึ้นจะ มุ่งเป้าไปที่ผู้รับผิดชอบทางโครงสร้างสังคม อำนาจ และการเมือง เพื่อกดดันให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงตามข้อเสนอของการเรียกร้อง

ดังนั้นบทบาทพ่อครัวใหญ่จึงมีความสำคัญมากในฐานะคนปรุงแต่งให้ขบวนการ เคลื่อนไหวมีความลงตัว โดยอารมณ์ ความหมาย และกรอบแนวคิดอันเป็นส่วนประกอบของฐาน อุดมการณ์ของการเคลื่อนไหวจึงเป็นเครื่องปรุงแต่งให้ขบวนการมีความสูงงอมของสถานการณ์ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ส่วนการสื่อสารสร้างเครือข่ายจึงเป็นการนำเสนอให้เห็นความจำเป็นของการ เคลื่อนไหว การกระทำหมู่จึงเป็นสร้างความชอบธรรมทางพื้นที่การเมืองของการเรียกร้องในสิ่งที่ ตนเองต้องการ การปรับเปลี่ยน โครงสร้าง อำนาจ และสังคมให้เป็นไปตามข้อเรียกร้องจึงเป็น เป้าหมายของขบวนการเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้น

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมทั้ง 2 กรณีศึกษาจึงจะถูกนำมาวิเคราะห์รายละเอียดในแต่ละ ขั้นตอนของวัฏจักรชีวิตของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ผลการวิเคราะห์ที่เกิดขึ้นใช้ทำ ความเข้าใจที่มา ความเป็นไป และสถานะของขบวนการของทั้ง 2 กรณีศึกษา

วัฏจักรชีวิตของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมมี 4 ขั้นตอน

ขั้นตอนที่ 1 การก่อตัว

ขั้นตอนการก่อตัวนั้นเกิดจากการสูงงอมของสถานการณ์ความขัดแย้งเกิดขึ้น ทำให้เกิด กระทำรวมหมู่กันของกลุ่มของผู้ที่ได้รับผลกระทบจากสิ่งที่เกิดขึ้น สำหรับขบวนการประชาชน ด้านเขื่อนปากมูลนั้น ขบวนการเริ่มก่อตัวขึ้นเมื่อมีการรับรู้แผนการสร้างเขื่อนปากมูลบนพื้นที่แก่ง สะพือขึ้น จึงมีการรวมตัวของกลุ่มชาวบ้าน โดยมีนักการเมืองท้องถิ่นเป็นแกนนำในการเคลื่อนไหว การสื่อสารที่เกิดขึ้นยังเน้นไปการสื่อสารภายในพื้นที่ มีเป้าหมายคัดค้านไม่ให้เกิดโครงการเขื่อน ปากมูลขึ้นมา แต่ยังมีการก่อร่างรูปร่างองค์กรเคลื่อนไหวที่เป็นรูปร่างขึ้น แต่การตื่นตัวที่เกิดขึ้น

อย่างรวดเร็วของกลุ่มชาวบ้านในช่วงรัฐมีแผนการสร้างเขื่อนปากมูลนั้น มาจากข้อมูลข่าวสารของ ความล้มเหลวจากการจัดการผลกระทบภายนอกเชิงลบของเขื่อนสิรินธรในพื้นที่ใกล้เคียง

ขณะการก่อตัวของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมประเด็นปัญหาโรงไฟฟ้าแม่เมาะเกิดขึ้น เมื่อปัญหามลพิษทางโรงไฟฟ้าแม่เมาะเริ่มปรากฏในพื้นที่ ทำให้กลุ่มชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจึง รวมตัวกันเรียกร้องให้เกิดค่าชดเชยเยียวยาและมาตรการควบคุมมลพิษ แต่การรวมตัวยังเป็นรวมตัว กระจุกตามกลุ่มพื้นที่ตนเองอยู่ การตื่นตัวเกิดขึ้นต่อเมื่อพวกเขาบ้านได้รับการเสียหายจากมลพิษ จากตนเอง สัตว์เลี้ยง และพืชที่เพาะปลูก ดังนั้นการตื่นตัวของกลุ่มชาวบ้านแม่เมาะจึงมีการตื่นตัวที่ เร็วกว่า เมื่อการตื่นตัวนั้นเกิดขึ้นตั้งแต่การได้รับข่าวสารของการสร้างเขื่อนปากมูลจนเกิดการ แลกเปลี่ยนข้อมูลจนสร้างเครือข่ายกลุ่มเคลื่อนไหวขึ้นมา แต่กลุ่มชาวบ้านแม่เมาะนั้นตื่นตัว เมื่อ ได้รับผลของมลพิษด้วยตนเอง ชาวบ้านจึงรวมกลุ่มเคลื่อนไหวเฉพาะกลุ่มพื้นที่ขึ้นมาจากความ เดือดร้อนที่ได้รับ

ขั้นตอนที่ 2 การรวมตัว

ขั้นรวมตัวเป็นขั้นตอนการยกระดับในนำปัญหาเฉพาะพื้นที่ให้เป็นปัญหาสาธารณะ ใน กรณีโครงการพลังงานน้ำเขื่อนปากมูล การสร้างประเด็นสาธารณะเกิดขึ้นผ่านพื้นที่สื่อสารผ่าน เอกสารแผ่นพับ “ท่านทราบอะไรเกี่ยวกับเขื่อนปากมูล” อันเป็นเอกสารที่รวบรวมข้อมูลของ ปัญหาที่เป็นไปได้จากการสร้างเขื่อนปากมูล พร้อมใช้กรณีตัวอย่างของเขื่อนสิรินธรเป็นกรณีศึกษา ของปัญหาที่จะเกิดขึ้น ข้อมูลของเอกสารมุ่งเป้าคำถามไปที่รัฐให้เกิดการทบทวน โครงการที่เกิดขึ้น ขั้นตอนนี้เริ่มมีการปรากฏของเป้าหมายและกระแสเคลื่อนไหวที่ชัดเจน เช่น การยื่นหนังสือถึง นายกรัฐมนตรีให้ทบทวนมติคณะรัฐมนตรีของ โครงการที่เกิดขึ้น

ในขณะที่การยกระดับประเด็นปัญหาแม่เมาะให้เป็นประเด็นสาธารณะเกิดขึ้น เมื่อชาวบ้าน รวมตัวทูลของเกล้าถวายฎีกาแด่สมเด็จพระเทพรัตนสุดาถึงความเดือดร้อนที่ได้รับ ทำให้ปัญหา โรงไฟฟ้าแม่เมาะได้ปรากฏทางพื้นที่สาธารณะครั้งแรก ยุทธวิธีของกลุ่มชาวบ้านแม่เมาะที่ยื่นฎีกา เป็นแนวความคิดเมืองแบบพอขุนปกครอง ที่ไพร่ฟ้าร้องทุกข์ถึงความเดือนร้อนเพื่อรอคอยการ ช่วยเหลือ เนื้อหาของวิธีการจึงเป็นเน้นอารมณ์ความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นเป็นหลัก ต่างจากเนื้อหาของ การสื่อสารของข้อมูลแผ่นพับของชาวบ้านแม่เมาะที่มีการรวมอารมณ์ ความหมาย และกรอบแนวคิด ของประเด็นปัญหาเป็นเนื้อหาของเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้น

ขั้นตอนที่ 3 การบริหารระบบ

ขั้นตอนการบริหารระบบเป็นการสร้างองค์กรเครือข่ายและการประสานกันทางกลยุทธ์ เคลื่อนไหว ทำให้เกิดความสำเร็จของรูปขบวนเคลื่อนไหวอย่างเป็นรูปธรรม โดยจะพิจารณาจากการจัดตั้งองค์กรมวลชนท้องถิ่นขึ้นนั้น ในกรณีโครงการพลังงานน้ำเขื่อนปากมูล ชาวบ้านได้เริ่มจัดตั้งองค์กรเคลื่อนไหวที่ชื่อว่า “คณะกรรมการณรงค์คัดค้านการสร้างเขื่อนปากมูล” ภายใต้การนำของนักการเมืองท้องถิ่นตั้งก่อนการสร้างเขื่อนปากมูล แต่ความสำเร็จของบูรณาการองค์กรเคลื่อนไหวกับยุทธศาสตร์เคลื่อนไหวเกิดขึ้น เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงบทบาทพ่อครัวใหญ่ขององค์กรจากอิสระ สมัชช มาเป็นวนิดา ตันติวิทยาพิทักษ์ การปรับเปลี่ยนพ่อครัวใหญ่ที่เกิดขึ้นทำให้เกิดปรับเปลี่ยนขบวนการเคลื่อนไหวตามมา ปัจจัยภายในองค์กรเคลื่อนไหวที่เปลี่ยนแปลง ได้แก่ วัฒนธรรมการมีส่วนร่วมของมวลชน ฐานอุดมการณ์ร่วมของขบวนการ และยุทธวิธีการเคลื่อนไหวที่หลากหลาย ส่วนปัจจัยภายนอกที่เปลี่ยนแปลงได้แก่ ความสำเร็จการตั้งเครือข่ายสมัชชชาคนจน และหมู่บ้านมน่มั่นยืน เป็นต้น ความสำเร็จของการบริหารระบบของกลุ่มคนต้านเขื่อนปากมูลคือการสร้างฐานอุดมการณ์ร่วมเกิดขึ้น คือ การทวงคืนอาชีพประมงในกรอบแนวคิด “ชุมชนนิยม” อันการเรียกคืนวิถีชีวิต ชุมชนแบบเดิมที่ชาวบ้านบริหารจัดการกันเอง ฐานอุดมการณ์ร่วมกลายเป็นฐานที่มั่นของการขับเคลื่อนไหวขบวนการอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

ในกรณีโรงไฟฟ้าแม่เมาะนั้นขบวนการชาวบ้านก้าวเข้ามาสู่ขั้นตอนบริหาร เมื่อการเข้ามา มีบทบาทของเครือข่ายกลุ่มผู้ป่วยจากการทำงานและสิ่งแวดล้อมแห่งประเทศไทยอันเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มเครือข่ายสมัชชชาคนจน สำหรับการจัดตั้ง “เครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะ” ในพื้นที่ โดยมี สมบุญ สีคำดอกแคมารับหน้าที่พ่อครัวใหญ่ การเข้ามาของสมบุญ สีคำดอกแคมาจัดทำทะเบียนคนป่วยพร้อมนำพาคนป่วยไปตรวจพิสูจน์สาเหตุการป่วยมาจากมลพิษทางอากาศ ทะเบียนคนป่วย และผลตรวจสาเหตุการป่วยถูกใช้หลักฐานในการต่อสู้ในช่องทางชั้นศาล อันเป็นผลสำเร็จขององค์กรเคลื่อนไหวจากการขณะคดีพิจารณาการชดเชยเยียวยาของผู้ได้รับผลกระทบมลพิษที่เกิดขึ้น อย่างไรก็ตามบทบาทพ่อครัวใหญ่ของสมบุญ สีคำดอกแคเน้นเลือกที่จะเป็นตัวประสานงานอยู่ข้างนอกองค์กรเคลื่อนไหว โดยปล่อยให้การบริหารองค์กรเคลื่อนไหวให้เป็นเรื่องบริหารจัดการกันเองของกลุ่มชาวบ้าน

เมื่อพิจารณากลยุทธ์ที่เกิดขึ้น ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมประเด็นปัญหาเขื่อนปากมูล มักจะเลือกวิธีการต่อสู้แบบยุทธวิธีการขัดขวาง ทำลายระบบการเมืองในระดับที่หนึ่ง การกระทำท้าทายที่ไม่ผิดกฎหมายแต่ใช้ความกล้าหาญ การชุมนุมหน้าทำเนียบรัฐบาล แต่บางครั้งไม่ได้รับการ

ตอบสนองจากรัฐ กลุ่มคนด้านเชื่อมปากมูลจะยกระดับการต่อสู้เป็นการท้าทายระบบการเมืองระดับที่สอง ผ่านการสร้างกิจกรรมที่มีลักษณะผิดกฎหมายแต่ปฏิบัติด้วยวิธีที่ไร้ความรุนแรง เช่น การบุกเข้าบริเวณหัวงานเชื่อมปากมูลเพื่อยึดเครื่องเจาะ และ นอนทับตุ้กระเบิด ในช่วงทำการระเบิดแก่งระหว่างก่อสร้างเชื่อมปากมูล หรืออาจเป็นแนวทางที่สอง เป็นแนวทางปิดล้อมขัดขวางเป็นการกรทำการสร้างเครื่องกีดขวางทั้งวัสดุและร่างกายของผู้กระทำเอง การปิดล้อมพื้นที่ของชาวบ้านที่บริเวณหัวงานก่อนการสร้างเชื่อมปากมูลขึ้น

ในขณะที่ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมประเด็นปัญหา โรงไฟฟ้าแม่เมาะมักจะเลือกวิธีการต่อสู้แบบยุทธวิธีการขัดขวาง ท้าทายระบบการเมือง ทั้งในระดับที่หนึ่ง เลือกใช้ยุทธวิธีตามช่องทางระบบการเมืองปกติ เป็นการต่อรองเชิงสถาบันที่มีพิธีกรรมและกฎเกณฑ์ที่ตายตัว ได้แก่ การเดินขบวนปิดถนนเส้นทางขาออกโรงไฟฟ้าแม่เมาะ ให้เหลือเส้นทางให้รถวิ่งได้เพียงเลนเดียว เพื่อให้บันทึกข้อตกลงเชิงพิธีกรรมระหว่าง ฝ่ายการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย แม่เมาะ, ฝ่ายรัฐ และฝ่ายชุมชน หรือการต่อสู้ตามช่องทางกฎหมายเพื่อให้ศาลทำหน้าที่พิจารณาตัดสิน

เมื่อพิจารณาตามรูปแบบกระบวนการผลักดันจากบทเรียนประวัติศาสตร์เส้นทางชานาไทย กระบวนการผลักดันที่เกิดขึ้นในกรณีเชื่อมปากมูลอยู่ในระดับสาม อันเป็นการผลักดันให้เกิดพื้นที่การเมืองเพื่อเปลี่ยนแปลงปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจให้เกิดขึ้น เนื่องจากพัฒนาการของประสบการณ์การต่อสู้นั้นไม่สามารถบรรลุช่องทางการเมืองปกติ ในขณะที่กระบวนการผลักดันกรณีโรงไฟฟ้าแม่เมาะอยู่ระดับหนึ่งแค่การเรียกร้องผลประโยชน์เฉพาะหน้า ได้แก่ ค่าชดเชยเยียวยา และการอพยพย้ายถิ่นที่อยู่ให้ห่างจากพื้นที่มลพิษ

กลยุทธ์การต่อสู้ที่แตกต่างนั้นที่เกิดขึ้นมาจากพื้นฐานประสบการณ์การต่อสู้ของพ่อครัวใหญ่ทั้ง 2 กรณีศึกษาที่ต่างกัน วนิดา ตันติวิทยาพิทักษ์เดิบโตเป็นส่วนหนึ่งของขบวนแรงงานโรงงานฮาร์ที่สามารถขับเคลื่อนเรียกร้องจนสามารถยึดโรงงานแล้วผลิตขายสินค้าเอง จากนั้นตัววนิดาจึงเข้าร่วมขบวนการนักศึกษาเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 จนเป็นหนึ่งในพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยที่เกิดขึ้น เมื่อวนิดาเข้ามาทำงานด้านองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) ก็ร่วมขบวนการภาคประชาชนต่างๆ เช่น ขบวนสันติภาพต่อต้านอาวุธนิวเคลียร์ ขบวนการเชื่อมสันติภาพไทย ลาว รวมถึงการทำงานเชิงวิชาการเกี่ยวกับการคัดค้านสร้างเขื่อนแก่งกรุงและเขื่อนเสือเต้น ก่อนมาขับเคลื่อนไหวประเด็นปัญหาเชื่อมปากมูล ฉะนั้นจะเห็นว่าด้วยประสบการณ์ของวนิดา ตันติวิทยาพิทักษ์ล้วนเป็นการต่อสู้โดยสร้างการเมืองเชิงสัญลักษณ์บนฐานอุดมการณ์ ดังนั้นการขับเคลื่อนของชาวบ้านภายใต้บทบาท “พ่อครัวใหญ่” ของวนิดา จึงมีฐานอุดมการณ์และยุทธวิธี

การต่อสู้เชิงสัญลักษณ์ที่หลากหลาย ส่วนฐานคติแบบ “ชุมชนนิยม” ที่ถูกใช้ในการสร้างเครือข่าย
 สมัชชาคนจนนั้น วนิดา ดันตวิทยาพิทักษ์ได้ประสบการณ์บทเรียนมาจากความล้มเหลวของพรรค
 คอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยที่พยายามสร้างความเป็นตัวแทนการเมืองเพื่อเปลี่ยนอำนาจรัฐแบบ
 ไม่สอดคล้องสังคมนิยมไทยและประชาธิปไตย ฉะนั้นฐานคติแบบ “ชุมชนนิยม” จึงแนวทางของเหล่า
 คนที่มีความสัมพันธ์กับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยในอดีต (รวมถึงตัววนิดา ดันตวิทยา
 พิทักษ์) ที่พยายามแสวงหาวิธีการจัดตั้งกลุ่มองค์กรเคลื่อนไหวใหม่ที่มีความเป็นประชาธิปไตย และ
 สอดคล้องวัฒนธรรมชุมชนสังคมนิยมไทยเพื่อชดเชยความล้มเหลวในอดีต

แต่สมบุญ ลีคำดอกแค้นนั้นมีประสบการณ์เริ่มต้นจากการเป็นแรงงานรับจ้างในโรงงานทอ
 ผ้า ได้รับผลกระทบทางสุขภาพจากการทำงานที่เกิดจากสูดดมฝุ่นฝ้าย จนเป็น โรคบิสซิโนซิสปอด
 อักเสบจากฝุ่นฝ้าย ทำให้สมบุญ ลีคำดอกแค้นรวมกลุ่มเพื่อนที่ทำงานจัดตั้งสภาเครือข่ายกลุ่มผู้ป่วย
 จากการทำงานและสิ่งแวดล้อมแห่งประเทศไทย เพื่อเรียกร้องค่าชดเชยเยียวยาจากการป่วยที่เกิดจาก
 ที่ทำงาน จน โรงงานทอผ้าปลดออกจากงาน หลังจากนั้นสมบุญ ลีคำดอกแค้นจึงสวมบทบาทนัก
 เคลื่อนไหวด้านคนป่วยจากการทำงานและมลพิษเต็มตัวในฐานะประธานสภาเครือข่ายกลุ่มผู้ป่วย
 จากการทำงานและสิ่งแวดล้อมแห่งประเทศไทย โดยบทบาทจะมุ่งเน้นด้านช่วยเหลือด้านกฎหมาย
 สำหรับการเรียกร้องค่าชดเชยเยียวยาและดูแลด้านสวัสดิการสังคมของผู้ได้รับผลกระทบ ดังนั้น
 ทิศทางต่อสู้ของ “เครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะ” ภายใต้บทบาทพ่อครัวใหญ่ของ จึงเป็นการต่อสู้ตาม
 ช่องทางกฎหมายเป็นหลัก ไม่ได้เป็นการต่อสู้เชิงสัญลักษณ์เพื่อชิงพื้นที่การเมืองเช่นสมัชชาคนจน
 เขื่อนปากมูล

ดังนั้นฐานอุดมการณ์ รูปแบบการจัดตั้ง และ ยุทธวิธีการต่อสู้ขององค์กรเคลื่อนไหวล้วน
 ได้รับอิทธิพลมาจากประสบการณ์ต่อสู้ที่ผ่านมาของพ่อครัวใหญ่

ขั้นตอนที่ 4 การลดบทบาท

ขั้นตอนการลดบทบาทเป็นขั้นตอนสุดท้ายของวัฏจักรชีวิตของขบวนการเคลื่อนไหวทาง
 สังคม ขั้นตอนการลดบทบาทนั้นสามารถเกิดขึ้นได้หลากหลายรูปตามปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นกับรัฐ
 อันเป็นข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้น การลดบทบาทขบวนการชาวบ้านด้านเขื่อนปากมูลนั้นเป็นแบบการอด
 กลืน อันเกิดพื้นที่ทางการเมืองและการเคลื่อนไหวของขบวนการเคลื่อนไหวเริ่มโดนจำกัดจากฝ่าย
 รัฐ เป็นผลส่วนหนึ่งของความสำเร็จของนโยบายประชานิยมในรัฐบาลไทยรักไทยที่ชิงคนฐานล่าง
 มาสนับสนุนรัฐบาล นอกจากนี้ฝ่ายรัฐเริ่มใช้กลไกมาตรการควบคุมการชุมนุมของกลุ่มสมัชชาคน
 จนเขื่อนปากมูลได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งการตอบสนองเงื่อนไขปัญหาเฉพาะหน้าของกลุ่มหรือ

สามารถใช้มาตรการหยุดยั้งการชุมนุมได้ตามที่ต้องการ เช่นการใช้กำลังหรือถอนเจ้าหน้าที่ชุมนุมจนต้องยุติชุมนุมในปี พ.ศ. 2545 ดังนั้นในช่วงสมัยรัฐบาลที่มาจากพรรคไทยรักไทยเดิมหรือพรรคเพื่อไทยในปัจจุบันจะมีความเข้มแข็งในฐานะมวลชนคนรากหญ้าในฐานะมวลชนเดียวกับกลุ่มสมาชิกคนจน เชื้อนปากมูล สถานการณ์ของกลุ่มสมาชิกคนจนเชื้อนปากมูลจึงต้องเป็นการอดกลั้นสำหรับใช้ความอดทนเพื่อรอโอกาสทางการเมือง ดังเช่นสถานการณ์ในปัจจุบัน เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2556 เมื่อรัฐบาลไม่ยอมบรรจกรณีปัญหาเชื้อนปากมูลเข้ามติประชุมคณะรัฐมนตรีตามสัญญา กลุ่มสมาชิกคนจนเชื้อนปากมูลทำได้เพียงชุมนุมรอตต่อไปจนกว่ารัฐบาลจะยอมบรรจุเข้าวาระประชุมคณะรัฐมนตรี

ในกรณีการลอบทบาท “เครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะ” เป็นความล้มเหลวขององค์กรเคลื่อนไหวอันเกิดจาก 2 ขั้นตอน ขั้นตอนแรกเป็นการขัดแย้งภายในกลุ่ม อันเกิดจากปัญหาความขัดแย้งของการใช้ทรัพยากรร่วมกันในการเคลื่อนไหวทั้งส่วนบุคคลทางกฎหมายที่ใช้และผลประโยชน์ของข้อเรียกร้อง ต่อมาจึงเกิดเป็นขั้นตอนการแตกสลายเป็น 3 กลุ่มสำหรับการต่อสู้เรียกร้อง โดยแต่ละกลุ่มมีการแข่งขันมวลชนของกันและกันผ่านข้อเสนอของผลประโยชน์จากการเรียกร้อง การแตกสลายของ “เครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะ” ที่เกิดขึ้นเป็นความล้มเหลวของการใช้แนวคิดการระดมทรัพยากรแบบไม่ยึดโยงเป้าหมายร่วม อันได้แก่ตัวแทนท้องถิ่นแต่ละกลุ่มพยายามสร้างบทบาทผู้เล่นของตนเองทั้งการหาทรัพยากรและจูงใจมวลชนให้ร่วมกันเคลื่อนไหว ผ่านการนำเสนอผลประโยชน์เรียกร้องเฉพาะกลุ่มเป็นหลัก ทำให้เกิดการแตกแยกขององค์กรเคลื่อนไหวออกมาเป็นกลุ่มไครกลุ่มมัน

เมื่อพิจารณากรอบทฤษฎีแนวคิดทางขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ถูกใช้ใน 2 กรณีปัญหา ขบวนการสมาชิกคนจนเชื้อนปากมูล พยายามเปลี่ยนขบวนการเคลื่อนไหวให้เป็นตามแนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ เพื่อสร้างพื้นที่ทางประชาสังคมให้เกิดขึ้น โดยมีเป้าหมายที่จะเปลี่ยนโครงสร้างอำนาจทางเศรษฐกิจและสังคมให้เกิดขึ้น แต่ก็ไม่สามารถก้าวพ้นแนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบเก่า จากความพยายามนำเสนอความเป็นตัวแทนของชนชั้น ในฐานะ “กลุ่มตัวแทนคนชายขอบ” และยังมีข้อเสนอเรียกร้องที่เป็นผลประโยชน์เฉพาะกลุ่มอยู่ ฉะนั้นการก้าวไม่พ้นความเป็นตัวแทนของชนชั้นล่าง พื้นที่ทางประชาสังคมที่ถูกสร้างยังเป็นพื้นที่เฉพาะของกลุ่มคนชายขอบ ไม่สามารถดึงพื้นที่แนวร่วมส่วนกลางจากชนชั้นกลางและชนชั้นสูงได้

แต่ขบวนการ “เครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะ” นั้นใช้กรอบแนวคิดทฤษฎีระดมมวลชนและทฤษฎีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบเก่ามาผสมใช้ แนวคิดทฤษฎีระดมมวลชนนั้นใช้เป้าหมายความสำเร็จของข้อเรียกร้องเป็นหลักได้แก่ การได้ค่าชดเชย หรือ การอพยพออกจากพื้นที่เสี่ยงภัย เป็นแรงจูงใจให้มวลชนร่วมเคลื่อนไหวเรียกร้อง โดยขบวนการที่เกิดขึ้นนั้นไม่สร้างฐานอุดมการณ์เป็นแกนกลางสำหรับขับเคลื่อนดังเช่นกลุ่มสมัชชาคนจนเขื่อนปากมูล แต่ขบวนการ “เครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะ” ก็ยังใช้ความเป็นตัวแทนของกลุ่มชนชั้นชายขอบที่ได้รับผลกระทบเพื่อให้ได้ข้อเสนอประเด็นเรียกร้องเฉพาะกลุ่ม ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าทั้ง 2 ขบวนการกรณีปัญหาที่เกิดขึ้นไม่สามารถก้าวพ้นขบวนการตัวแทนของชนชั้นล่าง เนื่องจากยังพยายามใช้ข้อได้เปรียบของความเป็นตัวแทนของชนชั้นล่างที่ถูกรังแกมาเป็นพลังในการเรียกร้องอยู่

5.4 บทบาทและประเด็นข้อเรียกร้องของขบวนการ

ฐานอุดมการณ์และประเด็นข้อเรียกร้องนั้นถูกวิเคราะห์จากวาทกรรมและปฏิบัติเชิงอำนาจทางวาทกรรม โดยวาทกรรมและปฏิบัติเชิงอำนาจทางวาทกรรมเป็นสร้างรูปแบบความคิดหรือกรอบความคิดเกี่ยวกับประเด็นหนึ่งประเด็นใด อันเป็นสร้างเหตุผลแห่งตนเกี่ยวกับประเด็นเหล่านั้นที่เลื่อนไหลไปตามเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น การมุ่งแสวงหาคำตอบของวาทกรรมที่เกิดขึ้นจึงต้องเป็นการตีความเชื่อมโยงความรู้สึกของผู้ผลิตวาทกรรมนั้น (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร, 2542) วาทกรรมจึงสามารถแสดงฐานอุดมการณ์และประเด็นข้อเรียกร้องของการเปลี่ยนแปลงของประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างดี โดยเฉพาะประเด็นปัญหาเขื่อนปากมูลนั้น ขบวนการเคลื่อนไหวใช้การสร้างฐานอุดมการณ์เป็นแกนกลางของการกระทำร่วมหมู่ของมวลชนที่เกิดขึ้น

ดังนั้นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมประเด็นปัญหาเขื่อนปากมูลจึงได้ผลิตวาทกรรมและรูปแบบการต่อสู้เชิงสัญลักษณ์มากมาย ผ่านการสร้างความหมายต่างๆของเฉพาะตัวของการต่อสู้เรียกร้องที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์สังคมไทย โดยเฉพาะเอกลักษณ์ของวาทกรรมในการต่อสู้ซึ่งพื้นที่ความชอบธรรมทางการเมืองนั้นมีความโดดเด่นเฉพาะตัวจนได้รับการยกย่องจากปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์ (2549, อ้างถึงบทสัมภาษณ์โดยจิตรกร โพธิ์งาม) ว่า “มีอบปากมูลถือเป็นแบบอย่างของขบวนการต่อสู้ภาคประชาชนในยุคโลกาภิวัตน์ที่มีลักษณะเฉพาะตัวที่เรียกว่า “วาทกรรมอีสาน” (Isan Discourse) อันหมายถึงการต่อสู้โดยการสร้างวาทกรรมอีสานขึ้นมาอย่างงดงามและหลากหลายในรูปแบบที่หาไม่ได้ในมือบ่ออื่นๆ” ดังนั้นฐานอุดมการณ์ ประเด็นข้อ

เรียกร้องและพื้นที่สาธารณะสามารถอธิบายผ่านรูปแบบการต่อสู้เชิงสัญลักษณ์และวาทกรรมที่สำคัญที่สำคัญได้ถูกร้อยเรียงได้ดังต่อไปนี้

“แก่งสะพือคือพิบูล เขื่อนปากมูลมาทำลาย” วาทกรรมอันนี้เป็นจุดเริ่มต้นของการต่อต้านการสร้างเขื่อนปากมูล สะท้อนเรื่องราวที่กำลังเกิดขึ้น เมื่อแก่งสะพือเป็นฐานทำหากินของคนอำเภอพิบูลสงคราม ดังนั้นการก่อสร้างเขื่อนปากมูลย่อมทำลายรากฐานของชาวบ้านพิบูล ขบวนการโต้ตอบรัฐจากชาวบ้านจึงได้เริ่มจากวาทกรรมนี้

การแพร่เอกสาร “ท่านทราบอะไรเกี่ยวกับเขื่อนปากมูล” หลังมติคณะรัฐมนตรีที่อนุมัติโครงการสร้างเขื่อนปากมูล นอกจากข้อมูลที่ใช้สื่อสารบนเอกสารเพื่อนำเสนอเหตุจูงใจของการ “ไม่เอาเขื่อน” ในพื้นที่ชุมชนท้องถิ่นแล้ว การชวนเชื่อที่เกิดขึ้นยังใช้ความล้มเหลวของเขื่อนสิริกิติ์ สร้างขึ้นปราศจากมาตรการรองรับที่ดีของการอพยพของประชาชนในพื้นที่ การตั้งคำถามถึงการรู้อะไรของเขื่อนปากมูล เป็นการกระตุ้นเตือนว่าการตรวจสอบปริมาณและความถูกต้องของข้อมูลเขื่อนปากมูลจากรัฐ เอกสาร “ท่านทราบอะไรเกี่ยวกับเขื่อนปากมูล” จึงถูกใช้เป็นพื้นที่บ่งชี้ความไม่จริงใจ และเจตนาซ่อนเร้นข้อมูลผลกระทบภายนอกเชิงลบจากการสร้างเขื่อนปากมูลของรัฐ ประเด็นข้อเรียกร้องที่ตามมากับเอกสาร “ท่านทราบอะไรเกี่ยวกับเขื่อนปากมูล” จึงเป็นความพยายามให้ฝ่ายรัฐกลับไปทบทวนพิจารณามติคณะรัฐมนตรีที่อนุมัติโครงการที่เกิดขึ้น พร้อมพิจารณาผลได้และผลเสียจากโครงการให้ครบถ้วนและโปร่งใส

“เมื่อตัวแทนรัฐและกฎหมายไม่สามารถเป็นที่พึ่งของประชาชนได้จะกลับไปต่อสู้ไว้ด้วยสองมือของชาวบ้านเอง จะไม่กลับมากรุงเทพฯอีก” เป็นคำปฏิญาณหน้าพระบรมรูปกรมหลวงราชดำเนินราชเทวี บิดาวงการกฎหมายไทย ที่กระทรวงยุติธรรม หลังจากชาวบ้านเคลื่อนขบวนเข้าสู่กรุงเทพ เพื่อตัวแทนกรมป่าไม้ถึงปัญหาความเดือดร้อนจากการระเบิดแก่งในช่วงเริ่มก่อสร้างเขื่อนปากมูล แต่ไม่ได้รับมาตรการใดๆที่จะเยียวยาผลกระทบภายนอกที่เกิดขึ้น ทำให้เกิดการประกาศปฏิญาณนี้ แสดงความคับข้องใจกับการไม่ได้รับความช่วยเหลือใดๆจากรัฐ ดังนั้นจึงประกาศการต่อสู้เพื่อหยุดยั้งการระเบิดแก่งหินก่อสร้างด้วยตนเอง

การบุกเข้าบริเวณหัวงานเขื่อนปากมูลเพื่อยึดเครื่องเจาะ และ นอนทับลูกระเบิด ในช่วงกำลังก่อสร้างเขื่อนปากมูล จึงเป็นการปฏิเสธที่จะยอมรับการกระทำของรัฐอย่างรุนแรง ยังแสดงถึงการจรรยาบรรณของชาวบ้านกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น จึงยกระดับการต่อสู้ด้วยการเสี่ยงชีวิตที่จะขัดขวางการกระทำของรัฐโดยไม่คำนึงชีวิตของตนเอง ดังนั้นความหมายของการต่อสู้ก้าวไปถึงระดับจิตวิญญาณแล้ว อันหมายถึงสิ่งที่ถูกเรียกร้องนั้นย่อมมีคุณค่าเทียบเท่าชีวิตใดชีวิตหนึ่งของผู้เรียกร้อง

สำหรับประเด็นข้อเรียกร้องการบุกยึดกระบี่และเครื่องมือก่อสร้าง พร้อมนอนในหลุมระเบิดนั้น นอกจากการบรรเทาผลกระทบที่เกิดขึ้นในกาลปัจจุบัน ได้แก่การจ่ายค่าเสียหายของทรัพย์สินอันเกิดจากการระเบิดแก่ของรัฐ ยังนำเสนอความต้องการมาตรการเยียวยาของผลกระทบภายนอกที่เกิดขึ้นในกาลอนาคตหลังการสร้างเขื่อนปากมูล ดังเช่น ข้อเสนอการแสดงผลข้อมูลพื้นที่น้ำท่วมชัดเจน ข้อเสนอที่อยู่อาศัยและที่ทำกินทางเกษตรกรรม ข้อเสนอจ่ายเงินชดเชยความสูญเสียทางอาชีพประมง และข้อชดเชยทางสาธารณสุขของโรคพยาธิใบไม้ในเลือดที่อาจเกิดขึ้น

“สมัชชาคนจนเกิดขึ้นท่ามกลางสงครามการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติระหว่าง “ผู้เอารัดเอาเปรียบ” กับ “ผู้เสียเปรียบ” ระหว่าง “ผู้รุกราน” กับ “ผู้อยู่มาก่อน” เพื่อรวบรวมพลังความร่วมมือพลังแห่งความร่วมมือของคนจนทั้งในท้องถิ่นและระดับโลก เพื่อให้สาธารณชนตระหนักว่ารัฐจะต้องมีภารกิจในการจัดสรรทรัพยากรต่างๆ ให้ประชาชนทุกคนอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรมให้ประชาชนมีสิทธิและเสรีภาพ และมีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของตนเอง นี่คือนโยบายสำคัญในการรวมตัวของคนจนในวันนี้” “ปฏิญญาปากมูล” เป็นการสะท้อนถึงการกดขี่ชนชั้นล่างให้รับผลกระทบจากโครงการรัฐมาตลอด ดังนั้นจึงต้องมีการรวมกลุ่มเคลื่อนไหวของกลุ่มคนชายขอบเพื่อเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางอำนาจของสังคมให้เกิดการจัดสรรทรัพยากรที่เท่าเทียมในสังคม

“99 วันสมัชชาคนจน” สร้างนิยามการต่อสู้ “การเมืองบนท้องถนน” เป็นการต่อสู้การเมืองเชิงสัญลักษณ์ ที่แสดงออกถึงการต่อสู้ทางการเมืองของกลุ่มคนคือสิทธิที่ไม่อำนาจการเมืองใดๆ แต่พร้อมสู้กับอำนาจรัฐแบบเผชิญหน้าอย่างอดทนเพื่อให้ได้สิ่งที่เรียกร้องนั้น

“การเมืองบนท้องถนน” จึงถูกสร้างความหมายง่ายๆ ของประชาธิปไตยแบบชาวบ้าน หลังจากการขับเคลื่อนเรียกร้องของชาวบ้านก่อนหน้านี้ถูกรัฐหมางเมินตลอด ดังนั้นชาวบ้านต้องรวมตัวมากกว่า ยิ่งรวมตัวมากเท่าไร ก็ยิ่งสร้างความชอบธรรมของประเด็นเรียกร้องมากขึ้น เมื่อชาวบ้านสามารถรวมตัวได้จำนวนมากพอและมีความอดทนมากพอที่จะชุมนุมไปเรื่อยๆ จนกว่าข้อเรียกร้องนั้นจะได้รับบรรเทาจากรัฐ “การเมืองบนท้องถนน” ของกลุ่มชาวบ้านจึงบังเกิด แบบไม่ต้องอาศัยตัวแทนการเมืองตามช่องทางระบบการเมืองปกติ เช่นพรรคการเมือง และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นต้น

“99 วันสมัชชาคนจน” ที่เกิดขึ้นยังมาพร้อมการให้ความหมายใหม่ของเงื่อนไขเวลาของการสูญเสียอาชีพทางการประมง ที่สามารถเปลี่ยนสถานะจากฝ่ายรับของชาวบ้านที่เรียกร้อง มาเป็นฝ่ายรุกต่อรัฐที่เป็นผู้กระทำ ได้แก่การเปลี่ยนเงื่อนไขเวลาสูญเสียอาชีพประมงชั่วคราวมาเป็นเงื่อนไขเวลาสูญเสียอาชีพประมงถาวร เนื่องจากเงื่อนไขเวลาสูญเสียอาชีพประมงชั่วคราวที่เกิดขึ้นนั้น ชาวบ้าน

ต้องไปหาหลักฐานข้อพิสูจน์เป็นรายบุคคลว่ามีการสูญเสียอาชีพประมงเกิดขึ้นจริง แต่เงื่อนไขเวลาสูญเสียประมงถาวรนั้นเป็นการตีความว่าการสร้างเขื่อนทำให้ชุมชนคนหาปลาจุ่มน้ำมูลได้สูญเสียอาชีพทำกินไปแล้วอย่างแท้จริง ไม่ต้องไปพิสูจน์กันเป็นรายๆตามเวลาของเงื่อนไขของรัฐ

การจัดงานสัมมนาวิชาการของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมประเด็นปัญหาเขื่อนปากมูล ตั้งแต่การจัดงานโดยการจัดสัมมนา “การประเมินผลกระทบทางด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม กรณีศึกษาการชดเชยอาชีพประมงเขื่อนปากมูล” ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2537 จนมาถึงการจัดงาน “2 ทศวรรษเขื่อนปากมูล บนเส้นทางการต่อสู้ของคนหาปลา” ที่มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ. 2553 เป็นการใช้พื้นที่สาธารณะในหลากหลายรูปแบบ เช่น การเสนอปัญหาในรูปของงานวิจัย การจัดเวทีทางวิชาการ และการเผชิญหน้าได้เถียงในเวทีประชาคม เป็นต้น ล้วนแต่เป็นการช่วงชิงพื้นที่การเมืองเพื่อทำให้โครงการเขื่อนปากมูลกลายเป็นโครงการไม่สมเหตุผลผลที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชุมชน พร้อมยกระดับข้อเสนอเรียกร้องของขบวนการที่ต่อต้านเขื่อนปากมูลมีน้ำหนักและน่าเชื่อถือขึ้น

การตั้ง “หมู่บ้านมูนมันฮิ้น” นั้นนอกจากเป็นการรวมกลุ่มของชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาของรัฐมาทับที่ทำมาหากินในภูมิภาคอีสานตะวันออก แต่ “หมู่บ้านมูนมันฮิ้น” นั้นเป็นสัญลักษณ์เชิงความหมายของจุดยืนของพัฒนาที่ยั่งยืน รัฐควรพัฒนาหรือสร้างโครงการต่างๆที่เข้ากับชุมชนท้องถิ่น เพื่อให้เกิดสอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และสภาพแวดล้อมของชุมชนรัฐ อันเป็นการขัดแย้งนิยามความพัฒนาโดยเอารัฐเป็นตั้งที่ถูกใช้เหตุครอบงำทางความคิดในการสร้างโครงการพัฒนาต่างๆ โดยอิงตัวเลขการเติบโตที่เกิดขึ้นของเศรษฐกิจของประเทศเป็นหลัก แต่เมื่อโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ไปแล้ว ไปกระทบพื้นที่ที่อยู่ที่ทำกินของชาวบ้าน ทำให้ผู้คนในชุมชนไม่สามารถดำรงชีพในพื้นที่ชุมชนตนเอง ทำให้เกิดการล่มสลายของชุมชน ฉะนั้นการให้ความหมายของการพัฒนาควรเอาสังคมชุมชนเป็นที่ตั้งผ่านการแสดงแบบจำลอง “หมู่บ้านมูนมันฮิ้น” ที่ถูกสร้างจึงเป็นการช่วงชิงความหมายของวาทกรรม “การพัฒนา” มาจากรัฐ

คำปฎิญาณ “คนปากมูนจะทำทุกอย่าง เพื่อคืนอิสรภาพของแม่น้ำมูน แม่ผู้ยิ่งใหญ่ของชาวปากมูนให้จงได้” คำปฎิญาณของพิธีปิดการจัดงาน “2 ทศวรรษเขื่อนปากมูล บนเส้นทางการต่อสู้ของคนหาปลา” ณ แก่งสะพือ อันเป็นพื้นที่จุดเริ่มต้นของการต่อต้านเขื่อนปากมูลของชาวบ้าน หลัง คำปฎิญาณนี้เป็นการประกาศการต่อสู้ต่อไปของขบวนการ ที่ไม่ยอมจำนนต่ออำนาจรัฐ แม้การต่อสู้ที่ดำเนินมายาวนานจนไม่รู้จะสิ้นสุดเมื่อใด แต่ชาวลำน้ำมูลจะทุ่มเททั้งชีวิตเพื่อต่อสู้ให้เปิดประตูระบายน้ำของเขื่อนปากมูลถาวร ในการทวงคืนกลับมาของสายน้ำชีวิตของชุมชน หลังจาก

การเยียวยาทางช่องทางอาชีพอื่นๆ ของรัฐแล้ว ทั้งทางเกษตรกรรม อุตสาหกรรมครัวเรือนจักสาน ไม้กวาด และ การประมงแบบเพาะเลี้ยง ไม่สามารถชดเชยความสูญเสียอาชีพประมงจากสาหร่ายน้ำมูก ได้ การเปิดประตูระบายน้ำถาวรจึงเป็นข้อเรียกร้องสุดท้ายของขบวนการชาวบ้าน

เนื่องขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมประเด็นปัญหาโรงไฟฟ้าแม่เมาะนั้นใช้แนวคิดแบบ ระดมทรัพยากรเป็นฐานขับเคลื่อน ดังนั้นผลประโยชน์ของประเด็นข้อเสนอเรียกร้องจึงถูกใช้เป็น แรงจูงใจของการกระทำร่วมหมู่ของมวลชน ประเด็นข้อเสนอเรียกร้องจึงถูกใช้อธิบายความหมาย ความคิด และตัวตนของขบวนการเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้น

ข้อเสนอ 17 ข้อ เรียกร้องของราษฎรในเขตโครงการขยายเหมืองแม่เมาะ เมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม 2530 ณ ห้องประชุมศาลากลางจังหวัดลำปาง เป็นข้อเสนอเริ่มต้นของขบวนการ เคลื่อนไหวทางสังคมประเด็นปัญหาโรงไฟฟ้าแม่เมาะ เมื่อได้รับผลกระทบภายนอกจากการขยาย เหมืองลิกไนต์และโรงไฟฟ้าแม่เมาะ โดยเฉพาะช่วงเวลาดำเนินการสร้างโรงไฟฟ้าแม่เมาะแห่งที่ 2 ระหว่าง พ.ศ. 2524 ถึง พ.ศ. 2534 ข้อเสนอดังกล่าวเป็นข้อเสนอด้านสาธารณสุขปโภคของชุมชนที่อยู่ อาศัยของชาวบ้านที่ต้องอพยพจากพื้นที่เดิมจากการขยายโครงการที่เกิดขึ้น ซึ่งนำมาสู่การสร้าง ชุมชนเมืองใหม่โดยการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยแม่เมาะ ท่ามกลางสิ่งอำนวยความสะดวกที่ เป็นไปได้ตามเงื่อนไข แต่พื้นที่จำกัดลงของครอบครัวในการทำกิจกรรม ทำให้โครงสร้างเศรษฐกิจ ชุมชนใหม่ต้องไปพึ่งพิงช่องทางอาชีพรับจ้างจากกิจการพลังงานแม่เมาะมากขึ้น

ข้อเสนอการควบคุมปริมาณก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ให้ต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐานเฉลี่ย การ อพยพราษฎร 3,500 ครอบครัว 16 หมู่บ้าน ใน 4 ตำบล และค่าชดเชยทางสาธารณสุขของผู้ได้รับ ผลกระทบจากมลพิษทางอากาศ ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2535 ถึง พ.ศ. 2540 เมื่อปัญหามลภาวะจาก การผลิตไฟฟ้านั้นเริ่มปรากฏในชุมชน กลุ่มชาวบ้านเครือข่ายผู้ได้รับผลกระทบพยายามกดดัน เคลื่อนไหวให้มีบันทึกข้อตกลงการเยียวยาตามประเด็นเรียกร้องดังกล่าวกับการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่ง ประเทศไทย แม่เมาะ จนเป็นที่มาของบันทึกข้อตกลงหลายฉบับในช่วงเวลานั้น การติดตั้งอุปกรณ์ ควบคุมก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ (FGD) ที่เกิดขึ้น และ กองทุนช่วยเหลือชาวบ้านแทนการอพยพ อันเป็นมาตรการชื้อเวลาระยะสั้นแทนมาตรการปฏิบัติระยะยาวตามข้อเรียกร้อง

ข้อเสนอการตั้งคณะอนุกรรมการแก้ไขปัญหาโครงการรัฐที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม กรณีปัญหาสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ และเครือข่ายองค์กรประชาชนภาคเหนือ (สกน.) อันเกิดมา จากการชุมนุมกดดันของของสหพันธ์ภาคเหนือและเครือข่ายองค์กรประชาชนภาคเหนือ (สกน.) ในช่วงการประชุมคณะรัฐมนตรีสัญจร ระหว่างวันที่ 19 - 21 มีนาคม พ.ศ. 2544 ณ ศาลากลาง

จังหวัดเชียงใหม่ของรัฐบาล ทักษิณ ชินวัตร อันเป็นครั้งแรกของคณะอนุกรรมการสำหรับการแก้ไข ปัญหาโรงไฟฟ้าแม่เมาะ(อันเป็นส่วนหนึ่งของกรณีปัญหา)ที่เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมจากภาค ประชาชน ทั้งเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนและกลุ่มชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบทั้งการเสนอและ จัดตั้งประธานและคณะอนุกรรมการขึ้น โดยที่ผ่านมากณะกรรมาธิการแก้ไขปัญหาลดผลกระทบ โรงไฟฟ้าแม่เมาะที่เกิดขึ้นถูกจัดตั้งขึ้น โดยรัฐที่มีพื้นที่และบทบาทของประชาสังคมน้อยมาก ความ ต่างที่เกิดขึ้นของคณะอนุกรรมการชุดนี้จึงเป็นการขยายพื้นที่ภาคประชาสังคมที่เกิดขึ้นสำหรับการ แก้ไขปัญหา ทำให้การประมวลปัญหาต่างๆ และการนำเสนอมาตรการเยียวยานั้นเอาประชาชน ชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบภายนอกเชิงจากโรงไฟฟ้าแม่เมาะเป็นที่ตั้ง แทนที่จะเน้นความสูญเสีย ของกำไรขาดทุนที่ของ โครงการรัฐที่จะเกิดขึ้นจากการเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบเช่นเดียวในอดีต

ข้อเสนอการจัดตั้งศูนย์วิจัยวิทยาศาสตร์ การมีส่วนร่วมบริหารจัดการกองทุนพัฒนา และ การอพยพชาวบ้านห่างจากพื้นที่โรงไฟฟ้า 5 กิโลเมตรเป็นประเด็นข้อเสนอเรียกร้องในปัจจุบัน หลังมีการอุทธรณ์คำพิพากษาโดยการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย แม่เมาะ ข้อเสนอเหล่านี้มา พร้อมกับการชุมนุมประท้วงใน “พื้นที่” ดังเช่น การประท้วงในการประชุมรับฟังความคิดเห็น ประชาชน และผู้มีส่วนได้เสีย สำหรับโครงการโรงไฟฟ้าทดแทนโรงไฟฟ้าแม่เมาะ เครื่องที่ 4 – 7 ในการทบทวนร่างรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม และการชุมนุมประท้วงของชาวบ้าน หัวยั้งและชาวบ้านหัวเป็ด โดยใช้ประท้วงทางสัญลักษณ์ในการชนโรงศพจำลองมาตั้งหน้าเวที การประท้วงชุมนุม อันหมายถึงการนอนรอความตายโดยไม่ได้รับความช่วยเหลือใดๆจากรัฐและ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย” แต่สุดท้ายประเด็นข้อเรียกร้องที่เกิดขึ้นมักจบลงด้วยการ ประวิงเวลาของฝ่ายรัฐและการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยด้วยวิธีการทำบันทึกข้อตกลงหรือ การตั้งคณะกรรมการแก้ปัญหาขึ้นมาใหม่

บทสรุปฐานอุดมการณ์และประเด็นข้อเรียกร้องจากขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม 2 กรณีศึกษา จะเห็นว่าขบวนการชาวบ้านด้านเชิงปฏิกิริยาจะพยายามเน้นสร้างเนื้อหา (Content) ของ การเคลื่อนไหวขึ้นมาผ่านวาทกรรมและการเมืองเชิงสัญลักษณ์ที่ตกผลึกมาจากอารมณ์ ความหมาย และกรอบวิธีคิดของสถานการณ์ที่เกิดขึ้น เนื้อหาของการเคลื่อนไหวที่ถูกสร้างขึ้นจะถูกใช้เป็นฐาน อุดมการณ์ของการกระทำรวมหมู่ที่เกิดขึ้น การสร้างเนื้อหาเป็นตัวเดินเรื่องนั้นทำให้ขบวนการเกิด เป็นพลวัตของการเคลื่อนไหว เนื่องจากเนื้อหาที่ถูกสร้างนั้นต้องมีการวิเคราะห์ขบวนการ โด่กลับ (Counter Movement)จากภาครัฐด้วย พลวัตของขบวนการที่เกิดขึ้นจึงไม่เป็นเพียงแค่ความพยายาม ช่างชิงพื้นที่การเมืองอย่างต่อเนื่อง แต่ยังเป็นความพยายามปรับเปลี่ยนปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจ ระหว่างรัฐกับมวลชนตลอดเวลา

แต่ขณะขบวนการชาวบ้านกรณีปัญหาโรงไฟฟ้าแม่เมาะจะพยายามนำประเด็นข้อเรียกร้อง เป็นแรงจูงใจเพื่อสร้างการกระทำรวมหมู่ขึ้น แต่การเน้นดึงมวลชนเข้าร่วมโดยอาศัยผลประโยชน์ ข้อเรียกร้องเป็นหลักนั้น ทำให้ขบวนการเคลื่อนไหวขาดการวิเคราะห์ขบวนการโต้กลับจากภาครัฐ เมื่อเผชิญยุทธวิธีตอบโต้ของรัฐแบบตะลึงเวลา ทำให้ประเด็นข้อเรียกร้องและพลวัตของ ขบวนการจึงถูกทำให้เป็นการพ่ายเรื่อวนในอ่าง

5.5 บทบาทและการตอบสนองจากรัฐ

รัฐและการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ได้พยายามใช้แนวคิดของ Lefebvre (1998) ที่ว่า ด้วยการปฏิบัติเชิงพื้นที่ (Spatial Practice) เพื่อสร้างพื้นที่เมืองให้เป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมของระบบ เศรษฐกิจทุนนิยมและสังคมสมัยใหม่ กระบวนการปฏิบัติเชิงพื้นที่จึงเป็นการสร้างภาพมายาคติของ พื้นที่ให้เป็นพื้นที่ทางความเจริญก้าวหน้าด้านเศรษฐกิจ สังคม เทคโนโลยีวิทยาการ ด้วยสัญญาณต่างๆ ที่ เกิดขึ้น แต่กระบวนการปฏิบัติเชิงพื้นที่ (Spatial Practice) ที่ฝ่ายรัฐใช้ในการครอบงำอุดมการณ์ ทางการเงินในพื้นที่ 2 กรณีศึกษาให้ความสำเร็จและความล้มเหลวที่แตกต่างกันดังนี้

ในกรณีศึกษาโครงการพลังงานน้ำเขื่อนปากมูลนั้น ฝ่ายรัฐใช้ความหมายของมั่นคงทาง พลังงานสำหรับการสร้างเขื่อนปากมูลในพื้นที่ โดยพยายามเน้นการแปลงความหมายของน้ำใน แม่น้ำมูลให้เป็นทุนวัตถุดิบของการผลิตพลังงานที่เกิดขึ้น เพื่อนำความเจริญเติบโตของเศรษฐกิจ บนพื้นที่ทางอีสานตะวันออก ภาพของการผลิตไฟฟ้าของเขื่อนปากมูลถูกนำมาต่อขยายสร้างเป็น ภาพของความเจริญของพื้นที่เมืองอุตสาหกรรมที่จะตามมา แต่ภาพอุดมคติแบบทุนนิยมไม่ไปสอดคล้องกับชาวบ้านในพื้นที่ สืบเนื่องจากความกังวลที่สูญเสียอาชีพคนหาปลา จากการรुक้าของเขื่อน ปากมูลในลำน้ำมูล

รัฐจึงเลือกที่ใช้ประติมากรรม “บันไดปลาโจน” ชวนเชื่อว่าเส้นทางปลาจะไม่ถูกรบกวน ด้วยการมาของเขื่อนปากมูลเพื่อลดพื้นที่ขัดแย้งที่เกิดขึ้นดังมายาคติที่ว่า “ปลาจะสามารถเลือก กระโจนขึ้นบันไดผ่านช่องทางน้ำ เหมือนคนเราที่สามารถรู้จักเดินขึ้นบันไดแล้วเปิดประตูเข้าบ้าน” ภาพยนตร์โฆษณา “ปลาร้าหมักไห” ถูกใช้สื่อสารภาพมายาคติชวนเชื่อที่เกิดขึ้น โฆษณาบอกเล่า เรื่องราวเกี่ยวกับชายชาวอีสานคนหนึ่งที่นอนหลับไปแล้วฝันว่าปลาร้าหมักไห แต่เมื่อตื่นขึ้นมา กลับพบว่า ปลาร้ายังไม่หมักไหเพราะปลาสามารถกระโดดข้ามบันไดปลาโจนขึ้นไปวางไข่ที่ต้นน้ำเหนือเขื่อนได้เหมือนเดิม(วันดี สันติวุฒิมณี, 2543) ดังนั้น “บันไดปลาโจน” จึงภาพลวงทางทุน นิยมสร้างให้เห็นมนุษย์สามารถเอาชนะบังคับธรรมชาติได้ โดยไม่คำนึงความเป็นจริงของสาย สัมพันธ์ทางธรรมชาติตามสายน้ำ ความสูญหายของพันธุ์และปริมาณปลาที่เกิดขึ้นหลังการสร้าง

เขื่อนปากมูลจึงเป็นการลงโทษมนุษย์ของธรรมชาติ แต่มนุษย์ที่ถูกลงโทษนั้นกลับเป็นชาวบ้าน ไม่มี ส่วนได้กับการเกิดขึ้นของเขื่อนปากมูลเนื่องจากชาวบ้านไม่ได้ต้องพลังงานไฟฟ้าไปใช้ แต่ชาวบ้าน ต้องการจับปลาเป็นสินค้าไปทำมาหากิน ภาพลวงของพื้นที่จากการสร้างความเจริญของเขื่อนปาก มูลจึงเป็นความหมายที่ถูกปฏิเสธ โดยชาวบ้านในพื้นที่มาตลอด ฉะนั้นขบวนการโต้ตอบระหว่าง ฝ่ายรัฐกับฝ่ายชาวบ้านจึงได้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง

ในช่วงการก่อสร้างเขื่อนปากมูลนั้น จากปัญหาความเดือดร้อนของการระเบิดหินก่อสร้าง เขื่อน ทำให้ความขัดแย้งระหว่างรัฐและชาวบ้านรุนแรงขึ้นอีกครั้ง จากกรณีบุกยึดเครื่องมือก่อสร้าง และนอนทับระเบิด ฝ่ายรัฐใช้การซื้อเวลาผ่านบันทึกข้อตกลงที่จะรับผิดชอบและชดเชยความ สูญเสียของชาวบ้าน แต่ท้ายแล้วรัฐเปลี่ยนความหมายเงื่อนไขของการชดเชยเยียวยา อันเป็น ความหมายของการสูญเสียอาชีพประมงที่ต้องพิสูจน์ให้ได้ใน 3 ปี และ การจ่ายเงินชดเชยเยียวยาแก่ ผู้ได้รับผลกระทบรายบุคคลมาเป็นการจัดตั้งกองทุนฟื้นฟูระยะยาวแบบสหกรณ์ การนำเสนอ กองทุนแบบสหกรณ์เป็นความพยายามรวบอำนาจดูแลชาวบ้านในพื้นที่กลับมาอยู่ในมือรัฐ แต่ รูปแบบและเงื่อนไขของกองทุนที่เกิดขึ้นโดยรัฐถูกทำลายจากกลุ่มสมาชิกคนจน ปากมูล ที่เปลี่ยน เงื่อนไขเวลาสูญเสียอาชีพประมงจากถาวรมาเป็นชั่วคราว อันเป็นเงื่อนไขที่บังคับให้รัฐจ่ายค่าชดเชย เป็นรายบุคคลทันที แม้อันหลังมติคณะรัฐมนตรีที่ยินยอมจ่ายค่าชดเชยแก่ชาวบ้านปากมูลนั้นจะ ถูกบิดพลิ้วในรัฐบาล ชวนหลีกภัย

เมื่อความหมายของเงื่อนไขเวลาของการสูญเสียของอาชีพประมงของผู้ได้รับผลกระทบได้ถูก เปลี่ยนจากชั่วคราวมาเป็นถาวรจากการชุมนุม “99 วันสมัชชาคนจน” ที่เกิดขึ้น แม้รัฐบาลชวลิต ยงใจยุทธจะมีมติตกลงให้การชดเชยการสูญเสียอาชีพประมงอย่างถาวร แต่เมื่อเปลี่ยนรัฐบาล รัฐบาลชวน หลีกภัยกลับมติดตกลงนั้น ด้วยการเสนอว่ารัฐไม่มีนโยบายจ่ายเงินซ้ำซ้อนและย้อนหลัง ให้โครงการเขื่อนที่สร้างเสร็จแล้ว พร้อมตั้งคณะกรรมการกลางเพื่อศึกษาแนวทางสมัชชาคนจน แม้ผล การศึกษาในรัฐบาลต่อมา (รัฐบาลทักษิณ ชินวัตร) ยืนยันว่าโครงสร้างเขื่อนได้ส่งผลกระทบต่อ ระบบนิเวศและชาวบ้านจริง และเสนอมาตรการทดลองเปิดประตูของเขื่อนเป็นระยะเวลา 4 เดือน พร้อมเสนอตั้ง “คณะกรรมการพิจารณาทดลองการเปิดประตูระบายน้ำกรณีเขื่อนปากมูล” แต่เมื่อ มี “ขบวนการเดินทางไกลเพื่อเขื่อนปากมูล” เพื่อเดินทางรณรงค์การเปิดเขื่อนปากมูลถาวรทั่วภาค อีสาน ทำให้รัฐบาลทักษิณ ชินวัตรที่มีฐานคะแนนเสียงหลักที่ภาคอีสานจึงยอมแก้ปัญหาลเฉพาะ หน้าด้วยการขยายเวลาทดลองเปิดเขื่อนปากมูล จาก 4 เดือนเป็นเวลา 1 ปี

นอกจากนี้ฝ่ายรัฐพยายามใช้ช่องทางอาชีพอื่น เช่นเกษตรกรรม อุตสาหกรรมครัวเรือนจักสานไม้กวาด และ การประมงแบบเพาะเลี้ยง ผ่านกองทุน โครงการส่งเสริมอาชีพ แต่กองทุนพัฒนาชุมชนที่เกิดขึ้นนั้นไม่สามารถตอบ โจทย์ทางช่องทางอาชีพของชาวบ้านที่เรียกร้อง เนื่องจากช่องทางอาชีพที่เกิดขึ้นมีค่าตอบแทนที่ต่ำและการขาดแคลนความเชี่ยวชาญทางอาชีพ แต่งบประมาณจากโครงการส่งเสริมอาชีพนั้นไปสร้างสังคมพหุนิยมใหม่จากผู้ร่วมหุ้นประโยชน์ (The Stake – Holder) ที่เกี่ยวข้อง เช่นบริษัทเจริญโภคภัณฑ์อาหาร จำกัด กรมประมง กรมปศุสัตว์ และกรมพัฒนาฝีมือแรงงาน เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีกลุ่มประชากรผู้อพยพใหม่ที่มาสวมรอยบนพื้นที่เพื่อดำเนินธุรกิจระชังปลาเพาะเลี้ยงตามโครงการที่เกิดขึ้น ดังนั้นแม้การหนุนการชดเชยทางช่องทางอาชีพอื่นๆ ไม่ได้ตอบโจทย์ของชาวบ้านผู้เรียกร้อง แต่โครงการจึงยังดำเนินการต่อไป กองทุนพัฒนาชุมชนที่เกิดขึ้นจึงไม่ใช่เครื่องมือประสิทธิภาพทางการเมืองสำหรับการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในพื้นที่

ประเด็นเงื่อนเวลาของการเปิดประตูระบายน้ำจึงถูกนำเสนอจากกลุ่มสมาชิกคนจน ปากมูล แต่รัฐบาลทักษิณ ชินวัตร เลือกตอบ โจทย์ปัญหาด้วยการเปิดประตูระบายน้ำ 4 เดือน และปิดประตูระบายน้ำ 8 เดือน อันเป็นการตอบ โจทย์ที่ไม่เป็นตามข้อเสนอทางเลือกใดๆทางวิชาการจากงานวิจัยจากการทดลองเปิดประตูระบายน้ำที่เกิดขึ้น หรือความเหมาะสมของเงื่อนเวลาตามฤดูน้ำตามธรรมชาติ แต่การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าเพื่อลดความขัดแย้งที่เกิดขึ้น แม้ไม่ได้ตามความต้องการของกลุ่มชาวบ้านที่เรียกร้อง แต่มาตรการเฉพาะหน้าก็สามารถแย่งชิงมวลชนเคลื่อนไหวยางส่วนที่รู้สึกว่าเป็นเป้าหมายนั้นได้รับการสนองตอบแล้ว

สุดท้ายกลุ่มชาวบ้านที่ต้องการการทวงคืนอาชีพประมงจากการเปิดประตูระบายน้ำถาวรต่อไป ยังสร้างกระบวนการกดดันให้รัฐบาลต่อมา (รัฐบาลอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ) จัดตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหาเขื่อนปากมูลร่วม 4 ฝ่ายมาแก้ปัญหาอีกครั้ง โดยมีผลสรุปการศึกษาบ่งชี้ถึงความไม่คุ้มค่าทางเศรษฐกิจของเขื่อนปากมูลสู่ข้อเสนอเปิดประตูระบายน้ำถาวร แต่สุดท้ายข้อเสนอดังกล่าวโดนแย้งโดย นายอิสสระ สมชัย รัฐมนตรีในคณะรัฐบาลอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ถึงเหตุความสูญเปล่าของการลงทุนมหาศาลของเขื่อนที่สร้างและผลของการขาดแคลนน้ำที่เกิดขึ้น อันเป็นความเดือดร้อนของชาวบ้านเพาะเลี้ยงปลาในกระชัง จึงเกิดผลการชะลอการตอบรับข้อเสนอเปิดประตูระบายน้ำถาวร ทำให้เกิดกลับหมุ่นมกคตันอีกครั้งในรัฐบาลยิ่งลักษณ์ ชินวัตร เพื่อให้การทดลองเปิดเขื่อนปากมูลระยะยาว 5 ปี แต่รัฐบาลยิ่งลักษณ์ ชินวัตรยังไม่มีดำเนินการใดอย่างเป็นทางการส่วนหนึ่งมาจากการอ่อนแรงของขบวนการเคลื่อนไหวยางที่เกิดขึ้น

ในกรณีศึกษาโครงการโรงไฟฟ้าถ่านหินแม่เมาะนั้น ฝ่ายรัฐใช้ความหมาย “การเป็นเมือง” (Urbanization) เพื่อเป็นฐานอำนาจของโรงไฟฟ้าแม่เมาะในพื้นที่ โดยสามารถสร้างภาพของความเจริญของชุมชนเศรษฐกิจในพื้นที่ผูกกับการดำรงคงอยู่ของระบบผลิตที่เกิด แต่การครอบงำความหมาย “การเป็นเมือง” ในพื้นที่นั้น ได้ถูกยอมรับจากชาวบ้านในพื้นที่ด้วยผลประโยชน์ผูกพันจากโรงไฟฟ้า นอกจากนี้การที่ฝ่ายรัฐสามารถสวมรอยความหมายของพื้นที่ “พื้นที่เหมืองถ่านหินของรัฐชาติ” จากการพระราชทานพื้นที่สัมปทานถ่านหินให้แก่รัฐเป็นผู้บริหารจัดการของรัชกาลที่ 7 พระบรมราชโองการที่เกิดขึ้นถูกใช้เป็นพันธสัญญาของพื้นที่แห่งวิธีการผลิตที่เกิดขึ้น รัฐยังพยายามใช้สัญญาแห่งความหมายนี้เพื่อขยายการผลิตให้ได้ประสิทธิภาพสูงสุดตามฐานคติเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่ว่า “การจัดสรรทรัพยากรอันจำกัดเพื่อความต้องการมากมายและไม่จำกัด” ด้วยความพยายามของการขยายพื้นที่เหมืองถ่านหินและโรงไฟฟ้าตลอดเวลา

แต่เมื่อปัญหาหมอกพิษทางอากาศปรากฏในพื้นที่ครั้งแรก ฝ่ายรัฐเลือกใช้ใช้ประดิษฐ์กรรมคืออุปกรณ์ควบคุมก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ (FGD) เป็นการนำเสนอความหมายของการหมดไปมลพิษทางอากาศที่เกิดขึ้น แต่ในความเป็นจริงนั้นมลพิษทางอากาศไม่ได้หมดหลังการติดตั้งอุปกรณ์ควบคุมก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ (FGD) เนื่องจากมลพิษทางอากาศยังมีอยู่และยังเป็นต้นทุนสะสมในคนและสิ่งมีชีวิตอื่นๆ แต่พื้นที่การกระจายของก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ที่เข้มข้นถูกจำกัดลดแค่บริเวณพื้นที่รอบๆ โรงไฟฟ้า ทำให้ปริมาณของผู้ได้รับผลกระทบจากมลพิษก็ถูกจำกัดลง การนำเสนอการตั้ง “กองทุนช่วยเหลือชาวบ้านแทนการอพยพ” เป็นการใช้งบประมาณซื้อความพอใจให้ชาวบ้านพื้นที่ชุมชนส่วนใหญ่ผ่านสาธารณูปโภคและสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ แทนที่จะเข้าไปแก้ปัญหาผู้ได้รับผลกระทบมลพิษทางอากาศโดยตรง

“กองทุนช่วยเหลือชาวบ้านแทนการอพยพ” และ “กองทุนพัฒนาพื้นที่รอบโรงไฟฟ้า” ที่เกิดขึ้นภายหลังยังสามารถไปสร้างความแตกแยกของขบวนการชาวบ้านในพื้นที่ เมื่อชาวบ้านในแต่ละกลุ่มพื้นที่จับกลุ่มกันไปเรียกร้องข้อเสนอเฉพาะกลุ่มสำหรับการแบ่งผลประโยชน์จากงบประมาณกองทุนที่เกิดขึ้น ทำให้ภาพของขบวนการประชาชนที่ปรากฏในสาธารณชนเป็นภาพต่างคนต่างเรียกร้องเพื่อมีส่วนในการบริหารจัดการงบประมาณกองทุน แต่ไม่ใช่ภาพของขบวนการที่พยายามแก้ปัญหาหมอกพิษหรือหลุดพ้นจากปัญหาหมอกพิษที่เกิดขึ้น ทำให้การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย มีความง่ายในการเจรจาสำหรับการเจรจาแยกกลุ่มในแต่ละกลุ่มพื้นที่ กองทุนพัฒนาชุมชนจึงเป็นเครื่องมือในการแยกสลายขบวนการประชาชนที่เกิดขึ้น

นอกจากนี้การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยยังใช้หน่วยงานมวลชนสัมพันธ์เข้าไปแทรกซึมในพื้นที่ไปทำหน้าที่ทับซ้อนกับหน่วยการปกครองท้องถิ่น ในการเข้าไปดูแลและอำนวยความสะดวกให้ประชาชนในพื้นที่ นอกจากนี้หน่วยงานมวลชนสัมพันธ์มีความสำคัญสำหรับการลดพื้นที่ความขัดแย้งของชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบพื้นที่ โดยการตัดตอนมวลชนผู้ได้รับผลกระทบแยกออกเป็นกลุ่มๆ จากปฏิบัติการเชิงรุกเข้าไปจัดการดูแลกลุ่มผู้ป่วยขั้นร้ายแรงที่เป็นจำเลยหลักในคดีฟ้องร้องการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย แม่เมาะ โดยเฉพาะ ทั้งการพาไปดูแลรักษาพิเศษในโรงพยาบาลที่จังหวัดเชียงใหม่ และให้เงินเดือนพิเศษเป็นค่าชดเชย ทำให้ชาวบ้านที่ได้รับดูแลนั้นหยุดการเคลื่อนไหวดำเนินคดีความจากการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย แม่เมาะ และชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบบางส่วนหยุดดำเนินการเคลื่อนไหวเพราะหวังว่าจะได้รับการดูแลชดเชยเช่นเดียวกับกลุ่มที่ถูกดูแล กระบวนการที่เกิดขึ้น โดยหน่วยงานมวลชนสัมพันธ์จึงเป็นกระบวนการแยกมวลชนจากขบวนการเคลื่อนไหว

กระบวนการปฏิบัติเชิงพื้นที่ที่ยังพยายามบรรจุความหมายของ “พื้นที่” เพิ่มขึ้น ให้เป็น “พื้นที่สันตนาการ” ผ่านการประชาสัมพันธ์พื้นที่ชุมชนแม่เมาะเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวจาก สนามกอล์ฟที่ถูกจัดสร้างขึ้น การจัดงานท่องเที่ยวฉลองตามเทศกาลต่างๆพร้อมเชิญดารานักกร้องชื่อดังมาจัดแสดง และการสร้างสถานที่ท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ เพื่อลดความหมายของ “พื้นที่มลพิษทางอากาศ” แล้วเพิ่มความหมายของ “พื้นที่สันตนาการ” ในพื้นที่

นอกจากนี้สร้างพื้นที่แม่เมาะให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้น เป็นเพียงการต่อเรื่องราวของร่องรอยประวัติศาสตร์ให้เป็นภาพมายาคติของชุมชนอดีตที่กลมเกลียวและสมานฉันท์ที่ไม่มีอยู่จริง เนื่องจากข้อมูลหลักฐานความจริงและประสบการณ์บางส่วนในชุมชนได้ถูกเบียดบังออกไป ดังเรื่องราวและภาพมายาคติที่ปรากฏในหนังสือ “เยือนถิ่นแม่เมาะ” ของแดง นนทชัย (2553) ที่ได้รับทุนช่วยเหลือในการจัดทำหนังสือเล่มนี้จากการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย แม่เมาะ ดังนั้นการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย แม่เมาะจึงไม่ได้มีความพยายามสร้างความหมายของพื้นที่ผลิตเท่านั้น แต่ยังมีความพยายามที่สร้างความหมายของพื้นที่ทางรากเหง้าประวัติศาสตร์ด้วย ในความพยายามสร้างภาพความหมายของชุมชนในอดีตให้มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงที่ดีกับกิจการผลิตในปัจจุบัน

กระบวนการปฏิบัติเชิงพื้นที่ของรัฐที่เกิดขึ้นในพื้นที่แม่เมาะจึงประสบความสำเร็จอย่างงดงาม ในขณะที่กระบวนการปฏิบัติเชิงพื้นที่ของรัฐในพื้นที่แม่เมาะนั้นรัฐต้องเผชิญความยุ่งยากจากขบวนการตอบโต้ของชาวบ้าน เนื่องจากการไม่ยอมรับความหมายของพื้นที่จากรัฐและความหมายของ

พื้นที่ยังถูกช่วงชิงโดยชาวบ้านในการให้ความหมายของพื้นที่ทางอัตลักษณ์ด้วยตนเอง ดังนั้น กระบวนการปฏิบัติเชิงพื้นที่ที่ถูกใช้โดยฝ่ายรัฐไม่ใช่กระบวนการประนีประนอมกับกลุ่มชาวบ้านผู้ เดือดร้อน แต่เป็นกระบวนการที่พยายามลดพื้นที่และความหมายของกลุ่มชาวบ้านที่เดือดร้อนให้ กลายเป็น “กลุ่มคนชายขอบ” ในพื้นที่ชุมชนสังคม แต่ความสำเร็จของกระบวนการปฏิบัติเชิงพื้นที่ ขึ้นอยู่กับความสามารถในการครอบงำอุดมการณ์ “ทุนนิยม” ลงในพื้นที่ชุมชน

บทที่ 6

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

6.1 บทสรุป

การศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมสำหรับกิจการไฟฟ้าในพื้นที่เกิดผลกระทบภายนอกเชิงลบในประเทศไทยโดยใช้กรณีศึกษาเปรียบเทียบระหว่างโครงการโรงไฟฟ้าพลังงานน้ำเขื่อนปากมูล และ โครงการโรงไฟฟ้าถ่านหินแม่เมาะ

ในกรณีโครงการโรงไฟฟ้าพลังงานน้ำเขื่อนปากมูล ขบวนการชาวบ้านพยายามสร้างเครือข่ายภาคประชาสังคม เพื่อจะทำให้ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกิดขึ้นหลุดพ้นจากขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบเก่า ผู้ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ ดังเช่น กลุ่มเครือข่ายสมัชชาคนจนแห่งประเทศไทย อย่างไรก็ตามปัญหาที่เกิดขึ้นของขบวนการชาวบ้านด้านเขื่อนปากมูลในการสร้างพื้นที่ประชาสังคม เป็นการสร้างแนวร่วมจากชนชั้นกลางในประเทศ ทำให้ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกิดขึ้นยังไม่สามารถหลุดพ้นจากความเป็นตัวแทนของชนชั้นล่างนั้น จากกรณีตัวอย่างของความล้มเหลวของยุทธวิธีการหาแนวร่วมคนกรุงเทพฯของกลุ่มเครือข่ายสมัชชาคนจนแสดงให้เห็นถึงการไม่สามารถสร้างพื้นที่สื่อสารร่วมกันกับชนชั้นกลางในคนกรุงเทพฯ อันเป็นผลลัพธ์ที่ผิดกับยุทธวิธีการเดินไกลเพื่อแม่น้ำมูล อันเป็นเดินรณรงค์สื่อสารการเปิดประตูระบายน้ำถาวรทั่วภาคอีสาน การรณรงค์ของกลุ่มเครือข่ายสมัชชาคนจนนั้นประสบความสำเร็จในการสร้างพื้นที่สื่อสารร่วมกับชนชั้นเดียวในภาคอีสาน

นอกจากนี้ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของกลุ่มสมัชชาคนจนเขื่อนปากมูลบนฐานคติ “ชุมชนนิยม” ที่มุ่ง “ลดอำนาจรัฐและเพิ่มอำนาจสังคมชุมชน” นั้น ถูกกดทับทางทลงด้วยทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอกมาจากความสำเร็จของนโยบายประชานิยมของรัฐบาลไทยรักไทยที่สามารถตอบโจทย์ความต้องการของชนชั้นรากหญ้าบางส่วน ทำให้ฐานมวลชนเคลื่อนไหวของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมตามฐานคติ “ชุมชนนิยม” เช่น เครือข่ายสมัชชาคนจน ถูกแย่งชิงเป็นมวลชนสนับสนุนรัฐบาลประชานิยม นอกจากนี้ช่วงวิกฤติการเมือง รัฐประหาร พ.ศ. 2549 นั้น ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ตอบโจทย์ความต้องการของสังคม เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ปกป้องตัวแทนการเมืองตนเองในการบริหารอำนาจรัฐ ดังเช่น กลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย และ แนวร่วมประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการ

สุดท้ายขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของกลุ่มสมาชิกคนจนเขื่อนปากมูลตามแนวคิด “ชุมชนนิยม” ถูกกดทับทลายตามกระแสสังคมที่เกิดขึ้น จนเหลือพื้นที่การต่อสู้เรียกร้องของ ข้อเสนอเฉพาะปัญหาของกลุ่มตนเองเป็นหลัก ที่้ายที่สุดแล้วขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมตามแนวคิด “ชุมชนนิยม” จึงเป็นไปแบบขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบเก่า

ในกรณีโครงการโครงการโรงไฟฟ้าถ่านหินแม่เมาะ ขบวนการชาวบ้านที่เกิดขึ้นไม่ได้มีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องและผลิตรายการวิถีของการเมืองเชิงสัญลักษณ์มากมายเหมือนกับกลุ่มสมาชิกคนจนเขื่อนปากมูล แต่ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกิดขึ้นนั้นเน้นการสร้างเครือข่ายของกลุ่มเคลื่อนไหวเฉพาะในพื้นที่ตนเอง โดยไม่มีความมุ่งมั่นในการสร้างเครือข่ายกับกลุ่มเคลื่อนไหวในพื้นที่อื่นมากนัก ขบวนการชาวบ้านจึงมุ่งเน้นไปที่การนำเสนอประเด็นข้อเรียกร้องเป็นหลัก โดยมีแกนนำชาวบ้าน หรือผู้นำท้องถิ่นทำตัวผู้เด่นหลักในการระดมทรัพยากรเคลื่อนไหว หรือจูงใจมวลชนในพื้นที่ให้เคลื่อนไหวไปตามเป้าหมายที่ต้องการ แต่การเรียกร้องที่เกิดขึ้นของกลุ่มชาวบ้านไม่ความมุ่งมั่นที่จะไปกระทบการดำเนินงานถ่านหินในพื้นที่ อันเป็นรากฐานเศรษฐกิจของชุมชน ดังนั้นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเฉพาะกลุ่มพื้นที่ชุมชนเท่านั้นในประเทศไทยจึงใช้แนวคิดทฤษฎีระดมทรัพยากรเป็นหลัก

ผลการศึกษารเปรียบเทียบขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม 2 กรณีศึกษา โครงการโรงไฟฟ้าพลังงานน้ำเขื่อนปากมูลและโครงการโรงไฟฟ้าถ่านหิน แม่เมาะสามารถสรุปได้ดังนี้

1. เมื่อพิจารณากระบวนการช่วงชิงความหมายของพื้นที่ทางอัตลักษณ์พบว่าขบวนการชาวบ้านสามารถช่วงชิงความหมาย “พื้นที่การผลิต” ของพื้นที่ริมแม่น้ำมูลได้สำเร็จ จนสร้างเป็นความหมายของพื้นที่เป็นพื้นที่ “ชุมชนคนหาปลา” จนทำให้เขื่อนปากมูลที่เกิดขึ้นกลายเป็นสิ่งก่อสร้างที่สูญเปล่าบนพื้นที่ ในขณะที่ชุมชนแม่เมาะ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยสามารถสร้างกระบวนการสวมรอยความหมายพื้นที่ให้เป็นพื้นที่ “เหมืองถ่านหินของชาติ” ได้สำเร็จ และใช้ฐานอำนาจในพื้นที่ จากความหมาย “การเป็นเมือง” ของพื้นที่ชุมชนมาจากกิจการพลังงานที่เกิดขึ้น ไปลดทอนความหมาย “พื้นที่มลพิษ” ของผู้ได้รับผลกระทบเบียดบังให้เป็นพื้นที่ของ “กลุ่มคนชายขอบ”

2. เมื่อพิจารณาแนวคิดความหมายของผลกระทบภายนอกเชิงลบนั้น กลุ่มสมาชิกคนจนเขื่อนปากมูลและฝ่ายรัฐพยายามใช้แนวทางการแก้ไขปัญหาผลกระทบภายนอกเชิงลบตามแนวคิดสถาบันใหม่โดยการปรับโครงสร้างอำนาจทางการผลิตผ่านเงื่อนไขเวลาเปิด – ปิดประตูระบายน้ำ

ในขณะที่รัฐและกลุ่มชาวบ้านเดือคร้อนใช้แนวทางแก้ไขปัญหาผลกระทบภายนอกเชิงลบจากโรงไฟฟ้าแม่เมาะตามแนวคิดเศรษฐศาสตร์กระแสหลักคนละด้านแบบไม่ต้องการกระทบการดำเนินการผลิตทั้งคู่ ฝ่ายรัฐใช้ผลกระทบภายนอกเชิงบวกของโรงไฟฟ้าแม่เมาะครอบงำผลประโยชน์ชาวบ้านในพื้นที่ ในขณะที่กลุ่มชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบพยายามเรียกร้องค่าชดเชยเสียหายที่ประเมินมูลค่าของความสูญเสียจากผลกระทบภายนอกเชิงลบ

3. เมื่อพิจารณาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนั้น ขบวนการชาวบ้านกรณีปัญหาเขื่อนปากมูลพยายามสร้างขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ จากความพยายามสร้างพื้นที่สาธารณะของเครือข่ายประชาสังคม ดังเช่นเครือข่ายสมัชชาคนจน แต่สุดท้ายตัวขบวนการนั้นก็ไม่สามารถหลุดพ้นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบเก่าในการเป็นตัวแทนของชนชั้นล่าง เพื่อเรียกร้องผลประโยชน์เฉพาะกลุ่ม การกระทำร่วมหมู่ของขบวนการเกิดขึ้นจากการสร้างฐานอุดมการณ์ร่วมกันผ่านการเมืองเชิงสัญลักษณ์และวาทกรรมที่ผลิต แต่การลอบทบาทของขบวนการนั้นเกิดหลังการตายของวนิดา ดันตวิทยาพิทักษ์ พ่อครัวใหญ่ที่สำคัญ และ ความสำเร็จของนโยบายประชานิยมของรัฐที่สามารถแย้งชิงฐานมวลชนชั้นล่างได้ ขณะขบวนการชาวบ้านกรณีปัญหาโรงไฟฟ้าแม่เมาะใช้แนวคิดทฤษฎีระดมทรัพยากร โดยเน้นผลประโยชน์ที่จับต้องได้ของข้อเรียกร้องเป็นแรงจูงใจของการกระทำร่วมหมู่ แต่ความล้มเหลวของขบวนการชาวบ้านในการใช้ทฤษฎีระดมทรัพยากรนั้นมาจากการที่ไม่สามารถยึดโยงเป้าหมายรวม เมื่อเหล่าแกนนำชาวบ้านพยายามแข่งกันเสนอข้อเรียกร้องผลประโยชน์เฉพาะกลุ่มเพื่อจูงใจแย่งมวลชนในพื้นที่ ทำตัวเป็นนายหน้าขององค์กรเคลื่อนไหวขึ้นมาเอง

4. บทบาทและประเด็นข้อเรียกร้องของขบวนการ เนื่องจากขบวนการชาวบ้านกรณีปัญหาเขื่อนปากมูลต้องผลิตการเมืองเชิงสัญลักษณ์และวาทกรรมตลอดเวลา เพื่อสร้างฐานอุดมการณ์ร่วมกันของการกระทำร่วมหมู่ที่เกิดขึ้น จึงต้องมีการวิเคราะห์ขบวนการโต้กลับของรัฐตลอดเวลา สำหรับกระบวนการผลิตที่เกิดขึ้น ทำให้พลวัตและประเด็นข้อเรียกร้องของขบวนการชาวบ้านมีการเปลี่ยนแปลงตลอด ในการช่วงชิงพื้นที่การเมืองและปรับเปลี่ยนพันธมิตรเชิงอำนาจกับรัฐอยู่ตลอดเวลา แต่ขบวนการชาวบ้านกรณีปัญหาโรงไฟฟ้าแม่เมาะนั้นชูประเด็นผลประโยชน์ของข้อเรียกร้องเป็นแรงจูงใจขับเคลื่อน ขบวนการชาวบ้านจึงขาดการวิเคราะห์ขบวนการโต้กลับของรัฐ ดังนั้นเมื่อเจอยุทธวิธีซื้อเวลาและเปลี่ยนความหมายของเงื่อนไขจากรัฐ ทำให้พลวัตและประเด็นข้อเรียกร้องของขบวนการชาวบ้านถูกทำให้เป็นการพายเรือวนในอ่าง

5. เมื่อพิจารณาบทบาทและการตอบสนองของรัฐนั้นกระบวนการปฏิบัติเชิงพื้นที่ของรัฐ ประสบความสำเร็จในการครอบงำอุดมการณ์ทุนนิยมลงพื้นที่ชุมชนริมน้ำมูล จากการปฏิเสธภาพลวงของ “ความมั่นคงพลังงาน” จากเขื่อนปากมูลที่สร้างขึ้นจากชาวบ้าน ทำให้ฝ่ายรัฐนั้นเผชิญ ขบวนการโต้ตอบจากกลุ่มชาวบ้านมาตลอด ทำให้บทบาทรัฐในกรณีปัญหาเขื่อนปากมูลจึงแสดงออกมาเป็นภาพยักเยี้ยกยัน เนื่องจากไม่สามารถปล่อยให้กลุ่มชาวบ้าน เพราะอาจสูญเสียความหมายของพื้นที่ผลิตไฟฟ้าของเขื่อนอื่นๆ แต่ก็ไม่สามารถเดินหน้าจึงความหมายของการผลิตกระแสไฟฟ้าของเขื่อนปากมูลในพื้นที่ถิ่นมา ส่วนในกรณีโรงไฟฟ้าแม่เมาะนั้น กระบวนการปฏิบัติเชิงพื้นที่ของรัฐประสบความสำเร็จในการครอบงำอุดมการณ์ทุนนิยมลงพื้นที่ชุมชนแม่เมาะ จากการยอมรับภาพลวงของ “การเป็นเมือง” จากโรงไฟฟ้าแม่เมาะของกลุ่มชาวบ้านส่วนใหญ่ในพื้นที่ ทำให้บทบาทรัฐในกรณีปัญหาโรงไฟฟ้าแม่เมาะจึงเป็นรวบรวมอำนาจเบ็ดเสร็จในพื้นที่ พร้อมผลักดันกลุ่มชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบออกเป็นพื้นที่ของกลุ่มคนชายขอบในชุมชนได้สำเร็จ

6.2 ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากการศึกษาผลกระทบภายนอกเชิงลบกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม กรณีศึกษาเปรียบเทียบ โครงการโรงไฟฟ้าพลังงานน้ำเขื่อนปากมูลและ โครงการโรงไฟฟ้าถ่านหินแม่เมาะได้ดังต่อไปนี้

1. การทำให้รอยแผลกิจการพลังงานเป็นเพียงแค่ร่องรอยประวัติศาสตร์พลังงาน ความหมายที่เหมือนกันของกิจการพลังงานทั้ง 2 กิจการถูกตีความจากคนภายนอกคือ สัญลักษณ์ล้มเหลวเชิงการจัดการปัญหาผลกระทบภายนอกเชิงลบโดยรัฐ สัญลักษณ์ความล้มเหลวของเขื่อนปากมูลและโรงไฟฟ้าแม่เมาะมักถูกผลิตซ้ำเป็นฐานอุดมการณ์ของการเคลื่อนไหวที่จะปฏิเสธกิจการพลังงานในพื้นที่ต่างๆ เช่นขบวนการชาวบ้านต่อต้านโรงไฟฟ้าถ่านหินบ่อนอก – หินกรุด หรือขบวนการประชาชนต่อต้านเขื่อนไซยะบุรีที่เกิดขึ้น จึงเป็นเหตุของความหยุดชะงักของแผนพัฒนากำลังผลิตไฟฟ้าของประเทศไทยไม่เป็นตามที่วางไว้ ฉะนั้นการเยียวยาอย่างเป็นธรรม และการแก้ไขปัญหาให้สิ้นสุดของ 2 กรณีปัญหา จึงจะเป็นเส้นทางสู่การสร้างกิจการพลังงานไทยตามแผนพัฒนากำลังผลิตไฟฟ้าของประเทศไทยอย่างที่รัฐหวัง

2. ขบวนการชาวบ้านที่จะประสบความสำเร็จในการเคลื่อนไหวเรียกร้องนั้นควรมีปัจจัยที่สำคัญขึ้นอยู่กับ 3 ปัจจัยหลัก ได้แก่ บทบาทพ่อครัวใหญ่ขบวนการ, จิตสำนึกร่วมของขบวนการโดยขบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มเครือข่ายขององค์กรเคลื่อนไหวที่มีเป้าหมายต่างกัน และ ยุทธวิธีที่ถูกผลิตและเลือกใช้ตามโอกาสการเมืองที่เกิดขึ้น แต่ความสำเร็จของประเด็นการเรียกร้องที่เกิดขึ้น

เพียงแต่การชิงพื้นที่การเมืองได้ไม่พอ แต่ต้องทำให้ประเด็นเหล่านี้อยู่ในกระแสหลักเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนโครงสร้างอำนาจทางสังคมของปัญหาที่เหล่านั้น

การที่ทำให้ประเด็นปัญหาและข้อเรียกร้องของขบวนการชาวบ้านอยู่ในกระแสหลักจึงจำเป็นต้องมีการวิเคราะห์ขบวนการโต้กลับเพื่อสร้างเนื้อหาการเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นไม่ให้ตกขอบจากเรื่องราวของสังคม นอกจากนี้การใช้ความเป็นตัวแทนของกลุ่มคนชายขอบของขบวนการชาวบ้านในสังคมไทยสามารถสร้างความรู้สึกร่วมกันเห็นอกเห็นใจจากอัตลักษณ์ที่สร้างขึ้น แต่ก็ไม่สามารถพื้นที่ส่วนสาธารณะมีส่วนร่วมจากชนชั้นกลางในสังคม ดังนั้นการสร้างเนื้อหาการเคลื่อนไหวที่สามารถหลุดพ้นจากปัญหาเฉพาะชนชั้น แต่ปัญหาสาธารณะเชิงโครงสร้างอำนาจสังคมในประเทศจึงน่าจะเป็นสิ่งที่ท้าทายของขบวนการชาวบ้านสำหรับการทำประเด็นปัญหาให้เป็นกระแสหลักของสังคม

3. กระบวนการแก้ไขนั้นสำคัญกว่าผลของการแก้ไข ผลจากการแก้ไขที่ถูกละทิ้งการเจรจาตกลงระหว่างรัฐกับกลุ่มชาวบ้านนั้นไม่สามารถนำสู่ความสิ้นสุดของการแก้ไขปัญหา แต่กระบวนการแก้ไขปัญหาแบบมีส่วนร่วมและเป็นระบบขั้นตอนที่แน่นอนและสมเหตุสมผลจะเป็นหนทางของการยุติของปัญหาที่ไม่ยุติของปัญหาผลกระทบภายนอกเชิงลบจากโครงการรัฐที่เกิดขึ้น

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

“24 ปีปัญหา – 13 นายก – 16 รัฐบาล” มหาภาพรชกรหญา “ปากมูน”. ประชาไท[ออนไลน์]. 2556.

แหล่งที่มา: <http://prachatai.com/journal/2008/03/16071>[29 เมษายน 2556]

การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย. รายงานเหตุการณ์มลภาวะที่โรงไฟฟ้าแม่เมาะ เดือน

ตุลาคม 2535. นนทบุรี: กองส่งเสริมและเผยแพร่ฝ่ายประชาสัมพันธ์, 2535.(อัคราณา)

การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย. มาตรการและแนวทางแก้ไขผลกระทบโครงการเขื่อนปากมูน.

นนทบุรี: กองส่งเสริมและเผยแพร่ฝ่ายประชาสัมพันธ์, 2538.(อัคราณา)

การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย. เหมืองแม่เมาะ. นนทบุรี: กองส่งเสริมและเผยแพร่ฝ่าย

ประชาสัมพันธ์, 2539. (อัคราณา)

การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย. มาตรการควบคุมมลภาวะโรงไฟฟ้าแม่เมาะ. นนทบุรี: กอง

ส่งเสริมและเผยแพร่ฝ่ายประชาสัมพันธ์, 2540. (อัคราณา)

การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย. ความจริงที่เขื่อนปากมูน. นนทบุรี: กองส่งเสริมและ

เผยแพร่ฝ่ายประชาสัมพันธ์, 2543ก. (อัคราณา)

การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย. ข้อมูลและความคิดเห็นต่อข้อเรียกร้องของสมาคมนักงาน

เขื่อนปากมูน. นนทบุรี: กองส่งเสริมและเผยแพร่ฝ่ายประชาสัมพันธ์, 2543ข. (อัคราณา)

การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย. ประมวลข่าวและบทความเขื่อนปากมูน จากข่าวสื่อมวลชน

(ม.ค. 2543 – มิ.ย. 2543). นนทบุรี: กองส่งเสริมและเผยแพร่ฝ่ายประชาสัมพันธ์,

2544.(อัคราณา)

การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย. ข่าวสัปดาห์ ฉบับพิเศษเขื่อนปากมูน(กรกฎาคม 2545).

นนทบุรี: กองส่งเสริมและเผยแพร่ฝ่ายประชาสัมพันธ์, 2545.(อัคราณา)

การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย. โรงไฟฟ้าแม่เมาะ. นนทบุรี: กองส่งเสริมและเผยแพร่ฝ่าย

ประชาสัมพันธ์, 2555ก.(อัคราณา)

การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย. เครื่องกำจัดก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์. นนทบุรี: กองส่งเสริม

และเผยแพร่ ฝ่ายประชาสัมพันธ์, 2555ข.(อัคราณา)

เก่งกิจ กิติเรียงลาภ และ เควิน ฮิววิตสัน. “บทวิพากษ์ “การเมืองภาคประชาชน” ในประเทศไทย:

ข้อจำกัดแนววิเคราะห์และยุทธศาสตร์การเมืองแบบ “ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

รูปแบบใหม่” ;. ฟ้าเดียวกัน 7 (เมษายน – มิถุนายน 2552) : 120 – 155.

กนกวรรณ มะโนรมณ์ และคนอื่นๆ. โครงการศึกษาวิจัยแนวทางการฟื้นฟูระบบนิเวศ วิถีชีวิตและชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนปากมูล(รายงานผลการวิจัย). อุบลราชธานี:

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2545.

กรรมชญา พูนพนิช.ประวัติศาสตร์ขบวนการสหภาพแรงงานไทยยุคเริ่มต้นถึงพ.ศ.2500.ใน
ฉลอง สุนทราวาณิชย์ และคณะ, ประวัติศาสตร์แรงงานไทย ฉบับกึ่งศตวรรษ,
หน้า120-125.กรุงเทพมหานคร: เอ็ดดิสัน เพรส โพรดักส์, 2541.

เกวลิณ ณ เชียงใหม่. ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการแก้ไขปัญหาผลกระทบทางสังคมของโรงไฟฟ้าแม่
เมาะ.วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2540.

เขื่อนปากมูล มูลแห่งความขัดแย้ง. มติชน (12 มีนาคม 2536): 9.

ขบวนการประชาชนเพื่อสังคมที่เป็นธรรม. “ปฏิรูปที่ดิน ทรัพยากร และความเป็นธรรมทางสังคม”.
NGOs Thailand [ออนไลน์]. 2554. แหล่งที่มา:

http://www.ngosthailand.com/index.php?option=com_content&view=article&id=162:q--q&catid=34:ngos-new&Itemid=2 [11 พฤษภาคม 2556]

ขบวนการประชาชนเพื่อสังคมที่เป็นธรรม. ทุกข์ของคนจนคือทุกข์ของรัฐบาล. ประชาไท
[ออนไลน์]. 2556. แหล่งที่มา: <http://prachatai.com/journal/2013/05/46813>
[20 พฤษภาคม 2556]

เครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะ. ฐานข้อมูลผู้ได้รับผลกระทบจากโรงไฟฟ้าแม่เมาะ. เครือข่ายสิทธิ
ผู้ป่วยแม่เมาะ Facebook [ออนไลน์]. 2556. แหล่งที่มา:

<https://www.facebook.com/pages/%E0%B9%80%E0%B8%84%E0%B8%A3%E0%B8%B7%E0%B8%AD%E0%B8%82%E0%B9%88%E0%B8%B2%E0%B8%A2%E0%B8%AA%E0%B8%B4%E0%B8%97%E0%B8%98%E0%B8%B4%E0%B8%9C%E0%B8%B9%E0%B9%89%E0%B8%9B%E0%B9%88%E0%B8%A7%E0%B8%A2%E0%B9%81%E0%B8%A1%E0%B9%88%E0%B9%80%E0%B8%A1%E0%B8%B2%E0%B8%B0/273748082642610> [20 พฤษภาคม 2556]

คณะกรรมการตรวจสอบติดตามและประเมินผลด้านสิ่งแวดล้อม โครงการไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปาก
มูล จังหวัดอุบลราชธานี . คำชี้แจงและข้อเท็จจริงเกี่ยวกับผลกระทบสิ่งแวดล้อม
โครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล จังหวัดอุบลราชธานี กรุงเทพมหานคร.
ศูนย์บริการประชาชน: สำนักปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี, 2536.

- คณะนักวิจัยอุบลราชธานี. โครงการศึกษาวิจัยแนวทางการฟื้นฟูระบบนิเวศ วิถีชีวิต และชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนปากมูล. กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการแก้ไขปัญหาของสมาคมนักงาน. สำนักนายกรัฐมนตรี, 2545.
- คณะวิจัยไต้หวัน. สมาคมนักงานกรณีปากมูลและเครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประเทศไทย. แม่ข่ายการกลับมาของคนหาปลา: บทสรุปและความรู้เรื่องปลาคนปากมูล. เชียงใหม่: เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, 2545.
- คณะอนุกรรมการศึกษาข้อมูลงานวิจัยและข้อเท็จจริงที่เกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหาเขื่อนปากมูล รายงานการรวบรวมข้อมูลงานวิจัยและข้อเท็จจริงที่เกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหาเกี่ยวกับเขื่อนปากมูล. กรุงเทพมหานคร. ศูนย์บริการประชาชน: สำนักปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี, 2553.
- คนแม่เกาะชน โลงศพตั้งหน้าเวที-ย้ายคุย “รวม.พลังงาน” คนเดียวเท่านั้น. ASTVผู้จัดการ[ออนไลน์]. 2556. แหล่งที่มา: <http://www.manager.co.th/Local/ViewNews.aspx?NewsID=9560000030490> [29 เมษายน 2556]
- จิตรกร โพธิ์งาม. วาทกรรมเรื่องเขื่อนปากมูล. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์, สาขาวิชาไทยศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2549.
- ใจ อึ้งภากรณ์ และคณะ. ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ประชาธิปไตยแรงงาน, 2549.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และประนุช ทรัพย์สาร. “อุดมการณ์ขบวนการผู้มืบุญ” ใน ความเชื่อพระศรีอารีย์และกบฏมืบุญในสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2527.
- ชยันต์ วรรรณะกฤติ. คนเมืองตัวตนการผลิตซ้ำสร้างใหม่และพื้นที่ทางสังคมคนเมือง. ใน อยู่ชายขอบมองลวดความรู้. หน้า 33-63. กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2549.
- ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ. เขื่อน-ปลา และบันไดปลาโจน. ฝ่ายวิชาการและนโยบายอนุรักษ์: มุขนิทัศน์คุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย, 2537. (อัครสำเนา)
- ไชยรัตน์ เจริญสิน โอฟาร. ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่/ขบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคมในต่างประเทศ: บทสำรวจพัฒนาการสถานภาพและนัยเชิงความคิด/ทฤษฎีต่อการพัฒนาประชาธิปไตย, กรุงเทพมหานคร: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก, 2540.
- ไชยรัตน์ เจริญสิน โอฟาร. วาทกรรมการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกริก, 2542.
- แดง นันทชัย. เขื่อนถล่มแม่เกาะ. ลำปาง: การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย แม่เกาะ, 2553.

ธาดา อุตมธาดา. ภาวะสุขภาพของประชาชนที่อพยพจากการขยายเหมืองลิกไนต์ อำเภอแม่
เมาะ จังหวัดลำปาง. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชาสาธารณสุขศาสตร์
คณะพยาบาล มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2546.

ชเนศ อารักษ์สุวรรณ. ความเคลื่อนไหวของนักศึกษาไทยในยุคแรก ใน วิทยาการ เชียงกูล,
ขบวนการนักศึกษาไทยจาก 2475 – 14 ตุลาคม 2516, กรุงเทพมหานคร: สายธาร, 2546.

ธีรยุทธ บุญมี. ประชาสังคม. กรุงเทพมหานคร: สายธาร, 2547.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. ปาฐกถา “นิธิ เอียวศรีวงศ์” : วนิดากับคนจน – เครื่องมือการต่อสู้ของคนรากหญ้า
อดีต ปัจจุบัน อนาคต. ประชาไท[ออนไลน์]. 2551. แหล่งที่มา:
<http://prachatai.com/journal/2008/03/16071>[28 พฤษภาคม 2556]

นภาพร อติวานิชยพงศ์. การศึกษาทฤษฎีมาร์กซ์คิดในทศวรรษ 2490 รากฐานภูมิปัญญาฝ่ายซ้ายไทย
หลัง 14 ตุลาคม 2516. ใน ปรีชา ชรรณวินทรและบัณฑิตย์ ชรรณศิริรัตน์, วิพากษ์รัฐ
กรุงเทพมหานคร: สหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, 2528.

นลินี ต้นฐานิตย์, สุไลพร ชลวิไล และ ศิริพร โคตะวินนท. ประสบการณ์การต่อสู้ของชาวลุ่มน้ำมูล:
กรณีศึกษาเขื่อนปากมูลและเขื่อนราษีไศล. ใน ผาสุก พงษ์ไพจิตรและคณะ, วิถีชีวิต วิถีผู้
ขบวนการประชาชนร่วมสมัย. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์ตรีตรัสวิน (ซิลค์เวอร์มบุคส์), 2545.

บุษิตา สังข์แก้ว. วัฒนธรรมปลาและจุดจบตำนานพรานปลาแม่น้ำมูล. กรุงเทพมหานคร:
คณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา, 2540.

ประกาศ ปิ่นตบแต่ง. การเมืองบนท้องถนน: 99 วันสมัชชาคนจน และประวัติศาสตร์การเดินขบวน
ชุมนุมประท้วงในสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก,
2541.

ประกาศ ปิ่นตบแต่ง. กรอบการวิเคราะห์การเมืองแบบทฤษฎีขบวนการทางสังคม. เชียงใหม่: มีเดีย
ไซน์เชียงใหม่, 2552.

ปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์. นิเวศเศรษฐศาสตร์ และ นิเวศวิทยาการเมือง. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.

ปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์ และ นลินี ต้นฐานิตย์. ยุทธศาสตร์แห่งอนาคตและทางเดินชาวนาไทย. ใน
นฤมล ทับจุมพล และ สมเกียรติ พงษ์ไพบูลย์, เส้นทางชาวนาไทย, หน้า 123 – 136.
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก, 2542.

ปวีณา ชุ่มเบีย. คำวประวัติอำเภอแม่เมาะก่อนจะย้ายสู่หมู่บ้านหมาะหลวง. ลำปาง: โรงเรียนแม่เมาะ
วิทยา, 2549.

ปองปริดา โยธา. ความคิดเห็นของประชาชนต่อมาตรการแก้ไขปัญหามลพิษทางอากาศจากการผลิตกระแสไฟฟ้าของโรงไฟฟ้าแม่เมาะ: กรณีศึกษาประชาชนตำบลสบป่าด จังหวัดลำปาง. การค้นคว้าแบบอิสระปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2542.

ผาสุก พงษ์ไพจิตร. ทฤษฎีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมใช้กับสังคมไทยได้หรือไม่? การประชุม นักวิจัย “โครงการพลวัตเศรษฐกิจการเมืองไทย พ.ศ. 2543: ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม”. 30 สิงหาคม พ.ศ. 2542 ณ ศศินิเวศน์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

ผุดโรงไฟฟ้าถ่านหินใหม่แม่เมาะ. ฐานเศรษฐกิจ[ออนไลน์]. 2556. แหล่งที่มา:

http://www.thanonline.com/index.php?option=com_content&view=article&id=164990:2013-01-23-05-32-03&catid=88:2009-02-08-11-23-46&Itemid=418 [29 เมษายน 2556]

พบคนแม่เมาะยังป่วยอีกร่วมพัน-ชี้ทยอยสิ้นลมแล้วกว่า 20 ราย. ASTVผู้จัดการ[ออนไลน์].

2554. แหล่งที่มา: <http://www.manager.co.th/Local/ViewNews.aspx?NewsID=9540000049429> [29 เมษายน 2556]

พรณี บัวเล็ก. กุลีลากรกกับประวัติศาสตร์แรงงานไทย. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, 2542.

พฤทธิสถาน ชุมพล, ม.ร.ว. ความหมายขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม. ใน สิทธิพรธ นกสวน และ

เอก ตั้งทรัพย์วัฒนา, คำและความคิดในรัฐศาสตร์ร่วมสมัย, หน้า 337 – 339

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

พัฒนา กิติอาษา. ท้องถิ่นนิยม. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2546.

ภัทรวิทย์ วีระากร. เงื่อนไขปากมุล บาดแผลของธรรมชาติและสังคม?. สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์. 38.1

(16 -22 มิถุนายน 2534) : 4 – 5; 38.2 (23 -29 มิถุนายน 2534): 23– 24

วิทยาลัยการสาธารณสุข. รายงานโครงการศึกษาผลกระทบจากมลพิษทางอากาศต่อสุขภาพ

ประชาชน อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,

2539.

วันดี สันติวุฒิเมธี. สิบปีเงื่อนไขปากมุล การต่อสู้กับคนจน. สารคดี. 148 (มิถุนายน 2548)

วนิดา ตันติวิทยาพิทักษ์. แม่มนม่นอื่น. ใน วันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์, ปณิธานหิ่งห้อย รวมงานเขียน

และบทรำลึก วนิดา ตันติวิทยาพิทักษ์ 2498 – 2550, หน้า 317 – 325. กรุงเทพมหานคร:

สำนักพิมพ์สารคดี, 2542.

วนิดา ตันติวิทยาพิทักษ์. สรุปบทเรียนปากมุล. ใน วันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์, ปณิธานหิ่งห้อย รวม

งานเขียนและบทรำลึก วนิดา ตันติวิทยาพิทักษ์ 2498 – 2550, หน้า 334 – 340.

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สารคดี, 2548.

- วารลักษณ์ ไชยทัตและชัชวาล ทองดีเลิศ. พัฒนาการและขบวนการทำงานองค์กรพัฒนา
 เอกชนภาคเหนือ. อนุสรณ์ ไชยพาน. ใน ทำเนียบองค์กรพัฒนาเอกชน, กรุงเทพมหานคร:
 คณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา, 2546.
- วรวิทย์ เจริญเลิศ. ปีกาจตัวใหม่การแปรรูปรัฐวิสาหกิจ. แรงงานปริทัศน์. 18. (2547):5 – 7.
- เวทีประชาพิจารณ์ “โรงไฟฟ้าแม่เมาะ” ป่วน แกนนำผู้ได้รับผลกระทบได้ร้องผู้ว่าฯลำปาง แจง
 ข้อมูลผิด. มติชน [ออนไลน์]. 2555. แหล่งที่มา:
http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1345285305&gpid=03&catid=03
 [29 เมษายน 2556]
- ศุภฤทธิ ศิลป์สม. เชื้อไฟฟ้าเพื่ออุตสาหกรรมอย่าปล่อยให้เกษตรกรเป็นแค่เหยื่อ. เอกราช. 7.50
 (เมษายน – พฤษภาคม 2532) : 13 – 14
- ศุภฤทธิ ศิลป์สม. โครงการเขื่อนปากมูลกับงานประชาสัมพันธ์ของรัฐระดับล่าง สะท้อนภาพข้าราชการ
 การเหยียดราษฎร. เอกราช. 7.153 (พฤษภาคม 2532) : 1 - 12
- ศุภฤทธิ ศิลป์สม. จากเขื่อนสิรินธร – เขื่อนปากน้ำมูล ฤาเพื่อพลังไฟฟ้าที่อ้างเกษตรกรบังหน้า.
เอกราช. 7.149 (เมษายน 2532) : 7 – 8
- ศยามล ไกยูรวงศ์, อัจฉรา รักยุติธรรม, และ ศิริพร โคตะวินนท. ขบวนการเครือข่ายกลุ่มเกษตรกร
 ภาคเหนือเพื่อพิทักษ์สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและธำรงอัตลักษณ์ทาง
 ชาติพันธุ์. ใน ผาสุก พงษ์ไพจิตรและคณะ, วิถีชีวิต วิถีสู้ ขบวนการประชาชนร่วมสมัย
 , หน้า 243 – 291. เชียงใหม่. สำนักพิมพ์ตรีศวิน (ซิลค์เวอร์มบุคส์), 2545.
- ฝ่ายวิจัย ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนภาคเหนือ.(2532). การศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการต่อ
 การพัฒนาอาชีพของชุมชนใหม่ บ้านท่าปะดุน-นาแวม อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง.
 ลำปาง: การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย แม่เมาะ
- สินทบ มั่นคง. บทบาททางการเมืองของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอำเภอแม่เมาะต่อปัญหาด้าน
 สิ่งแวดล้อมในอำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต. สาขาวิชา
 การเมืองการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2552.
- สุธี ประศาสน์เศรษฐ. แปดบัญญัติว่าด้วยสมัชชาคนจน. วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองเพื่อ
 ชุมชน 1 (เมษายน 2540) : 94 – 101.
- สุธานี ใจซื่อสมบูรณ์. เขื่อนปากมูล จุดปะทุพลังมวลชน เหนือแวนแคว้นอีสาน. สยามรัฐสัปดาห์
 วิจารณ์. 36.3 (2 - 8 กรกฎาคม 2532) : 14 – 19; 36.4 (9 - 15 กรกฎาคม 2532) : 24 – 25

สุนทรี เซ่งกิ่ง.องค์กรพัฒนาเอกชนภาคอีสานกับงานพัฒนา. ใน อนุสรณ์ ไชยพาน, ทำเนียบ
องค์กรพัฒนาเอกชน, กรุงเทพมหานคร:คณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา,
2546.

เหยื่อผู้ป่วยแม่เกาะที่ฟอง กฟผ.เสียชีวิตอีกราย สังกะยโรงไฟฟ้าเป็นศพที่19.มติชน [ออนไลน์].

2556.แหล่งที่มา: [http://www.matichon.co.th/news_detail.php?](http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1367063515&grp_id=&catid=19&subcatid=1906)

newsid=1367063515&grp_id= &catid=19&subcatid=1906 [29 เมษายน 2556]

อุเชนทร์ เชียงแสง. “10 ปี สมัชชาคนจน: บทเรียนบางประการ.” ฟ้าเดียวกัน 5 (เมษายน – มิถุนายน
2550) : 148 - 180.

อานันท์ กาญจนพันธ์.การต่อสู้เพื่อความเป็นคนของคนชายขอบในสังคมไทย. ใน อยู่ชาย
ขอบมองตลอดความรู้อ. หน้า 33-63.กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2549.

อนุก เหล่าธรรมทัศน์. การเมืองของพลเมือง: คู่สหัสวรรษใหม่. กรุงเทพมหานคร :โครงการ
จัดพิมพ์คบไฟ, 2545.

อนุก เหล่าธรรมทัศน์. สองนคราประชาธิปไตย: แนวทางปฏิรูปการเมือง เศรษฐกิจเพื่อ
ประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร: ทิปปัง พอยน์, 2546.

อนุสรณ์ ธรรมใจ. สงครามครั้งใหม่ เศรษฐกิจและน้ำมัน. Nidambe [ออนไลน์]. 2549.แหล่งที่มา:

<http://www.nidambe11.net/ekonomiz/2006q2/2006april14p7.htm>[29 เมษายน 2556]

อภิญา เฟื่องฟูสกุล. อัตลักษณ์. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2543.

“อิสระ สมชัย” ค้านหัวทีม ปากมูลแห้วกรม. ไร่มติเปิดเขียน. ASTVผู้จัดการ [ออนไลน์]. 2554.

แหล่งที่มา: <http://www.manager.co.th/Daily/ViewNews.aspx?NewsID=9540000023660>

[29 เมษายน 2556]

ภาษาอังกฤษ

Morris, A. and Herring, C. Theory and research in social movements: a critical review. University
of Michigan [online]. 1984. Available from :

<http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/51075/307.pdf?sequence=1>

[2013,May 11]

Castells, M. The power of identity. Oxford:Blackwell Publisher,1997.

Christiansen, J. Four stages of social movement. Ebsco [online]. 2009. Available from :

<http://www.ebscohost.com/uploads/imported/thisTopic-dbTopic-1248.pdf> [2013,May 11]

- Lefebvre, H. The production of space. London: Blackwell, 1998.
- Lyman, Ford M. Social movement: critics, concept, case study. London: Macmillan, 1985.
- Medalye, J. Neoclassical, institutional, and Marxist approaches to the environment-economic relationship. The Encyclopedia of earth [Online]. 2010. Available from : http://www.eoearth.org/article/Neoclassical,_institutional,_and_marxist_approaches_to_the_environment-economic_relationship [2013,May 11]
- Offe, C. New social movement: challenging the boundaries of institutional politics. Social research 52(1985): 817-68.
- Senge, P.M. The fifth discipline: The art and practice of the learning organization. London: Random House Business Books, 1999.
- Simpson, B.P. An economic, political, and philosophical analysis of externality. Reason Papers. [Online]. 2007. Available from : http://www.reasonpapers.com/pdf/29/rp_29_8.pdf [2013,May 11]

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นาย ณัฐกฤษ อัสনী

การศึกษา

วิศวกรรมบัณฑิต (วิศวกรรมเคมี) มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีมหานคร (เกียรตินิยมอันดับ 1)

เศรษฐศาสตร์บัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง

วิทยาศาสตร์บัณฑิต(จิตวิทยา) มหาวิทยาลัยรามคำแหง

บริหารบัณฑิต(การตลาด) มหาวิทยาลัยรามคำแหง

รัฐศาสตร์บัณฑิต มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

วิศวกรรมมหาบัณฑิต(วิศวกรรมเคมี)มหาวิทยาลัยนิวเซาท์เวลส์(ทุนผู้ช่วยวิจัย)

วิศวกรรมมหาบัณฑิต(เศรษฐศาสตร์พลังงาน) สถาบันเทคโนโลยีแห่งเอเชีย(ทุนรัฐบาลไทย)

ผลงานตีพิมพ์

หนังสือ

Natthakich Assanee, 2010, *“The Transition to Hydrogen Economy in Thailand”*, LAP LAMBER Academic Publishing GmbH & Co. KG, Germany

Natthakich Assanee, 2011, *“Catalysis to produce hydrogen”*, LAP LAMBER Academic Publishing GmbH & Co. KG, Germany

วารสารต่างประเทศ

Trimm D., Campbell I., Lei Y., Assanee N. and Cant N.W., 2007, *“Low emission conversion of natural gas to hydrogen”*, Studies in Surface Science and Catalysis, Volume 167, Pages 307-312

Assanee N. and Boonwan C., 2011, *“The State of Art of Biomass Gasification Power Plants in Thailand”*, Energy Procedia, Volume 9, Pages 299 – 205

การประชุมวิชาการนานาชาติ

Assanee N., Hirunlabh J. and Khedari J., 2012, *“A Transition Model Toward Self Sufficient Clean Energy in Thailand Based on An Institution Economic Energy Though Denmark Model”* The 3rd International Conference on Sustainable Energy and Green Architecture, 14 – 16 March, Bangkok

Assanee N., Hirunlabh J. and Khedari J., 2012, *“The Construction of Energy Community Network Based on The Sufficiency Economy Philosophy”* The 3rd International Conference on Sustainable Energy and Green Architecture, 14 – 16 March, Bangkok